

SUMATRAANSCH

INDRUKKEN.

OVERDRUK

eener serie artikelen

uit het

„SOERABAIASCH HANDELSBLAD”

BIBLIOTHEEK KITLV

0036 2754

053 177,584

SUMATRAANSCH E INDRIKKEN.

I.

Op de Deli-boot.

Op den heirweg waarover het wereldverkeer gaat, ligt Singapore als een groot verdeelstation waar de talrijke zijlijnen samenkomen, een geweldig „resthouse” voor de volkeren van Azië op het drukke pad, en voor den Westerling die komt en gaat.

Van ouds, sinds de jeugd der Menschheid, volgde deze de bekende tracés.

Er zijn op het vaste land wegen welke historie even interessant is als die der machtigste herinneringen aan de oudheid, met welke zij onverbreekbaar is samengeweven.

Het zijn de paden waarop ge meent te hooren het dreunen der voetstappen van volkeren, wier namen bijna zijn verklonken in de eeuwigheid van den Tijd. Zij droegen den harden stap van uittrekkende krijgers, van overwinnaars en verslagenen, van gansche volkeren zoekend naar de meest simpele oplossing van het toen zoo eenvoudige economische vraagstuk: de toepassing van het recht van den sterkste. Later zocht er de zwervende koopman zijn weg.

Vanuit Centraal-Azië gaan naar de lokkende vlakten de wegen nog langs hetzelfde tracé en over dezelfde bergpassen als weleer.

Bij Kantara — aan het Suezkanaal — begint de weg van Egypte naar Klein-Azië, Syrië, Mesopotamië, Perzië en de rest van Azië. In de wisseling der kansen trokken er de Egyptische legers over naar het Noorden en Oosten, of de strijders uit deze streken, op roof naar het Nijldal.

Over dien weg — den eenigen — vluchtte de Moeder van den Christus, en thans, twintig eeuwen later, begint daar de Palestine-Express. En allen volgden hetzelfde pad, waarop de geest van verre tijden rust en dat in de historie is gegroefd door den tred van millioenen. Zoo noemde men dit punt „El Kantara”: de Poort.

De opname van vroeger onbekende landen in het wereldverkeer schiep nieuwe wegen en de ontwikkeling dier gebieden deed ze groeien in beteekenis.

Zoo werd Singapore het drukke knooppunt aan den zeeweg waar de volkeren langs gaan op hun gang van Oost naar West; ieder passeert er, of toeft er een wijle.

Bij dit geweldig verkeer dat heel Zuid-Azië omvat, zijn onze Indische havens als locale en nationale stations, rustig liggend aan den buurtweg.

Singapore is internationaal, cosmopolitisch, en ge ziet er de eerste symptomen van op de booten van onzen sneldienst.

Engelschen, Australiërs, Amerikanen die den Boroboedoe hebben „gedaan“, zoo niet erger, Japanners die teruggaan naar hun land, Duitschers die aansluiting zoeken op de Deutsche mail, Franschen, en de zonderlinge, moeilijk te definieeren Westerlingen, die ge moeilijk kunt thuisbrengen en hun leven slijten aan de boorden van Azië, zij reizen via Singapore, vanwaar immers scheepvaartlijnen uitgaan van alle nationaliteiten, naar alle richtingen van den aardbol.

En de „purser“ zou u, aan de dranken, kunnen zeggen of het gaat om een Duitse of Engelsche mail: veel bier of longdrinks.

Zoo is Singapore de beheerscher der nieuwere wegen welke van steeds grooter belang worden, omdat zij voeren naar gebieden waarheen zich meer en meer de aandacht der wereld richt.

De sneldienst op Singapore is hier een deel van den grooten uitlaat, maar ook van het aanvoer-kanaal dat de newcomers brengt.

Dan heeft die dienst zijn uitzonderlijke beteekenis voor Deli, waarheen hij wekelijks een klein deel brengt van Java's bevolkingssurplus. Wij brengen met de *Plancius* in één trek circa 1400 emigranten, doch er zijn weleens beurten van 2000 menschen. Maar ook deze drainage brengt nauwelijks eenige opening in de dichte rijen op het oude eiland, waar de bouwgrond immer schaarscher wordt en ieder jaar 300.000 à 400.000 monden meer om voedsel vragen.

Op dit massale menschentransport zijn deze stoomers ingesteld, en daarvoor is vooral noodig: strenge toepassing der hygiëne. Want deze emigranten zijn het wrakhout der Javaansche samenleving, de zwervers van het asfalt, de verdachte desatypen wien de eigen oude grond wat warm onder de voeten werd.

Ik heb ze zien passeeren zooals ze, man voor man, voorbijtrekken bij de inspectie welke de dokter aan boord tweemaal per dag houdt over allen, een maatregel welke noodig is om in dit massatransport eene ziekte-explosie te voorkomen. Niemand weet wat ze meebrengen nog buiten de bekende volksziekten; telkens bij de inspectie worden de verblijven grondig gereinigd — eigenlijk zou men moeten zeggen: ontmest — en met een desinfectans bespoten. Daarna trekken de menschen er weer in en beginnen onmiddellijk met de productie van vuil en afval, waarin de Javaan zoo groote virtuositeit toont.

Maar wat ze ook wegstoppen voor vuil, onder de ligmatjes en verder in alle hoeken en gaatjes, tweemaal daags worden allen voor de inspectie naar boven

gezonden en heeft de intensieve reiniging en desinfectie der dekken plaats.

Het is een vrij sjofele stoet, deze emigranten uit bijna alle deelen van Java, het talrijkst uit Kediri en Zuid-Kedoe, waar de menschen zich verdringen op den dichtbezetten bodem.

Eene lange processie gaat u voorbij, waarin een enkel behoorlijk tani-gezicht, maar overigens bijna geheel de typen der echte zwervers, de gezichten waarop de ondeugd en de verwaarloozing van den mislukkeling zijn geëtaleerd.

Vrouwen met kleine kinderen, jonge vrouwen met verdacht mooie baadjes en koetangs met stimuleerende kantjes, de dienaressen van het oudste beroep der wereld.

In één langen ren jagen ze voort langs den dokter die er, dank zij de ervaring van vele jaren, ook na korte aanraking toch de zieken uitpikt.

Het is eene processie van armoë en verval, en de nieuwe kleeren, hoofddoeken, sarongs, tricot-baadjes, alles afkomstig van het Deli-kantoor, met de opzienbarende slappe blauwe hoeden en blauwe brillen van sommigen, doen denken aan de opvallende dracht van bedelaars die nog zoo ongewoon doen in het pas gekregen pak.

Zoo trekken zij naar Deli, waar ze de tweede phase doormaken van het groote proces der zuivering, en ontdaan worden van mijnwormen en andere ziektekiemen, tot zij tenslotte in evenwicht komen na eene periode van stevige voeding.

Deze emigratie is een deel van het groote proces dat den undesirable van Java's dichtbevolkte streken brengt naar het land van gezondheid en volop-voedsel, het land dat geleidelijk meer den invloed dezer Javanisatie zal ondergaan.

Eeuwen geleden, in den bloeitijd der Javaansche rijken, ging vandaar de veroveraar rond en trok Sumatra in, waar ge nu nog de sporen vindt van zijn vroeger verblijf: in Palembang, het Pasoemah-gebied, de Oganstreken tot Djambi.

Thans wordt hij er heen gelokt door premie en voorschot en aan het werk gehouden in den ban der poenale sanctie.

Het is een zeer groot verschil, maar toch tot in al zijn détails verklaarbaar als direct gevolg der wijziging van den Javaanschen geest.

Want Westersche regeling en wet zijn tenslotte geboren uit welbewezen noodzakelijkheid.

* * *

Naast de contract-Javanen hebt ge er den langen stroom vrije Aziaten. De Arabier die naar Hadramaut gaat, de Philipino's die naar hun eiland terugkeeren — en wie denkt hier niet aan den opwekkenden „band“? —, Boegineezen voor Malakka en Britsch-Noord-Borneo; dan de veelheid van volkeren uit dat geweldig menschen-reservoir Britsch-Indië: de Bengali van Calcutta, de kooplieden van Hyderabad, enkele Sikhs en tenslotte de Chineezen met hun slimme koppen, zenuwloos slapend temidden van al dit lawaai.

Het is eene zwoele mengeling van sterke geuren van bloemen en goedkoope odeur en het met menjan gemengde rookertje, van vruchten en spijzen, en in dezen vreemden chaos, het beeld van het kleurrijke en sterk riekende Oosten, laat ieder zich leven met de groote gemakkelijkheid welke den Oosterling kenmerkt.

Maar tusschen al deze vreemden die zich spoeden naar den grooten trechter: Singapore, al deze Oosterlingen met hun scherpe koppen, hun slimme oogen, hunne opvallend groote beheerschtheid, ziet ge wel heel duidelijk dat de Javaan de minste is.

Hij is het groote en domme kind, de man die in rijen voortjakkert of voortgedreven wordt, waar ieder ander zich individueel beweegt. Hij is het geschikte object der geslepenheid van alle anderen; hij speelt en stoeit, de anderen denken en werken.

Nu mag ik, bij het begin dezer Sumatraansche brieven welke niet meer pretendeeren te zijn dan de vluchtige impressies van den snel reizenden journalist, den lezer nog wel even vertellen hoe en waarom ik op reis ging.

Vanuit Medan denk ik in verschillende gewesten wat rond te zien, door de Oostkust, het Batakland en Mandhailing te reizen naar Sumatra's Westkust, en dan achter den Gouverneur-Generaal dezelfde reis weer te maken in omgekeerde volgorde tot en met Atjeh.

In deze streken ben ik vroeger meer dan eens geweest. Steeds bij nieuw bezoek na jarenlange tusschenpoozen troffen mij de teekenen van vooruitgang onder den impuls van een Westersch bestuur, en ik hoop nieuwe goede ervaringen te kunnen boekstaven naast de oude.

Hier en daar zal te constateeren zijn eene ernstige verwijdering tusschen bestuur en volk, en wij zullen trachten ook dit kwaad te zien in een ruimer dan lokaal verband.

II.

Deli en Java.

Medan is een der meest typische Aziatische steden in onzen Archipel. Gij vindt er het Oostersche leven in al zijn groote verscheidenheid van vorm en kleur, pittoresk door de ta'rijkheid van volkeren die er vertegenwoordigd zijn, en dan moet voornamelijk worden gedacht aan de bewoners van het groote Britsch-Indische schiereiland. Gij ziet ze hier uit alle oorden van dat reusachtig gebied, vanaf den handelaar uit Calcutta tot Afridi's en Kashmiri, en het zijn vooral deze die dit stadje zijn zeer apart Oostersch cachet geven.

Dan is er eene nette Westersche kern, aardige huizen met keurig onderhouden erven, en de bewoners hiervan koesteren gaarne de suggestie dat Medan eene streng Europeesche stad is, terwijl het plaatsje juist zijne charme dankt aan het tegendeel.

Het kan overigens, wat Westersch aanzien en comfort betreft, zelfs niet in vergelijking komen met Bandoeng en Malang, veel minder met groote steden als Batavia, Semarang en vooral Soerabaia.

Dit is zeker niet erg; ge ziet Indië op zijn slechtst in de groote steden, maar niettemin zult ge door het constateeren van dit simpele feit den Deliaan, die in de zalige overtuiging leeft dat zijn hoofdplaats eigenlijk een mirakel is van Westersche energie, van „reuzepionierswerk“, eene illusie ontrooven.

De stad heeft, als haar achterland, het karakter der tijdelijkheid. Er is in Deli, nòch aan de kust, nòch in het achterland, eene stabiele Westersche samenleving, eene blijvende Europeesche maatschappij.

Men komt hier, werkt... en gaat heen. De helft der gesprekken handelt over het heengaan: met verlof of voorgoed, en dit drukt wel sterk zijn stempel op de Delische gemeenschap, in de lucht hangend boven eene Oostersche wereld.

Ge constateert dat deze samenleving nog niet „af“ is. Zij stond vroeger volkomen los van de rest van Indië, en hoedde zich voor contact met Java... behalve dan wat betreft de verkrijging van het werkvolk, de contractkoelies, zonder wie Deli, evenals de rest van in cultuur gebracht Sumatra, zou ineenschrompelen tot een land van uiterst beperkte mogelijkheden.

Dit streven naar afzondering van Indië was te begrijpen in de uiterst primitief geconstrueerde Delische samenleving, en in de jaren toen hier nog het harde pionierswerk moest worden gedaan. Dan zijn de vraagstukken nog zeer simplistisch, en men lost ze op met het bekende gebaar van kracht en energie.

De tijden wijzigden zich. De Delische samenleving werd meer ingewikkeld van constructie, fijner van organisatie. Er kwamen vraagstukken welke met het oude gevaar niet uit de wereld waren te helpen.

Men had hier, dank zij de poenale sanctie, immer de beschikking over het kwantum arbeidskracht dat men zich naar eigen keuze en berekening had aangeschaft, en dit maakte al die lastige dingen als: kennis van taal en zede van het werkvolk, soepelheid in den omgang daarmee, en alle andere eischen waarmee op Java ieder planter, industrieel of ander werkgever heeft rekening te houden, hier overbodig.

Dit veranderde geleidelijk.

Er is zeker geen nuchter beoordeelaar die afschaffing wenscht eener sanctie welke den geëmigreerden Javaan den prikkel geeft tot geregelden arbeid. Maar het is eveneens wel zeker dat de poenale sanctie niet eeuwig zal blijven bestaan;

telkens wordt, met behoud van het principe, aan de regeling iets veranderd ten voordeele van den koelie, en hoewel men met deze concessies de zaak nog jaren kan gaande houden, is het logisch dat zij eenmaal zal verdwijnen.

Althans in Deli, en dan in de eerste plaats voor de tabak die nu toch ongeveer een halve eeuw bestaat en dus wel den tijd heeft gehad om zich voor te bereiden op de wording van geheel normale verhoudingen.

De andere cultures zijn van veel jongeren datum; ook zal de poenale sanctie in primitieve streken der buitenbezittingen in afzienbaren tijd niet zijn te missen, doch het ligt voor de hand dat zij in een sedert tientallen jaren uitmuntend georganiseerde cultuur als die der tabak haar einde moet zien naderen.

En dan is het noodig dat men wat meer naar Java ziet, waar drie eeuwen koloniale ervaring in eene, naar Inlandschen maatstaf, hoog staande Oostersche maatschappij, groote leering brachten en goede en juiste methoden deden vinden voor cultuur en bedrijf.

Men zegt mij van verschillende zijden: dat Deli zich, zij het langzaam, meer op Java oriënteert dan voorheen.

Dit ligt voor de hand, omdat het logisch is; Deli zal hoe langer hoe inniger worden opgenomen in de groote Indische wenteling, en daarmee zijn primitieve pioniersjeugd zien afgesloten.

Zoo neemt het contact met Java gestadig toe en als de teekenen niet bedriegen zal dit proces zich immer sterker demonstreeren.

Er gaan leidende personen naar Java die daaraan nog niet zoo lang geleden nimmer zouden hebben gedacht. Sommigen gaan er hun vacantie doorbrengen; de man die van Indië slechts Deli zag, wordt zeldzamer.

Dit zal goed zijn voor beide partijen. Java is wat bezadigd, een weinig oud, rustig en van Oostersche welbehaaglijkheid. Deli is jong, krachtig en vlug. Zoo

zal het contact beiden iets goeds kunnen brengen.

Deli staat aan den vooravond van een nieuwen tijd.

Niet alleen kraakt het oude gebouw der poenale sanctie, doch zoo langzamerhand neigen de oude concessies naar expiratie. In 1930 — dus over slechts drie jaren — komt de eerste concessie te vervallen; het is er eene welke de Tabaksmaatschappij Arendsburg in 1880 voor vijftig jaren met den toenmaligen Sultan van Deli sloot.

Het is wel zeker dat belangrijke wijzigingen in de bestaande verhoudingen zullen worden aangebracht; eene handhaving der concessies in haar huidigen vorm moet uitgesloten worden geacht.

Ik kom hierop afzonderlijk terug en stip dit thans alleen slechts aan om te doen zien dat de komende jaren in Deli belangrijke veranderingen zullen brengen. Het vervallen der concessies zal de Regeering de lang verbeide gelegenheid bezorgen althans eenigen grond vrij te krijgen voor de bevolking — hetzij de autochtone, of de geïmporteerde — tenzij de concessionarissen liever vrijwillig afstaan wat aan sawahgrond voor de bevolking noodig zal zijn.

In dit verband wijs ik op het vraagstuk der landbouw-kolonisatie, dat in „Deli-proper“ zelfs niet aan de orde kan worden gesteld, omdat de ondernemingen vrijwel één aaneengesloten geheel vormen, waartusschen voor ietwat belangrijke bevolkingsnederzettingen geen plaats bleef.

Het zijn vraagstukken welke Deli geleidelijk zullen omvormen naar het Indisch model.

Vooruitziende mannen voelen dit en beginnen te begrijpen dat exclusivisme uit den tijd is.

III.

De Zonde in 't Dorp.

Medan heeft z'n klinkend schandaaltje, en de poenale sanctie heeft en passant haar derde in ruim een jaar.

Het is eene zeer onaangename historie, omdat de moreele aansprakelijkheid valt op de oudste en machtigste maatschappij: de Deli Maatschappij, terwijl ook de hoogste leiding zich niet aan die verantwoordelijkheid kan onttrekken.

De aard van het misdrijf zelf is niet zoo ernstig als de gebeurtenissen te Soeban Ajam en Poelau Mandi zijn geweest, doch de jongste zaak kreeg haar aparte betekenis door de omstandigheden.

Zij kwam aan het licht door een anoniemen brief die zoowel den gouverneur als den officier van Justitie gezonden was. In dit stuk werd gezegd, dat bij het onderzoeken van gedroste en weer opgevatte koelies voortdurend mishandelingen plaatshadden, gepleegd door de employés van den opsporingsdienst der planters: van den Steenhoven en van Kooten.

De brief gaf verschillende aanduidingen en wees er op, dat deze feiten zich afspeelden niet in eene afgelegen plek der rimboe, doch in de hoofdstad Medan zelf, dus onder het oog der arbeidsinspectie: bij de „pamerentah Negri“.

De justitie stelde onmiddellijk een onderzoek in, dat afdoende resultaten opleverde. Het bleek dat opgevatte gedroste contractanten, die in handen van den opsporingsdienst waren gevallen, door het personeel van dien dienst werden mis-

handeld, wanneer zij niet direct bekenden gedrost te zijn en van welke onderneming. De twee employés werden gearresteerd.

Er is geen sprake van op zichzelf staande mishandelingen; afdoende is gebleken dat reeds sinds jaren een bepaald systeem werd gevolgd, op last of met goedvinden van den leider van dien dienst, den heer Heijting. Deze, die eene goede positie heeft bij de Deli Maatschappij, is door de beide eerst-genoemde employés, die in confessie zijn, onmiddellijk als geestelijke vader van het systeem aangewezen.

Daarop is ook de heer Heijting in preventieve hechtenis gesteld, als verdacht van overtreding van art. 335 S. W.: het door geweld iemand dwingen, iets te doen.

Dit zijn in het kort de feiten. Voor zoover thans valt na te gaan hebben de mishandelingen zich bepaald tot slaan en trappen; er is dus geen sprake van de walgelijke en beestachtige behandeling, waaraan het werkvolk van Soeban Ajam en Poelau Mandi is blootgesteld geweest.

Toch heeft deze zaak, zooals wij reeds schreven, door bepaalde omstandigheden een zeer ernstige zijde, terwijl zij bovendien aantoont welke mogelijkheden hier nog bestaan onder het oog der leiding van de arbeidsinspectie te Medan.

Wat de Deli Maatschappij betreft, deze zaak is voor haar compromitteerend, niet het minst, omdat er geen redelijk bewijs is voor eene eventueele bewering: dat de „leading men“ dier maatschappij niet op de hoogte zouden zijn geweest. Het gaat hier om een systeem dat jaren achtereen te Medan op een kolossaal groot aantal personen is toegepast, en dan zou de onbekendheid daarmee bij die leidende figuren in het gunstigste geval toch moeten wijzen op ongeschiktheid voor de door hen bekleede functies.

Het is moeilijk te zeggen, wáár individueele verantwoordelijkheid begint en ophoudt, doch wanneer in een land met zoo geperfectioneerde systemen als Deli de leidende mannen niet in staat zijn het

jarenlang toepassen van ranselmethode in de schaduw hunner kantoren te voorkomen, althans te beletten, zou men tenslotte iedereen, in welke positie ook, de gelegenheid moeten bieden alle verantwoordelijkheid te verwerpen voor feiten welke niet door hem persoonlijk zijn gepleegd.

En erger is het dat ook de ontdekking der schandalen van Soeban Ajam en Poelau Mandi blijkbaar geen aanleiding is geweest zich af te vragen: of hier wel alles in orde was.

Tenslotte: de geheele zaak wortelt, in haar oorsprong, in een tekort aan beleid in bepaalde regionen der Deli Maatschappij.

* *
*

Voortdurend drossen contract-koelies van de ondernemingen, en dan is het bij opvatting, als zij tenminste niet zelf zeggen van welke onderneming zij zijn weggegaan, ietwat lastig dit te weten te komen. Hiervoor was de opsporingsdienst welke voor alle cultures werkte; men had alle wegloopers te behandelen en dan volgens het systeem der ondervraging, waarbij men dus afhankelijk was van hetgeen de weglooper geliefde te beweren.

Dit is wel een primitief systeem, waar elders al een jaar of tien de dactyloscopie wordt beoefend. Toen de heer van Kempen als gouverneur van Sumatra's Oostkust optrad, heeft hij de leidende figuren in de planterswereld, op de eerste bespreking welke hij met hen had, bij de behandeling van het kwaad der wegloopers gewezen op de wenschelijkheid: van alle contractkoelies een dactylogram te nemen, zoodat men ze onmiddellijk allen behoorlijk in registratie had.

Werd een koelie opgevat, dan zou men dus niets meer te vragen of te onderzoeken hebben, doch slechts het dactylogram moeten nemen en vergelijken met de registers.

Erkend moet worden dat de planters dezen wenk direct hebben opgevolgd; een dactyloscopische dienst is ingesteld, doch het duurt natuurlijk geruimen tijd vóór men een paar honderdduizend koe-lies heeft behandeld. Hierbij dient nog te worden opgemerkt dat de wegloopers vooral voorkomen onder de contractanten die in hun eerste verband dienen, zoodat men reeds een goed eind op weg zou zijn, indien men over hunne dactylogrammen beschikte.

Het valt hier op dat de planters eerst met dactyloscopie begonnen, toen de gouverneur hen op het groote nut daarvan wees. Het toeval speelde een groote rol; de heer van Kempen heeft reeds langer dan 15 jaren geleden tijdens een verlof in Europa de dactyloscopie bestudeerd en kon dus in Deli uitmuntende voorlichting geven.

Wat Java betreft, de J. S. W. B., wiens werkvolk geheel buiten de poenale sanctie valt, dus niets uitstaande heeft met alle affaires welke daaruit voortvloeien, is op grond van veel minder klemmende motieven reeds zes of zeven jaar geleden tot de stichting van een dactyloscopischen dienst overgegaan.

De jongste ontdekking te Medan heeft geweldig ingeslagen en men heeft blijkbaar te bevoegder plaatse, voelend hoe uiterst onaangenaam deze affaire is, het hoofd een weinig verloren en onmiddellijk den geheelen opsporingsdienst opgedoekt.

Dit was ook weer niet noodig geweest; hij had na reorganisatie goede diensten kunnen bewijzen, doch vrees is nu eenmaal eene slechte raadgeefster.

* *
*

Slapende arbeids-
inspectie.

Hoe lastig deze historie voor de Deli Maatschappij in het bijzonder en voor de planters in het algemeen moge zijn — men vergete niet dat de poenale sanctie minder wordt bedreigd door de Regeering dan wel door de schandalen welke, direct

of indirect, met haar samenhangen en waarvan men er nu in het laatste jaar werkelijk genoeg heeft gehad — er is nog meer aanleiding hier de arbeidsinspectie even in debat te brengen.

De drie geruchtmakende koeliemishandelingsszaken van het laatste jaar: Soeban Ajam, Poelau Mandi en Medan, zijn alle buiten de arbeidsinspectie om aan het licht gekomen.

Poelau Mandi werd ontdekt, nadat talrijke wegloopers den officier van Justitie onraad hadden doen vermoeden en hem de aandacht van den hulpofficier van Asahan hierop deden vestigen.

Te Medan was het een anonieme brief. Het is altijd door iets, maar dit „iets“ was nooit de arbeidsinspectie.

Ben ik juist geïnformeerd dan heeft deze, voor wat de Medan-affaire betreft, zich beroepen op het feit: dat de mishandelingen niet op ondernemingsgronden zijn gepleegd doch in de loods te Medan.

Deze poging-tot-excuus moet zonder meer worden verworpen; zij is gelanceerd, nadat de opzienbarende ontdekking eene rechtvaardiging der arbeidsinspectie wel zeer wenschelijk had gemaakt, derhalve pour le besoin de la cause.

Indien de arbeidsinspectie had geweten van het bestaan van een gebied, waar overtredingen kunnen plaatsgrijpen zonder dat zij competentie en plicht tot ingrijpen heeft, dan had zij de Regeering moeten voorstellen de bepalingen aan te vullen.

Zij schijnt ietwat uit het oog te verliezen dat zij niet alleen het recht heeft overtredingen der koelie-ordonnantie op te sporen, doch dat dit vooral haar plicht is. En in dit opzicht schiet zij bij voortduring te kort.

Hare tekortkomingen zijn zelfs zóó ernstig dat zij de aandacht der Overheid vragen. Het is dringend noodig te weten hoe het mogelijk is, dat bij voortduring kon blijken — Soeban Ajam, Poelau Mandi en Deli — van zeer langen tijd toegepaste, soms onmenselijke, methoden van mishandeling, zonder dat dit der arbeidsinspectie bekend was.

Wat doet deze eigenlijk? Boeken napluizen en snuffelen naar een fout van een kwartje? Lange rapporten schrijven over futiliteiten, terwijl zich in hare bevoegdheidssfeer — men denke aan de twee eerstgenoemde affaires! — ten hemel schreiende toestanden konden ontwikkelen?

Speurt men alleen in de boeken, zonder een goed oog op de menschen te houden, tot de door anderen ontdekte feiten haar met den dommen neus in de realiteit duwen?

Het is noodig dat er licht worde geworpen op de efficiency der arbeidsinspectie, en vooral is het zeer urgent dat eens ernstig worde overwogen of deze dienst wel zoodanig wordt samengesteld dat goede resultaten mogen worden verwacht.

Men heeft niet alleen fysiek krachtige personen noodig die zelf de tuinen kunnen door loopen, doch vooral menschen met veel kennis van taal en zeden van het volk. Dit laatste is volstrekt onmisbaar; een arbeidsinspecteur die bij zijn benoeming niet in staat is persoonlijk onder de koelies de overtredingen der ordonnantie op te sporen door taalkennis en tact in den omgang met Inlanders, deugt niet voor zijn werk.

Er is reden om te vermoeden dat het in den laatsten tijd gevolgde systeem van aanvulling der arbeidsinspectie ondeugdelijk is en herziening behoeft.

Hiervoor vragen wij ernstige aandacht. De bekwaamheid komt niet met het ambt, doch moet er zijn bij de aanvaarding daarvan, evenals de zeer goede materiele voordeelen.

De resultaten der arbeidsinspectie — the proof of the pudding — bewijzen dat deze niet voldoende is berekend voor haar taak.

Er is voortdurend, als de poenale sanctie wordt behandeld, sprake van de waarborgen waarmee de contract-koelie wordt omringd. Wel, de arbeidsinspectie blijkt meer en meer een zeer onvoldoende waarborg te zijn; zij is een ondeugdelijk pantser.

IV.

Deli-tabak.

Tijdens een vorig bezoek aan Deli in 1922 heerschte in bepaalde kringen veel belangstelling voor de vraag, of het mogelijk zou zijn den omlooptijd der Delitabak van acht jaren terug te brengen op korteren termijn.

Dat men eene oplossing trachtte te vinden voor die oude kwestie ligt voor de hand. In haar huidige vorm staat de tabakscultuur nauwelijks boven roofofbouw; het braak laten liggen der gronden gedurende zeven jaren, daarna het verbranden van het in dien tijd opgekomen bosch vóór de nieuwe tabaksaanplant den grond in gaat... het staat technisch niet hooger dan het werk van den Inlander die bosch vernielt, den grond afladant en dan heengaat.

Er zit voor de tabak nog dit inconveniënt aan vast: dat de oppervlakte der concessie achtmaal grooter moet zijn dan die van den aanplant. Deli heeft — ruw geschat — 75 tabaksondernemingen van 400 bahoe aanplant, of 30.000 bahoe, waarvoor noodig zijn 240.000 bahoes grond. Onmiddellijk na den tabaksoogst worden de vrijgekomen velden afgestaan aan de bevolking voor één padi-aanplant, waarmee toch ook slechts een dikke vier maanden heengaan. Practisch liggen dus jaarlijks 210.000 bahoe braak om de 230.000 pakken tabak te kunnen leveren, welke de productie van Deli vormen.

Natuurlijk hebben cijfers als deze reeds lang de aandacht getrokken, en vooral in een land waar de eene onderneming aan de andere grenst, derhalve voor de arbeidersbevolking en voor kolonisatie geen voldoende gronden beschikbaar zijn, moet het van belang zijn te weten of de omlooptijd der tabak tot een korter aantal jaren — laat ons zeggen: vier — is terug te brengen, waardoor de helft der gronden of circa 120.000 bahoe voor andere doeleinden beschikbaar zou komen. Immers, van belangrijke uitbreiding van den tabaksaanplant kan geen sprake zijn. Deli levert een fancy-product, waarvan slechts eene beperkte hoeveelheid noodig is; zijn de 230.000 pakken binnen, dan wordt het topblad niet meer geoogst doch met de plant verbrand.

In 1922 had men goede verwachtingen van mimosa invisa, voornamelijk tegen de slijmziekte, welke een der ernstigste verschijnselen was van te vlugge herbeplanting met tabak. Het is niet onwaarschijnlijk dat de verwachtingen toen te hoog waren gespannen; op vele plaatsen is het bosch dat anders op de vrijgekomen gronden de ruimte heeft, door mimosa invisa vervangen. Ervaring, andere dan op de zeer beperkte schaal der proefnemingen, heeft men daarvan nog niet. Eerst binnenkort komen stukken grond voor beplanting in aanmerking, waarop een aantal jaren — geen acht, doch vermoedelijk vier à vijf — mimosa staat en zal men dus kunnen zeggen hoe de tabak het daar doet.

Het is niet, zooals sommigen denken, vooral eene kwestie van uitputting en humus, doch ook eene van de structuur van den grond. Het hout dat op den grond staat, maakt door zijn lange wortels den grond los en rul, en hoewel natuurlijk nog niemand precies weet welke beteekenis juist deze factor heeft, is het zeker, dat zij van belang is.

Het gaat hier minder om tabak, dan wel om Deli-tabak, en dit maakt een groot verschil.

Zoo staat het vooralsnog niet vast of de mimosa in staat zal zijn, bij een omlooptijd van minder dan acht jaren hetzelfde fancy-artikel te geven; zooals gezegd zal binnenkort de practijk haar eerste uitspraken geven.

Houdt Deli vast aan de levering van dit fancy-product, dan zal men vermoedelijk vele eischen aan rotatie moeten stellen; verkorting dier rotatie kan tengevolge hebben dat men nog wel zeer goede tabak verbouwt, doch niet meer het speciale product dat nergens anders te leveren is.

Zoekt men dus de oplossing van het bevolkingsvraagstuk in gronden welke door korteren omloop der tabakscultuur beschikbaar zouden kunnen komen, dan zou men moeten besluiten tot het verbouwen eener andere — dus mindere — dan fancy-tabak.

En het behoeft wel geen betoog dat men niet spoedig tot eene beslissing van zóó verre strekking zal overgaan.

* *

Er is al een jaar of dertig sprake van proefnemingen elders in de wereld, met Deli-tabak. Dr. Palm, de toenmalige directeur van het proefstation, vertelde mij in 1922 dat hij dit in Amerika had gezien, waar men de velden onder klamboes hield om de voorwaarden van temperatuur en vochtgehalte zoo getrouw mogelijk na te bootsen naar den Deli-standaard.

Men heeft er wel eenig succes mee gehad, doch niet het gewenschte. Amerika kreeg een goed blad, doch niet het lichte vale, heel mooie Deli-dekblad.

In Kamerun heeft men het ook geprobeerd en wel eenige goede resultaten bereikt. Het klimaat is er echter te onzeker om op groote hoeveelheden te kunnen rekenen.

Het schijnt wel zeker dat Deli nu eenmaal één dier uiterst zeldzame gelukkige plekjes op aarde is, waar aan alle voorwaarden voor het verbouwen van dit fancy-product wordt voldaan.

Dit is van beteekenis bij de beoordeeling der vraag: of het verbouwen van

dit artikel eene zoo bijzondere positie als de Delitabak in de agrarische verhoudingen ter Oostkust inneemt, rechtvaardigt.

Wanneer immers vaststaat dat de tabak ook in afzienbare toekomst een Deli-monopolie zal blijven, zal men, al ware het alleen uit economische overwegingen, er in moeten berusten dat zij in Deli de voorwaarden voor haar bestaan blijft behouden.

Men dient te erkennen dat, althans in de laatste jaren, de tabak bewijst ook haar sociale taak te begrijpen.

In dit verband moet melding worden gemaakt van de opening der planters-school te Brastagi.

Het is nog niet zoo heel lang geleden — toen het trouwverbod voor assistenten nog bestond — dat hier geen behoefte aan Hollandsche onderwijsinrichtingen was. De opheffing van het trouwverbod bracht huwelijken, dus Europeesche kinderen die bepaalde scholen noodig hebben voorloopig eene voor lager onderwijs, omdat hier — die opheffing vond niet zoo heel lang geleden plaats — nog slechts weinig oudere kinderen op de ondernemingen worden gevonden.

Dit verandert met het jaar.

De tabak heeft door de stichting der Brastagi-school getoond ook in deze richting socialen arbeid te willen verrichten, en men mag zeker verwachten, dat zij dit zal blijven doen als de omstandigheden een nieuw beroep op haar zullen doen.

De Overheid heeft met dit alles rekening te houden bij het wegen van het voor en tegen van verschillende kwesties.

Niettemin, ondanks erkenning van het maatschappelijk-goede dat de tabakscultuur op haar credit mag boeken, schijnt het onvermijdelijk — en billijk — dat althans eenigermate hare positie worde herzien.

V.

Grondgebrek en
overvloed.

Er is, schreven wij reeds, nijpend gebrek aan landbouwgronden voor de bevolking van Deli, waarbij in de eerste plaats moet worden gedacht aan de import-menschen.

De Regeering heeft kolonisatieplannen welke, althans wat Deli betreft, vrijwel onuitvoerbaar zijn zonder aanmerkelijke inkrimping der concessies welke in handen der tabak zijn.

Nu is de groote vraag voor de toekomst: welke de houding der Regeering zal zijn, wanneer het vervallen van concessies haar de eerlijke gelegenheid biedt tot herstel van een geleidelijk meer onmogelijk geworden toestand.

In 1930 expireert de eerste concessie, eene kleine van de maatschappij Arendsburg naar ik meen. Het is op zichzelf een ondergeschikt geval, doch het krijgt zijn bijzondere beteekenis, omdat de Regeering ten opzichte der behandeling van verlenging, wijziging of weigering der concessie een principieel standpunt zal moeten innemen.

Over één punt schijnen de autoriteiten het wel eens te zijn: dat geen concessie meer zal worden verleend, doch slechts erfpacht, en dan tot beperkt oppervlak.

Eene concessie is een persoonlijk recht, erfpacht een zakelijk. Eene concessie omvat ook de bevolkingsgronden, terwijl dit met erfpacht niet het geval is.

Verder zal men dan nog wel wat grond voor de uitbreiding der bevolking moeten afstaan, opdat men langzamerhand kome tot een meer normalen toestand en vooral langs de wegen meer kampongs krije. De wegen waarover resident van der Jagt in zijn Deli-rapport terecht zegt: dat men er bijna geen menschen op ziet.

De zaak is een onderwerp voor behandeling van den gouverneur met de planters; ik kan haar thans slechts aanroeren, omdat ik op deze doorreis slechts korten tijd te Medan bleef. Over een paar weken, na hernieuwd en langer bezoek aan die plaats, kan ik er beter gedocumenteerd op terugkomen.

Voorloopig zij dan nog slechts opgemerkt dat naar veler inzicht de tabak, afgescheiden van hetgeen zij ook na ruime berekening noodig zou kunnen hebben, beschikt over gronden welke zij in geen geval kan gebruiken. Het kan best wat zuiniger, zegt men.

Arnhemia werkt vrijwel steeds met verlies, Kalahoeng Pinang, St. Cyr en Polonia zijn gesloten. Zoo zou er meer zijn dat zou kunnen worden geabandonneerd, indien men wil.

Ook dit denk ik t. z. t. nader te bespreken.

* * *

Kolonisatie.

Er zijn tijden geweest, waarin men het nauwste verband zag tusschen kolonisatie en ondernemingsarbeid. Sommigen hebben met kolonisatie gezwaaid als middel om de ondernemingen aan werkvolk te helpen, en er de mogelijkheid in gezien tot afschaffing der poenale sanctie.

Bij een vrij langdurig bezoek aan Deli in 1922 heb ik de kwestie ampel besproken; men stond toen nog in de periode der frase, en één daarvan was dat kolonisatie de arbeiders der ondernemingen zou kunnen leveren.

Natuurlijk heeft ook die vermaarde would-be kolonisator Schalkwijk in de Lampongs herhaaldelijk met die leuze gewerkt.

Ik schreef daarover in 1922, wat die gouvernements-kolonisatie betreft :

„Men stelle zich, voorloopig althans, van de kolonisatie als voorziening in de behoefte aan werkvolk niet al te veel voor“,

en verder :

„Dit zal in nog sterkere mate het geval zijn (n. l. het aanbod van werkrachten uit de kolonie) wanneer de paupervorming ook in deze landbouwkolonie zich wat scherper afteekent.“

Na mijn bezoek aan de kolonisatiegebieden in de Pasemah-streek, het Redjangen Moeara Aman-gebied en de Oostkust van Sumatra, poneerde ik de volgende stelling :

„Naarmate kolonisatie als landbouwnederzetting slaagt, verliest zij hare beteekenis als voorziening in de behoefte aan loonarbeiders. Naarmate het aantal loonarbeiders dat zij levert, grooter wordt, bewijst zij hare mislukking als landbouwkolonie.

Men kan onmogelijk naar succes in beide richtingen streven. Ieder die ernstig werkt aan het slagen eener landbouwkolonie zal het betreuren, wanneer hij ziet dat een beduidend aantal kolonisten gedwongen is zich als loonarbeider te verhuren.

Men heeft landbouwer en loonarbeider hier te zien als tegenstellingen tusschen wie geen compromis mogelijk is. De eerste eindigt waar de laatste begint.”

De stelling is destijds aangevochten ; men zat toen nog te veel in den tijd der rustieke legende : ieder ventje z'n sawah welke hij in de vrije uren beplant of door zijn gezin laat bewerken, en dan minstens een dag of twintig in de maand werken op de onderneming.

De tijd heeft ons in het gelijk gesteld; vrijwel ieder neemt thans aan dat slechts het surplus der bevolking eener landbouwkolonie voor vasten ondernemingsarbeid beschikbaar is, en dat de eigenlijke kolonisten slechts ongeregeld uitkomen, zelfs in den tijd dat zij geen arbeid op hun eigen velden hebben te verrichten, hetgeen dikwijls samenvalt met de periode waarop de onderneming hen niet kan gebruiken.

Natuurlijk getuigt dit niet tegen kolonisatie, doch slechts tegen de onwaarachtige leuze: kolonisatie als arbeidsvoorziening voor de ondernemingen. Kolonisatie heeft zooveel nut dat zij ten allen tijde moet worden aanbevolen. Ook al blijft de poenale sanctie, desnoods zelfs voor de tabak, tot in lengte van dagen gehandhaafd, dan nog is kolonisatie noodig, omdat de Inlandsche maatschappij op de Oostkust zich toch harmonieus moet ontwikkelen, hetgeen alleen mogelijk is door uitbreiding der voor eene landbouwende bevolking bestemde gronden.

Naar aanleiding van besprekingen in de Tweede Kamer over de te volgen koloniale politiek, en de daarop gebaseerde vragen om inlichtingen, heeft de Regeering in 1925 haar standpunt ongeveer als volgt geformuleerd:

1. *Landbouwkolonisatie*, uitsluitend van overheidswege, kan uit economisch oogpunt noodzakelijk worden geacht om enkele deelen van Java te ontlasten van behoeftige gezinnen, en tevens tot ontginning en ontwikkeling der streek waar gekoloniseerd wordt.

Zij is verdedigbaar als de locale omstandigheden gunstig zijn (verkeer, transport, stroomend water, aanwezigheid van irrigeerbare gronden, gezondheidstoestand der streek, aanwezigheid van materialen voor den bouw van Inlandsche woningen, enz.) en kan dan geldelijk worden gesteund. De Zelfbesturen hebben er voordeel van, omdat hun gebied er tot ontwikkeling door komt.

Alle verstrekte geldelijke steun moet door de bevolking worden terugbetaald.

II. *Arbeiderskolonisatie*, dus kolonisatie welke verbonden is aan de voorziening in de behoefte aan werkvolk der ondernemingen.

Ook deze verdient ten volle geldelijken steun der overheid, en dit is natuurlijk het geval met alle spontane kolonisatie.

Bij de uitgifte van gronden in erfpacht moet er op worden gelet, dat voldoende land in de onmiddellijke nabijheid beschikbaar blijft voor de bevolking.

Voor de tabak ter Oostkust van Sumatra, waar geene gelegenheid tot kolonisatie is, acht de Regeering eene betere regeling wenschelijk. Zij dacht aan de mogelijkheid dat de cultuur-maatschappijen in dit gebied vrijwillig gronden zouden willen afstaan welke irrigeerbaar zijn, ten behoeve der bevolking.

De regeering zou dan, ter compensatie, willen verklaren dat zij de bestending der tabakscultuur wenscht, en dus later, bij het vervallen der loopende concessies, de beschikbaar komende gronden niet voor andere cultures dan de tabak door het Zelfbestuur zal laten uitgeven.

Aldus de regeeringsopvatting waarin vooral de „arbeiderskolonisatie“ opvalt als eene onwaarachtigheid, als een contradictie, eene onmogelijke samenkoppeling van twee zaken welke gescheiden behooren te blijven.

Men kan dit niet goedmaken door te zeggen: wij zullen in de arbeiderskolonisatie ieder slechts zóóveel grond geven dat hij wel verplicht is er bij te werken als loonarbeider. Men krijgt zeer spoedig onderlingen koop en verkoop van grond, en zij die verkocht hebben, zoeken elders anderen grond.

Tracht men al deze mogelijkheden uit te schakelen door dwingende regelingen, dan doodt men de kolonie onmiddellijk; de ervaring leert dat de kolonist niet wil worden „gemaszregelt“, de volle beschikking over zijn grond wil hebben en in alles vrij wil zijn.

De spontane en vrije kolonisatie slaagt nog immer het best, en ter Oostkust wijst men u, als voorbeeld daarvan, allereerst naar de eenige behoorlijk geslaagde kolonie in dit gebied: Bandar Djawa, die van 1915 dateert, toen eenige Javaansche gezinnen zich hebben nedergezet op 2 K.M. van Perdagangan, aan den rand eener goed bevloeibare vlakte.

Buiten alle bestuursbemoeyenis om heeft die kolonie zich uitgebreid tot zij thans circa 500 zielen telt, voornamelijk gewezen contractanten.

Dit is de eenige vorm welke goed is; alle dwang leidt tot mislukking en zoo is het noodig dat de Regeering afstand doet van het idee: arbeiderskolonisatie, het onmogelijke compromis tusschen twee tegenover elkaar staande begrippen.

Het is in dit verband nuttig dat wij even nagaan hoe het staat met de landbouwkolonisatie ter Oostkust.

Men heeft dikwijls, waar men krachtig werkte, vrij kostbare mislukkingen te boeken gehad, zoowel in de Lampongs, Palembang, Benkoelen als de Oostkust.

Daarentegen zag men spontane kolonie soms slagen, en dit stemt tot ernstig nadenken vóór men opnieuw begint.

Wij spreken hier over den Javaanschen kolonist; de Toba-Batak maakt in dit opzicht eene energieke en gunstige uitzondering en waar hij in de bovenstreken der Oostkust verschijnt, zal de Javaan zich niet kunnen handhaven.

VI.

Kolonisatie.

Er is, zooals ik opmerkte, weinig goeds van de kunstmatige kolonisatie te vertellen en met de vrijwillige ging het ook niet overal even schitterend.

Wat Sumatra's Oostkust betreft dienen te worden vermeld :

In de afdeeling Langkat : de vestiging van Bandjareezen en Javaansche ex-contractanten op een deel der Gebang-vlakte (aan den weg van Tandjoeng Poera naar Pangkalan Brandan) voor beoefening van den rijstbouw.

De kolonie liep op tot 180 gezinnen, doch ging sinds 1920 sterk achteruit, omdat de grond door de gebrekkige afwatering zeer verzuurde en in een staat van vervening verkeerde.

Van 450 bahoe liep de sawah-oppervlakte terug tot 250 bahoe.

Indien men deze kolonie zou willen helpen, dienden flinke sommen voor drainage te worden uitgetrokken. Is zij dit waard? Moet de oplossing der kolonisatie-kwestie worden gezocht in dit peuterwerk voor betrekkelijk kleine terreinen welke niet zoo gunstig zijn gelegen?

Het tweede complex is Loeboek Ker-tang, of de Tambi-Gandoe-vlakte, 7 K.M. van Pangkalan Brandan, en groot 2000 bahoe. In die buurt ligt nog een complex van 1000 bahoe. Hier zijn een jaar of twintig geleden kolonisten neergestreken, wier aantal is geklommen tot 1800 zielen.

Dit telt dus nogal mee, doch ook hier zullen maatregelen moeten worden genomen tot betere afwatering, terwijl enkele wegen behooren te worden aangelegd. Er is daar voldoende grond voor 2000 gezinnen in stede van de 400 die er thans wonen.

In de afdeeling Deli vindt men, niet ver van de kolonies Sisir Goenting, Palok Manan en Karang Gading, gesticht door Bandjareezen en Javanen. Dit is spontane kolonisatie; ulto. 1925 woonden er 1330 zielen.

Het beste voorbeeld van geslaagde kolonisatie wordt genoemd Kotasari, in Serdang. Tusschen verschillende ondernemingen hebben zich hier 150 Javaansche gezinnen gevestigd; gewezen contract-koelies fungeeren als hoofden, terwijl de Sultan van Serdang ten behoeve dier kolonie 500 bahoe grond afstond.

De kolonisten zijn in het adatverband opgenomen en verkeeren in een toestand van zekere welvaart.

In de afdeeling Simeloengoen en Karolanden hebben in de laatste jaren de Toba- en de Karo-Bataks veel woesten grond in sawahs omgezet. Er zijn daar eenige kleine Javaansche kolonies, doch deze kunnen niet in de schaduw staan van het werk der Bataks.

Het schijnt dat dit gebied reeds in de naaste toekomst geleidelijk meer door de Bataks zal worden bezet. Vooral in Simeloengoen is de opmarsch der Toba-Bataks opmerkelijk; ik constateerde te Pematang Siantar eene belangrijke toename van hun aantal vergeleken bij 1922.

Op een enkel punt is in Simeloengoen ook eene geslaagde vrije Javaansche kolonisatie, n.l. Bandar Djawa, door mij in het vorig artikel reeds genoemd. Dan zijn er de kleine Javaansche kolonies Bandar Tinggi, aan de spoorlijn van Tebing Tinggi naar Assahan, Karang Sari, Karang Anjar en Karangredjo met totaal 1630 bewoners.

Verder nemen wij Pematang Bandar, dat reeds in 1915 enkele kolonisten telde. Toen viel de malaise in, duizenden contractkoelies werden ontslagen en gouverneur Westenenk besloot deze gelegenheid te benutten om met de werkloozen eene stevige Javaansche kolonie te Pematang Bandar te stichten.

De heer Westenenk was ongetwijfeld een bestuursambtenaar van bijzondere gaven en beteekenis. Hij zou voor Sumatra's Westkust immer zijn geweest de beste man, door zijn groote kennis der taal en adat van Minangkabau. Maar hij was opmerkelijk ongelukkig met verschillende zaken welke hij entameerde en vooral de vele kolonisatie-ondernemingen welke hij opzette, mislukten, nadat zij de Overheid handen vol geld hadden gekost.

Hij was achtereenvolgens resident van Benkoelen, Palembang en daarna gouverneur van Sumatra's Oostkust, en in elk dier gewesten vond ik in 1922 de sporen dier mislukkingen.

De kostelijke historie met de kolonisatie op de Pasemah-vlakte nabij Tebat Goenoeng, waar ik nog één kolonist vond, de laatste der Mohikanen, en fier stond op het kleine erf een paal met een plankje, waarop zijn naam was vermeld: „P a S a d i m a n“. De andere goede Pa's en Mbok's waren verdwenen, omdat zij in die kolonie graafwerk moesten doen . . .

G r a a f w e r k, in eene kolonie met gouvernements-voorschot, maar dit is immers al te dol?

In Benkoelen was het de Moeara Aman-vlakte waar men kolonisatie wilde om Redjang Lebong aan werkvolk te helpen. Er is niets van gekomen.

Op Sumatra's Oostkust begon de heer Westenenk dan met de kolonie Pematang Bandar. Het scheen eene goede gedachte, de door de malaise ontslagen contractkoelies daarheen te zenden.

Er werd geld bijeen gebracht van de verschillende landschapskassen, in totaal f 185.000. De cultuurondernemingen konden in die zware tijden niet veel missen en

gaven dus slechts f 14.000. Niettemin had men nu toch twee ton bij elkaar, de grond was er, en de menschen.

Men hielp de aspirant-kolonisten met renteloos voorschot; ieder kreeg één hectare grond -- hetgeen te veel is -- een erf van 40 bij 50 M., drie jaar vrijdom van belastingen, heerdienst en waterrecht... en dus werd ieders bedje er gespreid.

Bij de opsomming van al deze heerlijkheden, met het rentelooze voorschot voorop, moet men toch eenigszins den indruk krijgen dat dit nu eerst des landmans paradijs is, nietwaar?

En indien ergens ter wereld den zoekenden werker zulke goede kansen werden geboden, zou het er niet storm loopen van liefhebbers?

Er waren aanvankelijk veel liefhebbers; bij mijn vroeger bezoek woonden er 800 zielen, doch dit is het hoogtepunt geweest.

Want omdat het met die voorschotten de spuigaten uitliep — sommigen stonden voor f 200 in de boeken — werd in 1922 een einde gemaakt aan het rentelooze voorschot.

Waarop vele kolonisten stante pede verdwenen.

In den loop van hetzelfde jaar begon men weer met voorschot, om menschen te trekken, doch nu niet meer dan f 45 per hoofd, en dit is nog zoo. Er komen dus, op de verlokking van dit voorschot, als de vliegen op „The fly's cimetry“, nog wel enkele liefhebbers op Pematang Bandar af, doch er zit, zooals men zegt, „geen muziek“ in.

Resident van der Jagt zegt van deze kolonie in zijn verslag o.m.:

„De erven zijn vluchtig beplant, de huizen staan ver uit elkaar achter de schrale heggen, de wegen zijn niet behoorlijk onderhouden, de sawahbouw en de irrigatie zijn slordig, te primitief, vruchtboomen zijn jong en sporadisch, klein vee en huisdieren worden niet aangetroffen...“

Stop! dacht ik, toen 'k bij de lezing aan dit punt was gekomen. Hier is de heer van der Jagt, anders toch een scherpzinnig man, er aardig ingeloopt. Want Pematang Bandar ligt niet ver van de vestigingen der Toba-Bataks, en deze hebben op het punt van huisdieren zeer aparte manieren. De hond bijv. wordt door hen met graagte geconsumeerd; naast het abattoir te Balige is nog immer de plek waar „de vriend van den mensch“ wordt geslacht, en als er Toba-Bataks in de buurt zijn raken de honden in die contreien al heel vlug op . . .

Maar overigens, Pematang Bandar is in de laatste jaren een weinig vooruit gegaan; het heeft thans 1200 inwoners en 100 Hectaren sawah, hetgeen waarachtig niet te veel is.

Inderdaad is deze kolonie eene mislukking geworden, want men zal het toch bezwaarlijk een succes kunnen noemen als men ten koste van tienduizenden guldens een troepje Javanen ergens op goeden grond een belachelijk klein sawah-areaal laat aanleggen. Op die manier zou het tientallen millioenen kosten Java ieder jaar van zijn bevolkings-surplus te ontlasten, gesteld al dat dit practisch mogelijk ware.

* *

Naar mijne meening ligt de fout der mislukking van alle kolonisatie van overheidswege, met hulp en voorschot, uitsluitend . . . in die hulp.

Overall ter wereld is voor kolonisatie een zeker kwantum energie noodig. Men kan dit heel klein nemen en het aanvullen door bescheiden hulp, doch nimmer mag die hulp zóó groot zijn dat zij het ook voor den volkmaakt futlooze mogelijk schijnt te maken zijn geluk in deze richting te beproeven.

Men kan slappen en zwakken lokken, hun bedje spreien, elk steentje wegnemen voor hun wankelen voet, doch zoodra deze kasplanten worden blootgesteld aan de vrije lucht verwijnen ze. Zoo mag de koesterende hulp niet zóó groot zijn dat

zij ook het geringste kwantum energie bij den kolonist onnoodig maakt, of alles mislukt.

Men noemt als reden voor de mislukking der kolonisatie te Pematang Bandar: dat rijp en groen zich aanmeldde, dat het geen sawah-arbeiders waren die naar de kolonie kwamen, enz., en dit is zeker volkomen juist.

Althans, indien men daaraan onmiddellijk toevoegt: dat het in het karakter der veelzijdig geboden hulp lag, juist de hulpbehoevenden te lokken. Men trok, door te ver gedreven overheidszorg, de menschen aan die men in elk geval had moeten werven. De slappen en futloozen zouden zijn weggebleven, indien er geen voorschot en zacht gespreid bed waren geweest.

Er is selectie noodig, doch deze geschiedt automatisch. Zij ligt in den aard der Overheidszorg welke geboden wordt, en deze behoort zóó sober te zijn dat alleen de kolonist die iets in zich voeit van de energie welke voor het slagen van alle kolonisatie, in welk deel der wereld ook, onmisbaar is, zich aanmeldt.

En wanneer de beschikbaarstelling van goeden grond naar welken de primaire irrigatieleidingen loopen, met vrijstelling voor eenige jaren van belastingen enz. niet reeds een voldoende lokmiddel is voor kolonisten, dan late men alle illusie in deze richting varen.

Voorschot in geen geval; financieele hulp evenmin. Natuurlijk kan deze voor volslagen behoefligen noodig zijn, doch men komt hiermee op het gebied van armenzorg, en niet van kolonisatie.

Men krijgt hierdoor een asyl, geene landbouwkolonie.

Waarom slaagt de Batak in Simeloengoen wèl? Deze heeft in vele streken zelf leidingen en sawahs aangelegd; hij heeft succes, en na een paar jaren heeft hij een ander bij zich in dienst als hulp bij het bewerken van zijn grond, omdat een Hectare inderdaad wat groot is.

VII.

R é s u m é.

De lezer heeft gezien hoe weinig Javaansche kolonisatie er op de Oostkust is.

Er zijn nog uitgestrekte gebieden buiten de cultuurstreek.

In het Zuiden van Asahan liggen 27.000 Hectaren voor sawahs geschikte grond; dit is: 40.000 bahoe!

In Bengkalis liggen kolossale gebieden; daar is wel geen stroomend water voor bevoeiing, doch de Javaan zou er meerjarige cultures kunnen drijven zooals ieder ander die hiermee in de afgelopen jaren schatten heeft verdiend.

Moet hij eeuwig aan zijn sawah zitten vastgeklonken als Prometheus aan de rots? Kan en mag hij volstrekt niets anders doen dan het planten zijner alleen-zaligmakende padi?

In zijn bekend werk over de voedselvoorziening heeft dr. van Harreveld, de eminente gewezen leider van het proefstation te Pasoeroean, herhaaldelijk gewezen op het verkeerde dier padi-aanbidding, en er zal een tijd komen dat de Javaan iets anders moet doen.

Om op de Oostkust-kolonisatie terug te komen, zij is ook voor de voedselvoorziening van belang. Als zoodanig moet men den aanleg van sawahs aanmoedigen, opdat men zoo min mogelijk rijst van buiten moet aanvoeren voor de honderduizenden koelies.

De gouverneur van dit gewest deed verstandig, toen hij allereerst vroeg om een bekwaam ingenieur die zich speciaal aan de bestudeering van dit werk en de voorbereiding zou hebben te wijden.

Naar mijne meening moet men nog een stap verder gaan.

Men zal de kolonisatie nu hebben te beschouwen in zeer ruim verband en zich moeten hoeden voor het kleine werk dat slechts als aanvulling en afronding op het tweede plan in aanmerking kan komen.

Op den voorgrond staat ongetwijfeld: de inperking der concessiegebieden in het tabaksland, en de vastlegging van daaraan te onttrekken strooken irrigeerbaar terrein langs de wegen, bestemd voor de bevolking en haar landbouw.

Men mag aannemen dat de Tabak bereid zal zijn medewerking te verleen. Tenslotte is daar immers het verstrijken van den concessie-termijn, en geene Regeering kan zich verantwoord achten, indien zij de gelegenheid niet zou aangrijpen om de tabaksconcessies bij hare conversie in erf-pacht zóóver in te perken als mogelijk is, *zonder de vitale belangen der Deli-tabak te schaden.*

Maar zooals hierboven is gezegd: men mag er zeker op rekenen dat de groote maatschappijen hare medewerking zullen verleen, evenals hare zusteren dit in de Vorstenlanden hebben gedaan, toen oude rechten moesten worden prijsgegeven, omdat zij zich volstrekt niet meer verdroegen met den nieuweren tijd en zijn opvattingen.

Per saldo toonden zij immer gevoel voor gezonde sociale ontwikkeling, en een nuchteren kijk op zaken. Men kan zien wát door haar kan worden prijsgegeven, zonder dat het bedrijf in gevaar komt, en zonder vooralsnog te rekenen op *mimosa invisa* als reddende engel. Mocht deze meevallen — de practijk zal het nog hebben aan te toonen — dan kan men later verder zien.

Met onderhandelen en bespreken zal hier wel wat zijn te bereiken, en gouverneur van Kempen schijnt wél de man die hier succes kan hebben.

Maar... de Regeering wachte zich dan voor de overdreven kolonisatie-koestering welke zwakken en hulpbehoevenden lokt. Zij houde in het oog:

dat geene kolonisatie mogelijk is zonder een kolonist,

en dat deze genoeg heeft aan uiterst sobere hulp.

En dan geve men, eens voor al, de illusie prijs dat kolonisatie het middel zal kunnen worden der vrije arbeidsvoorziening.

Ik meen dat zich ter Oostkust van Sumatra 300.000 contractkoelies bevinden. De toenmalige arbeidsinspecteur Michielssen — thans hoofd van zijn dienst — deelde mij destijds mede dat voor het werk van één contractkoelie, werkend onder de poenale sanctie, twee vrije koelies noodig zouden zijn.

Laat ons aannemen dat dit wat sterk is en dat men voor het werk van 300.000 poenale sanctie-koelies 450.000 vrije werklieden noodig heeft.

Bevindt zich in eenige streek een zeker aantal vrije lieden, goeddeels landbouwers, dan mag men er slechts op rekenen dat niet meer dan een bescheiden deel dagelijks op loonarbeid uitgaat. De oud-gouverneur Griizen publiceerde indertijd eene brochure: „Voedsel- en arbeidsvoorziening ter Oostkust van Sumatra”, waarin hij schatte dat vrije lieden hoogstens 4 maanden in het jaar loonarbeid aanvaardden, doch anderen hebben dit veel geringer geschat, nl. van 2 tot 3 maanden per jaar.

Ook nu zullen we ons weer aan den veiligsten kant houden en de schatting des heeren Griizen tot basis nemen. Dan zou men derhalve eene vrije kolonistenbevolking van 1,350.000 mannen moeten hebben om daaruit voortdurend te trekken de 450.000 vrije arbeiders die hetzelfde kwantum werk doen, dat thans door 300.000 contract-koelies wordt verricht.

En, eene kolonistenbevolking van 1.350.000 mannen telt minstens drie, misschien vier millioen zielen!

. Derhalve zou de bevolking van Sumatra's Oostkust met drie of vier millioen Javanen moeten zijn toegenomen, alvorens men — *onder de voor de ondernemingen allergunstigste omstandigheden* — uit haar de vrije arbeiders zou kunnen trekken die voor vervanging der huidige contractanten noodig zouden zijn.

Dit is, voor de Oostkust buiten het tabaksgebied, in eene nogal verre toekomst ongetwijfeld mogelijk, doch voor de centrale laagvlakte — cijfers naar rato verminderd — zeker niet.

Wij willen hiermee alleen maar zeggen dat men aan kolonisatie ter vervanging der poenale sanctie voor de overzichtelijke toekomst niet behoeft te denken, en voor het tabaksgebied vermoedelijk nimmer.

Men moet koloniseeren op andere gronden, en wij bespraken die reeds. Doch men dient dan ook de kwestie zuiver te stellen en alle fraseologie uit te sluiten.

Wat de poenale sanctie betreft, de al of niet handhaving daarvan zal voor het tabaksgebied wel nimmer, en voor de rest der Oostkust in afzienbare toekomst niet mogen worden vastgekoppeld aan de kolonisatie-idee.

* *
*

P o e n a l e s a n c t i e .

De groote vraag voor het grootbedrijf op de buitenbezittingen blijft immer: zal de poenale sanctie gehandhaafd blijven?

Er is indertijd, toen de Regeering haar standpunt had bepaald en zich tegen de afschaffing had verklaard, eene „permanente arbeidscommissie” benoemd die het onderwerp in behandeling zou blijven houden. Hiermee is voldaan aan een desideratum der Tweede Kamer, met welke, wat deze kwestie betreft, terdege rekening moet worden gehouden.

Voor zoover ons bekend, staat deze commissie thans op het standpunt: dat de poenale sanctie moet worden gehandhaafd, in dier voege dat, met behoud van het stelsel, de scherpe kanten daarvan zullen worden afgeslepen en de koelie met nog wat meer waarborgen zal worden omringd.

Deze opvatting is neergelegd in een uitgebreid voorstel dat door de commissie met spoed werd opgemaakt, doch zeer lang op het kantoor van arbeid te Batavia is aangehouden, zoodat het pas in de aanstaande voorjaarszitting van den Volksraad in behandeling zal kunnen komen.

Zoo is o.m. voorgesteld de opheffing van het artikel dat den koelie ook na afloop van het werk verplicht, zonder toestemming van den administrateur de onderneming niet te verlaten.

Het artikel beoogde te voorkomen dat de koelie des avonds en 's nachts elders rondzwierf en dan den volgenden morgen minder „fit“ op zijn werk verscheen. Dit is eene onnoodige beperking zijner persoonlijke vrijheid, en zij zal dus vervallen, met nog enkele punten.

Er is door het bestuur over de koelieordonnantie natuurlijk herhaaldelijk overleg gepleegd met de besturen der beide planters-vereeningen, en deze deden daarbij, naar ik hoor, blijken van den wil tot volle medewerking in het streven naar verbetering der toestanden.

Het zal vermoedelijk mogelijk zijn, zonder het principe der poenale sanctie te schaden, met de wijziging van voorschriften nog een flink eind te gaan. Ook is het niet noodig, voor de toepassing dezer sanctie, de onderling zoo verschillende gebieden welke tezamen het complex der buitenbezittingen vormen, immer als één onverbreekbaar geheel te beschouwen.

Misschien zal men voor bepaalde streken verder kunnen gaan met de wijziging der ordonnantie. Deli is een zeer oud cultuurgebied, waar men nu toch langzamerhand wel de toestanden heeft leeren kennen en beheerschen.

In 1922 zei een der leidende personen in de tabakscultuur mij, dat men vermoedelijk reeds genoeg zou hebben aan een voorschrift dat den koelie wettelijk verplicht — en dan natuurlijk onder poenale sanctie — den arbeid minstens drie maanden tevoren op te zeggen, waardoor de

werkgever is gedekt tegen het grootste gevaar: dat der onmiddellijke verdwijning van den werkman.

Dan is er nog de vraag der vaststelling van een minimum-loon, telkens voor een jaar door eene gemengde commissie. Wij achten dit niet meer dan billijk, omdat de koelie, met wettelijken dwang gebonden aan zijn overeenkomst, allen invloed op de vaststelling van zijn loon heeft verloren. De Vorstenlandsche planters hebben, ter verkrijging van Overheidshulp bij den overgang aldaar van *verplichten onbetaalden* via *verplichten betaalden* naar *geheel vrijen arbeid*, eveneens de bemoeiing der Regeering met de vaststelling van het loon moeten accepteren, en er is geen enkele reden waarom men dit voor de buitenbezittingen ook niet zou doen.

* *

Blijft het vraagstuk der poenale sanctie zich bewegen in den rayon der practische en nuchtere beschouwing, dan behoeft men zeker voor eene spoedige intrekking niet te vreezen. Zakelijke en goed gedocumenteerde redeneering komt dan uitstekend tot haar recht.

Anders wordt het, wanneer barre overtredingen der koelie-ordornnantie, systematische onmenschelijke behandeling van het werkvolk, in deze sfeer het gevoelsargument brengen, en sentimenten opwekken welke ontsnappen aan den invloed van redelijkheid en ten slotte alles beheerschen.

Soeban Ajam, Poelau Mandi en thans weer het opsporingsschandaal in het hart van Medan met medeweten of onbegrijpelijke aanvaarding daarvan tot in hooge plantersregionen, zij doen der poenale sanctie zeer veel kwaad en maken stemmingen los welke weleens krachtig genoeg konden worden om de Regeering — liever: om iedere Regeering — veel verder te drijven op den weg welke naar afschaffing leidt, dan zij naar zuiver zakelijk inzicht wel zou wenschen.

VIII.

Als de Landvoogd komt...

Wanneer een gewest onderkoninklijk bezoek verwacht, maakt het zich op tot waardige ontvangst. Straten en gebouwen krijgen eene goede beurt, aan de wegen wordt extra-zorg besteed.

Dit is behoorlijk; ieder die hoog ge waardeerd bezoek ontvangt, tracht daarvan te doen blijken door bijzondere zorg. Indien het bestuur er tegen waakt dat zoodanig bezoek geen te zware lasten legt op de bevolking is alles en règle.

Deli verkeert, wat dit betreft, in eene aparte positie, en het behoeft weinig of niets te doen om zeer toonbaar te zijn.

De wegen zijn in goede conditie; wat zij hebben geleden door den jongsten bandjir wordt of is zoo spoedig mogelijk verholpen.

De woningen van administrateurs die het aspect van den eindeloozen aanplant onderbreken, zijn keurig en liggen in prachtig onderhouden tuinen met de naar Engelsch model kortgesneden gazons, en Java, waar men weinig of niets doet aan tuinarchitectuur, kan hieraan een voorbeeld nemen.

Er hangt over dit land een geest van frischheid en netheid, en zoo geeft het geen bijzonderen arbeid den vertegenwoordiger van H. M. de Koningin op waardige wijze te ontvangen.

De lezer kent het programma; het is, zooals ook die van de reis door de andere gewesten, stevig bezet. Wij willen er thans alleen het volgende van zeggen.

Bij Prapat, waar op een in het geweldige meer vooruitstekende landtong het hotel staat, zal de Landvoogd officieel worden ontvangen door de hoofden van Simeloengoen, waarvoor daar aan den weg een kleine loods wordt gebouwd.

Het zijn zeven Batak-hoofden, n.l. die van Siantar, Tandjoeng Djawah, Panei, Poerbo, Dolok Silau, Siloema Koeta en Raja. Deze laatste heeft dezer dagen van het gouvernement de Ster ontvangen, waarbij heel Pematang Siantar op de been was. Dan zullen er nog zijn Toean Dolok Panriboean en de radja's van Girsang en Sipangan Bolon.

De ontvangst zal geheel naar Bataksche adat plaats hebben, en dat zal vooral uitkomen te Siantar, waar de Landvoogd door de hoofden vanaf het bezoek aan de particuliere Hollandsch-Inlandsche school naar de woning van den assistent-resident zal worden geleid in statigen optocht, met een karbouw in de voorhoede.

Op het programma voor den namiddag staat nog een bezoek aan de vezelonderneming Dolok Hilir van de H. V. A. Men is hier immer zeer streng tegen bezoekers geweest, vermoedelijk met het oog op eenig fabrieksgeheim. Zoo werd bij een vorig bezoek van een Landvoogd onmiddellijk achter diens direct gevolg de deur voor de anderen gesloten, waardoor de meest bekende plantersfiguur uit deze streek buiten kon blijven staan.

Naar ik hoor zal thans dezelfde methode worden toegepast; alleen het direct gevolg van den Landvoogd mag binnen en de overigen blijven buiten. Hetgeen voor hen die dit tevoren weten, wel aanleiding zal zijn dit nummer van het programma over te slaan.

De H. V. A. heeft in Simeloengoen zeer groote belangen en houdt vooral haar vezelbedrijf vrij van nieuwsgierigen.

Vezel heeft hier eene zeer goede kans en ook andere concerns denken gunstig over deze cultuur.

Wat de H. V. A. betreft, zij heeft in dit gebied niet minder dan 11 ondernemingen, waaronder twee voor vezel: Dolok Ilir en Laras. Verder zal zij hier binnenkort nog twee nieuwe vezelondernemingen openen: Bah Djambi en Dolok Sinoembah, die ieder een aanplant zullen krijgen van ongeveer 10.000 bahoes.

Op de bestaande twee vezelondernemingen van dit concern in Simeloengoen werken niet minder dan 95 Europeesche assistenten en circa 13.000 werklieden en koelies, waarvan ongeveer de helft in contract en de andere helft in vrijen arbeid. Uit den aard der zaak vindt men in de fabrieken de meeste vrije lieden, de contractanten in het veld.

Om nog eenig idee te geven van de uitbreiding welke het H. V. A.-bedrijf hier voortdurend krijgt, noteer ik dat van ulto. 1925 tot eind 1926 het totaal aantal contractkoelies van dit lichaam hier met een 10.000 man is toegenomen.

Men begrijpt dat deze en dergelijke gegevens duidelijk demonstreeren welke goede verwachtingen ten opzichte van Simeloengoen worden gekoesterd.

Wat het overige deel van het reisprogramma betreft, voor zoover dit zich tot bespreking leent, zal daartoe op den juisten datum aanleiding en gelegenheid zijn.

* *
*

Cultures.

Met den directeur van het proefstation van Avros had ik een onderhoud over de huidige positie der cultures — tabak uitgezonderd — ter Oostkust. Allicht zullen de lezers van dit blad, die in het landbouwbedrijf zijn betrokken, daarover wel enkele gegevens willen hooren.

Wij beginnen dan met de rubber. In 1922 hoorde ik hiervan weinig opwekkends; dr. Rutgers schatte dat minstens één kwart van den aanplant der geheele Oostkust (dus circa 80.000 acres) minderwaardig was, afkomstig uit „sapoe“-zaad. Hij was destijds van meening dat de planters dien minderwaardigen aanplant zouden moeten vervangen door oculanten, en in the long run door aanplant uit geselecteerd zaad, en dat bij behoorlijk gebruik hiervan op geselecteerde gronden per acre en per jaar eene productie van 1000 pond zou kunnen worden gehaald.

Hoe somber het er met den handicap dier inferioriteit van één kwart van den aanplant voor de meeste rubberondernemingen toen ook uitzag, de mooie prijzen zijn den planter genadig geweest en deden ook dit deel der tuinen zeer rendabel zijn.

Er was dus geen aanleiding zich door bijzondere maatregelen van dien minder goeden aanplant te ontdoen; alle uitbreiding geschiedde natuurlijk met geselecteerd materiaal, terwijl slechts enkele kleine stukken opnieuw werden ontgonnen.

De grootste uitbreiding der rubber viel in Bila, waar volop terrein van behoorlijke kwaliteit beschikbaar was.

Van groot belang zal hier zijn de gereedkoming van den grooten weg vanaf Tandjong Balei naar Kota Pinang. Deze schijnt aanvankelijk te veel in het lage land te zijn getraceerd en wordt nu gedeeltelijk in hooger terrein aangelegd. Aldus heeft omlegging plaats van het stuk vanaf Tandjong Pasir tot Merbau, en daarna volgt het gedeelte naar Rantau Prapat. Hier wordt de Bila-rivier overgestoken en loopt het tracé naar Kota Pinang.

In die richting vallen, zooals ik schreef, de groote uitbreidingen.

De H.V.A. wil beginnen met niet minder dan 100.000 Hectaren, voor oliepalmen en rubber, in de vlakte ten Zuiden van Kota Pinang.

Onmiddellijk ten Noorden van de rivier aldaar worden door verschillende concerns geopend de nieuwe ondernemingen Nagodang en Soengei Roembya, beide rubberlanden.

In die buurt ligt nog de onderneming Semoet (van de Kota Pinang Cultuur Maatij) welke voorloopig een aanplant van 650 bahoe vezel heeft, het begin van een zeer groote uitbreiding, waarvoor men volop terrein heeft. De fabriek van Semoet is pas geopend. Men plant er agave, gemengd met pisang Manilla; ook de H.V.A. is in de laatste jaren in Dolok Ilir (Simeloengoen) tot deze combinatie overgegaan.

Dit zijn dan de groote rubberuitbreidingen; overigens hebben voornamelijk afrondingen van bestaande ondernemingen plaats. Zoo zal de H. V. A. haar onderneming Alor Djamboe, (grens Tamiang) op minstens 1500 bahoe brengen.

Ook hier zullen later de kleinere ondernemingen door de grootere worden opgeslokt, zooals in de periode der malaise reeds geschiedde.

Het ideaal plantverband is hier 24 bij 24 of 23 bij 23 voet, na uitdunning. Sommigen planten direct in dit verband, hetgeen echter het bezwaar heeft dat men later niet kan uitdunnen.

In 1926 heeft het proefstation niet minder dan eene totale lengte van 20 K.M. oculatiehout geleverd voor een prijs van f 20.000, dus f 1 per M.

Wat het tapsysteem betreft, een groot deel geeft één snede over den halven omtrek, één maand tappen en even lang rust. Een kleiner tapt op $\frac{1}{3}$ omtrek, eveneens met één maand rust.

Het grootste deel tapt links van de goot, de rest (waaronder vooral de Engelschen,) tapt rechts; men gaat echter geleidelijk over naar links.

In den ouden aanplant van sapoe-zaad, op goeden grond, tapt men circa 500 tot 600 E. ponden (van 425 gram) per acre.

In 1926 begon men voor het eerst met het tappen van den in 1922 geselecteerden nieuwen aanplant en kon men dus zien wat de oculanten deden. De H. V. A. heeft reeds getapt en hoewel geen cijfers worden genoemd is het bekend dat zij tevreden is.

Begin 1926 besloeg de produceerende aanplant 127.680 Hectaren met een opbrengst van 45.500.000 kilo rubber.

Latex wordt alleen, en voor bepaalde doeleinden, door de Hapm uitgevoerd. Overigens maakt deze z.g. sprayed-rubber, waarvoor zij 8 spray-torens heeft, waarin de latex op eene snel draaiende schijf valt en er als eene sneeuwachtige laag afvalt.

Gewone rubber wordt door dit concern niet gemaakt; de fabricatie van sprayed rubber welke daarna geperst wordt, is voor haar voordeeliger.

Zij koopt de latex van een groot aantal omliggende rubberondernemingen op, bijv. van de Rubber Cultuur Maatij. Amsterdam.

Men ziet hier een begin van de centralisatie welke zich ook in de rubbercultuur gaat afteekenen en ongetwijfeld tot nieuwe bedrijfsvormen zal voeren.

IX.

Oliepalm- en
theecultuur.

De cultuur van oliepalmen ister Oostkust — en ook elders op Sumatra — belangrijk toegenomen. Het is vooral de Société Financière die er zich mee bezig houdt; de meeste uitbreiding valt in Tamiang en Atjeh. Gelukkig — voor dit concern zelf — hebben de ondernemingen in Batoe Bahroe en Assahan nog Hollandsche administrateurs.

Het is geen klein chauvinisme dat aanleiding tot deze opmerking is, doch ieder objectief beoordeelaar weet dat Hollandsche en Zwitsersche planters de beste zijn, al zijn dan ook de Engelschen het verst in rubber en thee, waarin zij zeer lange ervaring hebben.

Ook de H. V. A. breidt haar oliepalmcultuur gestadig uit; Ludwigsburg, vroeger een tabaksland, is hiernaar overgegaan, terwijl op de aangekochte Stalman-landen (Z. O. van Siantar) gedeeltelijk ook oliepalm zal worden geplant.

De productie valt zeer mee; oliepalm doet het op Sumatra beter dan in zijn eigen vaderland. Men maakt hier van goede tuinen 2000 kilo olie per H. A., waarbij nog komt   n vijfde daarvan of 400 kilo kernen, waarvan in Europa veekoek wordt geperst.

Het is vooral deze cultuur welke aan-
toont hoe flink en op groote schaal men
op Sumatra de zaken aanpakt. Een jaar
of zes geleden was men er nauwelijks mee
begonnen en toonde duidelijke vrees dat
men geen behoorlijke markt, althans geen
vrije markt, zou vinden, omdat immers en-
kele zeer machtige lichamen den handel
in olie en vetten vrijwel beheerschten.

Alles heeft zich goed geschikt; het blijkt
dat men niet afhankelijk is van enkele
koopers doch dat er eene vrije wereld-
markt is. In dit opzicht staat de olie er
zelfs beter voor dan rubber, welke, af-
komstig van duizenden producenten in de
Middle East, voor 80 procent door enkele
grootte Amerikaansche concerns wordt
opgekocht.

En thans, na enkele jaren, is de cultuur
zóó uitgebreid dat men te Belawan bezig
is met den bouw eener tankinstallatie voor
het impompen der in bulk te verschepen
olie, terwijl er nog enkele installaties van
anderen bij zullen komen. Zoo zal Bela-
wan een flink tank-park krijgen.

Het machine-vraagstuk voor de olie-
fabricatie is nog niet geheel opgelost,
doch baart geen zorgen meer; men heeft
ter Oostkust installaties van Krupp en de
Etna.

Opmerkelijk is dat de oliepalm den
klapper begint te bedreigen, omdat uit de
kernen eene olie wordt gewonnen — dus
wel te onderscheiden van palmolie —
welke dezelfde is als die van den klapper.

Tenslotte valt nog op te merken dat
ook de theecultuur sterk wordt uitgebreid,
vooral door de H. V. A. Kolossale massa's
theezaad worden ingevoerd uit Britsch-
Indië, ook voor de ondernemingen welke
dit concern in Korintji gaat openen.

De grootste thee-onderneming, niet alleen
ter Oostkust doch van de geheele wereld
is — zoodra zij geheel in productie zal
zijn — Balimbingan van de H. V. A. met
eene hoeveelheid van 2 miljoen kilo
droge thee.

Pematang Siantar.

De rit van Medan naar dit aardige frissche binnenplaatsje vordert niet meer dan twee-en-een-half uur. Gij hebt eerst tabak, en het daarvoor braak liggende terrein, maar verderop komt men in het mooie gebied van rubber, oliepalm en thee.

Dit land is in de weelderige volheid zijner beplanting wel de triomf der Westersche cultures, breed van opzet, helder en streng van systeem. Die cultures hebben op deze gansche uitgestrektheid haar stempel gedrukt en zoo is Deli minder een Oostersch land met zijne dichtheid van menschen, peuterend op kleine schaal in grond en struik, doch één reusachtige onderneming, naar den aard der beplanting in vakken verdeeld.

Dus is de bevolking hier bijzaak; zij heeft slechts beteekenis voor zoover zij werkt op de ondernemingen, en de gelukkige autochtone man droomt daar tusschen door, wars van geregelden arbeid en alleen te vinden voor boschkappen en branden: het werk der vernieling.

In het bovenland met zijn heerlijk koel klimaat is Pematang Siantar het aardige centrum, het kleine stadje dat zich al kort na de geboorte stak in het kleed van de grootere zusjes. En zoo ziet ge hier lanen en straten met bijna geen huizen, enkele keurige openbare gebouwen, een plaatsje dat rustig sluimert tot het zal worden gewekt door den befaamden ridder die er leven en vertier zal brengen, doch nimmer komt.

Want wat de dimensies betreft is Siantar wel eene duidelijke mislukking, zooals meer dat aan den geest des heeren Tideman ontsproot. Deze, destijds ass.-resident van dit gebied, heeft er eene geweldige schepping van willen maken, breed van opzet en allure omdat — zoo dacht de schepper — de Medansche kantoren er hun filialen zouden vestigen. Wat ze natuurlijk niet doen, omdat Medan daarvoor, op slechts 132 K. M. afstand, veel te dichtbij

is en de menschen in dit uitgestrekte land liever in den auto stappen en naar de hoofdplaats rijden, waar dan nog altijd wel de gezellige ontmoeting is met collega's en kennissen.

Dus bleef Siantar onafgewerkt, een droomend buitenplaatsje. Eene gemeente natuurlijk, maar dan eene die er — hooge uitzondering — gunstig voor staat en geen opcenten heft, hetgeen zeer netjes is. Want men heeft inkomsten uit het waterleiding-, het electriciteits- en het pasarbedrijf en uit enkele kleine heffingen.

Tegen deze royale positie steekt dat arme gouvernement wel zeer sjofel af, 'en dus houdt de ass.-resident bureau in het keurige gemeentehuis, omdat hij daarin immers ook den scepter zwaait.

Zooals ik opmerkte is de huidige resident Tideman de schepper van dit ijle stadje. Hij zat hier midden in het gebied der Westersche cultures, waarvan hij, met zijn overdreven ethische opvattingen, moeilijk een vriend kon zijn. Want dit zou toch niet passen in de opvattingen van iemand die onlangs te Palembang, toen hij er niet in slaagde met de gewone wettelijke middelen een eind te maken aan relletjes tusschen taxi-chauffeurs en Chineezen, den fameusen optocht der chauffeurs organiseerde, een groote verzoendag, waarop eene weë en zoetige proclamatie volgde.

Het is goed, hem nu nog even eene vorige gebeurtenis in zijn bestuursloopbaan voor den geest te brengen.

Als controleur bezocht hij den 21sten Maart 1918 de groote theefabriek Bah Biroeng Oeloe, van het Landsyndicaat. Hij fungeerde als geleider van zeven Batak-sche hoofden van de hoogvlakte van Habinsaran, die zich aanvankelijk vijanden der Westersche cultures hadden getoond, en bracht die radja's naar de moderne theefabriek om eens te toonen wat onze kennis en energie vermogen. Zoo vonden wij in het bezoekersboek dier onderneming ddo. 21 Maart 1918 aange-teekend:

„Bovenstaande zeven hoofden van Habinsaran (wier namen eerst waren ingeschreven. — Z.), die zich hadden verzet tegen de invoering van cultures in hun land, brachten heden, onder leiding van ondergeteekende, een bezoek aan de fabriek te Bah Biroeng Oeloe en de ondernemingen, teneinde een indruk te ontvangen van het goede der cultures in deze landen. En zij staan perplex van alles wat zij zien.“

U ziet, de heeren stonden paf.

Een paar jaren later was hij ass.-resident te Siantar, en bekend als tegenstander der cultures.

En toen stonden anderen paf.

Waarom is de heer Tideman geen controleur en bewonderaar gebleven van de Westersche cultures, die „het goede in deze landen“ doen?

O, deze cultures zijn er ook gekomen zonder hem. Want tenslotte gaat de groote opmarsch der ontwikkeling zijn eigen weg, naar vaste lijnen in het wereldbestel, en de vijandschap van een enkelen ambtenaar trekt hoogstens even als de schaduw van een luttel wolkje over dien weg. Men kan den uitgroei niet blijvend tegenhouden, evenmin als koning Kanut dit de opkomende golven kon doen.

Gij ziet hiervan in Siantar het welsprekend bewijs. De eene onderneming rijgt zich aan de andere, en de willige bodem produceert rubber, thee, oliepalm, koffie en vezel in kolossale hoeveelheden.

Het proces van uitgroei en perfectioneering werkt immer voort... en resident Tideman organiseert optochten van geslepen taxi-chauffeurs te Palembang.

Zoo ontloopt toch niemand zijn noodlot.

X.

T o b a - i m m i g r a t i e .

Hier, in het hart van Simeloengoen, ontwaart ge allerwegen de nadering van den Toba-Batak, den harden en stuggen mensch uit het binnenland, waar het landschap, veel bewolkt, met zijn scherpe lijnen en kale ruggen, mij steeds de drukkende suggestie geeft van een droefgeestigen herfstdag, zwaar van naderend wee.

Geleidelijk is hij in de latere jaren komen aanzetten uit het Westen, en het gerucht van zijn tred meldt de spoedige verdwijning van den Javaan.

Het was de zending van Laboean Roekoe welke de eerste invasie der Toba Bataks (Christenen dus) naar het nieuwe land leidde. Het begon heel langzaam in 1905, zes jaren later waren er in Simeloengoen 6500 dezer Bataks; nu ging het sneller tot 20.000 in 1921 en 22161 in 1922.

Thans, circa vijf jaren later, zijn er ongeveer 30.000 en de stroom houdt nog immer aan.

Men maakt zich ieder jaar gereed tot opname van dien stroom; het bestuur zorgt voor irrigatiewerken en daarna doet de Batak de rest. Zonder teederste hulp, zonder voorschot, en de verbaasde Javaansche „kolonist“ ziet het wonder, schudt het hoofd over zóó eene vreemde energie, en krabbelt achteruit. Hij is niet senang meer en hij zal zich allicht troosten met de gedachte dat je van zulke Bataks, die hondenvleesch eten en geen adat en manieren kennen, niets beters moogt verwachten.

Zoo schrijdt de Toba-Batak voort. Er waren hier verschillende terreinen voor den Javaanschen kolonist gereserveerd, doch het bleek dat ongeveer de helft van dat gebied reeds in occupatie is genomen door volk uit het Toba-land, dat er nu eerst maar wat ladangt, in afwachting van de irrigatiewerken welke sawahaanleg mogelijk zullen maken.

Zijn er sawahs, dan betaalt deze Batak waterrecht aan het Zelfbestuur, niet minder dan 10 procent der bruto-opbrengst, hetgeen wel wat te veel schijnt. Men ziet dit in en streeft naar billijker belasting door de waarde der padi wat lager te schatten.

Hier, onder deze economisch sterke lieden, vertoont de padiprijs niet zulke sterke schommelingen als op Java, waar na den oogst ieder snel verkoopt om geld in handen te krijgen . . . en later weer verplicht is te koopen tot hoogerem prijs.

In Simeloengoen staat de padiprijs, vrijwel het heele jaar door, stevig op f 4,90 de picol

In de eerste jaren hunner vestiging krijgen zij vrijdom van belasting en waterrecht, doch thans zijn er reeds 6000 H.A. sawah welke jaarlijks f 125.000 aan dit recht opbrengen, dus ruim f 20 per H.A. of f 14 per bahoe. Nog iets meer dan de gemiddelde landrente op Java.

Dit is hier inderdaad eene landbouwkolonisatie; van de 30.000 Toba-Bataks in het Siantarsche trekken er 20.000 hun inkomsten uit sawahs, en die verhouding wordt nog beter als er meer irrigatiewerken klaar zijn.

Men heeft voor hen nog reservegronden beschikbaar welke in sawahs kunnen worden omgezet. In Bah Toengoeran ongeveer 7000 Hectaren, waar men al aan het ontginnen is.

Bij Negri Dolak 1000 Hectaren, welke een ton aan irrigatiewerken zullen kosten.

De 6000 Hectaren welke reeds padi produceeren hebben ongeveer f 1,4 miljoen aan irrigatiewerken gekost, of circa f 160 per bahoe. Het waterrecht brengt eene heel mooie rente van dit kapitaal binnen, en zoo kan het zelfbestuur er zonder gevaar het geld in steken.

De oogsten zijn mooi, en vooral 1926 was een goed rijstjaar; gemiddeld werd 60 à 70 picol per Hectare gemaakt, dus 40 à 46 picol per bahoe.

Elders, wat meer Noordelijk, wordt bij wijze van proef een sawah-complex voor de Simeloengoen-Bataks gereed gemaakt; in eersten termijn zal daaraan een ton worden verwerkt. De stelling dat: 1 Batak = 1 Batak, gaat niet op, want, in tegenstelling met den man uit het Tobaland, is de Simeloengoen-Batak nog geen sawahbewerker, zoodat men nu eerst deze proef gaat aanzetten.

Behoudens deze kleine verschillen hebben alle Bataks onaangenaam veel van elkaar. Het zijn werkzame menschen, goede huisvaders, verstandige koppen, spaarzaam en beheerscht. Maar zij zijn, ook in den naasten familiekring, vreeselijk twistziek en proces-lustig, en het is volstrekt geen zeldzaamheid dat de eene broeder den ander aanklaagt en voor den rechter brengt. Zij zijn koud van gemoed, zeer intellectualistisch, geloovig doch uitermate spitsvondig en zonder de liefde welke volgens de beroemde clause in den brief van den apostel onmisbaar is, als de mensch iets meer wil zijn dan „een klinkend metaal of luidende schel.“

Vooraf ook: zij zijn onzegbaar vies, op hun lichaam, hun kleeding, hun huizen, op alles. Er is, naar ik meen, in dit heele land ééne vrouw met een aardig gezicht, zuiver gewasschen, goed gekleed.

Zij schijnt te zijn ingehuurd door een concern dat reclame maakt voor toeristenverkeer en is tot in den treure gefotografeerd met eene waterkruik op den schouder, staande bij de trap van een huis. Ge ziet altijd ditzelfde gezicht op kiekjes uit de buurt van Brastagi, zoodat zij daar ergens moet wonen, als het tenminste geen fantasiekop is.

Maar de rest is aan elkaar gewaagd, en ik vraag mij af, wanneer men begint met zeepsop en een boender, en ontmesing der huizen.

Met al hun goede eigenschappen hebben ze heel weinig vrienden, en zelfs dr. Warneck, de oude Ephorus der Rijnsche Zending, met wien ik vroeger te Pearadja nabij Tarotoeng een onderhoud had — hij is thans met verlof naar Europa — wees op de wanverhouding tusschen hun hoofd en hart, hun koud intellectualisme.

Doch dit zijn, in het materieele leven, eigenschappen die iemand vooruit brengen: scherp verstand, egoïsme, weinig scrupules. En zoo komt de Batak er.

Wat Simeloengoen betreft, dit wordt in de toekomst zijn land; hij heeft er zich in steeds grooter getale genesteld en dringt immer verder. Het zou interessant zijn te weten tot welke lijn der vlakke de vloed dezer voorzichtige transmigranten zal doordringen.

En onze goede Kromo, het groote kind bij wien de speelman nooit van het dak is, retireert bij de nadering van deze stugge, zure werkers.

* * *

Wij rijden Siantar weer uit, nu in de richting van het Toba-meer.

Tot hier, in dit verre land, hangt over de wegen de schijn van een Gezag dat zich opmaakt tot wering van gevaar. Op verschillende punten staan posten van militairen of politie met het geweer in de hand. Zij onderzoeken iederen auto of auobus die Inlanders vervoert en naar de Oostkust wil. Elders is een bamboe met een stuk van een Hollandsche vlag horizontaal over den weg gehangen, zoodat ieder stopt.

Wij zullen dit toezicht nog tientallen malen opmerken; het wordt uitgeoefend over heel Sumatra en richt zich vooral op personen uit het Minangkabausch gebied, de befaamde onruststokers die met hun handeltje in sarongs, koperwerk, tabak en de hemel weet wat al meer, door dit eiland trekken voor de prediking van de nieuwe leer, en het aanlokkelijke „mardika.“

Overal, in heel dit reusachtige gebied wordt wacht gehouden bij uit- en ingang, en dit werkt zoo sterk, dat onder den indruk van begrijpelijke vrees het bus-verkeer des nachts of 's avonds reeds is gestaakt, en dat overdag belangrijk is beperkt.

Natuurlijk kan in streken waar een of ander verdacht sujet goed bekend is, die hindernis gemakkelijk worden omgetrokken door ruig en bultig terrein, doch dit is elders, in vreemde streken, niet mogelijk.

Want heel het doorgaand verkeer over Sumatra gaat langs dezen weg, de verbinding tusschen Fort-de-Kock, waar de spoorbaan eindigt, en Pematang Siantar, waar zij weer begint.

Dagelijks jachten over dit traject de snelle autobussen. Zij voeren Minangkabauers, Mandhailingers, de Noordelijke Bataks, Maleiers van de Oostkust, Javanen, gansch dit conglomeraat van volkeren, over het eiland.

Soms heeft deze reusachtige weg vlakke en rechte stukken, doch bijna altijd loopt hij door bergterrein, slingerend langs den heuvelrand, zwaaiend door smalle défilés, in nimmer eindigende bochten zoekend naar den uitgang, waardoor hij kan ontsnappen aan den angstigen drang van ruggen en bulten.

Hij loopt door oerwoud en cultuurgebied, langs het zeestrand of de diepe ravijnen in het hart der Barisan-bergen.

Hij is de eenige verbinding voor snel verkeer, en men speurt er nu scherp naar hen, die uitgaan op het werk van propaganda voor verzet en opstand.

Een klein half uur buiten Siantar, als de weg zich begint te wringen door het heuvelland, vóór de afdaling naar het meer, krijgen wij den dagelijkschen trek autobussen te pakken. Zij rijden het laatste stuk van den langen tocht: het traject Taroetoeng — Siantar. Gezamenlijk hebben zij op de verschillende étappen overnacht te Hoeta Nopan, Padang Sidempoean, Taroetoeng en elders, waar de bussen bij de pasars worden opgesteld als in een wagenpark.

Nu jakkert de heele trek ons voorbij. Soms een aantal bussen dicht achter elkaar, dan weer eene groep in meer los verband, doch alle op vrij kleinen onderlingen afstand.

Hier, in de talrijke bochten, is het een oorverdoovend getoeter om vrij te blijven van deze slingerende gevaarten, die door het leven dat zij zelf maken, nauwelijks een signaal hooren. De sirene doet nu uitstekend werk; zij snerpt en loeit over het veld en men reageert er op door wat langzamer en voorzichtiger te rijden.

Ik tel in totaal achttien autobussen welke ons in nog geen kwartier voorbij razen.

Het is de dagelijksche trek van Zuid naar Noord en omgekeerd.

Tusschen Taroetoeng en Siboga, de weg der „twaalfhonderd bochten,“ angstig smal en onoverzichtelijk, waarschuwen de chauffeurs der laatste bussen snel in het voorbij schieten, met de uitgespreide vingers: „nog drie,“ „nog twee,“ en ik voel mij veiliger nu de laatste langs ons heen stuipt op een paar handbreedten afstand.

Zoo begint de afdaling langs den in den bergwand uitgekaptten weg naar het Tobameer.

XI.

T o b a - l a n d.

Na tot een hoogte van 4200 voet te zijn geklommen begint de afdaling naar den grooten plas.

De weg is zeer goed en heeft nergens zware hellingen, zoodat hij op de prise is te rijden; men kapt er hier en daar een weinig het uitzicht in een nogal scherpe bocht wat bij, doch heeft overigens niets te verbeteren.

Nu ligt, in de diepte vóór ons, het staalgrijze water, waarachter de strakke lijn van Samosir rijst. Iedere bocht brengt u dicht bij het meer, en ten slotte zit ge in de helling der laatste ruggen, zoodat het uitzicht vrij is en ge de Noordelijke punt van Samosir ziet.

Geweldig en imposant is het Toba-meer in zijn omlijsting van bergruggen, zich verdringend in grillige bochten welke hier en daar fjorden vormen, en op het smalle strookje vlak land, heel in de diepte, ziet ge neer op enkele huizen, nu klein van dimensies als kunstig knutselwerk.

Grootsch van allure is deze plas, gevangen in den dwang van barsche reuzen die er schouder aan schouder staan, zóó dicht opeen gedrongen, dat het water geen andere kans tot ontsnappen heeft dan bij Porsea, waar de Asahanrivier uit het meer stroomt.

Toch heeft het Toba-meer mij nimmer eene impressie kunnen geven van harmonieuse schoonheid welke het hart vult met zoete bekoring. Alles is hier doodsch

en hard als een verlaten wereld, drukkend door geweldige structuur, zonder de opwekkende aanwezigheid der veelsoortige uitingen van het leven welke elders aan een schitterend natuur-tafereel zijn boeiende charme geven.

Gij voelt u hier oneindig klein, vol eerbied, doch er jubelt in u niet de blijde bewondering welke de reactie is op harmonieuse schoonheid. Het is als met het Karbouwengat, de kloof van Harau, de machtige ravijnen op den weg naar het Ranaumeer en tusschen Lahat en Pager Alam, zij maken een diepen en sterken indruk door lijn en dimensie, doch missen alle harmonie, zonder welke schoonheid onbestaanbaar is.

Het zijn de primitieve, ruwe werkstukken uit het laboratorium der Natuur, wachtend op de voltooiing van het reusachtig proces van polijsting en afslijping en retoucheering, dat er de hoogere schoonheid aan zal geven.

De landtong van Prapat maakt eene aantrekkelijke uitzondering. Daar ziet ge de sporen van arbeid en leven, de kleine kerk heft er haar torentje, het hotel met zijn paviljoens stoffeert de rest van de landtong.

Dit is weer de Natuur, de achtergrond, waartegen men het Leven moet zien, beide in harmonisch verband.

* *
*

Na Prapat rijdt ge naar de vruchtbare sawahvlakte welke zich uitstrekt tot voorbij Noromonda, nòg een half uurtje, en ge zijt te Balige, waar de weg zich afwendt van het meer, en in Zuidelijke richting naar Taroetoeng en Sibolga loopt.

Zoo zitten we weer in het Batakland, en ik kan niet zeggen dat dit erg opwekkend is. In den vorigen brief wees ik op de bijzondere eigenschappen van dit volk welke het zoo weinig sympathiek maken, naar mij van vroegere reizen bekend is, en er is natuurlijk sindsdien niets veranderd.

Toch wel iets. Er zijn na 1922 mesdijds gebouwd te Porsea, Balige en Tarotoeng, in het hart van het gekerstend gebied, en zij staan er als symbolen van den wassenden invloed van den Islam.

Het is een belangwekkend verschijnsel, welke verklaring men er ook voor zou willen zoeken. Men moge zich tevreden stellen met de opmerking: dat het aantal vreemdelingen, Mohamedanen van elders, in Toba-land is toegenomen, dit neemt niet weg dat in den bouw dezer mesdijds een bewijs moet worden gezien van de sterkere vestiging van den Islam in dit Christelijke land.

Het leek mij eene belangrijke zaak, en ik heb getracht, door gesprekken met verschillende personen in Tapanoeli, een antwoord te krijgen op de vraag: of het Kruis hier nog verder terugwijkt voor de Halve Maan dan reeds eerder is geconstateerd.

Deze kwestie heeft hare algemeene, en in deze dagen haar bijzondere betekenis.

Het was eene uiting van Regeerbeleid uit vroeger jaren, dat men de vorming van een Christelijke wig tusschen de streng Mohamedaansche Atjehers en Minangkabauers gaarne zag. Zoowel aan den fanatieken Atjeher als den niet minder agressieven Padri hadden wij volop onaangename herinneringen, en zoo was het logisch dat de Regeering dat zendingswerk steunde waar dit mogelijk was.

De wig is er gekomen, en zij heeft eene stevige kern: het Toba- en Silindoenggebied.

Uit het Zuiden was de Islam reeds eerder opgedrongen. De Rijsche Zending heeft dit gevaar nooit onderschat en aan de uiterste Zuidgrens van haar arbeidsgebied, in de lijn van Sipirok, een paar vooruitgeschoven posten gevestigd. Men heeft de noordelijke grens van den Islam daardoor echter niet kunnen vastleggen; langzaam schoof zij voort tot in het zendingsgebied, door het Batang Toroe-dal, in de richting van Tarotoeng en tot in Zuid-Pahoe.

Vooraf te Sipirok is de situatie interessant; daar is een kerkje gebouwd dichtbij de mesdjid, en het bengelen der klok wedijvert er met den oproep van den modin tot het gebed bij de „waqtue magkrib.“

Hoe gaat het thans? Wij komen hier op de in deze dagen bijzondere beteekenis der kwestie. Bij zijn bezoek aan Tapanoeli zal de waarnemend Ephorus der Rijsche Zending — ik schreef reeds dat dr. Warneck met buitenlandsch verlof is — den Landvoogd statistieken en cijfers geven omtrent het Christendom, zijn vorderingen en werk in dit land. De landbouwconsulent zal ditzelfde doen ten opzichte van den Inlandschen landbouw, de heer van Bakel van de Sumatra Caoutchouc-Maatschappij omtrent de Europeesche cultures in Tapanoeli.

Zoo mis ik één onderwerp op dit programma: eene uiteenzetting van de positie van den Islam in dit land door een bevoegd persoon van dien godsdienst. Is het niet een weinig alsof de Mohamedaan hier quantité négligeable is en nauwelijks mag worden genoemd naast de adepten der Rheinische Mission?

Wel, ik zou het hebben toegejuicht, indien men er in was geslaagd, Indië te kerstenen vanaf Sabang tot Merauke. Intusschen, hierom gaat het niet; wij hebben er rekening mee te houden dat de bevolking van onzen archipel vrijwel uitsluitend den Islam aanhangt, en dit feit mag door een goed bestuur niet uit het oog worden verloren.

Er is aanleiding deze opmerking te maken, omdat het er allen schijn van heeft alsof de Regeering in 1926, bij de oprichting der Christelijke Muloschool te Tarotoeng, het goede beginsel van neutraliteit in godsdienstzaken uit het oog heeft verloren, zeer ten nadeele van de Mohamedaansche bewoners van Tapanoeli, die in menigerlei opzicht gunstig afsteken bij hun Christelijke landgenooten in het Noorden.

Het spijt mij dit te moeten zeggen, doch naar mijne meening is de Islamietische Mandhailinger, vergelijkenderwijze gesproken, de gentleman van Tapanoeli, en deze meening is gebaseerd op het oordeel van velen.

Zoo was er dus alle aanleiding hier iets meer te zeggen over de huidige positie van den Islam in Tapanoeli.

* *
*

Uiteraard zal van zendingszijde niet spoedig worden toegegeven dat de Islam veld wint, tenzij door instrooming van Mohamedaansche elementen; van verlies aan de zijde der Christenen zou geen sprake zijn.

Het moet uitgesloten worden geacht de situatie in cijfers te schetsen, en ik houd mij daarom liever aan hetgeen ik van neutrale zijde vernam.

In de Dairi-landen in het uiterste Noorden van Tapanoeli wint de Islam, vanuit Atjeh gepropageerd, duidelijk terrein. Er komt daar, met de Toba-Bataks, een stroom van Christenen binnen; zelfs worden Toba's die in hun eigen land heiden zijn gebleven, Christen in het Dairi-gebied, vermoedelijk uit een gevoel van saamhoorigheid met hun mede-immigranten. De oorspronkelijke Pak-Pak-bevolking neigt echter tot den Islam.

Van de stichting van mesdjids te Porsea, Balige en Tarotoeng maakte ik reeds melding. Het schijnt overigens dat de sterke Christelijke kern in Toba en Silindoeng wel intact blijft, doch dat aan de peripherie de Islam wint.

Eene zeer onaangename geschiedenis voor de zending was het geval met den zending Dirks te Piaboengan, een kleine 20 K. M. westelijk van Padang Sidimpoean aan den weg naar Siboga.

Deze is, ik meen in 1925, tot den Islam overgegaan; men begrijpt dat de geheele zending hiervan schrok en dat dit feit geweldigen indruk maakte in de

Mohamedaansche wereld, waar het wordt gewaardeerd als een succes van den eersten rang.

De motieven voor den overgang van zendeling Dirks naar den Islam kunnen buiten beschouwing blijven; of het ging om een aardige vrouw die alleen een Mohamedaan wilde hebben, of om het bezit over zekere gronden te kunnen verwerven, of dat hij een zonderling was, doet au fond minder ter zake. Het feit verandert er niet door, en de zending kan er onmogelijk tegenover stellen een penghoeloe die Christen werd.

Dirks is een maand of vijf na zijn overgang gestorven en op Mohamedaansche wijze begraven. De zendeling Nachtigall (van Pakanten) en de controleur wilden hem aanvankelijk begraven naar Europeesche gewoonte, doch eenige hadji's verzochten, hun het lijk af te staan, waaraan natuurlijk is voldaan. Het ligt voor de hand dat de aanhangers van den Islam uit deze affaire hebben gehaald, wat er maar met mogelijkheid uit te halen was. De andere partij zou hetzelfde hebben gedaan.

Te Piaboengan zijn nu nog wel wat Christenen, doch men begrijpt dat hunne positie er verre van aangenaam is.

XII.

Het zal wel niet met veel woorden behoeven te worden gezegd dat overal waar Kruis en Halve Maan op hetzelfde gebied werken, voortdurend wrijving is van allerlei aard.

Over het algemeen zijn de Mohammedanen nogal verdraagzaam; toen in het zendingskerkje van Pakanten, nog wat dichter bij de grens met het Minangkabausch gebied dan Moeara Sipongi, een veertigjarig jubileum werd gevierd, kwamen ook een paar Mohamedaansche koeria-hoofden in de kerk.

Daarentegen klaagt zendeling van Hasselt (van het Java-comité) te Simatorkies bij paal 71 van den grooten weg naar Siboga, over plagerij en tegenwerking van Mohamedaansche zijde. Ik denk dat beide partijen wel schuld hebben en dat de zending allicht wat roeriger zal zijn.

Het kan geen kwaad hier even in herinnering te brengen de geweldige deining welke in 1919 werd veroorzaakt door de verschijning van het door de zending uitgegeven boekje: „Oelang hamoe liloe“, d. w. z.: „dwaalt niet“, en vol met allerlei critiek op den Islam.

Natuurlijk is critiek ook op godsdienstzaken geoorloofd, mits zij op behoorlijke wijze en te geschikter plaatse geschiedt. Dit kon echter moeilijk worden gezegd van een boekje dat als een fakkel werd geworpen in de licht brandbare stof welke in het wrijvingsgebied ligt opgehoopt.

Het bestuur heeft er zich toen mee bemoeid en na advies van den procureur-generaal het boekje weer doen innemen; het is voor de zending eene goede les geweest welke zij te danken had aan hare leden Ammler en Irle.

De situatie heeft nog haar apart verwarrend element door de opkomst der „Seventh Days Adventists“, welke onder leiding staat van den Amerikaan mr. Kime en geen heidenen bekeert doch op het Christendom parasiteert.

Deze secte heeft eerst onder leiding gestaan van den beruchten Immanuel Siregar, die ettelijke jaren geleden in de Bataksche beweging eene voorname rol speelde, tot hij zich in zekere kasgelden vergiste, gearresteerd werd en naar Singapore verdween.

Mr. Kime heeft er veel slag van met de Bataks om te gaan door zijn vriendelijken aard; hij heeft als centrum Sipogoe, niet ver van Sipirok. Het is hem verboden propaganda te maken voor het Sabathisme, doch men staat er machteloos tegenover als hij dit laat doen door Bataksche volgelingen die natuurlijk volkomen vrij zijn.

De groote kracht van het Sabathisme ligt hierin, dat het veel gratis doet, en de Batak, die op een cent is als de duivel op een ziel, waardeert dit bijzonder. Het geeft gratis verpleging en scholen, waar Engelsch wordt geleerd. De Batak is hier dol op, denkt dat de kennis dier taal hem belangrijke voordeelen zal bezorgen. Zoo steekt de ongewasschen snaak deftig van wal met zijn: „Good bye, sir,“ en is verbaasd als de bestuursambtenaar van dergelijke malle fratsen niet gediend is.

Mr. Kime heeft al eens eene aanmerking gehad, toen het bleek dat hij achter de propaganda zat en verdween daarop met verlof buitenslands (Kuyper zou gezegd hebben: „buitenaf“ gaan), doch zijn vervanger ontkende alles bij het door het bestuur ingestelde onderzoek.

Intusschen is mr. Kime weer in het Batakland teruggekeerd en kan het gedoe dus opnieuw beginnen.

Het is de dankbare aanleiding tot allerlei geschillen en klachten; van de zijde der Protestanten worden rekestten ingediend tegen de Sabathisten en deze verzochten eene kerk te Sipogoe te mogen bouwen. Dit werd afgewezen, evenals het verzoek om erkenning van den door hen gewenschten leider.

Er komen echter voor de Sabathisten enkele wolkjes aan den hemel; zij raken namelijk eenigszins uit het adatverband, hetgeen in sommige gevallen, bij huwelijken, begrafenissen en de daaraan verbonden plechtigheden, allerlei onaangenaamheden met zich brengt.

Enfin, dan moet men maar rekestreeren, en wat dit betreft is de Batak op bekend terrein. Er gaat hier meer geld aan zegels dan aan zeep, en een behoorlijk man jaagt er, als hij eene perkara heeft, al heel vlug een stuk of wat zegels door. Hij dient dan ettelijke rekestten in over dezelfde zaak, doch aan verschillende autoriteiten, en denkt dat-ie dan meer kans op succes heeft. Vooral de Procureur-Generaal is, voor rekestten, zeer in trek.

Indertijd dacht iemand te Taroetoeng, toen hij een rekest aan den Gouverneur-Generaal wilde zenden, meer succes te hebben als hij nu eens iets anders nam dan het ordinaire zegeltje van f 1,50 dat aan iedereen werd gezonden. Dus zocht hij het bekende „zegel koewat“, doch kon niets gewichtigers krijgen dan een zegel van f 30 of f 35, dat natuurlijk direct werd genomen. En als dit niet helpt, waarvan zou men dan wèl succes mogen verwachten?

* * *

De koude, scherpe geest van dit volk leent zich uitmuntend voor allerlei uitingen van sectarisme.

Ik denk in de eerste plaats aan de secte der „parmalims“, gesticht door den Batakschen goeroe Somalaing, die een tijd had rondgezworven met den Italiaanschen natuuronderzoeker Modigliano, toen deze de groote vallen der Assahan-rivier bezocht.

Van hem had Somalaing vermoedelijk eenige kennis van den Roomsch Katholieken godsdienst; dit, zoomede Protestantische en heidensche elementen, zoomede de vereering van een paar als heiligen beschouwde zendelingen, waaronder de bekende heer Pohlig (die voor het eerst op het Tobameer verscheen met een door hem zelf gebouwde motorboot) vormden de bouwstoffen, waaruit de eeredienst der parmalims werd geconstrueerd.

Nog niet zoovele jaren geleden was zekere Hermanus hun leider; hij kreeg vrij veel invloed, omdat hij was gehuwd met de dochter van een der voornaamste aanvoerders van wijlen Si Singamaharadja, den vermaarden priestervorst der Bataks, van wiens naam nog steeds groote betoovering uitgaat en wiens wederverschijning door een massa Bataks wordt verwacht.

Hermanus heeft zich in 1922 gevestigd te Onan na Godang, niet ver van Lagoe Boti, en daar met vergunning van het bestuur een kerk gebouwd waar de dienst der parmalims wordt gehouden.

Onan na Godang is een heilige Bataksche plaats met een van oudsher vermaarde pasar, waar in de tijden toen de Batakkers nog steeds onderling krijg voerden, telkens de groote godsvrede voor ettelijke dagen werd ingesteld opdat ieder ongestoord de markt kon bezoeken.

Ik hoorde thans niets meer van Hermanus. Is hij weer verdwenen? De parmalims geven nu en dan nog een z. g. godang-feest.

Wat de leer der parmalims betreft, zij behoudt haar aanhangers. Van den ass.-resident van Simeloengoen vernam ik dat in zijn gebied een paar parmalim-kampongs liggen, n.l. Tangga Batoe en een tweede in de nabijheid der grens van Assahan.

Van meer politieke beteekenis is de parhoedamdam-beweging, welke eenigszins verband houdt met den ouden heidenschen godsdienst, doorspekt met Islamietische elementen.

Bij het gebed roept de aanhanger der parhoedamdam-beweging den god Djaman aan, en god Batara Goeroe, en de vier-en-veertig goden, god Haloeroesan en god Singamaharadja.

Toen in 1915 en 1916 de rilling van den opstand door bijna geheel Sumatra liep, manifesteerde het verzet in de Bataklanden zich in de parhoedamdam-beweging welke leidde tot de uitbarsting, waarbij controleur Muller van Si Borong Borong werd vermoord.

De beweging was eene sterke uiting van vrij algemeene ontevredenheid over in te snel tempo doorgevoerde hervormingen welke de bevolking van de wijs en uit haar evenwicht brachten, ook omdat in sommige streken te zware diensten van haar waren geëischt.

Als door omstandigheden, welke dan ook, hier of daar de brandstof ligt opgetast, is een enkele vonk voldoende.

Of dit is de S. I., de S. R., of de P. K. I., het zijn altijd slechts namen van zaken welke kennis de massa ontgaat. Zij weet niets van communisme, noch van eenig ander der vele stelsels. Zij weet alleen: dat zij ontevreden is, dat zij grieven heeft, en dan aanvaardt zij elk „isme“ dat haar hulp en succes belooft.

Zoo is in Indië, in den loop der jaren, uit de beweging der Sarikat Islam die der Sarikat Rajat gevolgd, later het communisme, en niemand kan precies zeggen wáár de eene ophield en de andere ontstond.

Het is bijzaak; hoofdzaak is dat er vuur bij de brandstof komt. In 1915 en 1916 vloog die vonk langs geheimzinnige wegen, overgebracht door onbekende boodschappers (men zag zelfs afgezanten uit Djambi die door de bovenstreken naar de Lampongs waren getrokken) van Zuid- tot Noord-Sumatra, en al deze primitieve geesten reageerden er prompt op.

Sedert is de parhoedamdam-beweging verdwenen; men merkt niets meer van haar, vernam ik van de ambtenaren.

Inderdaad sluimert zij, even goed als de herinnering aan den „leeuwendorst“ Si Singamaharadja, ergens heel diep in de ziel van velen. Daar blijft zij rusten tot andermaal de prikkelende roep door de landen gaat, zooals zij immers altijd zal klinken bij onderworpen volken, en dan mag het zijn het communisme, of welke andere leer ook... deze is slechts middel, geen doel... die den brand doet uitslaan.

Dus is men waakzaam in het Batakland en let op de symptomen. In Minangkabau rommelt het, en honderden bewoners van dat gebied zijn na de eerste schoten verdwenen.

Niemand weet waar zij rondzwerven of zich schuilhouden, maar zij zijn als de vonken uit den Westkust-schoorsteen; zij vliegen overal rond en vereischen scherpe aandacht.

XIII.

Bevoorrechting?

In de brieven welke over Tapanoeli handelen heb ik terloops opgemerkt dat het er allen schijn van had alsof de Regeering de Duitsche Zending duidelijk wilde bevoorrechten boven haar Mohamedaansche onderdanen in hetzelfde gewest, speciaal in onderwijsaangelegenheden.

Deze zaak is belangrijk genoeg om haar apart te behandelen.

Indertijd heeft de Zending subsidie gekregen voor den bouw eener Mulo-school met internaat te Tarotoeng; deze inrichting zal in 1927 worden geopend.

Dit is de eerste en eenige Mulo in het gewest Tapanoeli; derhalve zijn alle kinderen, ook die der Mohamedanen, op deze Mulo — dus: de Mulo der Zending — aangewezen.

Het is duidelijk dat dit een hoogst ongewenschte toestand is en men moet er zich over verbazen dat de Regeering tot deze beslissing is kunnen komen, terwijl er alle aanleiding voor was eene neutrale Muloschool te bouwen, niet te Tarotoeng doch ter hoofdplaats Siboga.

De tegenwoordige resident acht dit ook de goede oplossing; mij is gebleken dat ook andere bestuursambtenaren de door de Regeering aan de Zending getoonde voorkeur eene ernstige fout noemen welke vooral de Mohamedaansche bevolking in het Zuiden (Mandhailing) moet grieven.

Practisch is deze dus uitgesloten van het Mulo-onderwijs voor haar kinderen, terwijl zij naar de getuigenis van vrijwel ieder het meest intelligente deel der Batak-bevolking vormt. Haar blijft thans niets anders over dan haar kinderen naar Fort de Kock te zenden, de dichtstbij gelegen plaats waar neutraal Mulo-onderwijs te krijgen is.

Deze bevoorrechting der Zending staat niet op zichzelf; zij kreeg van de Regeering subsidie voor eene Holl.-Inl. school te Noromonda, terwijl in het niet veraf gelegen Balige eene neutrale Holl.-Inl. school, zonder internaat, moest worden gebouwd uit particuliere gelden, door een ass.-demang bijeengebracht.

De vraag is gewettigd: hoe de Regeering er toe is gekomen, op de voorstellen inzake de Muloschool te Tarotoeng eene onderwijspolitiek te baseeren welke eene ergerlijke bevoorrechting der zending is. Het huidige bestuur is hier beslist tegen.

Er is meer.

Het is van voldoende bekendheid dat het Batakland overladen is met onderwijs; het volk gaat langzamerhand geheel op in dor intellectualisme. De noodzakelijkheid van iets anders dan dit schoolonderwijs is reeds lang ingezien, ook door de zending die meer begon te voelen voor ambachtsonderwijs.

Ik heb dit uit den mond van niemand minder dan dr. Warneck, Ephorus der zending, dien ik in October 1922 te Pea Radja interviewde.

Tot goed begrip citeer ik uit het artikel over dat interview het volgende:

„Allereerst ging het dan over de bijna ziekelijke drift naar onderwijs, wijzend op eene duidelijke overschatting van droog intellectualisme door den Batak.

De heer Warneck was het geheel met mij eens, dat deze uiting de grenzen van hetgeen goed en wenschelijk is, beduidend overschreed.“

En verder:

„'t Is te betreuren dat het onderwijs zoovelen buiten hun land voert en ander werk in discrediet is geraakt. De Batak is buitengewoon geschikt voor handwerk: weven, vlechten, timmeren, smeden enz., zooals men in de ambachtsschool (der zending) te Lagoe Boti kan zien.

Doch de Batak, hij die, afgescheiden van zijn schoolsche kennis, nog zoo laag staat in beschaving, goede manieren en zindelijkheid, diezelfde Batak minacht den handenarbeid. Een ontslagen Bataksch hulpzendingeling kwam bij den Ephorus en vroeg: wat hij nu moest beginnen om aan den kost te komen en z'n kinderen op te voeden?

Waarop hij ten antwoord kreeg: dat-ie toch altijd landbouwer kon worden, den grond bewerken.

Met geen ander resultaat dan dat de Batak zijn handen opstak, goed verzorgde, fijne handen, en spijtig opmerkte: „Zijn dit nu handen om te werken?“

Doch het geeft niets of men hun al wijst op het nut van handenarbeid. Er is eene explosie geweest van verlangen naar onderwijs, en dit domineert al het andere.

Dr. Warneck heeft daarover in dit jaar geschreven en uitgegeven de brochure: „Hamadjoeon“ (Lagoe Boti 1922), waarin hij er o. m. op wijst dat de ware vooruitgang iets anders is dan hetgeen tot dusver onder dien naam door leiders is opgediend. Zorg, zegt de schrijver, als je werkelijk vooruit wilt, dat je zindelijker wordt en toon meer liefde voor den arbeid. Lieg niet zooveel als ge thans doet. Kortom arbeid en verbeter u zelf; zonder dit is geen vooruitgang mogelijk“.

Aldus de wijze woorden van den Ephorus der zending in 1922... en slechts luttele jaren later streeft die zending naar nog meer inrichtingen van onderwijs, ditmaal zelfs in lijnrechten strijd met het algemeen Bataksch belang, dat slechts had kunnen worden gebaat door eene neutrale gouvernements-Muloschool te Siboga,

In dit verband zijn nog enkele andere opmerkingen te maken.

Toen het met Duitschland in en na den grooten oorlog misliep, hielden de inkomsten der zending, welke immers haar hoofdzetel te Barmen heeft, grootendeels op te vloeien.

Ongetwijfeld heeft de zending in Tapanoeli eene historische positie; zij heeft, om welke motieven dan ook, gezorgd voor de Christelijke wig tusschen den Atjeher en den Minangkabauer. Dat zij de illusie blijft koesteren hare bijzondere positie in het Batakland tot in lengte van dagen te behouden, is vermoedelijk een fout, doch het zal de Batak zelf zijn die haar dit zal toonen.

Hoewel er geen gegronde vrees schijnt te bestaan voor een terugvallen der Christelijke kern in Toba en Silindoeng, indien de organisatie der zending zeer belangrijk zou worden ingekrompen, ligt het voor de hand dat in die voor de zending nijpende naoorlogsjaren de Regeering bijsprong.

Aanvankelijk verleende zij een steun van f 140.000 per jaar welke alleen bestemd was tot *instandhouding van hetgeen bestond*.

Men is met die voorschotten voortgegaan; zij klommen tot f 250.000 per jaar en zijn thans tot ongeveer de helft gedaald. Ik beschik niet over de juiste cijfers en kan onderweg geene begrooting raadplegen. Indien tenminste die voorschotten daar op duidelijke wijze zijn vermeld.

Natuurlijk krijgt de zending nog hare gewone subsidies voor scholen en hospitalen naar de daarvoor bestaande regelen, doch dit voorschot is, zooals men ziet, iets geheel anders.

Is dit voorschot ook thans nog geoorloofd?

Wil de Regeering, indien ergens van eene Mohamedaansche bevolking geen geld is te krijgen voor het restaureeren eener bouwvallige mesdjid, die verplichting overnemen, *om in stand te houden wat er is?*

Kunnen thans landsgelden in den vorm van voorschotten nog worden aangewend voor de propaganda van een bepaalden godsdienst?

Tenslotte rust op de Christelijke bevolking van Tapanoeli zelf de plicht, voor het onderhoud harer kerk te zorgen. Het gaat in dit gewest bovendien om het gewone consolidatiewerk dat in elke gemeente noodig is tot het onderhoud van den godsdienstigen geest, en de kosten daarvan behooren thans zeker niet meer door de gemeenschap te worden gedragen.

Trouwens, er zijn symptomen welke er op wijzen dat de Batak zelf zich wat wil losmaken van den druk der zending.

Deze Batak, een geboren advocaat, begint te meenen dat hij het nu zelf wel kan. Hij wil stem hebben in het kerkbeheer, doch dit gaat zeer lastig door de onderlinge verhoudingen.

Zij zijn nogal brutaal en vrijpostig, deze Christenen. Zij spreken den zendeling aan met het zeer ongemanierde „Ho“, (het Maleische „kowe“), terwijl ieder Mohamedaansch Batak zal zeggen, als hij zich richt tot Penghoeloe of adviseur van den rapat: „Angkoe Chalif“.

Maar alle menschen zijn broeders, nietwaar? en hiervoor mag men wel wat over hebben.

De zendeling van Hasselt klaagde er bij een bestuursambtenaar over dat de menschen zich beginnen los te maken. Zij komen bij hem redetwisten en kibbelen over de wijze, waarop hij den Bijbel uitlegt en zeggen: u doet het verkeerd. Zij eischen dat de voorganger precies doet wat zij willen.

O, het zijn prettige lieden, en gij denkt aan den ouden jubel:

„Ai ziet hoe goed, hoe lieflijk 't is dat
zonen

Van 't zelfde huis als broeders samen-
wonen,

Daar 't liefdevuur niet wordt gedoofd...“

Ik denk dat het vooral de zending zal worden die plezier zal beleven aan haar adepten. Want het zijn zij die het innigst met hen in contact komen, die het meest zullen worden gekwetst door de onaangename kanten aan de psyche dezer menschen.

XIV.

Alvorens van de zending in het Batakland af te stappen, wil ik nog enkele opmerkingen maken.

Naar ik hoor zou het nog enkele malen voorkomen dat bij de z.g. missiefesten de venduties van door Bataksche Christenen voor de zending geschonken goederen in de kerk worden gehouden.

Vroeger geschiedde dit dikwijls en dan met de meest vreemde goederen. De eene Batak gaf een zakje rijst, de ander een lamp, een partij vruchten enz. Dit werd dan, na afloop van den dienst, in de kerk in veiling gebracht zooals op de gewone venduties geschiedt, dus bij opbod. Het kwam dan voor dat de een den ander opjoeg, tuk op uiterlijken schijn en gunst.

Ik vernam dat die venduties nog niet geheel tot het verleden zouden behooren. Dit zou te betreuren zijn, en het was te begrijpen dat mr. Kime, de man der Sabathisten, daarvan indertijd een dankbaar gebruik maakte voor de propaganda zijner leerstellingen, waarbij hij natuurlijk den bijbeltekst citeerde van den Christus die de kooplieden en wisselaars uit den tempel joeg.

Er valt tenslotte nog te wijzen op de wenschelijkheid dat in het geheele Batakland, ook door de zending, meer propaganda wordt gemaakt voor bevordering der reinheid van lichaam, kleeding en huizen.

Dit laat nog alles te wenschen over. Pogingen om de varkens te doen onderbrengen in aparte hokken mislukken, omdat de Bataks beweren dat geweldige epidemieën zullen uitbreken door de samenbrenging der dieren in één hok.

In het grensgebied, waar men voortdurend met Mohamedanen in contact is, worden geen varkens gehouden; trouwens, de Zuidelijke Batak onderscheidt zich ook in dit opzicht gunstig van zijn Noordelijken landsman, doordat de Christen-Mandhailinger geen varkens- en hondenvleesch eet.

Dit is zelfs zóó sterk dat de Mandhailinger die zich in zijn eigen land, en ten rechte, Batak noemt, zich in den vreemde als Mandhailinger aandient, omdat hij niet gaarne zou worden vereenzelvigd met den consument van hondenvleesch.

Dit is te begrijpen; ik heb op het gebied van menschelijke voeding zelden stuitender vertooning gezien als het slachten van honden voor de consumptie.

De slachtplaats is op het grasveldje naast het abattoir te Balige — de eenige welke wij bezochten — en daar worden de van alle kanten aangevoerde honden naar de regels der kunst geslacht, terwijl het bloed voorzichtig wordt opgevangen. Dan wordt het dier even boven het vuur gehouden in de stookplaats naast het abattoir, voor het wegschroeien der haren. Zoo gaat, evenals in Pakingtown, van den hond niets verloren... dan het gejack.

Wel, er zijn verschillende dieren die dit, konden zij spreken, zeer billijk zouden vinden. De koe bijv., om van de Indische kip te zwijgen, waarvan er maar hoogst zelden één „op haar bed sterft.“

Maar het slachten van den hond, den trouwen metgezel van den mensch reeds uit den oertijd, blijft mij een stuitend bedrijf, en hoewel men niet bang behoeft te zijn bij zijn maaltijd in Batakland hondenvleesch voorgezet te krijgen, al ware het slechts, omdat dit duurder is dan varkens- of rundvleesch, eet ik alle vleesch in die contreien met zekeren tegenzin.

Het mócht eens een vergissing zijn, nietwaar?

Wat de onzindelijkheid betreft, ik meldde al eerder dat de import van zeep eenigszins schijnt toe te nemen. Dit is een goed teeken, en het is alleen maar

jammer dat de curve van den import van reinigingsmiddelen niet met geweldige sprongen naar boven vliegt.

Vele Bataks, radja's en anderen, zullen bij aankomst van den Landvoogd de oude dansen uitvoeren. Eén mijner zegslieden sprak de verwachting uit dat zij zich voor die zoo bijzondere gelegenheid zouden wasschen.

Dit lijkt mij zeer sterk, en onaannemelijk.

De Batak ziet, dit is buiten twijfel, den Landvoogd gaarne komen; in verscheidene plaatsen ziet ge de voorbereidselen voor de ontvangst en men toont allerwegen veel animo.

Menschen uit de omgeving van Sipirok zeiden zelfs, dat zij evenzeer als de lieden uit die plaats den Gouverneur-Generaal willen zien en zoo zullen zij in dichte drommen optrekken naar Sipirok om het groot gebeuren bij te wonen.

Dit alles is begrijpelijk. Maar dat zij zich zouden w a s s c h e n ? Neen, zóó erg is het nu ook weer niet.

Maar ik wil na dit alles toch nog even herhalen dat de Batak ook zijn goede eigenschappen heeft. Hij is spaarzaam, vrij eerlijk, heeft een helderen kop. Hij is een goed huisvader en ontucht komt er bijna niet voor. Hij is alles voor z'n kinderen.

Wèl, er staat, naar men ziet, ook zoo het een en ander op zijn credit. En dit moge niet maken dat hij ons sympathiek wordt — zijn goede eigenschappen komen vooral in den kring van het gezin tot haar recht en minder daarbuiten — de billijkheid gebiedt dat wij bij het „Soll und Haben“ de beide zijden der balans toonen.

* * *

O n d e r w i j s - o v e r d a a d .

Er is een tijd geweest dat de wanverhouding tusschen de landsinkomsten en -uitgaven in Tapanoeli schrikkelijk was; het gewest leverde jaarlijks een deficit van rond anderhalf millioen, goeddeels als gevolg der abnormaal hooge opvoering der uitgaven voor het onderwijs.

Ge moet die weelde van scholen zien in en om Sipirok, en zult erkennen dat het uiterst moeilijk zal zijn in den geheelen archipel een tweede plek te vinden, zóó overladen met scholen.

De Abstecher welke de Landvoogd naar Sipirok maakt — dit plaatsje ligt niet aan den hoofdweg, doch aan een zijweg welke te Padang Sidimpoean begint — heeft slechts ten doel dáár de geweldige onderwijs-concentratie te zien.

In dit toch werkelijk zeer bescheiden plaatsje — de hemel mag weten hoe veel of hoe weinig menschen er wonen — vindt men de volgende scholen:

één gouvernements Holl.-Inl. school; eene uitstekende inrichting waarvan de heer Moelia, Volksraadslid, het hoofd is;

een gouvts. school der 2e klasse;

een id. vervolgschool met driejarige cursus;

een id. meisjes-kopschool.

een z.g. gemeenteschool;

een zendingsschool, gelijkwaardig aan eene volksschool.

Dan hebt ge op zeer korten afstand van de districtshoofdplaats Sipirok verschillende andere scholen; men schenke mij de opsomming. Ik noteer alleen dat, toen in 1925 de gouvernements-kopschool voor meisjes te Sipirok werd geopend, daar circa 1300 schoolkinderen bijeen waren, terwijl er ongeveer 1500 zouden zijn.

In 1922 maakte de heer Schippers als directeur van B. B. eene reis door Sum. Westkust en Tapanoeli, om zich door besprekingen een beter begrip te vormen van de wijze, waarop de ongunstige verhouding tusschen inkomsten en uitgaven in die gewesten kon worden verbeterd.

Als resultaat daarvan werd in Tapanoeli op de gesubsidieerde zendingsscholen besnoeid; men nam verder als norm aan dat op 1500 zielen ééne school zou komen en trachtte die verhouding te bereiken door intrekking van enkele scholen en combineering van andere welke dicht in elkaars nabijheid lagen.

Zoo is, na 1922, stevig bezuinigd en de wanverhouding dus belangrijk verminderd.

Daarbij is gekomen eene betere inning der belasting. Zoowel Sumatra's Westkust als Tapanoeli kenden geen landrente. De invoering daarvan is herhaaldelijk overwogen, het laatst nu een jaar of vier geleden. De heer Whitlau, destijds resident, heeft den Landvoogd — het was tijdens de dagen der conferentie van dezen met de residenten dat hiervoor eene bespreking met de leden van den Raad van Indië werd gehouden — pertinent verklaard dat hij de verantwoordelijkheid voor de invoering der landrente ter Sum. Westkust niet kon dragen en hierop is het plan definitief afgesprongen.

Insteede hiervan werd besloten eene verbeterde heffing der inkomstenbelasting door te voeren. Het was bekend, ook uit cijfers over de opbrengst van diverse gronden, dat vrijwel allen veel te weinig belasting betaalden.

Om een behoorlijk idee te krijgen van de inkomsten welke uit den grond werden getrokken, diende eerst ieders bezit te worden vastgesteld waarvoor metingen noodig waren. Die zouden in Tapanoeli geschieden van het individueel bezit, en ter Westkust, waar de agrarische toestanden door het matriarchaat geheel anders zijn, van collectief bezit.

Die metingen moeten om de tien jaren worden herzien; ik hoorde indertijd van een insider dat de kosten van meting en de immer noodige hermetingen vermoede^{lijk} de meerdere opbrengst der belasting zouden absorbeeren.

Die onderstelling schijnt wel wat al te pessimistisch te zijn geweest, volgens de voorloopige resultaten dezer metingen.

Zij hebben, wat Tapanoeli aangaat, alleen plaats in streken waar complexen bouwgronden aaneengesloten liggen, weshalve men in Balige is begonnen. Zooals gezegd, vallen de resultaten nogal mee,

De belasting is in elk geval zeer billijk, vooral in vergelijking met Java. De Batak betaalt als gemiddelde aan inkomstenbelasting slechts f 5,10 per jaar, zoodat klachten over te zwaren druk onzinnig zouden zijn.

Eene nadere kwestie is, bijv. voor rubberplanters, de inning. Men betaalt belasting over geld dat reeds is verbruikt, en dit blijft natuurlijk altijd een bezwaar.

Wanneer er overigens naar wordt gestreefd ieder een billijk deel zijner werkelijke inkomsten aan belasting te doen betalen, kan er nog heel wat meer geld uit Tapanoeli komen.

Natuurlijk moet de opvoering zeer geleidelijk en met bedachtzaamheid geschieden. Deze menschen, àl te lang in voordelige conditie gehouden, moeten voorzichtig worden gewend aan den zwaarderden druk welke in het algemeen Indisch verband als de billijke en rechtmatige is te beschouwen.

XV.

Bij Balige wendt de weg zich af van het meer, dat ge hier met den vlakken oever niet op zijn best ziet tegen den staalharderen achtergrond van Samosir.

Nu, na de vlakte te zijn gepasseerd welke ietwat vreemd schijnt in deze wereld van bergen en heuvels, bochtig en hellend als ware dit de normale structuur van de aardschors, komt ge weer op den grooten slingerweg. Bij K. M. 104 hebt ge het bekende mooie vergezicht op het meer, langs steile ravijn-wanden op den kalmen waterspiegel. Hier staat een bank, en over het gootje dat den weg kruist is in 1922 de „Schipper-plank“ gelegd, een stevige plank voor den toenmaligen directeur van B. B. die op zijn reis van Padang naar Medan hier allicht even toeven zou en nogal zwaar was.

De plank is er nog, en ge zijt onmiddellijk thuis, zooals ge dit zult zijn als ge bij terugkomst te Soerabaja, op het drukste punt en uur van Pasar Besar, twee koelies naast de rails ziet zitten achter drie stokjes, waaraan een gepensioneerde roode zakdoek bungelt, terwijl zij met een krommen spijker wat peuteren in het asphalt.

Dit zijn de goede Indische dingen, de heel oude kennissen die ge niet gaarne zoudt missen.

Dan, ongeveer 3 K. M. verder, ziet ge rechts van den weg, als een monument van Batak-nijd, in den bergwand hoog vòòr u de twee parallel en kilometers ver dicht onder elkaar loopende insnijdingen der beide leidingen: de Broedertwist-leiding.

Bataks maken immer ruzie en proces, zelfs onder naaste bloedverwanten, en zoo is deze dubbele leiding de populaire herinnering aan twee broeders die twist kregen bij den aanleg eener leiding naar hun velden, waarop ieder er eene groef voor zichzelf, zoodat nu de beide leidingen, vlak onder elkaar, zich duidelijk afteekenen in den steilen bergwand.

In elk dorp ziet ge de torens der kleine kerkjes, herinneringen aan den grooten Drager en Dulder, den Man der oneindige liefde en verdraagzaamheid, het ondergane leed niet wrekend doch in verheven zelfverloochening ook de andere wang toestekend. En geen van al deze deugden leeft in het Batakland; het zijn juist hare scherpste tegenstellingen welke er de geesten dezer oud-testamentische Christenen beheerschen.

Nu begint ge de vlakte te naderen. Kort vóór Tarotoeng is bereikt, ziet ge langs den weg eene rij solfataren en fumarolen, zooals zij in groot aantal liggen op de geologische lijn welke van Balige over Tarotoeng naar het Zuiden loopt. Kemmerling heeft hierover eene lezenswaardige studie gepubliceerd.

Dan verwijdt zich het terrein tot de vlakte van Silindoeng en ge zijt te Tarotoeng, waar eene uitstekende pasanggrahan is.

Hier ligt van oudsher een klein garnizoen, eene herinnering aan den krijg van weleer, waarin tenslotte de vermaarde priester-vorst Si Singamaharadja, na een zeer lange vervolging welke herinnert aan de romantische verhalen over het werk van spoorzoekers, door de marechaussee onder Christoffel werd overvallen en neergeschoten.

Men heeft zijn lijk naar Tarotoeng getransporteerd en het reeds onderweg in alle kampongs laten zien, opdat ieder zou weten dat inderdaad de „leeuwenvorst“ dood was. En het volk heeft er zich van kunnen overtuigen; men heeft hem herkend zooals men hem altijd had gezien: één der vingers geschonden. En als ge te Tarotoeng achter het kampement opklimt kunt ge zijn graf zien.

Maar ondanks dit alles heerscht nog in breeden kring het geloof dat Si Singamaharadja, de afstammeling van den god Moela djadi na Bolon, eens zal terugkeeren en de Bataks in den grooten strijd tegen „si bontar mata“ den witoog, zegevierend zal leiden.

Dit is de echt Oostersche opvatting, de negeering van feiten en daadzaken, van de vormen, met toegewijd geloof aan de ziel der dingen, en geen tien graven kunnen die loochenen.

De hoofdvrouw van wijlen Si Singamaharadja leeft nog en trekt steeds haar onderstand van het gouvernement. De oudste zoon, Radja Bontol geheeten, wordt te Batavia opgevoed en krijgt een enkele maal met zijn broers vergunning tot vacantiebezoek aan zijn land.

De Regeering stelt zich op het standpunt dat hij loyaal is en vertrouwen verdient.

De invloed van Si Singamaharadja is nog zeer groot. Dit is een der sluimerende elementen waaruit, als de omstandigheden daartoe gunstig zijn, ieder moment een nieuwe leer kan worden geconstrueerd welke den Batak in vervoering kan brengen. Men kan haar noemen de parhoedamdambeweging, of haar aanduiden met de bekende letters van iedere willekeurige vereeniging: S. I., P. K. I., of desnoods A. B. C.

Het is alles van ondergeschikt belang, als de vaststelling van Singamaharadja's dood door de vertooning met het lijk. Dit is goed voor Westerlingen die naar vormen en feiten vragen en niet vermogen naar Oostersche wijze ziel en wezen der dingen te zien.

Maar de verstandige Westerling tracht zich bij de peiling der gevoelens van het volk te stellen op Oostersch standpunt, en meet dan de sluimerende krachten met goede maat.

* *
*

Een paar kilometers zuidelijk van Ta-roetoeng, even voorbij Pea Radja dat het centrum der Rijsche zending is, hebt ge een prachtig panorama van de Silindoengvallei, en dan begint de zware bergweg naar Siboga.

Men noemt hem den weg der 1500, of der 1200 bochten; sommigen doen er nog een paar honderd bij. Dit doet minder ter zake; de weg is eene voortdurende opvolging van bochten en contra-bochten, een kurketrekker van 63 K.M. lengte.

Wij hebben den dagelijkschen trek der autobussen nog te wachten, en bij al te scherpe bochten is het rijden eigenlijk eene voortdurende voorzichtigte verkenning, omdat de Bataksche chauffeur zonder veel signalen over den weg davert.

In de schrale dorpen langs den weg vindt ge eet- en snoepgelegenheden voor de passagiers van den grooten trek, voor ieder geloof gescheiden volgens de animeerende opschriften: „Koppie dan nasi Kristen“, of „Nasi Islam.“

Ongeveer 12 K.M. vóór Siboga, dus nabij de pasangrahan van Bonan Dolok, duikt plots de eerste bus van den trek voor ons op, en nu wordt het een geweldig getoeter, terwijl achtereenvolgens de andere bussen voorbij schieten.

Wij zijn Bonan Dolok voorbij; volgens de waarschuwing van den laatsten chauffeur die langs ons vliegt: „lagi doewa“, moeten er nu nog twee komen. Maar hun passeeren geeft nog geen vrijen weg, want in het smalste deel, bij de kleine tunneltjes, komen nog een paar personen-auto's, en met een extra-langen wagen moet men hier dubbel voorzichtig zijn.

Dan is verder alles rustig en rijden we Siboga binnen.

Het is, na de groote assaineeringswerken, gevolg der inspectie van dr. de Vogel in 1913 en uitgevoerd van 1915 tot 1919 door den architect Nieuwenhuis, een vrij net binnenplaatsje geworden. De reusachtige sterfte aan malaria, waardoor vooral 1912 berucht was — de mortaliteit bedroeg over dat geheele jaar 80 pro mille, en steeg in enkele maanden zelfs tot 150! — behoort nu tot het verleden.

Vooraf in de eerste jaren na de aflevering der assaineeringswerken heerschte nog de goede ijver in onderhoud van goten en wering van de muskiet. De

signaleering van een paar muskieten was voldoende alarmeering om eene brigade reinigers in beweging te brengen, en zoo bleef alles op peil.

Naar ik hoor is het in den laatsten tijd minder gunstig, vermoedelijk een gevolg van organisatorische wijzigingen. Sinds het bureau assaineering van B.O.W. overging naar den dienst der Volksgezondheid heeft het werkvolk der B. O. W. met assaineeringswerk geene bemoeienis meer. Toch is dit volk onmisbaar voor dagelijksch onderhoud en schoonmaak, en nu de dokter niet over die menschen beschikt, schijnt het onderhoud van goten en leidingen achteruit te gaan. Ik hoorde tenminste weer klagen over de muskietenplaag, en dit is een slecht teeken.

Men zal hier onmiddellijk moeten optreden, opdat de resultaten van werken welke den lande ruim zeven ton hebben gekost, niet verloren gaan.

* *

Een schilderachtigen aanblik biedt de baai van Siboga met haar eilandjes, waarvan er één naar Toontje Poland is genoemd. De herinnering aan dien vermaarden sabreur uit de dagen van den lustigen krijg naar oud gebruik, met de onvermijdelijke drinkgelagen, is hier bovendien levendig gehouden door den Toontje Poland-weg.

De fameuse overste is militair commandant te Siboga geweest; men vindt zijn graf op het kerkhof te Tjilatjap.

Er is nu te Siboga een nieuw hotel, zoodat ik niet, zooals bij een vorig bezoek, te vluchten heb naar de passanggrahan van Bonan Dolok, tien kilometer van Siboga en 400 M. hooger.

Gij ziet, bij terugkeer na zekeren tijd, allerwegen de sporen van vooruitgang en dit stemt tot voldoening.

Tapanoeli heeft lang geslapen; er zijn teekenen welke wijzen op naderende ontwaking.

XVI.

Tapanoelische opstandplannen.

Een paar malen reeds wees ik er in deze brieven op dat er alle reden is om waakzaam te zijn tegen van Minangkabau hierheen overgebrachte propaganda.

Men heeft, juist tijdens mijn verblijf te Siboga, ervaren hoe uiterst voorzichtig men moet zijn voor — zooals ik het noemde — de vonken welke uit den Minangkabauschen schoorsteen vliegen.

Eén dier „vonken“ is de Minangkabauer Soetan Baginda Bandaharo, een der hoofdmannen van de communistische partij en reeds in het begin van Januari naar Mandhailing gezonden. Hij had de opdracht onder de Mohamedaansche bevolking van het zuidelijk deel van Tapanoeli een opstand te verwekken, welke uiterlijk in het laatst van Januari zou moeten uitbreken.

Sinds eenigen tijd werd reeds propaganda voor de communistische beginselen gemaakt onder deze bevolking. Men had hierbij vooral succes onder de niet-Bataksche inwoners, derhalve de vele Minangkabauers die zich hier ophouden, en de Javanen.

Men heeft in het Batang Toroe-dal waar de rubberondernemingen der Europeesche concerns liggen bijna 6000 contractkoelies, vrijwel uitsluitend Javanen. Onder deze en de Minangkabausche elementen slaat communistische propaganda uiteraard snel in, en men is er met succes werkzaam geweest.

Er zitten kernen te Sipirok, waar communistische leiders in dienst zijn, een enkele bij een koeria-hoofd.

Dan zitten leiders te Padang-Sidimpoean, te Batang Toroe — het middelpunt van het cultuur-gebied — en te Siboga.

De hoofdleider voor Zuid-Tapanoeli moet zijn een waronghouder op den pasar te Batang Toroe; bij hem zouden alle draden van het verzet in dit deel van het Batak-land samenkomen.

Zooals gezegd, werd Soetan Baginda Bandaharo uit de Minangkabau naar Tapanoeli gezonden om den opstand op het gewenschte moment te doen uitbreken. Hij zou vanuit Priaman reizen, dus niet van Fort-de-Kock naar de grens bij Moeara Sipongi. Van Priaman zou hij gaan naar Natal en dan den zijweg nemen welke tusschen Kota Nopan en Penjaboengan op den grooten weg naar Padang Sidimpoean uitkomt. Aldus zou hij minder gevaar loopen door de grenspolitie te worden aangehouden.

Men heeft er tijdig de lucht van gekregen en de voor de hand liggende maatregelen genomen. Hiertoe behoorde de legering eener brigade van het 1e garnizoens-bataljon te Batang Toroe, hetgeen dadelijk indruk heeft gemaakt.

Het bleek dat een uitgebreid plan bestond.

De verschillende bestuursambtenaren zouden des nachts, nadat zij met valsch alarm uit hun woningen waren gelokt, worden afgemaakt, waarna men het hulppostkantoor zou vernielen — en plunderen, nietwaar? — en de telefonische gemeenschap zou verbreken. Met het beetje veldpolitie zou men spoedig klaar zijn, dacht men.

Omdat de communistische leiding ter Westkust zeer wel begreep dat men hier, onder eene andere bevolking die veel rustiger van aard is dan de Minangkabausche, niet dadelijk zou beschikken over voldoende toegewijde volgelingen, zou men hulptroupen zenden die vooral in de eerste dagen de kern van den opstand zouden vormen.

Dit moesten Minangkabauers zijn die van de Westkust naar Tapanoeli zouden worden gezonden. Ten einde geen argwaan te wekken zouden zij in kleine groepjes naar Tapanoeli reizen als rustige kleinhandelaars. Dit gaat uitstekend; heel dit land is vol met rondreizend volk van de Westkust. Het zijn de zwervers van beroep zooals Minangkabauze bij duizenden oplevert. Menschen die zich niet willen voegen naar de eischen van het matriarchaat en er liever op uit gaan om, los van het familieverband, iets voor zichzelf en hun kinderen te verdienen, de z. g. „harta pentjarian.“ En allen, van huis uit echte democraten, vlotte aanhangers van iedere nieuwe leer, zijn de uitstekende propagandisten die over heel Sumatra immer het zaad der ontevredenheid hebben verspreid.

Zoodra aldus de kerntroepen zouden zijn gearriveerd, had men nog slechts te wachten op de aankomst van Soetan Baginda Bandaharo die het teeken voor den opstand zou geven.

Men wist wáár hij zou logeeren en hield een oog in het zeil. Toen ik Mandhailing verliet — den 23sten Januari 's morgens, vanuit Kota Nopan — was de verwachte aanvoerder nog niet opgepakt.

Men dient echter rekening te houden met de mogelijkheid, dat hij reeds lang tevoren de grens had overschreden en zich ergens in Tapanoeli heeft verborgen.

Denkelijk zal men in Tapanoeli wel de lucht krijgen van zijn aanwezigheid, zoodra de raddraaiers beginnen te vergaderen. Indien hij tenminste het bestuur niet te slim af is.

De resident stelt zich op het standpunt dat men Soetan Baginda Bandaharo moet arresteren, zoodra hij zich vertoont. Men vindt het gewenscht allerlei deining te voorkomen, eene opvatting waarvoor iets te zeggen is, vooral in verband met de aanstaande komst van den Landvoogd.

Ik zou zeker over dit punt en alles wat daaraan vastzit, zwijgen, ware het niet dat de Landvoogd reeds lang buiten dit

gebied zal zijn als deze brief in het *Soer. Hblad* zal zijn geplaatst.

De Landvoogd verlaat n.l. Sum. Westkust den 5den en Tapanoeli den 8sten Februari, Sum. Oostkust reeds den 14den dier maand.

Ik wil echter voorloopig volstaan met de opmerking dat insiders niet zonder zorgen zijn. Niet dat zij direct voor iets ernstigs vreezen; men vergete echter niet dat een deuk in het spatbord van den auto waarmee de Landvoogd reist, in de bestaande omstandigheden een hoogst bijzondere beteekenis zou krijgen. In de huidige politieke atmosfeer neemt iedere gebeurtenis abnormale dimensies aan en spreekt buitengewoon tot de verbeelding.

Wij zullen er thans niet verder op ingaan; zoolang de reis niet geheel achter den rug is, worde over al deze dingen gezwezen. In het verband der jongste ontdekking van opstandplannen in Zuid-Tapanoeli moest ik de kwestie wel met een kort en voorzichtig woord aanroeren.

* *
*

En zoo is daar dus dan de nieuwe constateering van het feit, dat de opstandplannen der Minangkabausche leiders meer dan van lokalen aard waren.

Dit was te verwachten. Meermalen hebben wij in deze artikelen herinnerd aan 1915 en 1916, toen het vuur van den opstand over het grootste deel van Sumatra sloeg. Immer verbreidt de brand zich; bijna nooit weet men h o e. En het bestuur is vrijwel nimmer tijdig op de hoogte; in Tapanoeli heeft men vóór de tweede helft van Januari geen behoorlijk idee gehad van opstandplannen welke reeds in de eerste helft dier maand tot uitvoering hadden k u n n e n komen.

Wie ter wereld weet tot hoever de deining van den golfslag, in Minangkabau ontstaan, zich reeds heeft verspreid?

Tot hoever zijn de uit de communistische centrale afgezonden leiders kunnen komen? Met wie hebben zij contact gehad?

De groote auto-trek brengt de menschen vanuit Fort de Kock in drie dagen tot het Toba-meer, en de hemel mag weten wáár reeds vonken glimmen in de sintels.

Het bestuur — een enkel ambtenaar met groote kennis van het volk en speurzinnig niet meegerekend — weet zoo weinig van de intieme dingen welke in het volk woelen. Men komt er in den regel pas achter als de resultaten van het proces zich afteekenen.

Dit heb ik immer op mijn reizen te constateeren: de onvoldoende doorwerking van ons bestuur, en zijn ernstig te kort schieten, goeddeels een gevolg van het feit dat men de specialiteiten die een bepaald deel van ons gebied uitnemend kennen, op de zonderlingste wijze door den archipel kegelt, in stede van hen steeds te houden in het land waar zij zoo bijzonder veel nut kunnen stichten.

Het wordt in de „lastige“ gewesten van Sumatra, als ik de toekomst juist peil, weer een goede tijd voor de specialiteiten, de kenners van land en volk. Men dient van hen meer profijt te trekken, en kan dit doen door de terreur der ranglijst wat te temperen.

Wat nu Tapanoeli betreft, het zal zaak zijn hen te zetten aan den stillen arbeid tot vaststelling van den aard der geestelijke infectie welke ook hier plaats had, en van haar omvang.

Men late zich niet misleiden door oogenschijnlijke rust.

XVII.

Perspectief.

Er komt, schreef ik, eenige teekening in de toekomst van Tapanoeli.

Natuurlijk heeft ieder gewest zijn verlangens naar snelle ontwikkeling, naar groot-landbouwbedrijf of industrie. Die verlangens gaan echter slechts in vervulling zoodra de tijd daarvoor is gekomen en de omstandigheden gunstig zijn, geen moment eerder.

De cultures hebben zich, van Java, het eerst naar Sumatra gericht; Borneo en Celebes kunnen nauwelijks worden genoemd, de rest evenmin.

Het lag voor de hand dat men op Sumatra het eerst de beste gronden ontgon, of liever: de beste gronden welke gemakkelijk bereikbaar waren en goede, niet al te kostbare afvoergelegenheid boden. Er zijn nog meer factoren in het spel, doch wij stippen slechts de voornaamste aan.

Naarmate deze terreinen meer bezet zijn, richt de blik zich naar de andere; dit streven kan natuurlijk worden gestimuleerd door voorafgaanden aanleg van wegen, waardoor transport-moeilijkheden worden opgelost.

Het Zuidelijkste deel der Oostkust van Sumatra biedt zeker nog goede kansen, doch men begint er een weinig uit de buurt te raken. Of men kan daar niets vinden, omdat men hooger gelegen gronden wil hebben.

In elk geval, in den laatsten tijd richtte sommiger blik zich opnieuw naar de Dairi-landen, Westelijk van het Toba-meer, en naar andere deelen in het Noorden van dit gewest. Zoo werden concessies aangevraagd door de H. V. A. in boven-Baros, N. W. van Sidikalang, terwijl de heer Marinus, directeur van het Landsyndicaat te Pematang Siantar, eveneens in dat deel der Dairi-landen een aanvraag indiende voor 30.000 bahoe en in beneden-Baros voor 15000 bahoe.

De laatste aanvraag ligt aan de kust, Westelijk van de hoofdplaats Baros; nog een geheel nieuw gebied. Zoowel op de aanvragen der H.V.A. als die van den heer Marinus is reeds prioriteit verleend.

Voor den heer Marinus is den 5en Januari jl. een exploratie-gezelschap naar Baros vertrokken onder leiding van den heer Heck. Er gingen nog een paar practici mede, en Inlandsche opnemers.

Nu is het uiteraard niet zeker of het tot exploitatie zal komen; tusschen voorloopige exploratie en het in bedrijf brengen van ondernemingen ligt nog menige stap. Maar in elk geval komt er belangstelling, en dit is voor de toekomst een goed teeken.

Daar de afdeeling Baros zeer geïsoleerd is bestaat de mogelijkheid, daar het ontwikkelingsproces wat te stimuleeren door wegeaanleg.

Dit ligt in het voornemen; naar ik hoor staat bovenaan op het programma van Tapanoeli: de aanleg van een weg van Taroentoeng via Dolok Sanggoel naar Sidikalang, welke aansluiting zal krijgen op een later aan te leggen weg die Noordelijk om het Toba-meer zal loopen naar den bestaanden Alas-weg.

Men is al begonnen met den aanleg der aarden baan tot de grens der onderafdeeling Samosir, hetgeen mogelijk is met de gelden, verkregen door den afstand van heerendiensten.

Stelt de Regeering zich op het standpunt dat Tapanoeli extra-hulp verdient — het is voor haar zeker niet zoo ge-

makkelijk een billijk evenwicht te vinden tusschen de wenschen en verlangens van vele gewesten die vooruit willen en waarvoor residenten moeite doen, immer in de eerlijke overtuiging dat hun eigen gewest inderdaad het eerst recht op bijzondere hulp heeft — dan zou het zaak kunnen zijn een ingenieur, speciaal voor den wegenaanleg, naar Tapanoeli te zenden.

Tapanoeli stelt nog verschillende andere desiderata, bijv. :

de weg van Taroetoeng naar Sapirook ;
id. van Padang Sidimpoean naar Padang Lawas, enz.

Met volle kracht wordt gewerkt aan den weg welke, noordelijk van Kota Nopan, naar Natal loopt. Deze weg is voor lichte auto's reeds berijdbaar ; er hebben echter nogal eens aardstoringen plaats. In dit gebied is pas geopend de rubberonderneming Simpang Gambir van de Sumatra Caoutchouc Mij.

Voor Natal zijn een massa aanvragen om concessie (prioriteit) binnengekomen, zoowel voor koffie en rubber als thee. Vele aanvragen moesten reeds terzijde worden gelegd omdat zij in de boschreserve vielen.

Men is ook bezig met den strandweg van Siboga naar Baros, welke een belangrijke som zal kosten en waarvan enkele palen in de buurt van Siboga klaar zijn.

Wat dezen weg betreft, voor zoover hij gereed is leent hij zich uitstekend voor tochtjes met mooie vergezichten op de schitterende baai van Siboga. Zoo op het oog zou men zeggen dat kostbare wegen tusschen plaatsen welke beide door stoomschepen worden bezocht, uit een oogpunt van urgentie niet in aanmerking kunnen komen zoolang men nog niet gereed is met wegen welke een belangrijk deel van het binnenland ontsluiten.

Als het gaat om een uiterst gewichtig werk, wijs ik op den aanleg van den z.g. Assahan-weg, beginnend bij Porsea in de sawahvlakte aan het Toba-meer, langs de Assahan-rivier, tot hij aanslui-

ting krijgt met den op de Oostkust loopenden weg. In dit rotsachtig terrein moet zeer veel gesteente met explosief worden opgeruimd, hetgeen kostbaar en tijdroovend is. De controleur is nu gemachtigd Chi-neesche koelies in te huren.

Men ziet dat er voor Tapanoeli nog heel wat op de lijst der verlangens staat; ik maakte slechts van de hoofdpunten melding.

Er kan niet genoeg op worden gewezen dat ten opzichte van het ontwikkelingswerk op de buitenbezittingen steeds groote voorzichtigheid moet worden betracht. Hij die deze gebieden heeft bereisd, constateert allerwegen de bewijzen eener te snelle openlegging in vroeger jaren, welke den Lande millioenen heeft gekost, terwijl zich in die gebieden landbouw noch industrie vestigde.

Te groote ijver heeft daar dikwijls belangrijke schade veroorzaakt, en vooral omdat wij door de gunstige positie van verschillende cultures momenteel weer in eene geanimeerde periode zitten, dient allerwegen matiging te worden betracht.

Voor Tapanoeli schijnen urgent de wegen naar Natal en van Tarotoeng naar Sidikalang, althans wanneer het zeker blijkt dat men in de Dairi-landen ondernemingen gaat openen. Natuurlijk zijn wegen altijd nuttig en wenschelijk, vooral in een nog zoo weinig ontsloten gebied als dit geweest. Doch die wenschelijkheden bestaan op de buitenbezittingen vrijwel overal, en men mag haar niet uitsluitend beoordeelen van lokaal standpunt.

In dit verband mag zeker wel worden opgemerkt dat de openlegging van streken als Tapanoeli volkomen is uitgesloten, wanneer de poenale sanctie zou worden opgeheven.

Iedere koelie van Java — op den Batak als werkman mag natuurlijk in het geheel niet worden gerekend — kost allicht een f 150 vóór hij in boven-Baros is, en men brengt niet honderden van die kostbare koelies naar dat land om hen daar ongehinderd te zien verdwijnen.

Zelfs al zou voor bepaalde reeds lang in cultuur zijnde streken, waar men volop den tijd heeft gehad zich op veranderingen voor te bereiden, mettertijd afschaffing der poenale sanctie plaats hebben, dan nog zou dit uitgesloten moeten worden geacht voor gebieden welke nog geheel ontgonnen moeten worden en waar dus geen geregelde toestanden heerschen.

* *
*

Als ge den weg van Siboga naar Padang Sidimpoean rijdt kunt ge constateeren, hoezeer in heel dit gebied de welvaart moet zijn toegenomen. Ik heb geen telling gehouden, doch onderweg voortdurend nieuwbouw van houten huizen gezien, en verbetering van bestaande.

Ge zijt hier in een streek waar veel Inlandsche rubber staat; nu en dan ziet ge voor een huis een simpele rubber-wals terwijl elders de latex wordt aangebracht.

Er is hier goed geld verdiend; het is verstandig dat de menschen althans een deel der winst vastleggen in een behoorlijk huis of in wat goud dat z'n waarde behoudt en later beleen- of verkoopbaar is.

Wij zijn hier niet meer in het land der Toba-Bataks doch van den Islamietischen Mandhailinger, intelligenter, sympathieker, doch vooral: zindelijker dan zijn Noorderlijke landgenoot.

Gij ziet menschen baden, de huizen zijn netter, er komt meer leven in de kleeding. De verandering is opmerkelijk en voltrekt zich vrij snel.

Padang Sidimpoean heeft een Islamietisch karakter; ook hier ziet ge de teekenen van het drukke autoverkeer waarvan dit stadje één der groote pleisterplaatsen is.

Het vroeger vermaarde Batak-paard wordt eene rariteit, en de auto werd het nationale vervoermiddel. Ik geloof niet dat in deze streken spoor of tram ook maar eenige kans hebben, zoolang geen bulkvervoer over groote afstanden is te wachten. En hieraan valt zelfs voor de toekomst niet te denken.

Soms zijn de autobussen het eigendom van Chineezers, dikwijls heeft een Batak zelf zoo'n busje en trekt er mee op uit.

Ook de Hakabé (Hatopan Kristen Batak), de vooral vroeger veel gerucht makende vereeniging van Christen-Bataks, heeft indertijd een 4 à 5 auto's laten loopen. U begrijpt hoe dat ging; de zaken liepen deerlijk in de war en de eene auto na de andere is opgesoupeerd. Tot alles verdwenen was.

Een zeer opmerkelijk verschijnsel in de Sumatraansche autowereld is, dat de Ford hier geweldig terrein verliest en een ander klein merk zeer in trek komt.

Ik herinner mij hoe dit vroeger anders was. Toen was de Ford op Sumatra het algemeene vervoermiddel, dat u over de slechtste wegen bracht. In groote lapau's (warongs) waren soms enkele Ford-onderdeelen te krijgen.

De tijden veranderen, en de achteruitgang van het aantal Fords is opvallend. Wij zijn benieuwd te weten of Ford er in zal slagen het verloren terrein te herwinnen, maar erg rooskleurig laat zich de situatie vooralsnog niet aanzien.

XVIII.

Europeesche cultures.

Sinds 1908, toen in Tapanoeli met de ontginning der eerste duizend bahoes rubber werd begonnen, is deze cultuur er geleidelijk uitgebreid. Het ging niet met den stormachtigen drang welke elders tot uiting kwam; Tapanoeli had niet de groote aantrekkingskracht van sommige andere gebieden. Bovendien is dit geweest door gebrek aan wegen nog niet behoorlijk opengelegd, zoodat het in minder gunstige omstandigheden verkeerde.

Van 1908 is de aanplant geleidelijk uitgebreid tot 1921, toen de malaise intrad.

Daarna is weer eene stijging begonnen, zoodat eind 1926 waren ontgonnen 13.000 bahoe waarvan 9200 in productie. Deze is gemiddeld ongeveer 350 kilo per bahoe.

In gelijke mate steeg natuurlijk de productie welke thans de drie millioen aardig begint te naderen. Het aantal koelies dat in 1908 slechts 200 bedroeg, was in 1920 opgelopen tot 8600; bij de malaise welke groote bezuiniging ten gevolge had, viel dit aantal terug tot de helft, nl. 4350. Het laagst was dit in 1923, nl. 3570, terwijl het in 1926 weer opliep tot 5700.

Dit is nog wel ver van de 8600 in 1920, doch zooals overal is ook hier de arbeid meer efficient geworden, zoodat men nu met minder koelies voor dezelfde oppervlakte volstaat dan vroeger.

Er zijn in Tapanoeli tien ondernemingen, eigendom van drie groote maatschappijen : de Sumatra Caoutchouc Plantage Maatij, de Amsterdam-Tapanoeli en de Rotterdam-Tapanoeli.

Een centraal hospitaal, te Soemoeran, aan den grooten weg naar Siboga, staat onder beheer van dr. Vrolijk.

Van de cultuurmethoden teeken ik aan dat men ook hier vroeger aan het rampzalige clean weeding heeft gedaan; thans heeft men grondbedekkers, terrassen en vanggoten.

Men tapt om de maand en is, ook om de productie een weinig te beperken, teruggegaan tot $\frac{1}{3}$ van den omtrek. Het plantverband is 18 bij 18, waarbij men rekent op uitdunning tot 18 bij 27. De aanplant was, evenals elders, afkomstig van sapoe-zaad; thans plant men, om de rij, oculanten en selectie-zaad.

Met de koelies heeft men, althans in de laatste jaren, weinig conflicten gehad. Er is eene Planters-vereeniging die tegen eventueele mishandelingen van koelies ageert en slaande employés met ontslag bedreigt.

Het mag hier wel even worden geconstateerd dat in de laatste jaren de actie der plantersorganisaties tegen ruwe bejegening van werkvolk vrij algemeen is geworden en dit moet op den duur gunstige resultaten hebben. Wij gelooven dat behoorlijke behandeling van het werkvolk en voorkoming van mishandeling krachtige pleidooien zullen zijn voor geheel of gedeeltelijk behoud der poenale sanctie.

Het cultuurbeeld van Tapanoeli is, zooals men ziet, zeer bescheiden van allure. In bijna 20 jaar ruim 9000 bahoe in ontginning is zeker niet overweldigend. Er zijn thans ook in Natal twee ondernemingen geopend, terwijl nog verschillende andere plannen bestaan.

Dit alles dekt geheel mijne opmerkingen omtrent de wenschelijkheid, met de openlegging van dit gebied door kostbaren wegeaanleg voorzichtig te zijn, en te

zorgen dat men de daadwerkelijke ontginningen door het groot landbouwbedrijf slechts een weinig voor blijft. Men dient er terdege rekening mee te houden dat de bescheiden resultaten der gepasseerde 20 jaren niet zullen overgaan in eene periode van uitlaaiend enthousiasme, behalve dan misschien op papier, en dat men dus een practischen maatstaf moet aanleggen.

De heer van Bakel, superintendent der Sumatra Caoutchouc Mij, heeft eene serie grafische gegevens omtrent de rubbercultuur in Tapanoeli samengesteld, welke den Landvoogd tijdens diens verblijf te Siboga zullen worden gedemonstreerd. Ongetwijfeld zal Zijne Excellentie uit het gemiddelde der curve en hare stijging de overtuiging putten: dat men vooruitgaat in matig tempo.

Waarbij dan rekening dient te worden gehouden met de mogelijkheid dat bijv. de openlegging van een geheel nieuw gebied als de Dairi-landen wellicht nog aangename verrassingen kan brengen, hetgeen dan vooral zou moeten blijken uit den ijver waarmee die gronden in cultuur zullen worden gebracht.

Ook de Inlandsche rubberplanters in Tapanoeli denken er over zich te organiseeren in eene Inlandsche plantersvereeniging. Zij gaan doen aan alternatief tappen, aan bodembedekkers en aan andere vormen van Westersche exploitatie. Niet omdat zij zich zoo ernstig het hoofd breken over de juiste vormen der cultuur, doch omdat zij, indien zij deze op Westersche wijze drijven, de 5 procent uitvoerrecht op Inlandsche rubber niet meer behoeven te betalen.

Een Batak zou zichzelf niet zijn, indien hij niet trachtte op deze wijze te ontsnappen aan een recht dat volstrekt niet drukkend voor hem is.

Wellicht zal er tegen dien tijd aanleiding zijn te overwegen hoe het mogelijk is, bij een streven als het hierbedoelde, schijn van wezen te onderscheiden en het criterium der exploitatie naar ondernemingstrant, een weinig scherper te omschrijven.

De weg van Padang Sidimpoean naar de grens van Sumatra's Westkust is vooral in het eerste gedeelte niet een van de beste; hij is op verschillende punten bijzonder smal.

Ge passeert het door de malaria-epidemieën van vroeger jaren beruchte gebied van Penjaboengan met zijn talrijke vischvijvers, de bronnen der misère.

Voor al in 1921 heerschte de malaria hier geweldig; hetgeen nog ernstiger wordt, indien men bedenke dat een deel der bewoners zekere immuniteit tegen malaria moet hebben gekregen.

Er zijn verschillende methoden tot bestrijding der plaag gevolgd; dr. Schüffner heeft dit gebied indertijd grondig bestudeerd. Het bestuur heeft daarna krachtig gehandeld, vooral door voorgeschreven muskietenvangst in de huizen, schoonmaken van vijvers enz. Dit geschiedde ook in verplichten dienst; toen de heer Liefrinck als regeeringscommissaris de bekende rondreis door de buitenbezittingen maakte, kreeg men de oude botsing tusschen het streven van het Westersch bestuur tot verbetering van verkeerde toestanden en het recht der bevolking op nauwkeurige afperking van lasten en druk welke men haar mocht opleggen.

De verschillende maatregelen tot bestrijding der malaria werden stopgezet, voor zoover zij in verplichten dienst werden uitgevoerd, hetgeen daarna weer eene stijging der sterfte ten gevolge had.

Uit een paar artikelen in ons blad van den laatsten tijd blijkt wat thans prof. Rodenwaldt tot bestrijding der ziekte wil doen.

In de jaren der dagelijksche jacht op muskieten kreeg de bevolking daarin groote vaardigheid, zoodat zij gemakkelijk een anopheles van een gewone muskiet kon onderscheiden. Sommigen — men had ook larvenvangers — kenden zelfs het onderscheid tusschen de larven der verscheidene soorten.

Intusschen is thans, na meer dan tien jaren actie, nog geen afdoend resultaat bereikt.

De pasanggrahan van Koeta Nopan is wel een der meest bezochte pleisterplaatsen aan den grooten weg door Sumatra. Zij ligt ongeveer tusschen Siboga en Fort de Kock, terwijl de pasanggrahan van Penjaboengan, hoewel geheel afgesloten met muskietengaas, geen aanlokkelijke gelegenheid is.

Zoo ziet ge in het vreemdelingenboek hier het vrijwel volledige beeld van het Europeesch verkeer over Sumatra.

Naarmate de weg de grens nadert wordt het gebergte grover en wilder van structuur. Het is nu eene onophoudelijke mengeling van ronde ruggen, ontboscht door ladangs en verworpen tot reusachtige alang-alang velden. Het is het beeld van het land zooals het wordt als eene bevolking, doof voor het belang der toekomst, het bosch vernielt en rooibouw pleegt op zóó groote schaal, dat het land er zich in afzienbaren tijd niet van herstelt.

XIX.

De Westkust.

Wanneer ik, aan de hand van hetgeen ik ter Sumatra's Westkust bij besprekingen met verschillende personen vernam, wil trachten den lezer eenigermate duidelijk te maken wat zich in dit gebied heeft afgespeeld en welke plaats men den gebeurtenissen moet geven in het groot en algemeen verband, dan mag op den voorgrond wel worden gezegd dat ik niet een nieuw relaas wil geven van de uitbarsting in Siloengkang en wat daaraan verder vastzit.

Eerstens lagen die gebeurtenissen reeds drie weken achter ons, toen wij ter Westkust arriveerden. Zij zijn, kort na de explosie, het object geweest der aandacht van verschillende journalisten, en men doet geen kwaad, indien men ze thans in het verleden laat.

Daarbij komt dat de indruk welke op Java aanvankelijk door de uitbarsting van begin Januari is gewekt, niet geheel overeenkomt met hare werkelijke beteekenis. Men had daarover geen juist idee; wij waren al te zeer geneigd haar een meer algemeen karakter te geven dan zij in werkelijkheid had. Daarentegen bleek later dat het communistisch kwaad zich dieper en wijder had verspreid dan men eerst had gedacht.

Ongetwijfeld zijn zij van groote locale interesse; zij zijn belangwekkende uitingen van den in sommige streken heerschenden geest. Maar zij konden zeker niet het karakter aannemen eener krachtproef met ons Gezag.

Wij zouden haar vooral willen zien als een symptoom der algemeene verwording welke sinds geruimen tijd ter Westkust heeft ingevreten en hier tenslotte een toestand heeft gesticht van hopelooze verwarring en aftakeling.

Hoe veelzijdig de oorzaak dier verwording ook moge zijn — en wij zullen straks het een en ander zeggen over de wijze waarop iedereen, al naar aanleg en smaak, ter Westkust mededeeling kan krijgen van een half dozijn oorzaken welke ieder op haar beurt als de eenige ware worden geafficheerd — één ding staat wel vast: dat hier al sedert jaren onder de oogen van het bestuur toestanden tot ontwikkeling konden komen waarvan de Inlandsche ambtenaren niets zeiden en de Europeesche niets wisten.

Het is niet gemakkelijk er een objectief en neutraal oordeel over te hooren. De zaken staan hier zeer sterk in het teeken der persoonlijkheden. Te Padang bijv. hebben zich allerlei ongewenschte verhoudingen gevormd.

A. passeerde B., C verzette zich tegen inmenging van D., E. voelde zich gegriefd door F.... en al deze hoofdlijnen waarlangs conflicten zich bewogen, werden nu en dan weer gekruist door de lijntjes waarlangs A tot en met F in ander onderling verband krakeelden, of grieven fokten.

Het is alles zeer onverkwikkelijk, en wij zullen er zoo min mogelijk van zeggen. Maar men begrijpt dat waar de verhoudingen zoo weinig aangenaam zijn, neutrale oriëntering zeer moeilijk wordt en ieder aan de eigen opvatting — welke in deze situatie nog is verscherpt — meer dan gewone beteekenis hecht.

Het schijnt ons uitgesloten dat de hoogst ernstige verworping en gezagsaftakeling welke hier te constateeren is, aan eene enkele duidelijk aanwijsbare oorzaak kan worden geweten. Men kan wel als zeker aannemen dat die verworping het resultaat is van een vrij gecompliceerd proces. Allerlei omstandigheden hebben er aan meegewerkt, en natuurlijk bevorderde of veroorzaakte het eene ontaardingsverschijnsel het andere.

Het communisme heeft onder deze bevolking voor zijn vage theorieën doch zeer reële beloften, een uitstekenden voedingsbodem gevonden. Dit volk zat vol geestelijke handvatsels, en de communisten konden het grijpen in alle richtingen.

Ons bestuursbeleid, de personen onzer bestuurders, de Inlandsche ambtenaren, de godsdienst, de politie, de adat, het typische volkskarakter... men kon niet tasten of de greep was goed.

Het communisme had hier dus eene gemakkelijke taak. En zooals ik opmerkte in een vorigen reisbrief over het stille voortbestaan van de parhoedamdam-gedachte en de herinnering aan Si Singamaharadja in den geest van den Batak, ingekapseld als de verwekkers van kwaadaardige ziekten in het organisme, tot deze ineens door eene bijna onnaspeurlijke oorzaak vrij komen en den verwoestenden opmarsch door het lichaam beginnen, zoo gaat het ook met de door velerlei oorzaken gevoede ontevredenheid en den staag gegroeiden wrok, nog in de ziel besloten tot daar plots het een of ander „isme“ aanklopt en den weg wijst welke naar voldoening en bevrediging voert.

En immers, wrok en wrevel uiten zich zoo gaarne, het ligt in den aard dat zij zoeken naar bevrediging, dat het hun welhaast onverschillig moet zijn welk „isme“ de deur opent en den weg wijst.

Dit wil vooral niet zeggen dat het communisme eene ietwat onschuldige rol zou spelen. Integendeel, dit „isme“ is bij uitstek gevaarlijk, omdat het een passe-

partout is op iedere makkende en hatende ziel, omdat het de vernietiging tot leuze heeft, omdat het door misleiding en leugen begrijpelijke of verklaarbare ontevredenheid omsmelt tot eene actie welke op het bereiken van geheel andere doelen is gericht.

Zoo moest er voor insiders die het spel in de Minangkabau hebben zien beginnen en voortzetten, aanleiding zijn geweest uiterst nauwgezette aandacht te wijden aan het voortschrijdend communisme, en dan had zeker bij normale bestuursfunctioneering reeds geruimen tijd geleden de groote omvang van het kwaad moeten zijn gesignaleerd.

Dit is niet het geval geweest, en de Regeering heeft nimmer dan toen het te laat was een juist begrip gehad van de wijze, waarop het proces der verwording was verbreid en ingevreten, hetgeen uitsluitend is te wijten aan de uiterst gebrekige, bijna misdadig ongeschikte functioneering van een deel van het bestuursapparaat ter Westkust.

* *
*

A d a t - v e r s l a p p i n g .

Zoeken wij naar eene verklaring voor de ontevredenheid ter Westkust, dan hebben wij dus velerlei oorzaken te bespreken.

Wat betreft de mogelijkheid dat aantasting der adat en vermindering van het gezag der hoofden oorzaken konden zijn van het verbreken van het contact tusschen bestuur en volk, vernamen wij van bevoegde zijde het volgende.

Men kan deze kwestie niet beoordeelen zonder allereerst in eene korte beschouwing te treden van het ontstaan der Minangkabausche gemeenschap en hare adat.

Vanuit Priangan, de bakermat der eerste Minangkabauers, zwermden de jongeren uit naar de groote vlakte op de Zuidhelling van den vulkaan Merapi, de „Padang Pandjang,” welke niet moet worden verward met het aan het knooppunt van de

beide spoorlijnen uitgegroeide Padang Pandjang.

De kleinkinderen zwermden weer verder uit, naar Tanah Datar (het vlakke land), doch zij bleven bewaakt door de beide ouden in het dorp Priangan: Maharadja Besar en Bandaharo Kajo.

Toen kwamen de Hindoes binnen en vormden er het rijk van Pageroejoeng, waar voortaan als vorst heerschte de „Daulat jang dipertoean.”

Hierop werd door twee bekwame mannen uit de bestaande gebruiken geconstrueerd de „adat soekoe“, het matriarchaat. Er was echter ook eene democratische partij, staande onder leiding van Datoek Bandaharo, en deze vormde met de jongeren onder de bevolking om het rijk Pageroejoeng heen eene kolonie op republikeinsche basis, de „Tandjong nan Tigo dan Loeboek nan tigo“: het land der drie berguitloopers en der drie dalen, welke namen men terugvindt in Tandjoeng Soengajang, Tandjoeng Baroelak en Tandjoeng Alam, alle in de onderafdeeling Fort van der Capellen; Loeboek Singkarah (in Solok) Loeboek Sipoenai (Sidjoendjoeng) en Loeboek Simawang Talawi (Sawah Loento). Zij bleven hun leider zien in den meerge-noemden Datoek Bandaharo.

Voor allen, zoowel in het rijk Pageroejoeng als de omliggende kolonie, gold als hoogste wet het „moepakat“, de verkregen overeenstemming na bespreking.

Zooals de oude spreuk zegt:

„Kemenakan beradja kemamak,
Mamak beradja kepanghoeloe,
Panghoeloe beradja kamoepakat.“

Hetgeen wil zeggen:

De enkele individuen vinden het gezag in de „mamak“, het mannelijke familiehoofd in deze matriarchale gemeenschap; de familiehoorden (mamak's) vinden het gezag in den penghoeloe of stamhoofd, en deze stamhoofden hebben tenslotte het gezag te aanvaarden van het „moepakat“, het gemeen overleg als hoogste wetsuiting.

Dit „moepakat“ is gezag in hoogste instantie. Het doet eenigszins denken aan eene dergelijke uiting in de Vorstenlanden, waar eene „roekoenan“ (door onderlinge bespreking bereikte overeenkomst) zelfs nog meer gezag heeft dan eene „peranatan“ (verordening).

Tenslotte hield de Islam zijn intocht en kreeg de leiding, zonder echter de adatvormen te kunnen wijzigen. Op Java — om maar eens een voorbeeld te noemen — wortelen bijna alle uitingen van het leven van den goeden Mohamedaan in den godsdienst, of hebben daarmee contact; in Minangkabau zou men moeten zeggen: de helft is godsdienst en de andere helft is adat.

Om nog even terug te komen op het oude Hindoerijk Pageroejoeng, dit ging onder in den tijd der fanatieke Padri's. De laatste „Jang di Pertoean“ werd in het begin der vorige eeuw vermoord door volk van Boeo, hetzelfde stugge en harde volk welks afstammelingen in 1908 den controleur Bastiaans vermoordden.

Nog geruimen tijd leefden de afstammelingen van den „Jang di Pertoean“, de laatste was eene vrouw, die den titel droeg „Toean Gadis“ en in 1910 nog leefde, toen hertog Albrecht van Mecklenburg, regent van Brunswijk, de Padangsche bovenlanden bezocht.

In gezelschap van den toenmaligen ass.-resident Westenek heeft de hertog eene korte ontmoeting gehad met het bejaarde vrouwtje, dat onder de zeer oude waringins van Pageroejoeng zat te wachten op den grooten platten steen waarop, zoolang de eeuwen heugden, de Jang di Pertoean van Pageroejoeng bij bepaalde plechtigheden had gezeten.

Zij had haar vorstelijke poesaka bij zich: de vermaarde Hindoekris, waarop na haar dood de Sultan van Assahan tevergeefs een schitterend bod deed, een gewone kris en een stempel.

Twee jaren later is de „Toean Gadis“ gestorven.

Ik heb hierover nog eene herinnering aan mijne Sumatra-reis van 1922.

Met den heer Groenevelt (destijds controleur te Fort van der Capellen), kenner van Minangkabau bij uitnemendheid, heb ik toen de overblijfselen der „balai batoe“ van Pageroejoeng bezocht, en het huis waarin nog een paar vrouwen woonden, familieleden der laatste „Toean Gadis.“

Heel gewone menschen; dit is nu eenmaal een democratisch land.

En ge moest de oogen even sluiten, uwe fantasie den teugel vieren, om terug te zien in den tijd, toen de voorvaderen dezer vrouwen de heerschers waren in het rijk van Pageroejoeng en onder den heiligen waringin zaten op den platten steen, om het volk aan te hooren in zijn klachten en wenschen.

Zoo nu en dan zinkt van de oude heerschersrassen de laatste vertegenwoordiger weg, als een drenkeling in den Oceaan van den Tijd. En het weer glad geworden oppervlak spiegelt nieuwe beelden af...

XX.

Wij laten nu weer onzen zegsman voortgaan met zijne uiteenzetting van de ontwikkeling der situatie.

De verdieping van den Islam bracht toenemende macht aan de partij der geestelijken die zich wereldlijke macht aanmatigden. De Padri-oorlog ontstond, een strijd tusschen geloof en adat, en de adatpartij riep onze tusschenkomst in. De Padri's werden onderworpen en zoo ontstond het bondgenootschap van Minangkabau met ons Gezag.

Wij waarborgden adatrechten en adatrechtspraak. Gemeenschappelijke belangen van verschillende negrieën op economisch gebied vormden de adatfederaties of „larassen”; deze werden, voor aanrakingen met het Hollandsch Gezag, vertegenwoordigd door een laras-hoofd. Hij was het adat-hoofd, spreektrompet der bevolking, de overbrenger der resultaten van het „moepakat”.

Deze instelling der larassen scheen niet altijd goed, omdat de hoofden soms niet deugden. Wij schrijven: „scheen“, omdat het verkeerd was uit de tekortkomingen van larashoofden te concludeeren dat de instelling der larassen niet goed was. Toch deed men dit laatste.

Ons Gezag is zich hier geleidelijk minder de bondgenoot, meer de overheerscher gaan gevoelen, en in gelijke mate verloren de oude instellingen voor vele ambtenaren hare waarde.

Toen men een onderzoek instelde naar de oorzaken van den opstand van 1908, zocht men de fout ook in de larassen, zonder er aan te denken dat men deze niet mocht vereenzelvigen met ongeschikte larashoofden.

Zoo kwam men tot de reorganisatie van 1914 welke eene harde heerscherslijn trok, dwars door het oude adatverband. Zonder behoorlijk met de adat-indeeling rekening te houden, werden districten en onderdistricten geschapen, en tot hoofden werden dikwijls niet benoemd de personen die als de echte vertegenwoordigers van hun volk konden worden aangemerkt, doch soms wildvreemde, jonge Inlandsche ambtenaren.

Zooals gezegd, men trok de grenzen der nieuwe indeeling nu en dan dwars door de oude adat-federaties, eene fictieve lijn door eene levende.

Zoo werd het gebied van de Panitahan van Soengai Tarab, in ouden tijd onderkoning in het rijk Pageroejoeng, in twee stukken versplinterd door de grens van het nieuw gevormde district.

Van eene vroegere provincie van Pageroejoeng werd Batipoeh afgesneden. Men lijmde het aan de Bodi Tjaniago X Koto — van afkomst en samenstelling geheel anders — en kreeg zodoende de onderafdeeling Padang Pandjang, eene volkomen mislukking naar Minangkabausch inzicht.

Twee andere stukken van het oude rijk Pageroejoeng werden met de Bodi Tjaniago-kolonie Solok en de Rantau daarvan, in één district vereenigd.

Zóó zondigden zij die in de Westersche kantoren reorganisaties uitbroeiden, tegen de oude adat.

Men vormde, naar Westerschen decentralisatiegeest, Inlandsche gemeenten, terwijl men in het „moepakat” reeds het meest ideale democratische vertegenwoordigingsbegrip had. Sommige bestuursambtenaren dreven beslissingen door, zonder met het „moepakat” voldoende rekening te houden, en als ieder Inlander die wél van den tongriem was gesneden, zich

meester maakte van de besprekingen, zweeg de adat-man: de penghoeloe, maar liever.

Zoo zegt men: in de plaats van het „beradja ka moepakat“ is gekomen het „beradja ka katjau“, het gezag van den kletser, den straatbabbelaar.

En het zal wel geen betoog behoeven dat zij, die de adat trouw bleven, zich voor adat-zaken alleen dan tot demang of ass.-demang wendden, wanneer dezen, bijv. door hun vroegere positie in de larassen, als adat-vertegenwoordigers konden worden aangemerkt. In bepaalde streken is duidelijk geconstateerd dat de toestanden het best zijn gebleven dáár, waar men het nieuwe districtsbestuur uit het oude larasbestuur heeft samengesteld.

Als men wil weten welke gevolgen de verdeeling van oude gebieden, tegen historie en adat in, kan hebben, dan denke men aan de onaangenaamheden welke de Britten daarmee in Bengalen ondervonden.

In het vorige artikel is aangeduid hoe de oudste bewoners van Minangkabau, bij den groei van hun aantal, telkens uitzwermden vanuit de bakermat naar het omliggend gebied, de eene menschengolf na de andere naar buiten spoelde, zoodat een innig historisch verband bestaat tusschen de gebieden der oude adat-gemeenschappen en hare bewoners.

In zulke tijden van verwarring zijn er goede kansen voor allerlei zonderlinge elementen: volksmenners, beroepspolitici, enz. Er is nòg iets.

Het kenmerk onzer vestiging ter Westkust was: de partijstelling in den strijd tusschen geestelijkheid (Padri's) en adat, met als resultaat dat eerstgenoemde verloor en naar haar eigen scherp afgebakende plaats werd teruggedrongen. Zoo handhaafde zich in den loop der tijden het evenwicht tusschen godsdienst en adat, met het toezicht in handen der laatste.

Toen in de huidige periode zoowel door de nieuwe bestuursindeeling, de minder oordeelkundige benoeming van districtsbestuurders, de vorming van Inlandsche gemeenten op minder juiste wijze enz. het

contact tusschen de adat-hoofden en ons bestuur verloren ging, omdat dit laatste, wat het Inlandsch gedeelte betreft, dikwijls niet als de aangewezen vertegenwoordiging van het Minangkabausche volk kon worden beschouwd, en ernstig werd gezondigd tegen de aanranding van het eeuwenoude „moepakat“-principe, toen men niet wel meer wist tot wien zich te wenden, verslapten zoowel de adat als de positie der adat-hoofden.

In gelijke mate moest de positie van den godsdienst stijgen; het evenwicht was verstoord. Het toezicht der adathoofden op den godsdienst was verminderd, evenzeer dit op het godsdienstonderwijs. Hiervoor in de plaats kwam het door ons ingestelde wettelijk toezicht, dat echter nimmer in de oogen van het volk de beteekenis van het adat-toezicht kon krijgen en dus weinig resultaten had.

Men heeft gezien, vooral door de rol welke de godsdienst heeft gespeeld in het communistisch verwordingsproces, op welke wijze zich de verstoring van het evenwicht heeft gewroken.

Het kwaad der adat-aantasting is — gelukkig voor ons! — niet overal even ernstig geweest. In vele streken heeft bovendien geene afscheuring en splitsing van gebied tegen de adat plaats gevonden, dan wel: er werden in het districtsbestuur benoemd de oude laras-bestuurders die wel als adat-vertegenwoordigers konden worden beschouwd. Hier bleef alles rustig.

Elders was de voedingsbodem dus gereed om het zaad der ontevredenheid op te nemen.

* *
*

Intusschen, het proces is niet zoo simplistisch als naar bovenstaande uiteenzetting het geval zou zijn. Van andere zijde merkt men ons op dat inderdaad in bovenstaanden zin verbreking van het adatverband plaats had en dat men naar middelen tot herstel moet omzien.

Doch men wijst op andere factoren van even groot belang

De Minangkabauer is, wanneer men zich op Inlandsch standpunt plaatst, ontwikkeld. Dat hij van nature democratisch is, weet ieder. De moderne tijd heeft hem niet onbewogen kunnen laten.

Hij is een geboren zwerver, ook als gevolg der matriarchaatsverhoudingen. Deze zijn in de echte Minangkabausche samenleving nog immer zuiver gehandhaafd, zuiverder dan elders ter wereld, met dit verschil dan, dat hier naast den top der vrouwelijke pyramide een man bungelt: de mamak, als hoogste gezag.

De vrouwen houden met hand en tand vast aan het familie-bezit en de bescherming daarvan. Zij zijn geen geringe partij! Ik herinner mij wat een uitnemend kenner der Minangkabau-adat mij een vorige maal vertelde, toen hij me de locale verhoudingen uitlegde: „U moet beginnen met aan te nemen dat iedere Minangkabausche vrouw boven de 26 jaar een harpij is.”

Wat is de positie van den man in dit matriarchale stelsel?

Hij kan alleen arbeiden aan de vermeerdering van het familiebezit... zijner vrouw, terwijl in alle familie-zaken de „mamak” (meestal de oom der vrouw), den toon aangeeft. De man woont zelfs niet in het huis zijner vrouw, mag er alleen des avonds komen, als hij manieren kent.

De kinderen worden niet opgevoed door den vader, doch door den oom; de band tusschen ouders en kinderen is een geheel andere dan bij de rest der wereld.

De zonderlinge positie van den man weerspiegelt zich in de losheid van den gezinsband. Huwelijken worden nog vlugger ontbonden dan gesloten; vrouwen die meer dan tienmaal zijn getrouwd, komen herhaaldelijk voor. En neemt, bij zóó snelle wisseling van mannen, de vrouw dan niet het karakter aan van een openbaar gebouw?

Wat wil de man, die zich bij dit alles niet gelukkig voelt — en hun aantal neemt toe, omdat het matriarchaat immers in de toekomst toch moet verdwijnen, al zal dit zeer langzaam gaan — en „harta pentjarian” (dus de goederen welke worden verworven buiten het familiebezit om) voor zijn kinderen wil bijeenbrengen, anders doen dan uitzwermen naar den vreemde?

En dit doen zij dan ook, bij duizenden.

Zoo zwerven deze niet in behoorlijk evenwicht levende mannen rond. Zij zijn intelligent, zeer democratisch; ligt het dan niet voor de hand dat zij voor de nieuwe leerstellingen de aangewezen adepten zijn?

Zij trekken overal door den archipel, als onderwijzer, schrijver, arts, verkooper van weefsels, tabak, koperwerk. Men vindt hen bij duizenden in de verschillende plaatsjes op de Westkust van het schiereiland Malakka, te Singapore, overal.

Zij komen met alle nieuwe geestesstroomingen in contact; door hun karaktereigenschappen en de omstandigheden zijn zij voorbestemd tot opname der nieuwe leer, en niet minder: tot haar verdere verbreiding.

Zoo moest dus het communisme in deze samenleving veel scherper en feller inslaan dan elders. Hetgeen zeker niet wil zeggen dat men het wezen van het communisme zoo bewondert, of zelfs maar kent.

Maar het gaat hier slechts weer om een „isme“ dat ook ditmaal vorm geeft aan vage verlangens, handig alle bestaande grieven exploiteert en verwerkt in een soepel systeem, dat geen enkele scrupule kent.

XXI.

Infectie.

De besmetting van de Westkust met communisme op ruime schaal — uiteraard werkte men er al eerder mee — is begonnen een paar jaren geleden, toen men in Atjeh en ter Oostkust van Sumatra de Minangkabauers die om politieke redenen als undesirables moesten worden beschouwd, uit die gewesten wegzond naar hun geboorteland.

Men heeft hen bij tientallen eenvoudig uitgezet, en het bestuur van Sumatra's Westkust kreeg aldus uit den vreemde eene groote massa gevaarlijke onruststokers terug. Hun uitzetting uit Atjeh en Sum. Oostkust geschiedde, streng genomen, wederrechtelijk; men verklaarde dat zij geen middelen van bestaan hadden en stuurde hen weg, zonder meer.

Het ligt voor de hand dat de gouverneurs van de twee reeds genoemde gewesten die onruststokers kwijt wilden zijn, op welke wijze dan ook, maar dit neemt niet weg dat Sum. Westkust er toch zeer onaangenaam mee werd opgescheept. Men heeft er van de Westkust uit zelfs over geprotesteerd bij de Regeering — dit zal in 1923 of 1924 zijn geweest — doch zonder resultaat.

Tot de eerste uit Atjeh naar Minangkabau teruggezonden behoorde Nata Zainoeddin, een beambte der Atjeh-tram; hij was van half Klingaleesche afkomst en had communistische opvattingen.

Ter Westkust teruggekeerd zocht Zainoeddin contact met godsdienstige leiders. Hij slaagde daarin wonderwel en wist Hadji Datoek Batoeho voor zijn theorieën te winnen. Dit was een succes; deze hadji, tevens penghoeloe, was ook in godsdienstzaken een man van aanzien.

Aldus begon het proces der infecteering op groote schaal.

Het bestuur had reeds de lucht van eene nieuwe beweging gekregen na de journalistieke vergadering welke destijds door Abdoel Moeis werd gehouden, kort vóór zijn externeering.

Van die vergadering liep op een gegeven moment eene groep weg, omdat zij zich niet met het besprokene kon vereenigen. Dit waren de eerste symptomen; niet lang daarna vond men meerdere aanwijzingen. O. a. eene foto waarop de roode vlag met sikkel en hamer.

Inmiddels had de in principe reeds voor het communisme gewonnen Hadji Datoek Batoeho zich met een ander adept naar Atjeh begeven, teneinde daar aan de bron, waaraan ook Zainoeddin zich had gelaafd, ernstig het communisme te bestudeeren. Een en ander is gebleken uit later achterhaalde schrifturen.

Na hun terugkeer ter Westkust won dit godsdienstig communisme spoedig veld en in korten tijd telde het duizenden aanhangers. Het bestuur heeft hiervan vrij vlug zekerheid verkregen, toen de ass.-resident van Padang-Pandjang en gouverneur Whitlau eene vergadering lieten overvallen.

Niet lang daarna zijn Zainoeddin en Hadji Datoek Batoeho naar Timor verbannen.

De beweging ging echter door, bleef aanvankelijk godsdienstig - communistisch, doch wijzigde zich daarna.

In dien tijd werden hier van Minangkabausche zijde talrijke „drija“-scholen opgericht; het onderwijs in den godsdienst dat er werd gegeven bewoog zich in moderne richting. Natuurlijk werd het

geïmpregneerd met communisme, toen Hadji Datoek Batoeho nog de actie leidde, omdat hij grooten godsdienstigen invloed had.

Na zijn verbanning ontstond onder de godsdienstige aanhangers van het communisme eene scheuring tusschen eenige goeroes (leeraren) en leerlingen; als gevolg hiervan raakte het communisme weer los van den godsdienst en ging zijn eigen weg.

Het is duidelijk dat de drija-scholen nog dikwijls broeïnesten van communisme zijn, doch dit is een gevolg van persoonlijke factoren en niet van het stelsel. Immers, de leeraren der drija-scholen zijn afkomstig van de Tawalib-school te Padang-Pandjang, dat een broeïnest van communisme was en is.

Evenals op Java viel het ook ter Westkust op dat handige godsdienstige communisten zeer veel resultaten wisten te bereiken met citaten uit den Koran, terwijl andersdenkenden bijna nooit in staat bleken hen van replek te dienen, door onvoldoende kennis van het „Boek“.

Het communisme had inmiddels contact gekregen met Java, waardoor het aan algemeene beteekenis won.

* *
* *

Onder de factoren welke den snellen groei van het communisme ter Sumatra's Westkust mogelijk hebben gemaakt behoort niet alleen ons bestuursstelsel, doch behooren ook de onvoldoende bestuurskwaliteiten onzer ambtenaren, althans voor zoover men deze wil meten met Minangkabauschen maatstaf.

Dit is een zeer onaangenaam onderwerp; er liggen hier voetangels en klemmen. Niettemin mag het niet onbesproken blijven.

Men kan zeker niet zeggen dat Sumatra's Westkust bestuurd werd door geheel voor hun taak berekende ambtenaren.

De speciale kenners der Minangkabausche affaires waren bij hun bevordering naar elders overgeplaatst; er zijn ter Westkust nog enkele kenners van dit volk en zijn adat, doch er zijn er ook die hier eigenlijk niet thuis behooren.

Sterker nog: men vindt er van wie men zich na een onderhoud afvraagt: hoe deze ambtenaren in staat zouden kunnen zijn het gezag krachtig te handhaven en een onrustig gebied te beheerschen.

Van anderen is het bekend dat zij ook te Batavia, als bestuursambtenaar-in-de-praktijk, niet hoog worden aangeslagen, maar men heeft hen dan toch maar benoemd en geplaatst in het lastigste gewest der buitenbezittingen, bij den befaamden centralen haard, en dan mag men er zich toch niet over verbazen dat het onder hunne „leiding” misliep.

Hij die nogal wat reist zal weten hoe ons korps ambtenaren van B. B. vooral in de laatste jaren weinig personen telt die voldoende boven de norm uitsteken om hun bijzondere functies te kunnen toevertrouwen.

Het is hier niet de plaats op de oorzaken van dit verschijnsel in te gaan; het is genoeg als men weet dat het bestaat, en dat — waar zeker niet mag worden gedacht aan gebrek aan toewijding — de oorzaken van algemeenen aard moeten zijn.

Maar hoe dan ook, het moet worden betwijfeld of het korps B. B. — althans wat de ouderen of hoogereren in rang betreft — wel in staat is gebleken voldoende personen op te leveren voor de goede bezetting van het normaal aantal min of meer belangrijke posten. En zoo ontmoet ge er in bepaalde gewesten, welke speciale geschiktheid eischen, van wie men zich afvraagt: hoe de Regeering in 's hemelsnaam met hèn de groote problemen zal kunnen blijven beheerschen welke zich geleidelijk overal gaan voordoen.

Zitten er in de lagere rangen goede krachten die men sneller naar boven zou moeten halen, opdat de daardoor moge-

lijke verfrissching zuiverend werke en den toeloop van goede krachten bevordert?

Heeft de Regeering ten opzichte van ouderen te weinig met de bijzondere bestuursmoeilijkheden in sommige gewesten rekening gehouden en aldus personen in verantwoordelijke betrekkingen benoemd van wie men alleen kon verwachten dat zij in het gunstigste geval de zaken zouden kunnen gaande houden, zoolang zich niets bijzonders voordeed?

Wij weten het niet, willen er in elk geval niets meer van zeggen, omdat de kwestie al pijnlijk genoeg is en het hier volstrekt niet gaat om de personen doch om het stelsel.

Het staat echter wel zeker vast dat de verwording ter Westkust van Sumatra niet zulke afmetingen had kunnen aannemen, indien men hier althans op de belangrijkste posten ambtenaren had gehad die, naast flinkheid van karakter, groote wilskracht en doorzicht, de speciale kennis van Minangkabausche zaken hadden welke hier beslist onmisbaar moeten worden geacht.

Een paar hunner hadden den wagen in het goede spoor kunnen houden, doch in stede daarvan rolde hij steeds meer de helling af, terwijl meerderen op den bok klommen en nu en dan ook eens aan de leidsels trokken.

* *
*

Wat ter Westkust eveneens zeer vreemd opvalt is de gelukkige haast, waarmee men den naam van den in Juni 1926 afgetreden gouverneur Whitlau in het debat brengt op voor dezen niet erg aangename wijze.

Natuurlijk heeft hij fouten gemaakt, en men kan hier spoedig hooren welke; doch dit is nog iets anders dan dat hij willens en wetens zijn gewest zou hebben achtergelaten in den desolater toestand, grenzend aan anarchie, welke bijna onmiddellijk na zijn aftreden het culminatiepunt zou hebben bereikt.

Indië is een land dat nooit veel genade toonde voor afwezigen; les absents ont tort... en dat werd hier veelal eene verschrikkelijke waarheid.

Wij denken er niet aan in te gaan op alles wat thans dien afgetreden gouverneur ten laste wordt gelegd; hij zal, denken wij, wel in meerdere opzichten in gebreke kunnen zijn gebleven. Maar dit is nog geen reden om hem thans, beladen met aller zonden, de woestijn in te jagen. Waar men dit doet nu hij niet meer in staat is zich te verdedigen, wordt dit bedrijf eene wat al te vlotte methode.

Men heeft het over den toestand in de Ommelanden, een streek waarin onder den rook der hoofdstad door kwaadwilligen eene zoo ergerlijke terreur is onderhouden, dat zij in de hoogste mate vernederend is voor hen die voor dit gebied verantwoordelijk zijn, en sommigen zeggen ook thans: dat de afgetreden gouverneur daarvoor aansprakelijk is, omdat zij reeds onder zijn bewind bestond.

Maar dan rijzen toch vragen als deze: Zijn hem uit duidelijke rapporten bestaan en omvang dier terreur wel gebleken?

Is het juist dat de ass.-resident wiens ressort hier wordt bedoeld, hem herhaaldelijk zou hebben gevraagd om troepen tot zuivering van dat gebied?

Het kan wel zijn dat dit alles zoo is, maar dit moet, vooral waar het een afwezige geldt, onwederlegbaar worden aangetoond.

Met het simpele gebaar naar den man die heenging, komt men er niet.

XXII.

De terreur welke gedurende zeer langen tijd in de Ommelanden van Padang heeft geheerscht, is niet anders te kwalificeeren dan als smadelijk voor ons Gezag.

Hier ging het niet om de onverwachte uitbarsting van een complot dat immers in opzet en uitvoering altijd het voordeel heeft van geheim en verrassing met de keuze van het moment en alle goede kansen daarvan aan de zijde der samenzweerders of opstandelingen, doch om eene reeds vrij bedaagde terreur welke gestadig in omvang en beteekenis groeide.

Communistische voormannen hebben hier, vermoedelijk reeds sinds 1924 — althans wat het begin hunner actie betreft — een geleidelijk krasser régime weten toe te passen, dat tenslotte alle respect en volgzzaamheid welke de gewone man het Gezag toont, op de communistische partij deden overgaan.

Het was weer als altijd: de groote massa welke zich richt naar den sterksten gezagsmagneet.

Zij heeft Gezag te ondergaan en merkt dit aan verordeningen en heffingen. Dit Gezag, men moge er nòg zoo waardeerd over denken, is en blijft haar een vreemd Gezag. Dit heeft misschien haar respect, soms haar vrees en als combinatie dier twee hare passieve trouw, maar zeker niet hare liefde. En het meet waarde en beteekenis van dit Gezag af naar de mate, waarop dit zich weet te doen gelden, derhalve: alle ander gezag weet uit te schakelen.

Wanneer dan eene nieuwe partij komt, en deze verkondigt hare beginselen, hare vierkant tegen het oude Gezag gerichte leerstellingen — zij ageert met groote vrijheid en zekerheid, zij is in staat hare aanhangers te beschermen, en te bevoordeelen, hare vijanden te straffen — ernstiger te straffen zelfs dan het oude Gezag dit pleegt te doen — dan is het zonder meer duidelijk dat de bevolking zich richt tot dezen nieuwsten en — voorloopig althans — sterksten gezags-magneet.

Wij mogen dit niet aangenaam vinden, doch het is begrijpelijk. En het wordt nóg begrijpelijker, wanneer het nieuwe gezag er één is dat opkomt uit het eigen volk en zich richt tegen het vreemde. Dit laatste heeft dan alle consequenties te dragen van de tegenstellingen waarop het berust, of waarin het zich manifesteert.

Het is Westersch, het is Christelijk, het is in alle opzichten vreemd, en dit vermindert snel zijn kansen.

En zijn er groepen der bevolking die zich met zekere overtuiging kanten tegen de nieuwe partij, en dus in dezelfde mate trouw betoonen aan het vreemde Gezag, dan is dit om kwesties van secundair belang en om overwegingen van opportuniteit, maar niet van genegenheid en principe.

Men kan ook eene bevolking slechts voor één Gezagswagen spannen, en het is, *van haar standpunt gezien*, eene zaak van dit Gezag zelf, zich te handhaven of niet. Het is eene kwestie van macht en kracht, en zij wacht af aan welke zijde het succes zal zijn.

Wat nu de Ommelanden betreft, hier heeft de communistische actie wel zeer ongestoord kunnen plaatsgrijpen.

In het begin van 1924 — na de wegzending van Abdoel Moeis — ageerde de Sarikat Rajat in Padang en omstreken. Zij had in Magas en Gafoer, haar voorzitter en secretaris, een paar zelfs in deze sfeer zeer onscrupuleuse propagandisten.

Deze ageerden niet alleen in de Ommelanden, doch hadden reeds toen alle aandacht voor de bewerking van het leger, meer speciaal van het Menadoneesche element, dat destijds, door zekere grieven en de propaganda van lieden als Najoan c.s., ietwat in deining was.

Zoo teekende reeds in 1924 de heele communistische organisatie zich ter Westkust af; er was ook contact met de Vereeniging van Spoor- en Tramweg-Personeel welke te Padang eene afdeeling had.

Alleen in 1924 bleek minstens twee maal officieel dat contact tusschen communisten en militairen bestond. De eerste maal was het een Menadoneesch soldaat die met den voorzitter der Sarikat Rajat was betrokken in een complot tegen de veiligheid van den Staat; destijds reeds werd gedacht aan omverwerping van ons Gezag.

In het rechtsgeding dat toen tegen genoemden Magas en den soldaat werd ingesteld, kon de secretaris der S. R. wegens meined worden gestraft.

Kort daarop bleek dat twee Menadoneesche soldaten met de communisten in contact waren.

Daarop volgde de krachtige communistische propaganda over verscheidene afdeelingen van dit gewest, en natuurlijk ook in Siloengkang en Sawah Loento.

In Priaman, van oudsher ongunstig bekend, steeg het misdadcijfer onder invloed dier actie snel en sterk.

Ik gaf eene opsomming van al deze feiten, omdat zij officieel zijn, en men kan er uit zien dat het bestuur ter Westkust voldoende kennis had van den ernst der propaganda om uitermate op zijn hoede te zijn.

Wat den beruchten Magas betreft, diens straf is sedert verstreken en hij nam weer in die mate aan de communistische actie deel, dat door een ambtenaar vanuit Batavia den ass.-resident van Padang werd verzocht, een voorstel tot interneering van Magas op te maken, wyl deze thans weer op de Westkust is.

Maar de ambtenaren te Padang lieten Magas, een berucht onruststoker, op vrije voeten, en dit is hij nog heden.

Men heeft in de Ommelanden kunnen zien welk negatief nut die ambtelijke voorkennis had, en zoo vormde zich daar, onder den rook van Padang, eene uiterst straffe en kwaadaardige communistische terreur.

Ik behoef hier niet in détails af te dalen; de lijst der misdaden welke onder die terreur werden gepleegd, heeft heel Indië verbaasd. Ieder die zich niet schikte naar de wenschen der communistische partij, liep gevaar te worden vermoord; spionnen van het bestuur verdwenen voortdurend. De communisten lijfden duizenden menschen bij hunne partij of hunne troepen (barisan merah) in, roofden en plunderden.

De rampokkers-benden waren de uitvoerders der communistische straffen; zij deden hun werk vrijwel ongehinderd.

Het werd zóó erg dat het in sommige streken voor de bevolking onmogelijk werd, geen lid der communistische partij te zijn.

Men kon bij roode waronghouders als niet-communist niet terecht; bij begrafenis nissen had men geen hulp, men kon geen voertuig huren. En dus konden de roode kaartjes, bewijzen van lidmaatschap, bij duizenden worden verkocht.

Het was, kortweg gezegd, een onhoudbare en voor den naam van ons Gezag schandelijke toestand. Ons Gezag was eene fictie geworden, slechts dat der communiteiten was werkelijkheid.

* *
*

Het is zeker dat die terreur al onder gouverneur Whitlau bestond; de politieke moorden dateeren van eenige jaren geleden.

Eveneens staat het echter vast dat de omvang der terreur onbekend was; het Inlandsch bestuur is op zeldzaam volmaakte wijze in gebreke gebleven te rapporteeren, voor zoover het tenminste zelf op de hoogte was. Er zijn later nog andere dingen aan het licht gekomen welke het uiterst be-

zwaarlijk maken te gelooven aan de goede trouw van een deel van het Inlandsch bestuur; verder is het boven twijfel dat minstens één Inlandsch bestuursambtenaar van wien hoogst vreemde dingen zijn gebleken, niettemin tot heden in zijn betrekking bleef gehandhaafd.

En wat nu betreft de vraag: of de ass.-resident Ouwering die voor den goeden gang van zaken in de Ommelanden verantwoordelijk was, zijn plicht heeft gedaan en den toenmaligen gouverneur behoorlijk heeft voorgelicht, wèl, men zou tijd en gelegenheid moeten hebben om de betrekkelijke archieven te onderzoeken, vóór men zich een oordeel zou kunnen vormen dat waarde heeft. Dit is taak der Overheid, niet der Pers.

Zoo hebben wij dus slechts te constateeren dat zich in het ressort van dezen assistent-resident een toestand van anarchie en politieke terreur heeft ontwikkeld welke ons Gezag tot eene aanfluiting maakte.

Dat tenslotte zuivering kon plaats hebben is alweer niet te danken aan het civiel bestuur, doch aan de militaire macht die hier, onder directe leiding van majoor Rhemrev, ondanks aanvankelijke tegenwerking van de zijde van Inlandsche bestuursambtenaren, het kwaad den kop kon indrukken.

Om dit resultaat te bereiken is voor de militaire macht, voor zoover hare actie in de Ommelanden betreft, een ex-lex toestand geschapen. Zij ageert naar eigen inzicht, werkt met eigen spionnen, staat geheel los — *althans in de practijk* — van den ass.-resident, wiens gebied elders moest worden schoongebezemd. De militaire macht geniet in de Ommelanden belangrijk meer vrijheid dan zij ook in de zwartste dagen van November in Bantam heeft gehad en men mag tevreden zijn dat dit alles zoo gegaan is.

Zeker zou men niet tot zoo rigoureuse maatregelen zijn overgegaan, indien niet het bezoek van den Landvoogd aan de Westkust voor de deur had gestaan. Nu moest, *coûte que coûte*, het kwaad snel

worden bezworen en daartoe was het noodig dat men de militaire macht de vrije hand liet.

Hoe dit kwam?

Na het uitbreken der Java-onlusten heeft het bestuur aan den gewestelijk militairen commandant de beschikking gevraagd over militairen zonder officieren; deze troepen werden aan de civiele ambtenaren toegevoegd. Een hoogst enkele maal rukten Europeesche ambtenaren er mee uit, en meestal de Inlandsche, doch succes had men niet. Geen communist of rampokker werd opgepakt; de moordpartijen gingen op de gewone wijze verder.

Ik moet van een der tochten van de militaire patrouilles, onder leiding van Inlandsche ambtenaren of penghoeloes, toch het een en ander vertellen.

Op één dag werden op aanwijzing der vergezellende ambtenaren, in warongs, huizen enz. in de Ommelanden, dertig mannen gearresteerd en naar Padang overgebracht. Daar bleek bij onderzoek dat 29 hunner geen zwaardere misdaad hadden begaan dan dat zij hun belasting niet op tijd hadden betaald!

Nadat de familieleden of anderen voldoende geld hadden bijeengebracht tot aanzuivering der schuld, werden zij weer vrijgelaten. Men ziet welk grof misbruik van bestuurszijde van de militaire hulp werd gemaakt; men ging eigenlijk op belastinginning uit met geladen karabijnen, inderdaad een nieuw systeem. Maar het zal tevens duidelijk zijn dat de militaire macht, welke toch nog geen willoos werktuig in de handen van een paar bestuursambtenaren was geworden, van een dergelijke wijze van patrouilleeren genoeg kreeg, nadat men nog meerdere onaangename ervaringen met door de Inl. ambtenaren verstrekte spionnen en gidsen had opgedaan.

Dus kreeg de militaire macht, na bespreking met den resident, de bevoegdheid, zelf spionnen te zoeken en met hen te werken. Pro forma zijn de patrouilles toegevoegd aan het bestuur, inderdaad agee-

ren zij geheel onafhankelijk; iedere inmenging, of poging daartoe, van de zijde van den ass.-resident is steeds, in het belang der zaak, door den directen commandant afgewezen. De gewestelijk militaire commandant, die met den resident alles besprak, heeft wel op tactvolle wijze alle klippen weten te ontzeilen.

En zoo kreeg men het opmerkelijke verschijnsel te zien dat de geheel verwilderde en verworpen bestuursafdeeling van een ass.-resident werd gezuiverd door de militaire macht, werkend geheel los van hem en met eigen spionnen en gidsen. Een zeldzame verhouding, gevolg van zóó verregaande aftakeling van ons Gezag in dit gebied, dat op buitengewone wijze moest worden opgetreden, opdat men dien ass.-resident in zoo kort mogelijken tijd eene genormaliseerde en gezuiverde afdeeling zou kunnen teruggeven, waarover hij dan weer, naar eigen systemen, zou kunnen „regeeren.“

Het is een publiek geheim dat men niet tot zoo buitengewone maatregelen zou zijn overgegaan indien de a.s. komst van den Gouverneur-Generaal niet had gedwongen tot spoed-actie. Ware de verzetspartij in de Ommelanden intact gebleven, men moest er op rekenen dat zij het Landvoogdelijk bezoek zou kunnen benutten voor een of ander experiment, en dit moest tot elken prijs worden voorkomen.

Zoo is de regeneratie van ons Gezag in de Ommelanden uitsluitend militair werk, waarbij zich vooral majoor Rhemrev en luit. Vellinga onderscheidden.

Er is zóó scherpe jacht gemaakt op de kwaadwilligen dat de voornaamste aanvoerders zijn neergeschoten of gearresteerd. Duizenden roode kaartjes zijn ingenomen, ter plaatse waar de ambtenaren ze niet konden vinden; het vertrouwen der bevolking, als immer bereid zich te wenden tot de naar Oostersche opvatting sterkste partij, keerde naar ons terug. Arrestaties op groote schaal zuiverden het land; zij hadden verhooren tengevolge welke licht brachten in moordzaken welke

of bijna waren vergeten, of waarvan het bestuur nooit had gehoord. En het bleek een geweldige Augiasstal te zijn geweest; het zal te zijner tijd nog duidelijker worden door de gerechtelijke behandeling dezer affaires.

Insteede van 30 à 35 moordzaken per maand heeft men er thans geen enkele meer!

Het zal vooral noodig zijn de voornaamste leiders der kwaadwilligen te hooren over de houding te hunnen opzichte van de Inlandsche bestuursambtenaren, en men mag er op rekenen dat dan allerlei voor laatstgenoemden bezwarende zaken aan het licht zullen komen.

Het zal vooral de moeite loonen te onderzoeken op welke wijze door zeker Inlandsch ambtenaar is opgetreden tegen de vrouwen van een der communistische leiders n.l. hadji Samad; alleen dit is voldoende om dien ambtenaar uit 's Lands dienst te doen zetten.

De voor de rust in zijn ressort in eersten aanleg verantwoordelijke Inlandsche ambtenaar, de man die op zoo ernstige wijze is tekort geschoten, is tot op heden nog in functie.

* *
*

Het is, terwille van den naam van ons Gezag, noodzakelijk dat over deze affaires der Ommelanden het volle licht opgaat. Het blijkt wel meer en meer dat veel kwaad, in den laatsten tijd ter Westkust geconstateerd, op rekening is te stellen van onze eigen houding.

Men gaat thans saneeren. Het is te hopen dat men dit goed doet.

Verzetslieden neerschieten is uitstekend. Maar men houde ook gericht over ambtenaren die door gebrek aan geschiktheid — om geen scherper kwalificaties te bezigen — het kwaad de gelegenheid gaven voor den uitgroei tot zijn bekende, in de Ommelanden voor ons beschamende, vormen.

Er zij recht naar beide zijden.

XXIII.

Hoe gaarne wij ook afstappen van het voor ieder Hollander immer weinig aantrekkelijke chapiter: de schemering van ons Gezag, wij moeten toch nog met een enkel woord spreken van de politioneele affaires.

Men beschikte ter Westkust aanvankelijk over een vrij talrijke gewapende politie. Zij was zeker niet superbe, doch in haar soort — derhalve in de sfeer welke zich vormt boven haar speciale opleiding — kon zij in bepaald verband nuttig werk doen.

Het is bekend dat de gewapende politie na de actie van generaal Gerth van Wijk moest verdwijnen, en ongetwijfeld zag ieder zich gaarne ontdaan van deze à te vertroebelde tweeslachtige korpsen des heeren Posno, indien hij er iets beters voor in de plaats kreeg. Dit betere was dan: leger of veldpolitie.

Wat Sumatra's Westkust betreft, hier werd onder Whitlau de fout begaan, de gewapende politie met een paar honderd man te verminderen; de rest — 12 brigades — moest worden omgezet in veldpolitie.

Intusschen is dit eene geheel andere organisatie met eene zeer verschillende opleiding; men kan beter geheel nieuwe menschen voor de veldpolitie opleiden dan dit te doen met personen die eene andere opleiding hebben gehad.

Sommigen begrijpen dit niet, en dan is daartegen weinig te zeggen. Wij wijzen er

dus alleen op dat men evengoed een artillerist in een infanterist kan omzetten als gewapende politie in veldpolitie. Men doet dit althans zeker niet met eene zoo korte voorbereiding als ter Westkust werd gegeven.

De omzetting van gewapende in veldpolitie mocht weer niets kosten; er was geen geld voor alles dat verband hield met het machtselement in de koloniale verhouding. Hierop vooral moest onder Fock den Zuinigaard worden bespaard, en men heeft aan den lijve, en ook aan den beurze — om niet te spreken van onzen kolonialen naam — ondervonden waarop dit uitliep.

Want het is nu wel gemakkelijk met een min of meer groot potlood strepen te trekken door allerlei begrootingsposten, doch als men dit niet doet op oordeelkundige wijze, is men niet de goede rekenmeester, waaraan Indië ongetwijfeld behoefte had, en verraadt men tekort aan inzicht en beleid.

Hierover is vroeger genoeg gezegd, ook door ons. In koloniale verhoudingen welke in afzienbare toekomst nog moeten worden bestendigd en waarin de machtsfactor dus immer eene grootere rol speelt dan in staatkundige verhoudingen welke slechts in rechtsgronden wortelen, zal de Overheid steeds in staat moeten blijven het machtsapparaat snel en krachtig te doen functionneeren.

En men ziet wat thans, na groote aftakeling in meerdere streken van Indië, geschiedt: uitbreiding van het leger en de politie; aanschaffing van betere hulpmiddelen; eene zoodanige dislocatie onzer troepen dat het nuttig effect van het leger wellicht verdubbelt; tenslotte: toepassing der exorbitante rechten op groote schaal... het is alles direct en duidelijk gericht op versterking van het machtselement in ons koloniaal bestel, omdat dit nu eenmaal in hooge mate onmisbaar is.

Zoo moest, na eene ethische regeerperiode welke macht naar lager plan drong, het goede evenwicht weer worden teruggevonden.

Om tot de politie terug te komen, men had ter Westkust dus ook geen werkelijke veldpolitie. Van de manschappen die als agent der veldpolitie waren verkleed, waren 90 pCt. analphabeten; zij konden geen eenvoudig rapport of nummer opnemen.

Zij had, in tegenstelling met Java, geen revolvers; zij had niet eene kern van enkele Europeesche hoofdagenten; zij had geene mantri's-politie als op Java... zij had of was eigenlijk niets anders dan een mislukt kruisingsproduct. De Regeering had de gewapende politie willen veranderen in een beter korps op dezelfde wijze waarop in Griekenland — naar het verhaal zegt — de verwisseling van een cavalerie in een infanterie-garnizoen geschiedde: door de mannen op hun plaats te laten, doch hunne uniformen te verwisselen. Ook dit is zuinig.

Dus zou — daar het civiel bestuur immers slechts in uitersten nood de militaire macht requireert — de criminaliteit ten platten lande moeten zijn bestreden door eene ondeugdelijke veldpolitie, vrijwel geheel bestaande uit niet goed opgeleide analphabeten, lieden met weinig intelligentie en individualiteit, welke eigenschappen in het systeem der veldpolitie onmisbaar zijn.

En de algemeene politie te Padang?

Deze rekende eenvoudig niet mee. Op dezelfde wijze waarop, over en om den ass.-resident van Padang de zuivering van diens verwaarloosd gebied plaatsvond, schakelde deze ambtenaar op zijn beurt de gewone politie uit bij de bewaking der stad Padang, toen elders de relletjes waren uitgebroken.

Die bewaking geschiedde door militairen, hetgeen zeer goed was. Maar men hield er de politie niet alleen geheel buiten, doch stelde haar zelfs niet op de hoogte van hetgeen in de eigen stad geschiedde. Er werden huiszoekingen gehouden — niet door militairen — en arrestaties gedaan, zonder dat de algemeene politie er althans kennis van had gekregen.

Tenslotte, toen de militaire bewaking er was, hield de ass.-resident ook hiervan de politie onkundig, zoodat zich allerlei gemakkelijke incidenten voordeden.

En ook hier zijn de persoonlijke conflicten voor het opscheppen; de botsingen waren niet van de lucht, en van de meeste ambtenaren mocht worden getuigd als van den harigen Ezau: zijn hand was tegen allen, en de hand van allen tegen hem.

Het was alles in den stijl der kleinheid, der slapte, der persoonlijkheid, der ongeschiktheid, welke de kenmerken waren van een kwaad deel van het Westkust-„beleid“.

* *
*

De hoogst opmerkelijke beëindiging der periode van criminaliteit en communistische terreur is tevens de veroordeeling van het „beleid“ dergenen, onder wier bewind de slechte situatie zich vormde.

Want terwijl in de Ommelanden dan toch gedurende een paar jaren een toestand als de boven geschetste zich kon ontwikkelen, een toestand welke door het bestuur werd aanvaard — voor zoover men hem kende — als eene calamiteit van zóó geweldige proporties en zóó bijzonder van constructie dat ambtelijk inzicht en kunnen haar in machteloosheid en berusting hadden te aanvaarden en ondergaan, bleek dan toch maar dat in niet meer dan een maand de situatie grondig kon worden gewijzigd met geen andere middelen dan welke reeds lang ter Westkust aanwezig waren.

In de tweede helft van December begon de vrije militaire actie, en een maand later was het kwaad vrijwel uitgestampt.

De militaire macht verdient une bonne marque; zij was het die onder deze omstandigheden met normaal-geoorloofde middelen, zonder draconische methoden, orde en rust deed terugkeeren. De voornaamste leiders werden neergeschoten of gearresteerd, de bevolking vierde herhaaldelijk deze verlossing feestelijk.

Maar eenige Inlandsche ambtenaren die in dit gebrek zoo geweldig zijn te kort geschoten, zijn nog immer in 's lands dienst, in hetzelfde gebied dat onder hun oogen is ontredderd, en dit handhaven van lieden wier ongeschiktheid evident is en aan wier betrouwbaarheid mag worden getwijfeld, teekent met groote duidelijkheid het tekort aan gezonde kracht en energie in hoogere bestuursregionen ter Westkust.

Het is de reis van den Landvoogd geweest welke de onmiddellijke reiniging der Ommelanden en het herstel van ons Gezag aldaar ten gevolge had. Soms werpen gebeurtenissen schaduwen vooruit, een enkele maal haar zonnigen glans.

Dit laatste was hier het geval; men kon toch onmogelijk den Landvoogd ontvangen in een gebied dat door communistische roovers werd beheerscht en zoo werd men wel gedreven tot de uiting van energie welke — o! wonder van eenvoud — in eenige weken den wagen weer bracht in het rechte spoor.

* *
*

Uit hetgeen wij hebben medegedeeld omtrent den toestand in velerlei richting blijkt wel duidelijk hoe gecompliceerd de situatie ter Westkust was geworden.

De oude strijd welke de partijen vóór en tegen de adat groepeert; een regeeringsbeleid dat door de adatpartij kan worden aangeduid als tegen haar te zijn gericht; de onbegrijpelijke verstrooiing van ambtenaren die dit land en zijn bewoners uitstekend kennen, over andere streken van den Archipel; de mutilatie der machtsmiddelen waarover het bestuur beschikt; de onbegrijpelijke handhaving van voor hun taak niet berekende ambtenaren... het zijn alle zooveel aangrijpingspunten voor eene leer, zoo soepel, zoo weinig scrupuleus als de communistische.

Maar vooral beschouwe men: de Minangkabauer als individu. Want men mag

zich hier niet bepalen tot adat en haar schennis, tot bestuursfouten, tot gebrek aan machtsmiddelen, want daar is dan tenslotte toch de mensch als voornaamste element in dit proces. Men kan dit niet beoordeelen zonder hem: „Der alte Lump ist auch dabei!“

De Minangkabauer, intelligent, berekend, door het matriarchaat — dat den band van man met huis en kind zeer licht maakt — voorbestemd tot uitzwermen, aldus tot contact met stroomingen in allerlei richting, terwijl hij door soms abnormaal gevoel van eigenwaarde denkt dat hij overal eene hoofdrol heeft te spelen en leiding te geven, deze mensch moet wel een object zijn, waarop zich met voorliefde iedere nieuwe partij richt.

Hij is, in deze Oostersche wereld, een te krachtig en zelfbewust individu dan dat men met redelijkheid mag verwachten dat hij, als de Javaan, maar dadelijk zou worden meegesleept, *indien hij dit althans zelf niet wenscht.*

Men moet hem een anderen maatstaf aanleggen dan men op Java zou doen. In Minangkabau heeft men meer te rekenen met de psychologie van het individu, op Java meer met die der massa.

Wij gaven in dit artikel en de voorafgaande de verschillende opmerkingen van algemeenen aard welke noodig zijn om den lezer de situatie eenigszins duidelijk te maken.

De reis van den Landvoogd door dit gebied zal gelegenheid geven deze onderwerpen meer te zien in actueel verband.

XXIV.

Het Minangkabausche land heeft eene verdiende reputatie van schilderachtige schoonheid.

Het is niet de zachte harmonieuse schoonheid van Java, waar vorm en lijn getuigen van eene perfectionneering welke slechts mogelijk is nadat Natuur en mensch de ruwe kanten hebben afgeslepen; hier in Minangkabau, evenals elders op Sumatra, staat Natuur nog in de frischheid en ongereptheid der jeugd.

Hier is zij meer imponeerend en grootsch dan boeiend door lieflijkheid. Hier domineert de dimensie meer dan het innerlijk; hier heerscht de groote strenge lijn.

Het Barisan-gebergte is een wilde overdaad van toppen en ruggen; de ravijnen zijn geweldig van structuur. De Haraukloof en het Karbouwengat zijn diepe sneden in het gelaat der aarde, resultaten van geologische catastrophen welke in verder stadium slechts kunnen brengen de gestage afslijping, de vervaging van hetgeen zij zelf schiepen.

Er zijn in beperkten rayon meer schitterende meren dan elders in Indië, en aan den rand der prachtige vlakte van Agam staan de vulkanen op hun breeden voet, los van al het andere, omdat zij zichzelf kunnen zijn.

Nu, in den regentijd, hangen nevels aan hun flanken; zooals de marine-officier Schepp, die als „Jan Prins” een bundel poëzie gaf welke naast uitingen van jonge onbeholpenheid tal van zeer mooie zangen bevat, het zoo keurig zegt in zijn gedicht „De Vulkanen“ :

„De regen ruischt
en ritselt om hun zijden,
de schemer huist
om hun gestalten heen.
Boven het land,
zijn verten en zijn tijden,
staan zij geplant,
ontzaglijk en alleen.“

Bij dit land behoort dit volk, en gij ziet hier het resultaat der wisselwerking tusschen natuur en mensch, tusschen individu en omgeving. Het volk is, als ge het met dat van Java vergelijkt, hard, stug en grimmig, met sterk gevoel van eigenwaarde, vrijheidlievend zooals het wel moest worden in dit land met zijn fiere bergen.

Wij zijn, komend van Medan, van Kota Nopan, naar Fort de Kock gereden, het hart van Agam, één der plaatsen waar op de oude basis van het adat-centrum na den Padri-oorlog onze militaire vestiging kwam welke aan Boekit Tinggi den nieuwen naam Fort de Kock gaf.

Dit gansche land is historisch terrein; er is bijna geen plaatsnaam of er zit de herinnering aan vast van hardnekkige worstelingen, zóó bloedig, dat zij in de annalen van ons leger apart zijn aange-teekend.

Heel dit gebied, vooral dat ten Noorden van den Singgalang — wie denkt niet aan de „VII Loerah“? — is eene aaneenscha-king van vechterreinen, en hier liep de vermaarde tocht van Vermeulen Krieger van Pisang naar Agam, bijna eene eeuw geleden, een onophoudende worsteling tegen eene overmacht, waardoor men zich moest heenslaan . . . en heensloeg ten koste van bijna zeventig procent van het effectief.

Deze vlakte is één reusachtig blad in onze krijgsgeschiedenis, waarin Clio de verhalen grifte van strijd en roem.

De Aneikloof was opnieuw versperd door eene aardstorting, en dus zat er niets anders op dan de weg langs het meer van Singkarah en Solok door den Soebangpas naar Padang.

Dit is wel een der mooiste tochten door de Padangsche Bovenlanden, en het vergezicht vanaf Tindjau Laoet, ter hoogte van 1000 Meter, op de 28 K. M. Westelijk gelegen zee, waarin de eilandjes drijven als donkere bouquetten, blijft immer boeien.

Heel het land toont de voorbereiding voor het landvoogdelijk bezoek. In de Ommelanden staan aan beide zijden van den weg de palen met een slinger van groen, het gemakkelijke en overal te vinden decoratie-materiaal van het Oosten.

Padang steekt hier eigenlijk wel wat af; men merkt hier weinig van de naderende groote gebeurtenis.

Het oude, typisch-Indische Padang, rustig, à te rustig dommelend in de schaduw zijner mooie lanen bij het klotsen der deining op zijn strand, blijft steeds eene typische verschijning in de rij onzer steden. Gij voelt er de teekenen van langzaam voortkruipend verval, en dit zal zich scherper accentueeren als straks de weg via Bangkinang naar Kota Pinang klaar is en de handel op de Straits een beteren en korteren weg krijgt. Padang ligt aan den verkeerden kant van Sumatra.

De weg naar Kota Pinang zal reeds bij zijn geboorte al het voorrecht der traditie hebben, omdat sinds eeuwen de Minangkabauer die naar de Straits gaat, langs dit tracé reist. En toen resident Lefèbre, zoetsappig bewonderaar van Abdoel Moeis en consorten, eindelijk moest heengaan, koos hij dezen weg voor een bij voorkeur weinig opgemerkten aftocht.

* *
*

De *Zeven Provinciën* met den Landvoogd aan boord, zou klokslag acht uur aan den steiger liggen, en reeds een uur vóór den tijd vlogen de auto's den weg naar de Emmahaven op.

Op en naast den steiger was meer dan voldoende ruimte voor de verschillende groepen van het publiek, en ter plaatse waar het oorlogsschip zou meren, stond de staatsietent, waarachter de eerewacht, bestaande uit vier brigades van de Garnizoenstroepen, zich opstelde.

Het was een prachtige dag, en deze doet vooral zooveel deugd aan de Emma-haven met de omlijsting van den berg-rand, de blauwe schittering der zee in eene zetting van bruingroen, een der schilderachtigste havens van onzen Archipel.

De *Zeven Provinciën* was des nachts al gesignaleerd; het schip was buitengaats blijven kruisen, tot het met het aanbreken van den dag kon opstoomen.

De verschillende ambtenaren verzamelden zich successievelijk; de militaire autoriteiten (kolonel Hofkamp en majoor Rhemrev) het eerst, daarna de civiele.

Precies om acht uur meerde het schip; er ging gejuich op van publiek op de *Nias*, boven het havenkantoor zoowel als van den steiger.

Na de verwelkoming door de commissie volgde het debarkement. De scheepskapel zette het *Wilhelmus* in, de matrozen stonden in de houding, de officieren brachten het saluut.

En gij weet, lezer, dat er momenten zijn, en blijven, waarop zelfs de Hollander even ontdooit. Het oude strijdlid, nu van dit schip dat den Gouverneur-Generaal bracht naar een land waar juist de kreet van het oproer heeft geschald.... de eerewacht in strak-militaire houding.... en ge voelt dan toch weer even het mooie onzer oude traditie, den jubel van ons rood-wit-blauw, dat zich wel immer krachtig doet gelden als de omstandigheden eerst de dikke schors van koudheid en onverschilligheid om onze zielen hebben verbrokkeld.

Want wij zijn een volk van zeer singulieren aard, en wij vinden de goede eigenschappen, de kracht en de volharding, waarmee in heel dezen archipel het prachtige koloniale werk is verricht dat ons een

nationaal monument mag zijn van grootsche structuur, en den ijzeren wil om ons niet te laten afdringen van den eenig goeden weg, eerst terug, wanneer de hand van het Lot ons ietwat hardhandig heen en weer heeft geschud en ons den beker met het mengsel van schade en schande, zonder welke wij immers geene wijsheid schijnen te kunnen vergaren, tot den bodem heeft doen ledigen.

Holland vindt zich terug, als het vriest, als het stormt, als de nood dringt.

De Landvoogd stapt aan wal en kolonel Witteveen geeft het sein voor het drievoudig „hoezee“ door de bemanning, waaraan opgewekt wordt voldaan.

Dan wordt de eerewacht geïnspecteerd en rijdt de Landvoogd naar Padang, terwijl van de *Zeven Provinciën* het saluut dondert.

De Gouverneur-Generaal is de groote landreis begonnen.

* *
*

Wij willen ons op deze reis beperken tot de zaken van meer algemeen belang. Hoezeer de bezoeken van den Landvoogd aan allerlei inrichtingen van openbaar nut ongetwijfeld van beteekenis zijn als uiting van waardeering voor goeden maatschappelijken arbeid, wij gelooven dat de lezer hieromtrent voldoende voorlichting vindt in de telegrammen van den „Aneta“-vertegenwoordiger die eveneens de geheele reis meemaakt, en zoo kunnen wij wat meer tijd en plaats wijden aan de zaken van breeder strekking.

Te Padang wordt een eenvoudig programma afgewerkt; de reis naar Sawah-Loento gaat door, hoewel men nog op het laatste moment het tegendeel vreesde. De ass.-resident aldaar is nl. met een paar leden van zijn gezin door de griep aangetast, terwijl de Landvoogd alleen in zijne woning kan logeeren.

Insiders hebben er echter niet aan getwijfeld of Sawah-Loento zal in elk geval worden bezocht, en dan uitsluitend als centrum der Ombilin-kolenmijnen.

Voor dit bezoek bestaan wel zeer klemmende redenen, en wij zullen daarvan meer hooren als wij te Sawah-Loento zelf zijn, waarheen de tocht van den eersten dag — 1 Februari — zal voeren.

Maar vooral van beteekenis zal het verblijf te Fort de Kock worden, waar de groote conferentie zal worden gehouden over den politieken toestand en het districtsbestuur.

Wij hebben deze onderwerpen in vorige reisbrieven omstandig ingeleid en komen er, na de conferentie, nog even op terug.

Behalve alle Europeesche ambtenaren zullen op die conferentie aanwezig zijn de Inlandsche ambtenaren (demangs enz.) en een aantal adat-hoofden.

Zoo wordt die bijeenkomst een gebeurtenis in zeer ouden stijl, eenigszins in den trant van het gezamenlijk overleg met de „moepakat“ van vroeger dagen, maar nu met den „Toean Besar“ zelf als leider.

Dit is in de geschiedenis der Minangkabau de eerste maal: de Landvoogd die hier komt om te hooren naar wat men te zeggen heeft, en dit op zichzelf geeft aan deze gebeurtenis haar bijzonder karakter, vooral: haar eigenaardige charme. Want dit wordt zeer sterk eene zaak van sentiment, meer dan van nuchtere weging en meting van practische resultaten.

XXV.

Den 1sten Febr. reed de Gouverneur-Generaal allereerst naar de cementfabriek Indaroeng. Ik wil dus hier het een en ander vertellen van deze Indische industrie, waartoe te meer aanleiding bestaat, omdat een paar maanden geleden in de Pers — ook in het *Soer. Handelsblad* — de aandacht werd gevestigd op de politiek van dumping welke door Japan ten opzichte van cement werd toegepast. Men heeft toen belangrijk verschil tusschen een twaalf officieele publicaties kunnen constateeren, en dit heeft niet nagelaten zekere verwarring te stichten.

Het was een Duitsch geoloog die ongeveer twintig jaren geleden de aandacht van den architect Lau vestigde op de mooie combinatie der voor de cement-industrie noodige grondstoffen: kalk en klei, in de buurt van Indaroeng, terwijl bovendien de riviertjes daar een flink kwantum waterkracht konden leveren.

Men kreeg practische resultaten in 1910, toen onder de leiding der gebroeders Veth (Padang) werd gesticht de „Ned.-Ind. Portland Cement Maatij,” welke een kapitaal zou krijgen van f 1.350.000. Maar de emissie mislukte en zoo bleven de heeren Veth er eigenlijk mee zitten.

Zij begonnen in 1910 met den bouw der fabriek, voorloopig met eene capaciteit van 500 vaten per dag. Er was nog een andere goede factor; men zit niet ver van de Ombilin-mijnen en kan dus kolen krijgen tegen billijken prijs.

Zij had in de eerste moeilijke jaren veel steun van de K. P. M. die haar een laag vrachttarief gaf.

In 1912 volgde een tweede oven; de capaciteit steeg dus tot 1000 vaten per dag. In 1920 volgde de derde oven welke door zijn grootere lengte per dag 650 vaten produceerde. Toen volgde de vierde oven, en in het vorige jaar begon men met den bouw van den vijfden, welke weer iets langer is. Daar dan de twee oudste ovens buiten gebruik worden gesteld, zal de capaciteit medio van dit jaar 2700 vaten per dag bedragen. De jaarlijksche productie bedroeg in 1926 reeds 638.000 vaten en zal dus in 1928 kunnen oploopen tot ongeveer 1 millioen.

Over de détails van het bedrijf zwijg ik; zij zouden den lezer slechts uiterst weinig kunnen interesseeren. Ik geef hier slechts enkele cijfers uit het dezer dagen samengestelde informatie-geschrift.

Eene maandproductie van 60.000 vaten — dus 720.000 per jaar — beteekent:

voor de S. S.: een dagelijksch vervoer van 35 spoorwagens,

voor de K. P. M.: behoorlijke retourlanding naar Java voor verscheidene schepen;

voor de Ombilin-mijn: een vaste afzet van 12 wagons afvalproducten per dag;

voor de houtleveranciers: levering van 4 K. M. planken ter breedte van 25 c.M. per dag (voor de vaten);

voor het personeel: een goed bestaan voor 30 Europeanen en 1400 Inlanders;

voor den Lande: in de afgelopen 15 jaren werd aan directe belastingen en invoerrechten op machines ruim 1 millioen gulden betaald.

* *
*

Er hebben in de laatste jaren belangrijke veranderingen plaatsgegrepen, o.a. de vervanging van contract-koelies door vrije werklieden.

Men had indertijd ongeveer 600 contractanten en 800 vrije arbeiders. De contractanten kregen behalve hun loon: gra-

tis voeding, huisvesting en geneeskundige hulp. Zij kostten per dag — met amortisatie der som welke hun aanwerving en overbrenging van Java bedroeg — ongeveer f 1,20.

Men heeft deze al te kostbare lieden, die bovendien weinig werklust toonden, door vrije lieden vervangen, van wie men er hier voldoende kan krijgen, en die zooveel mogelijk op taak werken.

In den oogsttijd is dit wat minder, doch men kan daarmee in het bedrijf rekening houden.

Nu men vrije lieden heeft, behoeft niet meer te worden gezorgd voor hospitaalverpleging, gratis huisvesting, voeding, vrije dagen enz., en daalden de kosten van 30 tot 50 procent per dag, dus tot f 0,60 à f 0,80.

Het is eene voordeelige verandering welke andere ondernemingen, voor zoover die onder dezelfde omstandigheden verkeeren, tot nadenken moge stemmen.

Men vergeet dikwijls dat de poenale sanctie op den ondernemer een minstens even zwaren druk legt als op den koelie.

* * *

D u m p i n g.

Er is nog het een en ander te zeggen over de Japansche dumping-methode, waarover ik het in den aanhef had.

Dat de Japansche industrie dumping toepast, blijkt uit de volgende cijfers.

De cementfabriek Indaroeng zond in twee jaren 100.000 vaten per jaar minder naar Java, terwijl haar productie in dien tijd met 150.000 vaten per jaar toenam. Zoo ontstond een jaarlijksch surplus van 250.000 vaten, dat naar de Straits en de buitenbezittingen werd gezonden en daar koopers vond voor een prijs welke ongeveer 5 procent hooger is dan die welke op Java kon worden gemaakt!

Omtrent den prijs van Japansch cement in Japan zelf zegt het vaktijdschrift *Tonindustrie-Zeitung* van 13 November j.l. op blz. 1585:

„Erstklassiger Zement stellt sich jetzt auf 5,50 bis 5,60 Yen je Fasz, solcher zweiter Qualität auf 4,— bis 5,30 Yen. Aber dies genügt angeblich noch nicht, um die Industrie gewinnbringend zu maken....“

En verder, na eenige détail-cijfers te hebben gegeven over de prijzen van het naar onze kolonie geëxporteerde cement:

„Es kann hier darauf hingewiesen werden, in welch' skrupelloser Weise die Japaner auf diesem Gebiet (Ned.-Indië.—Z.) selbst das Dumping betreiben während sie, wenn sie fremdes Dumping im eigenen Lande zu spüren glauben, voller Entrüstung nach behördlichen Abwehrmasznamen wegen Gefährdung der Landesindustrie rufen.“

Als gevolg van dit streven steeg de invoer van Japansch cement in Indië als volgt:

in 1923, t/m. November :	19613 v.
„ 1924 „ id „	134598 „
„ 1925 „ id „	314260 „
„ 1926 „ id „	465506 „

Volgens datzelfde Duitsche vaktijdschrift wordt het Japansch cement dat bestemd is voor export naar Indië, door de beide groote concerns Asano en Onoda geleverd voor 3,20 tot 3,30 Yen, waarop dan nog slechts de zeer geringe vracht komt van 0,70 Yen.

Dus zien wij, de Yen op f 1,25 stellend :

dat het Japansche cement in Japan wordt verkocht voor f 7.—;

dat het voor den uitvoer naar Indië wordt geleverd voor f 4.—, waarbij niet meer aan vracht komt dan f 0,87½.

De K. P. M. kan voor f 0,87½ per vat nauwelijks het Indaroeng-cement van Padang naar Java vervoeren, ende Japansche stoomers kunnen dit dan wel op het zeer lange traject van Japan naar Indië!

En zoo komt het dat Indaroeng-cement te Singapore een beteren prijs kan maken dan op Java.

Van andere zijde is dumping ontkend; men zegt: dumping is eene kwestie van hoeveelheid welke op eene bepaalde markt wordt geworpen.

Van dumping zou, uit dezen gezichtshoek bezien, dus slechts sprake kunnen zijn indien de markt, tot geheel hare behoefte, werd overstroomd met goedkoop cement.

De cijfers leeren het volgende.

De consumptie van Java bedraagt circa 700.000 vaten per jaar, waarvan er ruim 450.000 uit Japan komen. Duitschland kan nog slechts eene zeer geringe hoeveelheid leveren, zoodat een kleine 250.000 vaten voor Indaroeng overblijven.

Men ziet dat de verhouding zeer ten voordeele van Japan is en dat dit, als de stijging van zijn export naar Java door gaat, het Indaroeng-cement daar spoedig van de vrije markt zal hebben verdrongen. Voor leveringen aan den lande kan Indaroeng zich daar nog handhaven, door het voorkeurrecht dat door Ica zeer goed wordt gehanteerd. Van eene inschrijving van 140.000 vaten voor 's Landsdienst werden onlangs 115.000 vaten aan Indaroeng gegund, hetgeen zeer mooi is.

De kwestie is niet zoo eenvoudig voor de Regeering, die thans in de boeken van Indaroeng allerlei gegevens laat controleren.

Onze handelsrelaties met Japan zijn veelzijdig, en men kan daar maar niet zonder meer met een speciaal recht op een bepaald artikel doorheen slaan, evenmin de gemeenschap hier dwingen voor dit artikel meer te betalen.

Wellicht is dit ook niet noodig en blijft de positie van Indaroeng op Java voldoende safe, indien de Regeering het voorkeurrecht handhaaft of een weinig verhoogt — het bedraagt thans voor Indië 10 procent — naar gelang dit volgens het boekenonderzoek bij Indaroeng urgent zal blijken.

Uiteraard hebben wij hierover geen andere meening dan den wensch dat men in billijke mate rekening houdt met de groote

indirecte voordeelen welke eene industrie als die te Indaroeng voor deze gewesten afwerpt.

* *
* *

Bij den ingang van den zijweg naar Indaroeng was versiering aangebracht voor het bezoek van den Landvoogd, die in de fabriek werd ontvangen door de heeren Veth en Hoogenraad, resp. directeur en onderdirecteur.

Eerstgenoemde heette Zijne Excellentie welkom en gaf eene uiteenzetting der economische situatie van deze industrie, in den geest als hierboven is vermeld, en deed een beroep op de Regeering om eene voor Indië van zoo groote beteekenis zijnde industrie te willen steunen.

De Landvoogd antwoordde hierop dat hij alle maatregelen zou nemen welke binnen de grenzen van eene gezonde economie lagen, waarna de rondgang door de fabriek begon.

In kleine bakken waren de grondstoffen gedemonstreerd welke het cement vormen; na verbrijzeling van den kalksteen wordt er door bijvoeging van water „slurry“ van gemaakt welke de grof- en fijnmaal-molens passeert, waarin zij wordt fijngewreven.

Dan loopt de slurry naar den mengbak waarin lange roerarmen rondwieken, om vervolgens naar de roteer-ovens te worden gebracht, waarin eene steekvlam van fijn kolenstof eene temperatuur onderhoudt van 1450° Celsius.

Hierin droogt en klontert de slurry; de aldus ontstane „klinkers“ worden in de cementmolens tot het bekende poeder vermalen. In de silo's heeft tenslotte de verpakking in vaten plaats.

Voor den Landvoogd werden nog de mechanische proeven naar druk- en trekvastheid gedemonstreerd. Na den rondgang werd een koele drank aangeboden en de reis naar Solok door den Soebang-pas voortgezet.

XXVI.

Sawah Loento.

De rit naar Sawah Loento bracht den Landvoogd achtereenvolgens te Loeboek Selasi en te Solok, waar een wijle werd getoefd.

In de kampongs langs de wegen, en vooral te Solok stonden honderden mannen en vrouwen in adatkleding, eene vertooning van bijzondere aantrekkelijkheid. Natuurlijk kan men de gevoelens eener bevolking niet precies wegen naar zulk uiterlijk vertoon, doch wel mag hierin eene aanwijzing van hare welwillende gezindheid worden gezien.

En zoo bleef het ook verder, voor dezen dag culmineerend te Solok, waar geluncht werd.

Te 2 uur ging de stoet per extra-trein naar Moeara Klaban, waar de tevoren verzonden auto's wachtten.

De tocht voerde nu door het Siloengkansch verzetsgebied, en men zal niet spoedig eene streek zien welke zoozeer het kenmerk der verlatenheid droeg als deze. Dit kon moeilijk anders; in totaal werden hier 1400 man gearresteerd, hetgeen op zichzelf reeds eene vrij radicale ontvolking beteekent, terwijl vrouwen en kinderen naar elders verdwenen.

Voor tal van huizen is eene witte vlag uitgestoken; het vlotte gebruik hiervan is deze bevolking door haar leiders blijkbaar even duidelijk gemaakt als dat van roode banieren, en dit getuigt wel van zin voor realiteit bij die leiders.

Voor het stationnetje van Moeara Klaban stond een detachement opgesteld onder den commandant Wartena, die zich onmiddellijk na het uitbreken van den opstand bijzonder heeft onderscheiden. Nadat de heer Wartena op uitnoodiging van den Landvoogd de sabel had opgestoken, drukte Zijne Excellentie hem de hand en zeide: er trotsch op te zijn dit te kunnen doen.

Wij kunnen onmogelijk in deze brieven welke slechts de onderwerpen van meer algemeene strekking zullen behandelen, alle kleine gebeurtenissen dezer reis bespreken; trouwens, „Aneta” geeft dagelijks een trouw relaas. Maar wij willen toch eene uitzondering maken voor den lof welke hier herhaaldelijk het militaire element wordt toegezwaaid, omdat dit ook ter Westkust niet in gebreke bleef alle billijke verwachtingen te realiseeren, en dit steekt scherp doch aangenaam af bij hetgeen elders, helaas, moest worden geconstateerd. Het militair optreden was overal een lichtpunt.

* *
*

De kolen mijn.

Het blijkt al spoedig dat de Landvoogd inderdaad bijzondere aanleiding had voor zijn bezoek aan Sawah Loento.

Wij vernamen daar dat in Holland het plan is geopperd tot het sluiten dezer mijn, waarbij men — zijn onze informaties juist — is uitgegaan van de onderstelling dat de aardbeving veel schade zou hebben veroorzaakt, in welk geval het beter zou schijnen niet tot herstel daarvan over te gaan doch het geheele bedrijf stop te zetten.

Dit nu heeft, in het aangegeven verband, geen redelijken grond; de mijn leed door de aardbeving geen noemenswaardige schade en deze kan dus, bij de overweging der vraag: of sluiting der Omibilinmijn wenschelijk is, buiten beschouwing blijven.

Dat men op de exploitatie dezer mijn reeds sinds jaren groote verliezen lijdt, is zeker. Intusschen wordt de vraag: al of niet sluiten, nog door zooveel andere factoren beheerscht dat men haar bijna onmogelijk kan beschouwen als eene zaak welke slechts naar eigen mérites kan worden beoordeeld.

Er is in de eerste plaats de spoorlijn, die, althans voor het traject Padang Pandjang — Sawah Loento, goeddeels drijft op het kolentransport. Op het overige deel der lijn moge nog een behoorlijk personenvervoer plaats vinden, ook hier ageert de autobus met succes, en de ervaring op Java leerde hoezeer men daarmee voorzichtig moet zijn.

Dan is er de cement-industrie welke zich op het gebruik van een goedkoope brandstof heeft ingesteld, terwijl er tenslotte op moet worden gewezen dat de sluiting der mijn onherroepelijk den snellen ondergang van het geheele stadje Sawah Loento ten gevolge zou hebben. Zoo zou die handeling beteekenen eene zoo belangrijke kapitaalsvernietiging dat men er — ondanks de slechte positie onzer kolenmijnen — niet spoedig toe zal kunnen besluiten.

De zaak is dus ietwat gecompliceerd; niettemin is het noodig dat wij eenige feiten en cijfers geven welke de economische positie dezer mijn vrij duidelijk schetsen.

* *
*

De totale opbrengst in guldens, en de productie-kosten, bedroegen, met mogelijke kleine verschillen, achtereenvolgens in:

1920	f	12.800.000	en	f	9.450.000
1921	„	13.780.000	„	„	9.500.000
1922	„	8.600.000	„	„	9.300.000
1923	„	6.450.000	„	„	7.750.000
1924	„	7.800.000	„	„	8.000.000
1925	„	6.400.000	„	„	7.151.000
1926	„	5.150.000	„	„	7.000.000

De winsten en verliezen bedroegen ongeveer :

	winst :	verlies :
1920	f 4.700.000	—
1921	„ 4.260.000	—
1922		f 700.000
1923		„ 1.300.000
1924		„ 200.000
1925		„ 650.000
1926		„ 1.711.510

Het kapitaal steeg voortdurend, zonder onderbreking, van f 7.200.000 in 1920 tot f 11.787.186 in 1926.

Dit is geen opwekkend verschijnsel: de gestadige toename van het kapitaal terwijl productie en winst na 1921 bijna constant achteruitgingen, of veranderden in verlies.

De productie bedroeg achtereenvolgens :

in 1920	568.000	ton
„ 1921	602.853	„
„ 1922	545.000	„
„ 1923	508.374	„
„ 1924	606.423	„
„ 1925	540.000	„
„ 1926	490.000	„

Dit is inderdaad geen opwekkend beeld, en men zou dit nog zeer ongunstig kunnen belichten door naast al deze cijfers te plaatsen de stimuleerende getallen waarmee jaren achtereen dit deel der begrooting van Gouvernements-Bedrijven was gelardeerd.

De mijn is overkapitaliseerd, niet het minst door het feit dat een vroeger bewind eene nieuwe elektrische centrale ontwierp van 3 miljoen gulden, en een zeefhuis dat ook zeer kostbaar is, terwijl ook de befaamde cokes-fabriek daar nog staat als een stomme getuige van vroeger „beleid“.

Inderdaad was het bestaande zeefhuis te klein; het was berekend op eene verwerking van 300.000 ton, welke capaciteit men heeft weten op te voeren tot het dubbele.

Maar de ontwerpers der nieuwe centrale en van het nieuwe zeefhuis hebben deze geprojecteerd op eene capaciteit van niet minder dan *een millioen ton kolen*, en het schijnt uitgesloten dat men daarop ook in afzienbare toekomst kan rekenen.

Het is het oude verschijnsel uit den hausse-tijd: ontwerpen maken ver boven de grenzen der normale verwachtingen, en uiterst kostbare installaties bestellen. Wij hebben dit vooral kunnen zien in de Boekit Asem-mijnen, toen deze onder beheer van den ingenieur Tromp stonden, en deze kostbare avonturen hebben de schatkist millioenen guldens gekost.

Dan is daar de lijdensgeschiedenis met den bouw van het nieuwe zeefhuis, waarmee men in November 1924 begon. De heer van Wijngaarden, die in Europa de zaak in studie had genomen, maakte een project dat echter geen genade kon vinden in de oogen van verschillende ingenieurs van G. B. te Bandoeng, en zoo werd dit herhaaldelijk gewijzigd tot men het huidige kreeg dat in gewapend beton wordt uitgevoerd. Het zal nu een jaar later worden afgeleverd dan bij vlotter afdoening van zaken het geval zou zijn geweest.

* *
*

Door allerlei omstandigheden is de exploitatie zeer kostbaar; nog onlangs heb ik, in een artikel over den verkoop van tin en kolen uit de landsmijnen, op de hoge zelfkosten der kolen gewezen waardoor winstgevende exploitatie vrijwel onmogelijk is.

Het gaat ook hier als ten opzichte der staatsexploitatie van spoorwegen op het ettelijke jaren geleden te Rome gehouden internationale congres werd opgemerkt: het staatsbedrijf wordt beheerscht door de politiek, en het is verplicht toe te geven aan allerlei eischen van vakorganisaties inzake salarissen, verloven, werk- en rusttijden, welke de exploitatie kostbaar maken.

Dit geldt, *mutatis mutandis*, ook voor onze mijnbedrijven; de hooge kosten zijn zeker niet te wijten aan onze ingenieurs die bekwaam genoeg zijn.

Daar hebt ge de veel te uitgebreide boekhouding: eene bedrijfs- en eene begrootingsboekhouding, en dan nog een vorm van administratieve boekhouding in verband met het werk op het hoofdbureau te Bandoeng.

De koelies en dwangarbeiders hebben tal van rechten en veroorzaken hooge uitgaven, door kleeding, voeding, huisvesting, geneeskundige behandeling, bewaking enz. Vooral de bewaking moet in verband met het karakter van den mijnarbeid zeer intensief zijn, en zoo worden al deze arbeidskrachten, oogenschijnlijk goedkoop, inderdaad duur.

Aldus kost een contract-koelie, alles inbegrepen, aan het kolenbedrijf te Sawah Loento dagelijks f 1,40 en een dwangarbeider f 1,10.

Nu is alles relatief, en een loon van f 1,40 kan nog zeer billijk zijn; het hangt maar af van het kwantum arbeid dat men daarvoor krijgt. Het is echter juist dit kwantum arbeid dat bijzonder klein is, en hiertegen staat de ingenieur machteloos.

Er zijn momenteel in Sawah Loento werkzaam (in ronde cijfers):

- 1500 veroordeelden,
- 3600 contractkoelies, en
- 600 vrije koelies

Daarvan zijn in de mijn, dus direct aan de kolenwinning, werkzaam 3200 man, die (opgave der productie in de loopende weken van 1927) per dag 1400 ton kolen winnen. Eene korte berekening toont aan dat, indien in 1926 hetzelfde aantal koelies in de mijn werkzaam was, over dat jaar, met eene productie van 490.000 ton, dagelijks gemiddeld slechts 1360 ton is gewonnen. Doch laten wij ons houden aan de productie-1927 van 1400 ton per dag, het nuttig effect van het werk dier 3200 man.

Om eens eene vergelijking te geven citeeren wij de volgende zinnen uit het bekende vaktijdschrift *Coal Age* van 9 December 1926, blz. 801, artikel: „One Mine Typefiles Big Company's Modernization”:

„No. 8 mine is in Rock Springs ; Frank L. Mc. Carly is superintendent and M. W. Medill assistant-superintendent. Production is 1400 tons per day with 164 men, of whom 73 are hand-loaders and miners, and 12 are in rock works.“

Hier hebt ge dus een zelfde productie als die der Ombilin-mijn, n.l. 1400 ton per dag, doch met 164 werklieden ginds tegen 3200 man per dag te Sawah Loento. Het is dan duidelijk dat onze kostprijs hoog is.

XXVII.

Zagen wij in het vorig artikel hoezeer de kolenprijs wordt beheerscht door de geringe arbeidspraestatie der koelies — men heeft hier uiteraard ook rekening te houden met de vraag: of de winning voldoende is gemoderniseerd — er zijn nog tal van andere factoren welke dien prijs ongunstig beïnvloeden, en enkele daarvan zijn inhaerent aan het Staatsbedrijf, in het bijzonder zooals dit bedrijf den stempel draagt van het „beleid“ van het hoofdbureau van het mijnwezen in verschillende stadia van zijn bestaan.

Wij wezen er reeds op dat men eene electriche centrale en een zeefhuis berekende op eene productie van een miljoen ton, dat er eene mislukte cokesfabriek staat.

Volgen's deskundigen mocht nimmer, tenzij in de dagen der meest dwaze hausseperiode, op eene productie van een miljoen ton, en veel minder op den verkoop daarvan, worden gerekend; niettemin is met den bouw van beide inrichtingen verscheidene jaren na de hausseperiode toch begonnen, met de centrale bijv. in het laatst van 1924.

Men behoort — aldus insiders — zich in de eerste plaats duidelijk rekenschap te geven van het kwantum kolen dat eventueel zal kunnen worden verkocht, en van de havens, waar men Ombilinkolen kan plaatsen. Hierop behoort de productie te worden gebaseerd, en niet op wilde droomen van één miljoen ton.

In 1926 werden te Sabang niet minder dan 135.000 ton kolen uit Natal ingevoerd, ergo in eene haven op de Westkust van Atjeh welke tot de directe invloedssfeer van Padang — de haven der Ombilin-mijn — behoort.

Een andere vraag is deze :

is het transport van de mijn naar de Emmahaven niet abnormaal hoog ?

Die prijs houdt verband met den marktprijs der kolen ; het transport kost thans niet minder dan f 4 per ton ! Men ziet op het eerste gezicht dat deze prijs abnormaal hoog is ; blijkbaar wordt hier de balans der spoorlijn geflatteerd ten koste van de mijn.

Bij Staatsexploitatie van beide bedrijven — spoor en mijn — is het heel moeilijk ze scherp uit elkaar te houden. Men is allicht een weinig onverschillig voor diverse posten, omdat, zoo heet het, alles immers toch in één schatkist komt, en vergeet dat het aldus voor één dier twee bedrijven vrijwel onmogelijk is naar een lagen kostprijs te streven.

Men ziet dit te Sawah Loento zeer wel in en heeft daarom aan een buitenlandsch concern opdracht gegeven een ontwerp te maken voor den aanleg van een kabelbaan van de mijn naar Emmahaven, een afstand welke hemelsbreed slechts weinig meer zal zijn dan een derde van den spoorafstand.

Intusschen, ook al mocht blijken dat het transport per kabel beduidend goedkooper zal zijn dan dat per spoor, mag nog geenszins worden aangenomen dat men den transportkabel krijgt. Men mag dan in den boezem van Gouv. Bedrijven eenige wrijving verwachten, wellicht eene geringe verlaging van de transportkosten per ton, doch ieder die weet hoe daar alles is ingesteld op handhaving van alle bedrijven, zal inzien dat men in geen geval der spoor het transport zal ontnemen, vooral niet, omdat zij toch reeds staat voor de toenemende concurrentie der autobussen. En het is wel zeker dat verlies van het kolentransport onmiddellijk de sluiting van de spoorlijn Padang-

Pandjang naar Sawah Loento ten gevolge zou hebben.

Ongetwijfeld is de strategische betekenis van spoorlijnen — gesteld al dat dit eene overweging mocht zijn welke vroeger ten opzichte van bovenbedoelde lijn mocht hebben gegolden — sterk verminderd sinds de auto en de motorbus zoowel voor de Gezagspartij als haar aandrangers het vervoermiddel par excellence zijn geworden.

Dan is er als bezwarende factor bij ieder staats-mijnbedrijf, de zonderlinge methode, waarop het hoofdkantoor van het mijnwezen met deskundige ingenieurs omsprong.

De plaatsing van iemand die zich door studie en ervaring in bepaalde richting had gespecialiseerd, werd niet — althans niet in voldoende mate — beheerscht door de eischen van het bedrijf, doch meer door het toeval van ranglijst en gelegenheid.

Te Sawah Loento dient de ir. Ploem. Hij heeft practijk opgedaan in de kolenmijnen van Hongarije, daarna in die van Limburg. Vervolgens was hij een jaar of vijftien in onze Indische mijnen werkzaam, tot hij met verlof ging. Bij terugkomst was er geen plaats bij eene kolenmijn en... men zond hem naar Boenjoe om daar naar olie te boren. Hij is later weer naar Sawah Loento gezonden.

Dr. Stehn, geoloog, kreeg indertijd de opdracht in Benkoelen een onderzoek in te stellen naar steenkolen voor Tambang Sawah, terwijl daarmee een ingenieurkolendeskundige had moeten worden belast.

In 1923 en 1924 hebben wij, vóór de berechting onzer affaire met de Boekit Asem-mijnen — geëindigd met ontslag van rechtsvervolging in alle instanties — tal van voorbeelden meegedeeld welke de neiging van het hoofdkantoor van het mijnwezen om de bezetting van belangrijke bedrijfsposten niet voldoende te doen leiden door overwegingen van speciale kennis, nog meer illustreeren.

Hier zijn, zooals men ziet, voor een deel fouten welke inhaerent zijn aan Staatsexploitatie, en dit moge de (gelukkig voortdurend geringer in aantal wordende) voorstanders hiervan tot nadenken stemmen. Want ondanks de hoogst ongunstige bedrijfsuitkomsten over de laatste vijf jaren kan men, alles zuiver zakelijk beschouwend van het standpunt van den kolenexploitant, nog moeilijk zeggen dat deze mijn *onder alle omstandigheden* niet rendabel is.

Daar is de zeer geringe „working-power” der werklieden, hier van dominerende beteekenis, omdat het mag worden betwijfeld of het machinale deel der winning wel zóó up to date is dat handarbeid tot het geringste kwantum is teruggebracht; verder is er de hooge spoorvracht, de zeer hooge rente welke op de kolen drukt, omdat de mijn „overkapitaliseerd” is; de kostbare experimenten met dure installaties welke niet in redelijke verhouding staan tot de te verwachten verkoopbare productie.

Al die factoren werken zeer bezwarend, en men behoort hun in zijne waardeering van de economische positie dezer mijn eene voorname plaats in te ruimen.

Het moge dan, op grond van in ons vorig artikel besproken overwegingen, uitgesloten worden geacht dat het bedrijf der Ombilin-mijn zal worden stopgezet, het zou eene economische fout zijn, indien men daaraan de consequentie vastknoopte dat dan ook de huidige exploitatievorm tot in lengte van dagen bestendig mag blijven.

Bij handhaving der mijn behoort wel degelijk te worden overwogen of het niet mogelijk zal zijn de exploitatie op zoodanige wijze te herzien, dat zij althans der schatkist geene offers kost.

In dit opzicht is de Ombilin-mijn niet te beschouwen als een onafhankelijk en op zichzelf staand exploitatie-object.

Wie hare positie wil beoordeelen en herzien, zal dit hebben te doen in het algemeen verband dat het geheele Indische kolenbedrijf omvat, en het is niet uitgesloten

dat men dan ook de particuliere mijnen in den kring dier beschouwing moet trekken.

Het wordt hoog tijd dat dit geschiedt. Men weet nu toch langzamerhand wel op hoeveel consumptie van eigen kolen Indië mag rekenen, en op welke partijen voor export naar nabije buitenlandsche havens.

Dit moet de basis zijn, waarop het algemeene exploitatie-plan staat, met behoud der mogelijkheid van uitbreiding in tijden van abnormale vraag. Men dient te weten welk kwantum kolen in elk geval door particuliere mijnen in Indië zal blijven worden geleverd, en niet luk-raak naar opvoering der productie te streven.

Is het niet mogelijk eene combinatie te vormen welke ook de particuliere mijnen omvat? De vooruitzichten daarop schijnen zeer ongunstig, doch eene bespreking kan nooit kwaad en opent wellicht nieuwe gezichtspunten.

Een tweede vraag: is een krachtige neerdrukking van den kostprijs niet mogelijk? Is het niet wenschelijk eventueel de exploitatie der mijn als particulier of gemengd bedrijf in overweging te nemen, opdat men de vrijheid kan krijgen te streven naar volle efficiency, zonder voortdurend te worden gehinderd door de zware keten van het Staatsbedrijf met zijn zeer aparte eischen en verhoudingen?

Er zal, dunkt ons, toch iets moeten worden gedaan om aan het voortdurend verlies een einde te maken.

* *

De Landvoogd heeft Woensdagmorgen de mijn bezocht, waarbij allereerst het oude zeehuis werd bezichtigd, waarna eene demonstratie met de reddingsapparaten werd gegeven.

Daarop werd een rit door de ondergrondsche transportgang gemaakt, waarbij Zijne Excellentie ook de gangen bezocht, waarin men onder leiding van opzichter Wijgergangs aan den afbouw bezig is, terwijl eene schudgoot de losgemaakte kolen buiten de gang brengt.

Het was er zwoel in deze met vocht bezwangerde atmosfeer; de Landvoogd heeft er rondgeploeterd als de anderen, de zwarte mijnpet op het hoofd, den stok in de hand. En toen men weer boven was, constateerde zeker ieder outsider met opgewektheid, dat de kostelijkste dingen dezer aarde: frissche lucht en zonneshijn en de wind die de slapen koelt, niets kosten.

De heer van Wijngaarden heeft tenslotte den Landvoogd toegesproken naar oude mijn-traditie, herinnerd aan het uitblazen der mijnlamp bij het verlaten der mijn als uiting van zuinigheid, en het „Glück auf“ als groet der mijn-mannen.

Ook merkte hij op dat men er naar zou streven dat in 1927 de mijn zich zou kunnen bedruipen.

Hierop werd den Landvoogd als blijk van hulde overhandigd een rookstel, uit „cannel“-kool gedraaid door den opzichter Ort.

Het was een zeer interessante morgen, waaraan de Landvoogd nog apart cachet gaf door — buiten het programma om — een bezoek te brengen aan het graf van den in de eerste dagen van den opstand gesneuvelden luitenant Simons, een bezoek dat door de ingezetenen van Sawah Loento zeer is gewaardeerd.

Tenslotte nog de volgende opmerking.

De heer van Wijngaarden wees op de beteekenis van het uitblazen van het mijnlampje, een symbool van verstandige zuinigheid.

Moge dit overal worden begrepen.

Er moeten, vooral door Bandoeng — wij verwijzen naar onze verschillende opmerkingen — nog tal van exploitatie-„lampjes“ worden uitgeblazen.

Ongetwijfeld zullen de ingenieurs hieraan gaarne medewerken, omdat tenslotte toch ieder werker goede resultaten van zijn arbeid wil zien.

XXVIII.

De groote conferentie.

De conferentie welke de Landvoogd te Fort de Kock heeft gehouden met de Europeesche en Inlandsche ambtenaren en een aantal vooraanstaande adathoofden, is eene gebeurtenis van beteekenis geweest. Ook voor de Pers welke er toegang had.

Zij ontleent die beteekenis niet aan hare directe en weegbare gevolgen, doch meer aan haar karakter. Er zit in de verhouding van het Westersch bestuur met het volk van Minangkabau nog iets anders dan zich laat vastleggen in eene simpele figuur van Gezag. Die verhouding beweegt zich in eene bepaalde sfeer, en zij wordt, zij het voor bescheiden deel, beheerscht, of liever: beïnvloed, door sentiment.

Sfeer en sentiment kwamen zeer tot uiting in eene conferentie, welke de strekking had de stem der hoofden te hooren over de vraagstukken welke dit land be-roeren, en aldus de suggestie kan wekken of voeden, dat zij eene herinnering is aan het oude systeem van onderling overleg en overeenstemming, belichaamd in het bekende woord: moepakat.

Uiteraard kan eene dergelijke conferentie niet de oplossing brengen van de talrijke brandende vraagstukken, al ware het slechts, omdat de meeningen zeer uiteen-loopen, soms vierkant tegenover elkander staan. Bovendien was het eene door den Landvoogd geleide conferentie, geen „volksdag”, en dus waren vanzelf niet alle partijen aanwezig, welke in de han-gende affaires zijn betrokken.

Een diepgaande strijd als welke om het oude adat-bolwerk wordt gevoerd, wordt op zoodanige conferentie niet beslecht, en de oude kwestie blijft staan in al haar hardheid. Hij die er anders van verwachtte, zou slechts blijk geven van onredelijke verlangens.

Maar toch doet dit niets af aan de beteekenis der conferentie. Het was de Landvoogd die zich mondeling informeerde naar de meening van ambtenaren en voorname adat-hoofden, en dit plaatst de besprekingen zeer zeker in de sfeer van het hoor en wederhoor dat het aloude „moepakat“ althans wil benaderen zoo dicht als in de gegeven verhoudingen mogelijk is.

En zoo trok deze conferentie door haar bijzonder karakter ook de behandelde onderwerpen uit den rayon der scherpe „Ausnützung“ in die van de redelijke en adat-eerbiedigende bespreking, hetgeen op zichzelf reeds een succes is.

Want natuurlijk zullen de adat-hoofden zich spoedig afvragen: „wát breng ik van deze conferentie mee naar huis en naar degenen die mij zonden?“ — en dan constateeren dat het zeker niet veel tastbare winst is, omdat de Landvoogd zich van elke beslissing onthield —, maar zij zullen toch hebben te melden dat zij zich vrij en frank, naar Minangkabausch gebruik, konden uiten, een welwillend oor vonden en op enkele punten zelfs eene toezegging of belofte kregen.

Wanneer ik hieraan nu nog toevoeg (voor den insider uiteraard overbodig) dat die toezegging of belofte nimmer het karakter droeg van een partij kiezen door de Regeering in een der vele brandende kwesties welke dit volk beroeren en verdeelen, heb ik voldoende het karakter dezer zeer belangwekkende bijeenkomst getypeerd.

* * *

Of men van de vrijheid tot spreken gebruik maakte?

Ieder die de conferentie bijwoonde weet dat die vraag minstens toestemmend moet worden beantwoord. De van huis uit democratische Minangkabauer — die overigens volstrekt niet behoeft te worden geïdealiseerd — durft zijne meening te uiten. Hij is niet de beleefde en hoofdsche Javaan die op alles reageert met sembah en „ingguh“, — van welk woord de old hand weet dat het nu eens „ja“, dan weer „neen“ en een derde maal „je m'en fiche“ beteekent — doch hij zegt duidelijk wat hij denkt.

Hoe groot het verschil is tusschen bijeenkomsten aan de Vorstenlandsche hoven, waar de Oostersche cultuur wel in hare grootste perfectie tot uiting komt, en die in Minangkabau, toch zijn de laatstbedoelde zeker niet minder interessant voor hem die van het Oosten houdt, of het, minstens, waardeert.

De Minangkabauer die op zoodanige bijeenkomst spreekt, doet dit met groote natuurlijke deftigheid en eene mannelijke vrijmoedigheid welke zeker opwegen tegen Vorstenlandsche etiquette.

De bijeenkomst bood een interessanten aanblik. De hoofden in adat-gewaad; die van Agam bijna geheel in zwart, en die van Padang Pandjang in de bekende kleurrijke dracht, sloten de zaal aan de eene zijde af. Daarna de rijen demangs, waarop zich die der Europeesche ambtenaren aansloten. Van Java waren aanwezig de heeren Hamerster en van Ginkel, terwijl mr. Ramaer notuleerde.

Tenslotte in het midden der hoofdrij de Landvoogd.

Deze begon met een woord van welkom en dank voor de trouwe opkomst, waarna hij er aan herinnerde reeds in Holland het plan te hebben besproken voor eene reis naar Atjeh, in verband met den toestand aldaar. Na aankomst in Indië was spoedig gebleken dat ook de Westkust van Sumatra zorgen baarde en zoo werd de reis uitgebreid tot dit gewest.

De Landvoogd wilde niet herinneren aan den moeilijken tijd welken dit gewest had doorgemaakt, doch stelde er prijs op te herhalen: dat hij de grootste waardeering had voor de wijze, waarop het Europeesch en Inlandsch bestuur, gesteund door leger en politie, den toestand zoo spoedig beheerschten. Met beleid en voortvarendheid was hier opgetreden en dit verdiende groote dankbaarheid en waardeering.

De Landvoogd was niet gekomen om een onderzoek in te stellen. Hij is hier vreemd, en men moet ter Westkust thuis zijn om een behoorlijk oordeel te kunnen vellen. Dus had deze reis niet ten doel te zoeken naar fouten of verantwoordelijke personen, doch slechts om te weten, waaraan het was te wijten dat de moeilijkheden zoo grooten omvang hadden kunnen krijgen, en in de tweede plaats: welke maatregelen moesten worden getroffen om dergelijke gebeurtenissen voor den vervolge afdoende te voorkomen.

Hoewel dus de Landvoogd thans geene instructies wilde geven, doch zich slechts bij de aanwezigen wilde informeeren, wilde hij op één punt een uitzondering maken, nl. door den wensch uit te spreken, *dat het gebeurde zich in geen geval meer zal herhalen. Het gewest is thans gezuiverd, en de landvoogd wenschte de medewerking van allen: Europeesch en Inlandsch bestuur en de volkshoofden, om eene herhaling van dergelijke toestanden onmogelijk te maken* en de Westkust weer te doen zijn een welvarend en rustig gewest.

Het groote probleem, waarop nog geen antwoord was gegeven, was dit: hoe het mogelijk kon zijn dat een betrekkelijk klein aantal onruststokers dit gewest kon brengen in een toestand als welken men heeft doorgemaakt.

Men heeft gezegd dat de massa is geterroriseerd en dat zij zóó onder den indruk dier terreur is gekomen dat zij maar is weggelopen. Dit moet niet geheel aannemelijk worden geacht. Een zelfstandig denkend en optredend man als de

Minangkabauer, intelligent, kan niet willoos meelopen met communistische en revolutionnaire actie.

Men heeft ook gewezen op de rol welke de godsdienst in het gebeurde heeft gespeeld, doch ook dit is niet afdoende. Het communisme als zoodanig keert zich tegen elken godsdienst, in het bijzonder tegen den Mohamedaanschen.

Er zijn nog meer oorzaken genoemd, doch de Landvoogd zou thans van de aanwezigen willen weten hoe het mogelijk was dat de propaganda van het communisme — eene buitenlandsche propaganda — hier een dergelijken invloed kon krijgen.

Hierop heeft de Landvoogd den Resident uitgenoodigd het gesprokene den volkshoofden mede te deelen en hun te vragen wat zij hierop wilden antwoorden.

* *
*

Wij hebben eenigszins uitgebreid de woorden van den Landvoogd medegedeeld, doch bepalen ons, voor wat betreft de opmerkingen der aanwezigen in antwoord op de gestelde vragen, tot eene overzichtelijke samenvatting.

Het kwam door die antwoorden wel zeer duidelijk uit, hoe sterk hier de adat-verhoudingen nog inwerken. Dit was trouwens geen geheim voor ieder die de reis van den Gouverneur-Generaal door Sumatra's Westkust meemaakte. Vanaf het moment dat men, na den Soebangpas te zijn gepasseerd, te Loeboek Selasi aankwam, tot men het gewest op den weg naar Tapanoeli weer verliet, heeft men gestaan in het teeken van de adat, en enkele malen: te Fort v. d. Capellen, Fort de Kock en vooral te Pajakoemboe, nam de plechtige ontvangst het karakter aan eener grootsche adatbetooging.

Op de conferentie kwam dit, zooals gezegd, zeer duidelijk tot uiting, en dan in de eerste plaats bij de volkshoofden.

Men weet de oorzaken van de spoedige verbreiding der communistische propaganda

en actie aan het achteruitgaan van de adat door de actie van allerlei vereenigingen. Men verzocht de Regeering de adat te willen bekrachtigen, en te beslissen in den geest van de adat.

Een tweede en een derde spreker spraken in denzelfden geest en wezen er op dat de oude band tusschen „mamak“ en „kemenakan“ los was geworden door die actie. Ook deze sprekers vroegen om bekrachtiging van de adat door de Regeering.

Op de vraag van den Landvoogd: of de hoofden dan terug wilden naar den toestand van vóór de hervorming (van 1914) antwoordden een paar sprekers, onder wie een demang: dat men den ouden toestand met de larashoofden weer terug wilde.

In antwoord op een hoofd die er op wees dat orde en rust door drie elementen worden gevormd: bestuur, adat en godsdienst, zei de Landvoogd dat er toch ook eene partij was die de oude adat niet terug wilde.

Een ander volkshoofd zeide dat onder de „mamak's“ en de volkshoofden steeds eenheid heerschte en dat er geene groep was die zich daartegen verzette. Ook deze spreker zag alleen heil in een terugkeer tot den ouden bestuursvorm, omdat de larashoofden altijd in hoog aanzien hadden gestaan en het volk hen vertrouwde.

De Landvoogd constateerde, dat verzwakking van het adatverband dus naar eenstemmig oordeel, had plaatsgevonden. Dit was wel ernstig te noemen, doch nog geene verklaring voor den snellen aanhang welken het communisme had verworven. Wel was het duidelijk dat de band tusschen volk en hoofden was verbroken.

Een der demangs gaf, op uitnoodiging van den Landvoogd, de volgende opmerkingen welke hij in drie punten verdeelde.

1e. De Minangkabauer richt zich, door zijn karaktereigenschappen, snel naar het nieuwe. Hij doet dit overhaast, zonder behoorlijk na te denken; hij neemt nieuwe vormen en ideeën aan, en ziet pas als het te laat is welke gevolgen dit kan hebben.

Is dit het eerste punt, het tweede wijst op het nationaliteitsgevoel, waarvan vooral door de geestelijken, onder het mom van den godsdienst, een handig gebruik wordt gemaakt om de bevolking te overtuigen dat zij recht heeft op zelfbestuur.

Punt 3: er heerscht veel ontevredenheid onder de jongelui die van de school komen. Zij denken dan eene betrekking te moeten krijgen, en als dit niet het geval is voelen zij zich achtergesteld en loopen, in die ontevreden stemming, de kampongs in en uit. Zij persen de bevolking geld af om wapens te koopen en vormen aldus een gevaarlijk element.

XXIX.

De Landvoogd heeft hierop te kennen gegeven dat een eventueele terugkeer naar het oude systeem geen afschatting van het huidige districtsbestuur zou beteekenen. Wel was het mogelijk daarnaast de positie der larashoofden weer in te stellen.

Een der demangs voerde aan, dat het een misverstand was, wanneer sommigen den penghoeloe als bestuurder beschouwen. Inderdaad is hij dit niet, doch wel de beschermer. Men dient eerst den volkshoofden hun juiste positie te geven; deze is tot dusver miskend.

Spreker wijst op de samenstelling van het Minangkabausch gebied uit de verschillende negariën; hij die den toestand wil verbeteren moet met de negari beginnen.

Indien de penghoeloe krachtig is en zijn oude positie terug heeft, is hij best in staat alle ontevreden elementen uit zijn negari te weren. Overal waar onlusten zijn uitgebroken, is gebleken dat penghoeloes zich bij de ontevredenen hadden aangesloten, omdat zij ontevreden waren over vermeende onrechtvaardigheden. Als een penghoeloe werkelijk den steun van het gouvernement heeft, dan is hij de spreekbuis der kemenakan. Heeft hij dien steun niet, dan ontstaat afscheiding tusschen de kemenakan, die zich organiseeren buiten den penghoeloe om.

Spreker herinnert er nogmaals aan dat de kemenakan niet de onderhoorigen, doch de pupillen van den penghoeloe zijn; hij wil den ouden band tusschen beiden herstellen.

De adat is het goede bolwerk tegen verwording; het geestelijk gif dat door

intellectueelen en zwervers wordt rondgestrooid, wordt door de werking van de adat geneutraliseerd.

Bij het klimmen naar omhoog werkt de adat als versneller, bij het dalen als rem. Schakelt men de adat uit, dan glijden wij in den afgrond.

Zoo beginne men van onder af: eerst de Inlandsche huishouding (de negari), en daarna het bestuur.

Op deze uiteenzetting, welke zekeren indruk maakte, antwoordde de Landvoogd: dat met de opmerkingen van den spreker ongetwijfeld rekening zou worden gehouden, waarna hij de bespreking over de werking der negari-raden aan de orde stelde.

Eenige sprekers gaven uiting aan de volgens hen algemeene grief tegen de samenstelling van den negari-raad welke tusschen de daarin benoemde penghoeloes en de andere volkshoofden verschil maakt, terwijl de adat geen onderscheid kent (in den negari-raad worden alleen de oudste penghoeloes benoemd, de anderen dus niet).

Een ander acht de geheele negari-ordonnantie in strijd met de Minangkabausche adat, terwijl weer een ander spreker wel accoord gaat met de huidige samenstelling van dien raad. Zeker zitten daarin slechts de oudste penghoeloes, doch de practijk leert dat zij zijn te beschouwen als de vertegenwoordigers ook van de andere penghoeloes.

Nog een spreker wil naast het huidig districtsbestuur de larashoofden weer terug; hij zegt dat door de invoering der negari-raden tweedracht is ontstaan tusschen hen die wèl, en de anderen die geen zitting in dien raad hebben.

Men vestigt er de aandacht op dat naast het negari-hoofd iemand moet worden aangewezen voor de dagelijksche bemoeiingen, de inning der belasting en rodi, enz., zoodat het negari-hoofd niet aan de schrijftafel is gebonden, doch zijn aandacht kan schenken aan zaken van adat en godsdienst, de factoren die rust en

orde beheerschen. Verder behoort meer reliëf te worden gegeven aan het ambt van negari-hoofd, door hem met zekere plechtigheid na zijne benoeming te installeeren en bijv. bij die gelegenheid een karbouw te slachten.

De Landvoogd zegt toe dat stappen in deze richting zullen worden overwogen.

Hierop vraagt de vorige spreker of het dan mogelijk is dat het Gouvernement aan de negari welke dit noodig heeft, eene subsidie geeft. Men mag — volgens dezen spreker — dit land niet vergelijken met de andere, er dus niet tegen opzien dat de uitgaven voor dit gewest de inkomsten overtreffen. De Minangkabauers, goed ontwikkeld, zijn steeds in verschillende betrekkingen naar andere gewesten getrokken en hebben dus veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de buitenbezittingen.

De Landvoogd merkt hierna op: dat spreker zeker fier genoeg is om te begrijpen dat de Minangkabauer niet kan leven van de elders — bijv. op Java — opgebrachte belastinggelden. Verder vraagt Zijne Excellentie of over de belastingen en de wijze van inning bezwaren bestaan.

Uit verschillende antwoorden blijkt dat in het algemeen tegen de belastingen geene bezwaren bestaan, wèl tegen de wijze van inning.

Als bezwaren worden genoemd:

de personeele belasting op adathuizen;
de belasting op het slachten voor godsdienstige plechtigheden;

dat bij reclame over den aanslag dezelfde persoon die den aanslag vaststelde, in de commissie zitting heeft;

de heffing van opcenten op de belasting van het familievermogen; deze opcenten schijnen moeilijk om te slaan over hen die voor dit vermogen te betalen hebben.

Verder wordt voor hen die als slachtoffers der aardbeving worden beschouwd, gedurende drie jaren vrijdom van belasting gevraagd.

De Landvoogd stelt hierop de vraag aan de orde:

1e. of het wellicht wenschelijk is de voikomen vrijheid, waarmee thans de goeroes overal godsdienstonderwijs kunnen geven, een weinig te beperken, en

2e. of het mogelijk en gewenscht is dat op de gouvernements lagere scholen (facultatief) godsdienstonderwijs wordt gegeven.

Hierop wordt door een hoofd geantwoord, dat hij het wenschelijk acht die vrijheid der goeroes wat te beperken en door penghoeloes te doen uitmaken wie geestelijke is en wie niet. Ook acht hij godsdienstonderwijs op de scholen goed.

Een demang wijst er echter op dat men in de Minangkabau vier godsdienst-secten heeft; wanneer een aanhanger van één dier secten godsdienstonderwijs op school mag geven, zullen de anderen daarover ontevreden zijn.

In dit verband wordt door den Landvoogd nader toegelicht dat niet het Gouvernement de godsdienstleeraars zou aanwijzen, doch dat dit zou geschieden door den negari-raad, gesanctionneerd door het bestuur.

Op de vraag: of in dezen nieuwen tijd nog wel van eventueel aan te stellen larashoofden dezelfde goede verwachtingen ten opzichte der huidige verhoudingen mochten worden gekoesterd, werd door een tweetal demangs ontkennend geantwoord.

* * *

De resident van Sumatra's Westkust geeft daarna verschillende opmerkingen.

Hij ziet in de negari-ordonnantie geen fout, wèl in hare uitvoering. Zeker nemen niet alle penghoeloes zitting in den negari-raad, doch in de practijk worden zij, die lid zijn van dien raad, toch als wakils der anderen beschouwd.

Hij — resident — vindt niet de belasting op het familiebezit, doch wel de opcenten daarop een beetje kras; hij meent dus dat die belasting moet worden gehandhaafd zonder de opcenten.

Van de overige sprekers noemen wij den heer Hamerster, omdat deze voor het bureau der buitengewesten hier aanwezig is.

Hij noemt als voordeelen der wederinstelling van larassen met hun hoofden de volgende vier punten:

1e. het larashoofd brengt als hoofd van de adat vele perkara's tot oplossing welke de negari nu maar laat waaien, en de oorzaak zijn van twist en strijd, omdat ze niet worden afgedaan. Het larashoofd kan hier, als handhaver van de adat, goed en vreedstichtend werk verrichten;

2e. het larashoofd is de beschermer van de adat; hij kan voorkomen dat door het bestuur in adatzaken wordt ingegrepen, en fungeert dan als de buffer die dit ingrijpen opvangt;

3e. hij brengt eenheid in het gemeentelijk bestuur en voert dit in het grooter verband van het gemeenschappelijk belang van meerdere negariën; zoo vormt de laras eene combinatie der belangen van verscheidene negariën ten opzichte eener bepaalde aangelegenheid, als: water, bosch, enz.;

4. uit dit alles volgt dat het larasbestuur, gebaseerd op adat en godsdienst, de zaken veel vlotter en minder stroef zal doen loopen.

* *
*

Nadat nog enkele Europeesche ambtenaren hunne meening hadden gezegd over verschillende opmerkingen, heeft de Landvoogd een slotwoord gesproken.

Hij begon met nogmaals in herinnering te brengen zijn uitdrukkelijken wensch *dat eene herhaling van gebeurtenissen als hier hadden plaats gevonden, voor goed zou zijn uitgesloten.*

Het Gouvernement had getoond over voldoende machtsmiddelen te beschikken om alle verzet onmiddellijk den kop te kunnen indrukken.

Daarvoor behoefde zeker geen zorg te worden gekoesterd. Evenwel, het ontwikkelingswerk kan op den duur niet voortschrijden als de bevolking niet van harte meewerkt.

De actie van het communisme tegen het gouvernement is in de eerste plaats

eene actie tegen het volk, en tot tegen- gang hiervan deed de Landvoogd een beroep op het bestuur en de hoofden. Hij sprak de verwachting uit dat zij overal in hun ressort de bevolking naar behooren zouden voorlichten, opdat deze spoedig verstandig inzicht zou krijgen en bemerken dat het aanhangen der communistische leer slechts ondergang van godsdienst en adat tengevolge kon hebben.

De Landvoogd dankte voor de belangrijke adviezen welke op deze conferentie waren gegeven en herinnerde er wederom aan, dat over het gesprokene eerst na nader overleg zou worden beslist.

Een aantal ambtenaren zou ter Westkust een onderzoek instellen naar verschillende belangrijke aangelegenheden: bestuur, belastingen, godsdienstige stroomingen.

Het doel is dat hunne rapporten door tusschenkomst van den resident zullen worden aangeboden.

Indien slechts wordt gewaakt tegen verdere actie van het communisme, zou de Regeering van hare zijde al het mogelijke doen om met billijke wenschen en verlangens zooveel mogelijk rekening te houden.

Hiermee was deze conferentie afgelopen.

Wij hebben ons in dit overzichtelijk re- laas bepaald tot eene objectieve wedergave van hetgeen ter conferentie tot uiting kwam, vooral, omdat aldus het best bleek wat in hoofd en hart der Minangka- bausche aanwezigen leefde en woelde.

Men heeft gezien hoezeer de meeningen uiteenloopen; dit was overigens te ver- wachten. De situatie is hier zeer gecompliceerd en dan is de oplossing onmogelijk te vinden door het afzoeken van slechts één pad, vooral ook omdat ieder denkt dat alleen *zijn* pad naar het paradijs van orde en rust voert.

XXX.

In het vorig artikel hebben wij opgemerkt dat in Minangkabau gedurende de reis van den Landvoogd eene grootsche en bijna niet-onderbroken adat-demonstratie is gegeven.

Zij kwam tot uiting in de kleeding van bevolking en hoofden, donker en stemmig en in sommige streken was het als hing de zwarte schaduw van de adat over heel het land.

Het was een symbool dat moeilijk kan worden misverstaan. In de wisseling van den invloed welke in den loop der jaren is uitgegaan van de beide partijen die hier het sterkst de geesten boeien: adat en godsdienst, zwart en wit (de kleuren der kleeding van iedere groep) staat adat thans zeker zeer hoog genoteerd.

Hier beheerscht de godsdienst niet alles zooals elders, waar adat in hem wortelt, althans niet met hem in tegenstelling wil staan, doch hier handhaaft adat zich desnoods tegen hem, en zoo konden zich twee machtige partijen vormen, beide wortelend in een der machtigste elementen welke het geestelijk leven der bevolking beheerschen.

Maar hoe sterk de adat thans moge staan, het zou niet goed zijn, indien men hare waarde overschatte. Uit den aard der zaak is het Westkust-probleem al zeer simplistisch voor de adatpartij zelf, en bekrachtiging van de adat door het gouvernement, waarbij men niet schijnt in te zien dat de strijd vóór en tegen adat er een is welke alleen kan en moet worden uitgevochten in den boezem van dit volk zelf.

De goede politiek van een vreemd bewind kan slechts die zijn welke zich houdt buiten dezen strijd — uiteraard voor zoover hij niet ontaardt, doch beperkt blijft tot het nooit eindigend proces van afslijping en vervorming van oude figuren — en zijn beleid oriënteert op wat zich uit deze worsteling omhoog werkt tot blijvend element in eene nieuwe orde van zaken.

Een bewind dat zich vastklinkt aan de adat begaat eene even ernstige fout als wanneer het die adat aantast; ons beleid moet blijven op hooger niveau dan waarop zich het groote proces afspeelt, en dit brengt als vanzelf mee dat wij ons met onze zuiver Westersche bemoeienis zooveel mogelijk houden buiten de maatschappelijke constructies, waarbinnen het dagelijksch leven van den Minangkabauer zich beweegt.

Hetgeen hier dus neerkomt op de conclusie: dat wij de negari en haar raad weer tot zuiver Minangkabausche instellingen hebben te maken, vrij van systemen welke in Westersche kantoren worden uitgedacht. Aldus kan blijken of de adat zich op den langen duur kan staande houden tegen het streven van jongeren die zich in het oude keurslijf al te zeer bekneld gevoelen.

Het is niet aan ons dit proces tegen te gaan, veel minder het te stimuleeren, en dit laatste doet men door bestuurshandelingen die indruischen tegen opvattingen welke nog zóó krachtig en solied zijn dat zij zich kunnen manifesteeren als tijdens het landvoogdelijk bezoek geschiedde.

Uit den aard der zaak zal het der moderne partij door onzen terugkeer naar adatvormen niet gemakkelijker vallen deze te wijzigen en om te werken, doch zij heeft voldoende ruimte voor hare actie terwijl wij, bij aandachtige beschouwing van het proces, wel zullen kunnen peilen wanneer het goede moment voor wijziging onzer houding is aangebroken.

Wij herhalen: het geval is niet eenvoudig; zij die denken dat men de situatie geheel kan wijzigen door een druk-op-den-adatknop, zullen zich ongetwijfeld vergissen. Het is met deze adat-affaires zóó, dat men weinig wint, wanneer men er rekening mee houdt, doch veel verliest, wanneer men dit niet doet. En waar het niet kan liggen op den weg van een vreemd Gezag, zich partij te stellen in de heftige geestelijke worsteling welke de maatschappelijke en godsdienstige instellingen van heel dit volk tot inzet heeft, brengt dit mede dat wij althans niet het voorbeeld geven van adat-aantasting.

Zoo is er alle reden om dit volk te hergeven wat wij het in eene periode van verkeerd inzicht hebben ontnomen; ook hij die twijfelt aan het practisch nut der zuivering van ons bestuurssysteem van adat-feindliche tendenzen, bedenke: het kost zoo weinig... et ce fait tant de plaisir.

Elke fout welke wij maken tegen godsdienst of adat, wordt uitgebuit en door alle partijen tegen ons uitgespeeld. Want tenslotte ontmoeten adat en godsdienst elkaar in het sentiment dat hun grootste gemeene deeler is: nationalisme en anti-Westerschen zin.

* *
*

Het is eene vraag van beteekenis, op welke wijze de kosten zullen worden gedragen van maatregelen welke het gevolg zullen zijn onzer nieuwe oriënteering op het adat-beginsel.

Op den tweeden dag der conferentie is er door één der Europeesche ambtenaren op gewezen dat de wederinstelling der laras-indeeling de benoeming van ongeveer 200 larashoofden ten gevolge zal hebben, waarmee alleen aan salarissen allicht een 2½ ton zou zijn gemoeid.

Wil men het ambt van negari-hoofd reliëf geven en daaraan ongeveer hetzelfde salaris verbinden als door den Inl. onderwijzer wordt genoten, dan kost ook dit weer zoowat een ton meer. Zoo zou-

den de uitgaven hoe langer hoe meer oploopen en onmiddellijk rijst de vraag: wie dit zal betalen?

Men vergete niet dat de Westkust ook in financieel opzicht een zorgenkind is; de uitgaven overtreffen, vooral door de hoge onderwijs-kosten, verreweg de inkomsten. In 1922 schatte men dat op dit gewest jaarlijks drie miljoen moest worden toegelegd.

Mag ik uit dien tijd nog even enkele cijfers aanhalen?

In de afd. Agam werd in een jaar aan belasting ontvangen f 214.000, terwijl alleen *de salarissen der onderwijzers* f 405.000 bedroegen; in Padang Pandjang: belastingen f 66.000, salarissen onderwijzers f 210.000. In andere afdeelingen was het niet zoo erg, doch bestond nog immer een ernstige wanverhouding tusschen inkomsten en uitgaven. Het was hierom dat de heer Schippers, directeur van B. B., destijds dit gebied en Tapanoeli bezocht. Het nadeelig verschil is sindsdien een weinig verminderd en een deel van het onderwijs is aan de negari overgegeven, doch niettemin is de wanverhouding nog altijd zeer opmerkelijk. Zou men er nu op 's lands kosten nog tal van uitgaven voor adathoofden bijboeken?

Dit gewest wemelt — bij wijze van spreken — van Europeesche bestuursambtenaren. Er zijn zeker 8 ass.-residenten, tegen 7 in de gewesten Solo en Djokja tezamen, dus in dichtbevolkte residenties met gecompliceerde agrarische verhoudingen, twintigtallen landbouw-ondernemingen enz.

O, men heeft ter Westkust een intensief bestuurtoezicht noodig, en er behoort voortdurend contact te zijn tusschen bestuur en bevolking. Doch daarvoor is het nog niet noodig dat dit gewest bij wijze van spreken wordt bezaaid met ambtenaren; men kan met minder volstaan... *indien zij slechts berekend zijn voor hun taak*, volk, taal en adat kennen. Men heeft weinig of niets aan een groot aantal ambtenaren die niet aan

deze criteria voldoen, terwijl men succes kan hebben, indien ter Westkust een betrekkelijk gering aantal kenners aanwezig is. Men had hen over Indië verspreid; de ass.-resident Groenevelt — de man par excellence voor Minangkabau — en diens eveneens zeer gunstig bekende collega v. d. Plas dienden resp. in Bima en Bali.

Er waait nu een betere wind; als wij ons niet vergissen zullen althans de „zorgenkinderen“ — Atjeh, Minangkabau en in geringe mate ook Tapanoeli — de deskundige personen krijgen van wie daar veel nut is te wachten. Het was onze schuld dat van hun kennis geen profijt werd getrokken, en wij kunnen zulke fouten niet goedmaken door veelheid van ambtenaren.

Om tot de zoeven aangeroerde kwestie terug te keeren: moet 's lands schatkist dan maar weer alle lasten dragen van nieuwe regelingen, welke wenselijkheid overigens vaststaat? Is niet tevens opvoering der middelen mogelijk, of bezuiniging op het huidig aantal Europeesche ambtenaren, dan wel in andere richting?

Ter conferentie heeft een demang er op gewezen: dat Minangkabau, dank zij het goede onderwijs, door uitzending van allerlei krachten — onderwijzers, klerken, artsen — een zoo groote rol speelt in de ontwikkeling der buitenbezittingen en dat de Regeering dus aan dit gebied wel wat meer ten koste mocht ieggen.

Zeker, het kweken van zichzelf bedruipende gewesten komt voor ernstige bespreking niet in aanmerking. Rembang levert groote winsten door de olie, Madoera door het zout, en dit mag geen reden zijn om nu binnen de grenzen dier gewesten luxueus te regeeren, maar het tegendeel behoeft zeker ook niet te geschieden. Welvarende gebieden behooren naar billijkheid in de algemeene middelen bij te dragen, en als zij dit niet kunnen, is er alle aanleiding om te streven naar versobering der objecten van Overheidszorg binnen hunne grenzen.

En wat nu betreft de bewering der „roeping“-volken (ook de Bataks borduren op hetzelfde stramien) dat zij zooveel deden voor de ontwikkeling der buitengewesten, wel, zij die aldus spreken toonen notoire onbekendheid met de feiten.

Het is vooral de Javaan die Sumatra door zijn arbeid tot ontwikkeling bracht. Er is geen spoorweg, geen belangrijk werk, of arbeiders van Java hebben het gebouwd; er is vrijwel geen enkele onderneming, ook in het meest florissante cultuurgebied van Sumatra, of Javanen en Soendaneezen hebben haar geopend.

Is dit mooie werk van het volk van Java inferieur aan dat van Minangkabauer of Batak, omdat het slechts handenarbeid is? Is de poenale sanctie voor den Javaan de eenige... belooning?

Zou de door den demang ter conferentie aangevoerde kwestie niet kunnen worden aangevuld door een even dwaas Westersch experiment: te trachten in Indië eene in financieel opzicht aangename uitzonderingspositie in te nemen op grond van het feit dat Europeanen, door hun werk in leidende betrekkingen, eene zoo groote rol spelen in de ontwikkeling van Indië?

Het kan toch niet de bedoeling van Minangkabau zijn, de respecteering van de Overheid en hare wetten afhankelijk te stellen van nieuwe toevloeiing van 's Lands gelden, terwijl men elders in Indië gewesten vindt waar de bevolking tot het uiterste is belast en, als zij ziet naar de groote mate van Overheidszorg welke Minangkabau ten deel viel, voor haar zelf moet zeggen: De helft is mij niet aangezegd!

Wij zijn — de lezer heeft het uit deze brieven kunnen zien — van meening dat ook ons bewind schuldig is aan de verworping ter Westkust. Wij begrijpen dat wij een beteren weg op moeten, dat wij de adat moeten respecteeren en dus terug moeten naar ontijdig ter zijde gestelde vormen.

Wij voelen in menig opzicht respect voor dit volk, doch het zou ons niettemin gevaarlijk en onbillijk schijnen, wanneer men

het nieuwe uitbreiding van kostbaar Overheidswerk gratis zou willen geven. Het is trouwens volkomen uitgesloten dat onze Regeering ook maar één oogenblik denkt aan het volgen eener politiek welke in wezen niets anders is dan het dragen van een zak regeeringsgeld naar roerige streken, het koopen van rust.

Het is noodig dat ook in dit opzicht met Minangkabau tot klaarheid worde gekomen, en men kan er op rekenen dat de Regeering dit zeer wel inziet. Dit mag wel worden afgeleid uit het antwoord dat vorenbedoelde demang ter conferentie op zijn opmerking kreeg.

Intusschen blijkt dat de Minangkabausche affaires ook — en vooral — een financiële kant hebben, en dit maakt hare oplossing niet gemakkelijker.

Het zal natuurlijk altijd wel mogelijk zijn nòg een half millioen aan dit gebied te besteden, doch het is meer eene kwestie van principe en waardigheid dan van geld, en dan is het duidelijk dat van deze Regeering slechts het in weloverwogen en in groote omzichtigheid genomen besluit kan worden verwacht, waarnaar de Landvoogd ter conferentie reeds verwees.

Eene klacht welke ook op Java niet vreemd zou klinken, was die over het gehalte der jongere Inl. ambtenaren, hier dus het districtsbestuur. Het gaat niet om hun intellectueele ontwikkeling — die zal wel voldoende zijn — doch om hun leeftijd, ervaring en karaktereigenschappen.

Allerlei Osvianen van Fort de Kock worden op de bevolking losgelaten als ambtenaar. In de Minangkabau wordt iemand die nog geen dertig jaar is, als nog niet rijp beschouwd en het past hem niet mee te praten over zaken welke de negari betreffen.

De van de Osvia afkomstigen zijn op hun 24ste of 25ste jaar reeds ass.-demang, doch, men begrijpt dat zij, ondanks hun schoolkennis, niet de minste poids hebben op oude en krachtige negarihoofden. Vroeger was dit anders; zij hadden verschillende lage betrekkingen te door-

loopen en werden aldus geleidelijk geselecteerd. Thans is dit niet het geval; rijp en groen worden benoemd, en de oudere hoofden halen de schouders over hen op.

Wat dit kwaad betreft, het zal wellicht te verbeteren zijn zonder financieele offers.

* *
*

Ter conferentie op den tweeden dag zijn naar aanleiding eener van 1913 dateerende uitspraak van prof. Ronkel: dat de Kaoem Moeda (jonge of moderne partij) een anti-Christelijk karakter heeft, eenige opmerkingen gemaakt.

Dit anti-Christelijk karakter is de ruggegraat der Kaoem Moeda-actie; ontnemt men er die tendenz aan, dan vervalt haar bestaansreden.

In dit verband herinneren wij aan de informaties welke de Landvoogd op den eersten dag der conferentie inwon naar de inzichten omtrent de wenschelijkheid van het facultatief geven van godsdienstonderwijs op de gouvernements-lagere scholen. De heer Wilmink, inspecteur van het onderwijs, heeft hierover eenige opmerkingen gemaakt, welke bijzondere waarde hebben, omdat hij iemand is van gezag op dit gebied.

Hij betoogde dat, hoewel bij bezoeken aan de bijzondere scholen niet te bewijzen is dat daar verboden leerstellingen worden onderwezen, men er toch duidelijk de kwade stemming aanvoelt. En het is tegen die stemming — aldus de heer Wilmink — dat wij later moeten optreden met het geweer. Overigens is hij een voorstander van het geven van godsdienstonderwijs op onze lagere scholen, doch wees hij er op dat het bestaan van verschillende secten de kwestie lastig maakt.

Wij halen dit oordeel van dezen deskundige met instemming aan, omdat wij er niet alleen voortdurend op aandrongen het lager onderwijs voor den Inlander het ietwat Islamietisch karakter te geven dat voor den Mohamedaan moeilijk te missen is, doch ook meermalen hebben gewezen op de wenschelijkheid — het laatst bij eene

bespreking der santri-scholen in desa Tegalsarie, ten Zuiden van Madioen — dat hier in Indië de gelegenheid worde geboden het betere godsdienstonderwijs te ontvangen zooals dit thans door zoo-vele Inlanders wordt gezocht in El Ahzar te Caïro.

Het door den Landvoogd toegezegde onderzoek, in te stellen door iemand van het bureau voor Inlandsche zaken, naar aard en strekking van het godsdienst-
onderwijs op bijzondere scholen, zal on-
getwijfeld ook deze materie beter belichten.

* * *

Met groote instemming herinneren wij nog aan enkele opmerkingen ter confereentie: over het karakter dat ons bestuursbeleid moet toonen.

De heer Karsen, ass.-resident van Sawah Loento, die bij het uitbreken van den Siloengkang-opstand op bijzonder cordate en beleidvolle wijze is opgetreden, heeft op eene vraag van den Landvoogd als zijne meening uitgesproken: dat wij waakzaam moeten blijven en een krachtig bestuur moeten blijven voeren.

Het staat vast dat wij ter Westkust met onvoldoende kracht zijn opgetreden tegen destructieve elementen, waardoor wij bij de overgrootte meerderheid van het volk eene fnuikende onzekerheid hebben gewekt ten aanzien der vraag: of wij wel in staat zouden zijn ons Gezag te handhaven en het Recht te doen eerbiedigen.

Dan wendt de rustige massa welke zich snel richt naar de nieuwe macht, het hoofd van ons af.

Zoo geve men de adat wat der adat is; men herstelle het daartegen gepleegde kwaad... maar men zorge dat door de bevolking nimmer meer behoeft te worden getwijfeld aan de vraag: *bij wien hier de macht is.*

Eerst dan is het mogelijk den tweemaal uitgesproken wensch van den Landvoogd: dat het kwaad zich niet meer zal herhalen, te realiseeren.

XXXI.

Het Leger heeft ongetwijfeld ter Sumatra's Westkust een goede beurt gehad. De snelle uitstamping der Ommelanden-terreur, de onschadelijk making der hoofdleiders Hadji Samad en Si Patai, en vooral: de uitmuntende wijze, waarop de ass.-res. Karsen van Sawah Loento onmiddellijk na het uitbreken van den Siloengkang-opstand is opgetreden, zijn even zooveel lichtpunten in de donkere dagen geweest.

Zoo was het te begrijpen dat de Landvoogd, toen hij de conferentie van den tweeden dag opende, den heer Karsen apart heeft gehuldigd voor diens optreden, waarmee heel Indië een dienst was beuzen. Hieraan voegde zijne Excellentie de mededeeling toe: dat hij binnenkort een uitvoerig rapport over een en ander Hare Majesteit de Koningin zou aanbieden.

Deze woorden zullen velen uit het hart zijn gegrepen. Het is eene waardeering voor militaire praestaties — de heer Karsen is oud-officier — welke noode gedurende vele jaren is gemist, en ongetwijfeld den goeden militairen geest zal sterken.

Wij herinneren ons dat luitenant Vellinga, die in de Ommelanden zoo kranig heeft gewerkt, een paar dagen vóór de komst van den Landvoogd met zijn patrouilles een extra-scherpe jacht op het spoor van den beruchten Si Patai, „generaal” van het roode leger, heeft ingezet. Men had gaarne den Landvoogd bij zijn debarkement de mededeeling willen doen dat de laatste en voornaamste verzetsleider was gearresteerd of onschadelijk gemaakt. Eene dergelijke militaire opvatting is te loven.

Gedurende de reis deed de Landvoogd herhaaldelijk blijken van zijn waardeering ook van het door het Leger verrichte werk. Toen tijdens het diner te Fort de Kock kolonel Hofkamp de officieele mededeeling kon doen van het neerleggen van Patai, stelde de Landvoogd een drank in op het leger.

Het is ons bekend hoezeer velen in het leger zich hebben gegriefd gevoeld in eene vorige periode, toen zoowel bij de herdenking van het vijftienvigjarig regeeringsjubileum als bij de opening van den Volksraad in Mei 1926, ook maar geen woord van waardeering voor het schitterende militaire werk beschikbaar was, en het is met ingenomenheid dat wij thans melding maken van betere en hoogere opvattingen.

* *
*

Zoowel te Fort v.d. Capellen als te Padang Pandjang en Fort de Kock heeft de bevolking den Landvoogd op plechtige wijze volgens de adat Minangkabau ontvangen, doch Pajakoemboe spande in dit opzicht wel de kroon. Hier was het eene pittoreske vertooning, eene geweldige massa menschen in de adat-kleeding, terwijl een eerewacht te paard den Landvoogd vooraf reed.

In dit rustige frissche plaatsje, waar bovendien veel aan versiering was gedaan, maakte alles bijzonderen indruk.

Trouwens, hoewel het karakter van den Minangkabauer niet het expressieve heeft dat bij feest en huldiging zoo tot zijn recht komt, men moet erkennen dat de wijze, waarop de bevolking van dit gebied den Gouverneur-Generaal heeft ontvangen, een uitstekenden indruk maakte.

Bijna overal was eenige versiering of een vlag aangebracht, op verschillende punten eerepoorten, en men bracht den Landvoogd op de waardige en deftige wijze welke deze menschen kenmerkt, den groet. Er is geen wanklank geweest.

En vraagt men nu naar de directe gevolgen van dit bezoek, dan moet hierop — ook volgens de meening van insiders — in gunstigen zin worden geantwoord.

Uit den aard der zaak brengt dit bezoek geene oplossing voor de verschillende kwesties welke hier smeulen, en dit zal dan ook door niemand zijn verwacht. Maar wèl is het van beteekenis dat de reis van den Landvoogd, en de besprekingen welke in Minangkabau zijn gehouden, althans hebben gewerkt als olie op de golven en eene sfeer hebben geschapen van rustiger bezinning. Dit moge dan zeker niet gelden voor de extreme elementen, de ervaring leerde dat de groote massa nog vatbaar is voor ook andere invloeden dan communistische, en dan ligt het voor de hand dat dit bezoek, waarop met dikwijls indrukwekkend adat-vertoon is gereageerd, zeer velen aanleiding moet zijn geweest tot kalmer overweging.

Zoo was die reis een succes; zij bood zeker alles dat er redelijkerwijze van mocht worden verwacht.

Zaterdag, 5 Februari, werd de tocht naar Tapanoeli begonnen; de lange rit van Fort de Kock naar Kota Nopan, 180 K.M. door zwaar bergterrein, met oponthoud te Loeboe Sikaping en Rao, dan aan de grens weer een moment en tenslotte nieuw oponthoud te Moeara Sipongi op Tapanoelisch grondgebied, vervolgens de lunch te Koeta Nopan en dan nog een rit van 112 K.M. naar Pandang Sidimpoean... het was geen gemakkelijke dag.

Op Minangkabausch gebied stonden nog tot tientallen kilometers voorbij Fort de Kock langs den weg, met korte onderlinge afstanden, adathoofden die den groet brachten.

Aan de grens van Tapanoeli was een eerepoort opgericht, en nu werd het, in deze geheele vallei tusschen twee rijen der Barisan-bergen, een onafgebroken keten van groene guirlandes met vlaggetjes; daarachter stond oud en jong en in groepen stonden de talrijke schoolkinderen

met hun onderwijzers. Heel den middag was het een nauwelijks onderbroken gezang, het *Wilhelmus* in velerlei toonaarden, en de toepasselijke welkomstliederen.

En bovenal schalde overal het geroep van „horas“ (zegen), een kreet dien we in heel het Batakland zouden hooren. „Horas“ stond op de eerepoorten, op doeken en papieren, en het was al „horas“ dien ganschen middag.

Inderdaad, Mandhailing heeft een uitstekend figuur geslagen.

In den middag, prompt op tijd, arriveerde de Landvoogd te Padang Sidimpoean waar de adathoofden hem plechtig ontvingen.

Hier werd de nacht doorgebracht; den volgenden morgen (Zondag) reed de Landvoogd naar Sipirok, het centrum van een met onderwijsinrichtingen zwaar bezet gebied. Ik heb daarover bijzonderheden medegedeeld in no. XIII dezer reisbrieven en verwijs dus daarnaar, terwijl hieronder nog enkele aanvullende opmerkingen volgen.

* *
* *

Na het onderzoek, in 1922 door den heer Schippers ingesteld, is door reorganisatie op het onderwijs aanmerkelijk bezuinigd. De heer Vogel, inspecteur van het Inlandsch Onderwijs te Medan, is de ontwerper dier reorganisatie geweest welke de verhoudingen op onderwijsgebied hier normaliseerde.

Men nam als basis voor eene school een aantal van minstens 1500 zielen, en zette het snoeimes in de rest.

Sommige scholen werden nu koeria-scholen (koeria is hier het woord voor de negari), andere werden gesloten. De koeria's hielpen zich zoo goed mogelijk; als zij geen geld hadden, werd soms de balai desa, eenvoudig door er eenige wanden omheen te zetten, tot school ingericht.

Van de Zendingsscholen werden er vele opgeheven, en hoezeer de Rijnsche Missie dit eene ramp voor het land achtte, heeft zij — dit moet worden erkend — de bezuiniging loyaal uitgevoerd, althans in dit deel van Tapanoeli.

Zoo zijn thans de kosten van het onderwijs in dit gewest, voor zoover het land er, wat het bijzonder onderwijs betreft, in den vorm van subsidies aan bijdraagt, per jaar :

openbaar onderwijs	f 268.816
bijzonder „	„ 298.655
schoolopzieners enz.	„ 20.788
	<hr/>
Totaal	f 588.259

Hieronder zit, aan subsidie voor 470 zendingsscholen, niet minder dan f 226.607, waaronder de eilanden ten Westen van Sumatra zijn begrepen.

In 1922 waren de uitgaven circa een ton meer, en, als men den normalen aanwas van het aantal scholen meerekent mag men spreken van eene bezuiniging van anderhalve ton.

Inderdaad zijn vroeger maar lukraak scholen gebouwd; dit behoorde bij het systeem: den leergierigen Batak door gratis onderwijs en andere hulp naar de zendingsschool te krijgen.

Nu voor dit alles iets moet worden betaald, moppert de Batak, en hij begint zich te keeren tegen de zending, aan welke hij toch zeer veel heeft te danken.

Ik heb in een vorigen brief gewezen op het vreemde verschijnsel, dat de Batak nu eene vrij onvriendelijke houding tegenover zijn oude weldoeners begint aan te nemen. Dit kwam tot dusver nog zelden voor, maar het schijnt toe te nemen.

De Bataks eischen hier en daar rekening en verantwoording van kerkaangelegenheden; ik hoorde dat men de deur eener kerk met geweld had geopend, en elders werd geweigerd de kerkbelasting te betalen. Men zou er hier, in het Zuiden, zeker geen genoegen mee nemen dat de geldelijke verantwoording tijdens den kerkdienst van den kansel werd voorgelezen zooals in Sidikalang is geschied.

Zoo ziet het er voor de zending, wat de toekomst betreft, niet zoo heel rooskleurig uit. Hoewel het onderzoek, dat is ingesteld naar de wijze waarop de gouvernementsvoorschotten door Barmen

worden besteed, wel zal aantoonen dat dit behoorlijk en binnen de grenzen van dit land geschiedt, zal de regeering die „voorschotten“ toch niet altijd kunnen geven.

Er is een zeer groot aantal zendelingen, doch als men ons zegt dat die moeilijk zijn te missen in verband met den lastigen aard van den Batak, schijnt dit geen ongegrond motief.

Vooral in de streek van Sapirok tot Zuid-Pahae, waar de Islam naar het oordeel van neutrale personen langzaam veld wint, kan de zending niemand missen, terwijl uit het Zuidoosten die lastige, maar opgewekte mr. Kime komt aanzetten met zijn Sabbathisme, met gratis dit... en gratis d'at... juist van de dingen waarvoor de zending nu den Batak laat betalen.

Het is evenmin voor de zending een gunstig verschijnsel dat onder de Mohamedanen in het grensgebied van beide godsdiensten eene duidelijke opleving valt te constateeren. Ik heb er inderhaast nog eens naar geïnformeerd bij het oude Mohamedaansche koeriahoofd Nategor, met wien ik in 1922 een langdurigen babbel voerde over de geloofskwesties in dit gebied.

Nategor — dit beteekent, naar ik hoor: de rechtvaardige, hoewel er, naar 'smans uiterlijk, meer aanleiding kon zijn om te denken dat het „de dikke“ wil zeggen — had zich toen aan mij gepresenteerd als vurig Mohamedaan... en een insider fluistert mij thans te Sapirok in dat Nategor, lang geleden, Christen is geweest. Hij werd toen koeriahoofd door de hulp der zending — in dien ouden tijd had deze heel wat in de melk te brokkelen — doch ging, aldus zijn doel bereikt hebbend, tot den Islam over. En de zending, als de Moor, kon gaan....

Met zeker welbehagen heeft Nategor mij thans gezegd dat men de mesdjid van Sapirok, in welke nabijheid het Christelijke kerkje staat, wil vergrooten en verfraaien in stevig materiaal. Het zal f 30.000 kosten, zegt-ie, en... „samoewa pakej cement, toean!”

Inderdaad, de geheele Islam is hier met cement geconstrueerd. Van bestuurszijde vernam ik dat thans uit dit grensgebied meer dan 250 Mohamedanen ter bedevaart zullen gaan, een bijzonder groot getal.

Uit Mandhailing gaan er dit jaar circa 650, dus ook veel meer dan in 1926.

Zoo is er eene Islamietische opleving welke voor dit gebied een interessant verschijnsel is. Het onderwijs op de zendingsscholen is reeds niet zoo populair meer; men is van oordeel dat de gouvernementsscholen beter zijn, geeft dikwijls zelfs de voorkeur aan de koeria-scholen.

Ik heb dit door deskundigen hooren bevestigen. Men kan zeker niet zeggen dat de zendingsonderwijzers, minder kundig zijn dan die van het gouvernement, doch het is wel eene fout dat de inspectie eveneens door de zending geschiedt. Dit werk kon beter door buitenstaanders worden gedaan; die staan allicht wat meer neutraal tegenover de fouten.

Het zijn nog slechts kleine wolkjes, „als eens mans hand,“ die opkomen aan den horizon der zending, maar zij zijn verboden van de toekomstige gebeurtenissen.

Men voelt dit vooral in het grensgebied, waar de kerkklok zich mengt met den roep van den modin op de meunarah: Allah is groot, op tot het gebed!

Inderdaad, in de vergelijking der verhouding tusschen Kruis en Halve Maan, vooral in dit gebied, schijnt mij op de positie van den Islam wel zeer toepasselijk de daverende uitroep van het koeriahoofd Nategor:

„Samoewa pakej cement.“

XXXII.

Als de landvoogdelijke stoet nadert nemen de tallooze groepen schoolkinderen op de ruimte vóór de pasanggrahan van Sipirok haar plaatsen in. Elke school vormt een aparte groep met een bord, waarop staan vermeld: de naam der school en het aantal leerlingen. Ieder kind draagt een vlaggetje, en er zijn... 1783 schoolkinderen hier bijeen!

Bij de nadering van den Gouverneur-Generaal buldert het koeria-hoofd Nategor nog harder dan tevoren, en hij geeft het bevel tot het lossen van een vreugdeschot.

Er hangt hier wel vreugde in de zonnige lucht, en als de Landvoogd in de voor-galerij der pasanggrahan staat om het defileeren dier 1783 schoolkinderen te zien, is dit inderdaad een opwekkend tafereel. Klas na klas passeert hem; dan zwaaien alle kinderen met hun vlaggetjes en roepen eenige malen: „horas.“

Dit is inderdaad een weelderige overdaad van onderwijs en door uwen geest flitst de vraag: hoeveel honderden miljoenen het onderwijs alleen wel zou kosten, indien deze geheele archipel zoo overdadig met scholen ware gelardeerd als de streek van Sipirok.

Want men heeft er toch overal hetzelfde recht op, nietwaar, en ondanks de door de reorganisatie-de Vogel mogelijk geworden bezuiniging wordt een goed deel der Bataksche onderwijsluxe betaald door anderen; Tapanoeli is een gewest dat jaarlijks nog een belangrijk deficit heeft.

In een vroegeren brief wees ik er op hoe zonderling het is dat men thans te Tarotoeng eene Christelijke Muloschool met internaat laat bouwen door de Zending (de eenige Mulo in het gewest) welke daarvoor eene flinke subsidie van het Gouvernement krijgt, terwijl vrijwel iedereen er vóór was dat eene neutrale Gouvernements-muloschool zou worden gebouwd, liefst ter hoofdplaats Sibolga. Ik merkte toen op dat de huidige resident een tegenstander was van deze bevoorrechting der Zending, zoodat de zaak moet zijn totstand gekomen onder zijn voorganger.

Ik hoorde er te Sapirook nadere bijzonderheden van, welke deze historie nog vreemder maken. Die vorige resident schijnt n.l. eveneens een tegenstander te zijn geweest van deze monopoliseering van het Mulo-onderwijs (want dit is het inderdaad) in het gewest Tapanoeli in handen der Zending.

Zoo zou dus eigenlijk ieder in het gewest tegen dit plan zijn geweest, behalve natuurlijk de Rijsche Missie zelf.

De vraag rijst:

aan welke invloeden buiten Tapanoeli is het te wijten dat de eerste en eenige Mulo-school eene Christelijke zal zijn, waardoor Mohamedaansche ouders worden genoodzaakt hun kinderen voor het volgen van dit onderwijs naar een ander gewest — Deli of Sum. Westkust — te zenden?

De zaak is wel zeer zonderling, en zij zet — ten rechte — kwaad bloed bij de Mohamedaansche bevolking. Toen in 1926 de plannen bekend werden zijn spontaan in de voornaamste Islamietische centra protestvergaderingen gehouden: te Hoeta Nopan, Sapirook, Padang Sidimpoean, Batang Toroe, Sibolga, enz.

Men wilde eene neutrale gouvernements-school ter hoofdplaats Sibolga, en geene bevoorrechting der Zending. Dat de heer Moelia, Christen en hoofd eener school, lid van den Volksraad, die actie voor eene neutrale school steunde, had toch zeker de betrokkenen tot de overtuiging moeten

brengeu dat men met de bevoorrechtinē der Zending eene verkeerde politiek volgde.

Is op de een of andere wijze herstel mogelijk? Het zou getuigen van verstandig beleid, indien men een einde maakte aan eene ontevredenheid welke vooral in deze Islamietische streek, grenzend aan het gebied der Christen-Bataks, zeer merkbaar is.

Het is, op dezen frisschen Zondagmorgen, nu de Landvoogd er staat, muziek en liedjes klinken en schoolkinderen er zwaaien met vlaggetjes, wel alles zeer vredig en opgewekt, doch nijd en afgunst liggen hier dik opgetast in het zure gemoed.

Er circuleert een rekest ten voordeele van mr. Kime, het hoofd der Sabbathisten, en op dit stuk waren spoedig 400 handteekeningen verzameld. Men was voornemens het den Landvoogd op de audiëntie te Sibolga aan te bieden, doch om de een of andere reden is dit plan niet uitgevoerd.

En ge kunt hier volop verhalen hooren welke de twistzieke neigingen van den Batak demonstreeren, zoomede zijn gewoonte over alles en nog wat rekesten in te dienen aan de Regeering, den Procureur-Generaal enz., een gebruik, waardoor op pasardagen het zegeldebiet te Balige soms tot belangrijk meer dan f 1000 stijgt.

Te Sipirok is één voetbalveld; het aantal clubs groeide geleidelijk aan — iedere Batak zou liefst hoofd eener club zijn — tot er tenslotte niet minder dan acht voetbalclubs te Sipirok waren.

Nu kan men, zelfs terwille van Bataks, niet meer dan zeven dagen uit een week halen, en dus moesten twee clubs tot ééne worden vereenigd, of één harer per week een speeldag overslaan.

De zaak heeft het bestuur weer allerlei bemoeienissen gekost. Natuurlijk wil iedere club liefst op een Zaterdag of Zondag spelen, en de eene gunt dit buitenkansje aan de andere niet.

Al spoedig kwamen de rekesten binnen: „dengan hormat“, om eene gunstige beslissing. Ieder wil zijn recht, en dan altijd tot het volle pond. Zoo is de mentaliteit.

Werp nu onder deze menschen eene vette twistkluis als die der Christelijke Mulo-school met internaat, en ge begrijpt welke grieven en klachten er zullen opbobbelen. En, jammer genoeg voor ons, ditmaal ten rechte.

* *
*

Het terrein tusschen Padang Sidimpoean en Sipirok is eentonig en kaal; ge ziet vooral hier de resultaten der boschvernietiging welke vrijwel overal door de bevolking met zoo groote toewijding wordt uitgevoerd. De groote vlakte van Pageroetan, waardoor de weg zich slingert, is een treurige getuigenis der gevolgen van dit kwaad.

Niets groeit meer op deze sombere vlakte waar zelfs thans in het hart van den regentijd geen plasje water is te zien. Er staan slechts enkele Malaca-struiken, altijd eene aanwijzing voor de inferioriteit van den bodem. Men neemt er thans proeven met den aanplant van djarak; afdoende resultaten heeft men nog niet.

Hier, langs de aslijn welke van Balige via Tarotoeng naar het Zuiden loopt, zijn allerwegen de vulkanische bodemverschijnselen waarneembaar, waaraan dr. Kemmerling indertijd eene verhandeling heeft gewijd.

Van de vlakte van Pageroetan heeft men een onbelemmerd uitzicht op den Loeboek Raja welke met zijn zwaar massief heel deze omgeving domineert. Aan de andere zijde, op de helling van den berg Si Boeal Boeali, is de rook zichtbaar van solfataren en spuitende modderbronnen. Daar ligt de leprozerie Si Toemba; de zieken kunnen er gebruik maken van de warme bronnen aan welke water geneeskracht wordt toegeschreven.

In het Oosten teekent zich de vlakte van Padang Lawas af, een uitgestrekt terrein dat in gunstiger conditie verkeert dan de vlakte van Pageroetan. Er is in het Noorden van Padang Lawas veel vee; in het Zuiden is de bodem van vulkanischen oorsprong, dus wat gunstiger en maakt men op de sawahs oogsten tot 60

picol padi per bahoe. Er is daar eene vrij dichte bevolking die padi uitvoert.

De landbouwvoorlichtingsdienst deed hier, en ook elders in Tapanoeli, goed werk met de verstrekking van kunstmest, waarvan het gebruik in de laatste jaren voortdurend steeg. De bevolking, de grootere oogsten ziende, begrijpt haar voordeel; wat men van den Batak moge zeggen, tekort aan economischen zin zal niemand hem verwijten.

Terwijl men op de vlakte van Padang Lawas de teelt van tabak — eene donkere, pittige soort — bevordert, werkt men in het Zuiden van Mandhailing aan de uitbreiding van den aanplant van *Coffea Arabica*.

Ge ziet de tuinen bijna overal langs den weg van Padang Sidimpoean tot voorbij Moeara Sipongi, niet ver van de grens van Tapanoeli met het Minangkabausch gebied. Deze koffie is van uitstekende kwaliteit; zij staat belangrijk boven de Java-koffie van elders en wordt door fijnproevers bijzonder gewaardeerd. Zij gaat vrijwel geheel naar Amerika, waar zij fancy-prijzen maakt.

En van deze uitmuntende Mandhailingkoffie is de allerbeste die van Pakanten, een plaatsje, geheel in het Zuiden, dat men door een rijweg vanuit Moeara Sipongi bereikt. Hier schijnen de voorwaarden voor de verkrijging der meest superieure *Coffea Arabica* wel alle aanwezig, en zoo is de Pakanten-koffie het neusje van den zalm.

Dit product wordt te Pakanten op uiterst primitieve wijze behandeld. Men laat de takken lang uitgroeien en buigt ze bij het plukken door een haak met voetlus naar beneden, zoodat men gemakkelijk bij de bes kan.

De geplukte koffie wordt op den grond tusschen de boomen gelegd in hoopjes van 20 c.M. hoog, die met pisangblad worden gedekt. Als het weer droog is worden die hoopjes met water gesiramd, zoodat een proces van broeiing ontstaat dat twintig dagen duurt. Dan is alle vruchtvleesch verrot; de koffie wordt in mandjes

gedaan en naar de kali gebracht, waar men er met de voeten in trapt. Zoo krijgt men de natte hoornschild-koffie.

Het bereidingsproces is zeker eigenaardig en primitief, doch het schijnt voor deze koffie het beste te zijn en tenslotte: de proef op den pudding is het eten. Wat de Pakanten-koffie betreft, zij heeft eene vermaardheid welke door geene andere wordt geëvenaard.

* * *

Hierboven wees ik, de vlakte van Page-roetan besprekend, op de vooral daar zoo duidelijk waarneembare resultaten der door de bevolking gepleegde boschvernieling.

Die vernieling heeft nog in deze tijden plaats; zij is vooral te wijten aan de omstandigheid dat het boschwezen niet beschikt over politie. Er is een enkel man beschikbaar, doch practisch gesproken is het bosch vrijwel geheel zonder toezicht en zoo worden de beste voorschriften tegen devastatie volkomen waardeloos. Men heeft dit weer kunnen zien bij de boschreserve Dolok Sipipisan in de Sipirok-streek.

Het boschwezen had de grenzen dier boschreserve uitgezet, toen was gebleken dat de bevolking daarbuiten over voldoende bouwgronden beschikte. Intusschen trokken vele Bataks de boschgrens over en begonnen in het verboden gebied met hun ontginningen, zonder zich over het verbod van het boschwezen het hoofd te breken.

Na eenigen tijd bleken niet minder dan een honderd Bataks zich in deze boschreserve te hebben genesteld; hun schuld stond vast en ongeveer zeventig hunner werden gestraft. Natuurlijk had men hierdoor het vernielde bosch niet terug; men had beter gedaan de schuldigen ook nog met de reboisatie te belasten.

Het algemeene verhaal dezer menschen was: dat zij door gebrek aan bouwgronden tot de boschvernieling waren gebracht. Eene grove leugen, zooals werd vastgesteld door het daarna ingestelde bestuurs-

onderzoek, hetwelk aantoonde dat men per gezin nog beschikte over niet minder dan *acht hectaren grond!*

Deze Bataks met hun aanmatigend karakter en hun ongebreidelde pretenties vragen wel om de hand van een krachtig bestuurder die zich niet laat imponeeren door hun eindelooze klachten en rekestes met het stereotiepe „dengan hormat,“ doch dit volk precies de plaats aanwijst waarop het heeft te staan.

Zij protesteeren, klagen en mopperen eeuwig. Toen het water uit eene bron bij Tarotoeng voor eene waterleiding noodig was, verzette men zich tegen dat gebruik.

Men toonde hun aan dat het verzet ongegrond was, omdat voor de rechthebbenden voldoende water overbleef, doch dit had niet de minste uitwerking.

Het zijn zeer singuliere lieden!

Doch van al deze onaangename dingen merkt ge niets, nu de Gouverneur-Generaal door dit land reist. Allerwegen staan er de eerepoorten en ieder heeft meegewerkt, opdat het land bij deze bijzondere gelegenheid behoorlijk voor den dag kome.

Waar de Landvoogd afstapt brengen de hoofden in adat-kleeding hem hulde, en ge hoort het „horas“ gansch den dag.

Des middags wordt hem te Padang Sidimpoean naar oud gebruik een karbouw aangeboden, omhangen met een kleed en zonderling opgesmukt. De Landvoogd heeft even het touw van den buffel in de hand gehouden, en de alomtegenwoordige Willy Mullens heeft ook dit moment verfilmd.

Zondagmiddag gaat de reis weer verder door het dal der Batang Toroe naar Sibolga.

In dit dal liggen de rubberondernemingen welke ik in een vroegeren reisbrief reeds besprak; in de heterogene bevolking van Batang Toroe slaat uit den aard der zaak communistische propaganda sneller aan en zoo zijn hier, op het gerucht der samenzwering welke in Januari zou uitbarsten, uitgebreide maatregelen genomen op niet zeer tactvolle en weinig practische manier.

Overal staan soldaten met geladen geweer; op enkele punten is dit militair vertoon zeer opvallend. Zij staan op en langs den weg . . . zoodat mochten boosdoeners iets in den zin hebben, deze op korten afstand van den weg vrij spel hebben.

Men had een voorbeeld kunnen nemen aan de wijze, waarop de bewaking in andere verdachte streken was geregeld. Heeft iemand iets gemerkt van de militaire maatregelen ter Westkust? Heeft iemand kunnen zien dat, toen de Landvoogd des middags van Fort de Kock naar Pajakoemboe reed, niet minder dan zes brigades militairen in het terrein verspreid waren? *

Niemand heeft hiervan, en van veel andere maatregelen, iets opgemerkt.

Maar in Tapanoeli was de stemming wel erg nerveus, hoewel toch, sinds de berichten welke ik omstandig in reisbrief XVI besprak, geen betrouwbare nieuwe berichten waren binnengekomen. Wel liepen allerlei geruchten over aanslagen onderweg, over een voorgenomen aanslag op den pasar malem te Sibolga, enz.

Men heeft, in de spanning welke het bezoek van een zoo hoogen gast, door de verantwoordelijkheid voor diens veiligheid, moet opwekken, de juiste dimensies wel een weinig uit het oog verloren. Zoo kwam men tot dit opzienbarend vertoon op de wegen, vooral minder nuttig en practisch dan eene stilte observeering van het meer zijdelings gelegen terrein had kunnen zijn, en tot een uur vóór de komst van den Landvoogdelijken stoet vlogen auto's met gewapende militairen over den weg naar kritiek geachte punten.

Het is, gelukkig, alles zonder eenig incident verlopen. En te Sibolga daverde imponeerend het saluut uit de kanonnen der *Zeven Provinciën*, die we hier weer terugzagen, terwijl eene landingsdivisie van dat schip een rondgang door het plaatsje maakte.

XXXIII

Sibolga, het stille stadje op de kleine vlakte welke hier tusschen zee en bergen bleef uitgespaard, heeft al het mogelijke gedaan voor eene bijzondere ontvangst van den hoogen gast.

Er was eene illuminatie aangelegd welke, indien het niet zoo had geplasregend, ongetwijfeld een aardig effect zou hebben gemaakt.

Er werd een Pasar Malem gehouden welke, voor een zóó afgelegene oord, zeer goed geslaagd was te noemen. Men had er stands met opvallend mooie en overzichtelijke inzendingen van den landbouwvoorlichtingsdienst en het boschwezen, welke een duidelijk beeld gaven van landbouw en boschzaken in Tapanoeli.

De rubberplanters hadden eene inzending welke eveneens klonk als een klok. Er waren vlaggen en een Hollandsch wapen in uitgesneden rubber, verrassend aardig. Indien in den Oosthoek op dit gebied nogeens iets mocht te doen zijn, adviseeren wij het zoeken van contact met de planters van Tapanoeli.

Lindeteves had er eene inzending van rijstpelmolens, door een kleinen motor gedreven; de economisch zeer scherpe Batak koopt deze handige, weinig kostbare installaties gaarne en zorgt wel dat hij daarvan profijt trekt.

Er was ook een stand van de Zending met o. m. eene uitgebreide collectie Bataksche ethnografica, waaronder de oude heidensche tooverboeken op geklopte en omgevouwen boomschors, welke in de laatste jaren steeds minder worden gezien.

Aan den wand hingen grafieken, waarop de vooruitgang van het Christendom was te zien. De curve steeg zóó verheffend steil, alsof iedere Batak volgens die lijn naar den hemel gaat. Dit zal inderdaad wel niet zoo vlot gaan, denken wij, omdat wij anders het lawaai van een zóó twistzieken hemel wel tot hier zouden hooren.

En dan denken wij dat, als men de bevolking van de eilanden eens uitzonderde van de gezamenlijke cijfers, de lijn der toename van het aantal Christenen heel wat minder steil zou zijn.

Overigens herinner ik aan een vorige opmerking: dat het goed zou zijn geweest, indien op dien Pasar Malem ook eene grafische voorstelling ware opgehangen van den groei van den Islam, welke van groot belang is voor de toekomst van het Batakland, als men vooralsnog de sterke Christelijke kern in Toba en Silindoeng uitzondert.

Ook de Java Motor Club, die op Sumatra haar uitstekend werk leeft begonnen, had er eene kiosk welke veel aandacht trok.

Eene bijzondere attractie der jaarmarkt was de gelegenheid voor een nieuw dansvermaak dat naar den vloer waarop het werd geëxecuteerd, het meest aan een Sahara-bal deed denken. Men schuifde over dezen zandvloer als de messen over een slijpsteen, en ik denk dat dit na eenige oefening lang niet onaardig zal zijn. Men is echter, na één *Valencia* ongeveer een decimeter korter dan vóór dien dans.

Maar het voornaamste in deze dagen te Sibolga was wel de krijgsdans van hoofden van het eiland Nias, Maandag 7 Februari, gegeven op het vóór erf van het residentiehuis.

De Landvoogd heeft heel wat dansen genoten gedurende zijn reis en voor alles veel belangstelling en ingenomenheid getoond, hetgeen voornamelijk bewijst zijn groote welwillendheid en toewijding. Adat-dansen van Bataksche hoofden zijn een voorzichtig heen en weer schuifelen met de voeten, zonder van plaats te veranderen, zooiets als een bevroren Charlestone.

Naar deze dansen geruimen tijd te kijken is nóg erger dan ze zelf uit te voeren. Maar ik maak eene uitzondering voor den wilden krijgdsans der hoofden van Nias, een fantastisch en schilderachtig schouwspel.

De dansers waren geheel in groot costuum, zonderlinge versieringen van gouden uitsteeksels op het hoofd en aan de wangen, het onderlijf bloot en de sarong als „tjawet“ tusschen de beenen geslagen.

Men zou dezen dans moeten zien des nachts bij maanlicht op een open plek in het bosch, om de meest vrees aanjagende vertooning te krijgen welke voor deze menschen in een verward brein is samen te stellen. Met vuur werd gedanst, waarbij lans en schild werden gezwaaid, en men eindigde in een tournoi.

Het was eene zeer boeiende vertooning; ik wist door de welwillende hulp van den controleur, 's avonds het voornaamste hoofd dezer Niassers, in groot danskostuum, in het hotel te krijgen om eens te hooren wát zij nu eigenlijk den Grooten Heer hadden toegezongen, en wat hunne versiering te beteekenen had.

Zoo verscheen des avonds, in de opzienbarende versiering welke hij des morgens had gedragen, het kamponghoofd van Bawomataloco, genaamd Nitoö. Hij is een heiden wiens god een houten poppetje, Daro-daro, is.

Zijn benedenlichaam was naakt; hij droeg de tjawet als 's morgens bij den dans. Zijn roode jas had gouden oplegsels, en om zijn hals hingen drie zware „nifolofelo“ (halsbanden) van massief goud.

Ik schat het gewicht dier halsversiering op minstens anderhalve kilo goud; de schatting der waarde liep dan ook in enkele duizenden guldens.

Aan weerszijden van den mond staken de „boebawa“ (snorvormige gouden krullen) uit en gaven het gezicht eene zonderling dreigende uitdrukking.

Het zwaard, „balatoe“ heeft een klauwvormig gevest met tijger- of krokodillentanden bezet. Tijgers komen op Nias niet voor, krokodillen zeer veel. Verder droeg Nitoö houten armbanden met gouden oplegseis, en op zijn rug hing een soort leeren vest, aan de achterzijde met uitsteekseis als op het bovenlichaam van een krokodil.

Het heele krijgskostuum dat „gamagama anaä“ heet, zal 4 à 5000 gulden waarde hebben.

Aldus opgesierd zijn de tien „sioeloes“ (hoofden) van Zuid-Nias met hun volgelingen naar Sibolga getrokken om den Grooten Heer te zien. Men had te voren in de kampongs veel over deze reis gesproken, en toen het er om ging wie der „sioeloes“ naar Sibolga zou gaan, waren allen bereid; zij hadden nog eens extra-repetitie gehouden in de drie vormen van den krijgsdans: mamoeale, maloeaja en fatele, de eigenlijke perang.

En toen zij daar voor den Grooten Heer stonden hadden zij, vóór den dans, een lied in de taal van Nias gezongen, dat volgens den tolk wilde beteekenen een heilwensch voor den „Toean Seboea“ (Grooten Heer), nadat de voorzanger had gezongen dat zij van hun kampongs waren gekomen voor dit huldebetoon te Sibolga.

Het was, zooals gezegd, een wilde dans bij het zwaaien van schild en lans, steeds sneller tot de roep „boeh!“ (stil) klonk. Op het programma dezer reis, overladen met aubades, dans-demonstraties enz., maakt de krijgsdans der Niassers een bijzonder figuur.

De meeste dezer „sioeloes (hoofden) hadden nooit Sibolga gezien, en zij waren

vooral verbaasd omdat het schip, de gouvernementsstoomer *Nias*, zonder zeil rechtstreeks van hun eiland naar Sibolga kon varen. Maar aan den wal was dit hoofd aanvankelijk niet in een auto te krijgen, doodsbenauwd voor het vreemde vehikel. Dan was er de verbazing over het nieuwe leven, de nette huizen.... op Nias is netheid een onbekend artikel.

Toch hadden zij een bepaald doel gehad met hun komst te Sibolga; men hadden Landvoogd willen vragen of niet kon worden overgegaan tot aanstellen van een „toehenori“, een hoofd dat uit de sieloes (kamponghoofden) kon worden gekozen.

Ook in vroeger jaren waren er „toehenori“ geweest, en men zou die oude instelling graag weer opnieuw zien ingevoerd.

Waarvan acte.

* *
*

Het rijden met den Landvoogdelijken stoet is allesbehalve een genoegen, wanneer iedere auto wolken stof opjaagt op den langen tocht, doch men moet eene uitzondering maken voor den om zijn honderden scherpe bochten befaamden weg van Sibolga naar Taroetoeng.

Voor den Gouverneur-Generaal is uit den aard der zaak overal het verkeer op den weg tevoren afgesloten en zoo is het voor de eerste maal dat ik hier rijd zonder de vrees dat van achter iedere bocht één der zware autobussen komt aanstormen. Met het geven van signalen is autorapaille niet vlug; het vliegt zonder waarschuwing door bochten, waar het niet het minste „zicht“ heeft, vertrouwend op de massiviteit en de lompheid van de bus (bovendien andermans bezit) boven den gewonen auto. En als ik lees van in een ravijn geslagen autobussen of andere ongelukken van dien aard, kan ik daarin niets anders zien dan een noodwendig gevolg der wegenterreur van dit autorapaille dat blijkbaar aan alle overheidscontrole ontsnapt.

Nu, achter den officieelen stoet, is het safe rijden door deze warreling van hellingen en ravijnen, schraal bewoond door een mixtum van Christen- en Mohamedaansche Bataks.

Er staat op een zijweg een monument dat een trieste herinnering is aan den tijd, toen de Batak nog kannibalen-neigingen had. Daar zijn n.l. indertijd twee zendingen vermoord en „aufgegessen“. Inderdaad, het menu van den Batak was wel zeer uitgebreid, en nog thans handhaaft de hond zich daarop.

Het landschap heeft eene bijna niet onderbroken boschbedekking; bij de kampongs vindt ge nog enkele benzoë-tuinen welke een weinig worden uitgebreid, doch eerst als de oude boomen geen hars meer produceeren.

Van ongeveer 20 pCt., der benzoë-boomen (*Styrax Benzoin Sum.*) moet men verwachten dat zij steriel zijn en dus, ondanks aantapping, geen hars produceeren. De oorzaak van dit verschijnsel is nog niet bekend. De aanplant kon winstgevender zijn, indien de bevolking er zich wat meer aan gelegen liet liggen en wat oordeelkundiger tapte.

Bij K.M. 63 verandert het landschap; men heeft hier, nabij den waterval van Siborgoeng, een mooi uitzicht op de vallei van Silindoeng, het zuidelijk deel van het Toba-land. Niet ver van dit punt voert een zijweg waar Pearadja, het centrum der Rheinische Mission, waar de Landvoogd even een bezoek brengt aan het hospitaal.

De „ephorus“ der Zending, dr. Warneck, is met buitenlandsch verlof, en dus treedt de heer Landgrebe op als wd. ephorus.

Wij hebben de affaires der zending in deze brieven reeds voldoende besproken en volstaan met deze korte aanduiding.

Te Taroetoeng wordt even vertoefd en opnieuw de vertooning van een adat-dans ondergaan, en dan gaat het naar Hoeta Gindjang, het bekende oude Batakdorp met het vermaarde uitzicht op het in de diepte gelegen Toba-meer, naar Balige, waar zal worden geluncht.

De Toba-hoogvlakte maakt, nu de wolken langs den hemel jagen, geen opwekkenden indruk. Een gure wind vaart over dit vrijwel boomlooze landschap, waar op de schaarsche bouwvelden, alleen in de ravijnen, de padi eerst na negen maanden rijpt.

Men doet er wat aan teelt van muilzels, doch veel perspectieven heeft dit land, in verband met zijn uitgestrektheid, zeker niet.

Op de hoogvlakte van Habinsaran heeft indertijd zekere mr. Rowland het met thee geprobeerd, doch dit werd eene mislukking. Hij deed zijn gronden daarna over aan een Duitscher, den heer Gundert, die er thans nog zit.

Wanneer het Toba-meer in zicht is, verandert het aspect, en vooral in de richting van Lagoeboti, Naromonda en Porsea doet het goed bebouwde landschap, welks groene velden loopen tot de staalblauwe grens van het reusachtige meer, in zijn malschen tint met den achtergrond der berghellingen, denken aan de lieflijke partijen van den Preanger.

In dit deel van het Batak-land culmineert de neiging tot hulde en feestbetoon der bevolking bij het hooge bezoek. Over een afstand van meer dan 60 K. M. en welke het geheele weg-traject omvat tot de grens van Tapanoeli met de Oostkust tusschen Porsea en Prapat, zijn aan weerszijden van den weg bamboes guirlandes van groen opgehangen, eene onafgebroken versiering welke alles overtreft dat elders te zien werd gegeven. Men fluisterde mij in dat de bevolking daaraan heel wat geld zal hebben besteed, mitsgaders arbeid, doch het is zeker dat de Europeesche ambtenaren dwang noch druk hebben uitgeoefend en dat het de Bataksche hoofden zèlf waren die het versieringsplan maakten. En overigens mogen deze menschen óók weleens wat doen.

Er staat overal langs den weg eene haag van menschen; de Bataks zijn tot ver uit het achterland samengestroomd om den Gouverneur-Generaal te zien, en ook

al mag dit volk ons en velen niet zeer sympathiek zijn, men moet erkennen dat zij thans hun beste beentje hebben voor-gezet.

De eene eerepoort volgt op de andere; ge leest overal „horas,” en als de stoet passeert, davert het geroep van „horas”, als eene hulde zonder einde, zoodat de Landvoogd die immer beleefd groet en wuift, het gewicht dezer begroeting wel duidelijk moet hebben gevoeld.

Men verademt te Prapat in het uitstekende hotel.

Hier, op de landtong welke in het rustige meer steekt, is alles in de vredige harmonie welke elders zoo wordt gemist. De smalle strook is goed beplant en onderhouden; na de gebouwen van het hotel volgen die van enkele groote cultuur-lichamen, en zij scheppen met de onge-repte omgeving het contact dat voor beide elementen: natuur en kunst, wel de mees-te waardeering moet brengen.

Ge zoudt hier wat langer willen toeven. De avond brengt er genadige rust, en de ochtend is, met het eerste goud der jonge zon op het immense watervlak en de steile hellingen der bergranden, een jubel van frissche schoonheid.

Prapat is één der plekken, waar ge het Tobameer op zijn best ziet.

Ter eere van den Landvoogd schieten in den vroegen morgen de Bataksche prauwen in snellen wedstrijd over het water, en het is een levendig gejoel en geplas, dat de majesteit van het meer een vroo-lijken glans geeft.

Dan rijdt de stoet den in de hellingen gegraven weg op; gestadig wijkt het meer, om na een laatste bocht voor goed te verdwijnen.

XXXIV.

Het bezoek dat de Landvoogd bracht aan Sumatra's Oostkust is, evenals dat aan Tapanoeli, te beschouwen als voortvloeiend uit de reis naar Sumatra's Westkust en Atjeh.

Natuurlijk wil dit niet zeggen dat de beide eerstgenoemde gewesten mindere belangstelling verdienden, doch alleen : dat het hoofddoel der reis was de persoonlijke kennismaking met twee der „zorgenkinderen” onzer Regeering, en het ligt voor de hand dat de aandacht van den courantier die zich niet tot taak stelde een getrouw relaas te geven van de Landvoogdelijke reis, doch in hoofdzaak slechts beoogde de behandeling der voornaamste affaires welke in het doorreisde gebied aan de orde zijn, zich voornamelijk op Minangkabau en Atjeh concentreerde.

Wat Sumatra's Oostkust betreft, wij hebben de meest belangrijke kwesties reeds in den aanvang dezer serie reisbrieven besproken en kunnen thans volstaan met eene beknopte aanvulling der stof.

Van de reis stippen wij dus slechts aan dat zij door dit geheele gewest uitstekend verliep.

Pematang Siantar had het eerste bezoek, waarbij een Abstecher werd gemaakt naar de palmolie-onderneming der Marihat-Sumatra Plantagen Comp.

Deze heeft in totaal 1000 H. A. thee, 2000 H. A. oliepalmen en 2500 H. A. rubber. Zij werkt met 4000 koelies, van wie 3200 onder de poenale sanctie.

De oliefabriek dateert van September 1926 en heeft de machine-installatie van Krupp, welke volgens den heer van Guerard voor dit bedrijf de beste is. Zij levert per maand 300 ton olie met slechts $1\frac{1}{2}$ tot 2 pCt. vetzuur.

Ook de nieuwe koeliewoningen werden hier bezocht.

Den volgenden morgen werd gereden naar Tebing Tinggi en vervolgens naar Perbaengan, waar een bezoek werd gebracht aan den Sultan van Serdang, zooals in de volgende dagen geschiedde aan de Sultans van Deli en Langkat. Het behoeft eigenlijk geen vermelding dat deze Zelfbestuurders den Landvoogd ontvingen met alle praal en hoofschheid welke kon worden verwacht.

Zoowel te Medan als in omgelegen plaatsen werden scholen, ondernemingen, hospitalen enz. bezocht naar een zóó dicht bezet programma, dat de samensteller daarvan wel overtuigd moet zijn geweest van de mogelijkheid, over den Landvoogd voor de volle honderd procent te kunnen beschikken, en wellicht over iets meer.

De Gouverneur-Generaal, die toen toch reeds een paar zeer drukke weken achter den rug had, heeft dit zware programma geheel afgewerkt, hetgeen wel een bewijs is van de ruimheid zijner opvattingen omtrent Landvoogdelijke plichten.

Muziek ... aubades lunch met gasten ... diner met gasten ... bezoeken welke een half uur na de lunch begonnen ... bijna alle dagen waren dicht bezet.

Wij glijden over dit alles heen, zelfs over de nota over het aanplanten van aardappelen, kool en andere groenten op de Karo-hoogvlakte, waarvoor de gouverneur van dit gewest eene zóó sterke aandacht heeft, als ware hij voornemens binnenkort zichzelf te wijden aan de cultuur van minstens ééne der bovengenoemde artikelen.

Maar laat ons nog eene korte beschouwing wijden aan een Delisch onderwerp dat ik reeds in een vorigen brief aanroerde en voor dit gebied van groote beteekenis

is: de over enkele jaren beginnende expiratie der in 1880 en later door de zelfbesturen voor den tijd van 50 jaren verleende landbouwconcessies.

Ik beloofde de vorige maal op dit onderwerp te zullen terugkomen na een hernieuwd bezoek aan Medan, waar ik de gelegenheid tot nieuwe informatie zou hebben.

* *
*

In 1930 zullen de eerste vijftigjarige concessies voor tabaksgronden vervallen en het is zeker dat eene hernieuwing dier overeenkomsten op den ouden voet volkomen is uitgesloten; zij zullen in erfpacht worden omgezet, waarbij aan de belangen der bevolking meer aandacht zal worden geschonken dan indertijd bij de uitgifte der concessies het geval was.

Is hiermee eene zeer ruwe aanduiding gegeven van de richting, waarin de oplossing dezer voor Deli zoo uiterst belangrijke kwestie is gelegen, het is duidelijk dat binnen die lijnen nog talrijke mogelijkheden liggen, en deze zouden van zóó groote beteekenis kunnen zijn dat zij, aan de eene zijde, eene winstgevende tabakscultuur vrijwel onmogelijk zouden maken, aan den anderen kant eene betere behartiging van het bevolkingsbelang vrijwel illusoir zouden kunnen doen worden.

Tusschen die twee uitersten moet een middenweg worden gevonden.

Er is ongetwijfeld een scherpe belangen- tegenstelling. Het kan uiteraard geen moment in de bedoeling van eenige regeering liggen eene voor Indië zoo voordeelige cultuur als die der Deli-tabak, een monopolie-artikel dat men in meerdere streken der aarde tevergeefs trachtte te planten, onmogelijk te maken.

Dit ware economische ketterij van de ergste soort en geene regeering zal hieraan denken. Er zijn nu eenmaal in Deli speciale tabaksgronden, en niemand zou

zóó grof willen zondigen tegen economische wetten dat hij er toe zou willen medewerken de tabak te verdrijven van die kostelijke gronden om daarop bijv. padi te laten planten.

Wat dus de tabak betreft, men mag in geen geval hare levensvoorwaarden aantasten; deze stelling dient de basis te zijn van alle maatregelen.

Ook de regeering staat, naar mij bekend is, op dit standpunt. Zij wil geen belangenstrijd tusschen ondernemers en bevolking, en dit wil dus zeggen dat aan eene politiek van: de vuist op tafel, niet wordt gedacht. Beide belangen zullen naast elkaar worden gewogen en voor ongerustheid omtrent de speciale tabaksgronden bestaat dus geen aanleiding, hoezeer er voor zal worden gezorgd dat de bij de uitgifte van de concessies begane fouten (in den geest der huidige opvattingen) zullen worden hersteld.

Tevens is de Regeering zich volkomen bewust van de noodzakelijkheid het kapitaal redelijk te behandelen. Erfpacht wil zeggen: allerlei nieuwe lasten voor den ondernemer. *Er moet een limiet worden gesteld aan de lasten welke den grootcultures worden opgelegd, en de ondernemerswinst mag niet in gevaar worden gebracht.* Zoo zal tevoren moeten worden gestreefd naar overeenstemming tusschen de tot oplegging van verschillende lasten bevoegde overheden, meent de Regeering.

Het gaat hier om: inkomstenbelasting, verponding, vennootschapsbelasting, in- en overschrijving, de toepassing der kolonisatie-ordonnantie (*Stbl.* 1920 no. 781), waarin vooral gevaarlijk schijnt de bepaling: dat na 5 jaren aan kolonisten door den erfpachter een stuk grond moet worden afgestaan.

Bij dit alles blijkt wel dat men terdege zal moeten letten op de handhaving der exploitatie-mogelijkheid van den ondernemer.

Tusschen dit gevaar, en de handhaving van den huidigen ongewenschten toestand, ligt echter nog eene breede marge.

Het is bijv. zeer de vraag of van ondernemerszijde wel voldoende rekening werd gehouden met den ernst der veranderingen welke onafwijsbaar komen moeten. Zoo is nog immer geene oplossing gevonden voor de belangrijke rotatiekwestie: het zeven jaar braak laten liggen der tabaksvelden voor de herbepanting in het achtste jaar, waardoor de noodige gronden eene uitgestrektheid krijgen buiten verhouding tot het beplante areaal, zoodat men voor dit bedrijf, uit landbouwkundig oogpunt, geen beteren naam dan roofdbouw kan aanwenden.

Ik herinner aan mijn vorige opmerkingen (zie reisbrief no. VII) over de tusschenbeplanting met *mimosa invisa*. Men is in Deli altijd gewoon geweest om, wat de mogelijkheid van herbepanting betreft, de zaken te somber in te zien, zoodat vroeger zelfs werd gedacht dat men op dezelfde gronden slechts éénmaal tabak zou kunnen planten. Later kwam men tot acht jaren, en het ligt voor de hand dat goede wetenschappelijke arbeid op den duur een middel had moeten kunnen vinden tot bekorting van dien omlooptermijn.

Het gaat evenzoo met de poenale sanctie, welke ongetwijfeld voor primitieve streken op de buitenbezittingen en mijnarbeid vooralsnog onmisbaar is. Maar wat „Deli-proper“ betreft, een land waar een uiterst voordeelige monopolie-cultuur nu toch al meer dan 50 jaar wordt gedreven, is de noodzaak der poenale sanctie zeker niet grooter dan voor menige pas opengelegde streek van Java, waar de ondernemer eveneens voor een lastig werkvolkprobleem staat, zonder eenige speciale Overheids-hulp.

En men is met de aanwerving van koelies voor Deli nog steeds niet verder dan dat men ten koste van groote geldelijke offers een zeer hoog percentage rappaille van Java laat uitkomen, waarmee men later zelf allerlei soesah heeft. Zou het nu in al die jaren, en met zooveel kapitaal achter zich, immer onmogelijk zijn geweest wat minder geboefte en wat

meer behoorlijke Javanen naar Deli te krijgen, waardoor het werkvolkprobleem een van zijn scherpste kanten zou verliezen?

Hij die na een zeker aantal jaren Deli weer eens bezoekt, hoort daar steeds dezelfde relazen over de noodzaak der handhaving van bestaande verhoudingen, zonder dat hij kan constateeren dat men ernstig zocht en zoekt naar middelen welke nieuwe vormen mogelijk kunnen maken. Dit alles maakt dat men hoe langer hoe meer sceptisch begint te staan tegenover die verhalen.

Om tot de kwestie: wijziging der concessies bij hare expiratie, terug te komen, men zal, hoezeer niemand wil tornen aan de handhaving der speciale tabaksgronden voor deze cultuur, zeker niet alle beweringen van de zijde der tabakkers over het ongewenschte en onmogelijke van verschillende veranderingen kunnen aangaan.

Er is een tijd geweest waarin de tabak weinig of niets moest hebben van wetenschappelijke adviezen, doch die periode is lang voorbij en men stelt thans de adviezen der proefstations op prijs.

Het is wellicht de vraag of de Regeering het onderzoek naar eene bekorting van den omlooptijd der tabakscultuur niet wat kan stimuleeren, eventueel door daaraan medewerking te verleenen.

Eene andere zaak van beteekenis is die der „djaloeerans“, gronden waarvan de tabak is geoogst en die daarna ter beschikking van de bevolking worden gesteld om éénmaal met padi te worden beplant.

Die gronden zijn door den ondernemer schoongemaakt en bemest; zij hebben bovendien eene goede vóórbewerking ondergaan, terwijl de tabak er maar weinig aan heeft onttrokken, zoodat de bevolking er bijna zonder eenigen arbeid een goeden padi-oogst van kan winnen.

Indien de bestaande concessies worden omgezet in erfpacht, kan men den ondernemer niet dwingen die djaloeerans ter

beschikking van de bevolking te blijven stellen. Aan den anderen kant bevat de kolonisatie-ordonnantie voor den ondernemer enkele bepalingen welke voor den erfpachter fnuikend kunnen worden, evenzeer als dat het geval had kunnen zijn met art. 4 van het model-concessievoorwaarden van 1892.

Zoo moet dus gestreefd worden naar de vorming van eene belangengemeenschap tusschen bevolking en ondernemers. Laatstgenoemden dienen sawahgronden af te staan en verder grond langs de wegen voor nieuwe vestigingen. Eene bevredigingspolitiek moet worden gevolgd welke met de sinds de verleening der concessies zeer gewijzigde omstandigheden rekening houdt.

* * *

Intusschen rijst de vraag of men van Regeeringszijde niet een stap verder kan gaan en zich tijdig zetten aan eene principieele oplossing der concessie - kwestie. Men volgt thans een politiek welke ietwat op „zien komen“ speelt, en hoewel uiteraard bij het vervallen der eerste concessie een nieuw principe zal worden toegepast, schijnt men te willen volstaan met de geleidelijke afbrokkeling van het oude concessie-instituut.

De gedachte dringt zich op: of het geen aanbeveling zou verdienen de reorganisatie tegelijk voor geheel Deli door te voeren in grooten stijl, en wel in denzelfden trant als in de Vorstenlanden geschiedde, doch dan zonder het ambtelijk gedoe dat die reorganisatie daar zóózeer in reputatie heeft geschaad.

Is conversie voor alle ondernemingen in Deli niet mogelijk, zoodra een basis voor den nieuwen toestand is gevonden?

Conversie naar erfpacht brengt voor den ondernemer tal van nieuwe lasten mede, waarvan hierboven door ons eene opsomming werd gegeven. Het ligt voor de hand dat een ondernemer dan tot het laatst vasthoudt aan zijn gunstige concessiepositie.

Maar hiermee is toch geheel rekening te houden bij de vaststelling der voorwaarden voor de conversie, zoodat deze den ondernemer geen cent meer behoeft te kosten gedurende den tijd dat zijne concessie zou hebben geloopten.

Het moet toch mogelijk zijn voor de nieuwe agrarische verhoudingen, in onderling overleg, eene figuur te construeeren welke billijke bevrediging wekt. Dit vraagstuk gaat zeker niet uit boven het kunnen onzer agrarische mannen. Of heeft de Vorstenlandsche reorganisatie den lust tot verdere stappen in die richting benomen?

Men peultert thans te Medan aan deze gewichtige kwestie met een veel te klein agrarisch bureau. Het schijnt beter, te arbeiden op breeder basis en te streven naar eene algemeene oplossingsmogelijkheid welke misschien door conversie der bestaande concessies — uiteraard zonder schade voor den ondernemer — voor allen tegelijk, en met hun vrijen wil, zou kunnen worden ingevoerd.

XXXV.

Atjeh.

Het immer roerige land in het Noorderlijkst deel van Sumatra was reeds in Holland bestemd als doel der eerste groote reis van den toen pas benoemden Landvoogd, en daar was reden voor.

Ondanks de voortreffelijkheid van ambtelijke rapporten — aangenomen dat deze kwalificatie altijd passend is — blijft een gesprek met „the men on the spot“ nog steeds de beste oriënteeringsmethode. Het is zoo als een dokter pleegt te zeggen: één minuut zien is beter dan een kwartier telefoneeren.

En dan: de rapporten zijn natuurlijk altijd even wisselend van inzicht geweest als onze geheele Atjeh-politiek.

Want dit is wel de kern onzer moeilijkheden: de voortdurende wisselingen in het Atjeh-beleid. Ten slotte is het Atjeh-probleem geen uiterst geheimzinnig en ingewikkeld vraagstuk dat slechts door zeer bijzondere mannen met veel kennis en talent kan worden opgelost. Integendeel, men kent dit probleem sinds tientallen jaren, en het is in den loop der tijden betrekkelijk weinig veranderd, omdat wijzigingen in Atjeh, een pas onderworpen land dat nog slechts de eerste aanrakingen met ons bestuur heeft leeren kennen, zich uiterst langzaam voltrekken.

Inderdaad is het Atjeh-probleem zeer simplistisch.

Hier is een gewest dat na veertig jaren krijg werd onderworpen. De periode van het laatste *georganiseerde* verzet ligt nog slechts zestien jaren achter ons. In de harten van het volk leeft — zou dit anders kunnen zijn? — nog immer de oude haat. De Atjehsche samenleving is zeer primitief gebleven na een oorlog welke de beste krachten van het volk in beslag nam. De Oost- en Noordkust beginnen zich geleidelijk los te maken van den ouden geest, doch de Westkust zit, als gevolg harer isolatie, daarin nog immer vastgeklonken.

De Atjeher is stug, trotsch, oorlogzuchtig. Hij moet gewennen aan orde en rust, en dit is een proces dat niet over jaren, doch over geslachten loopt.

Zooals een bevoegd beoordeelaar ons zei:

„Hier is een volk met zóó onafhankelijken zin als totdusver nog bij geen ander volk in dezen archipel werd aangetroffen. Zijn krachtig ontwikkeld gevoel van eigenwaarde en zijn zelfbewustzijn hebben door een 57-jarigen oorlog niet geleden. Het is onderworpen, doch niet verzoend.

Het duldt ons zoolang het onze macht voelt, en het aanvaardt dus slechts het noodlot van ons Gezag. Dit verandert in zijn oog niet door de welvaart en de rechtszekerheid welke het gevolg zijn van ons Gezag.

Zijn ruwe hoogmoedige aard deed den haat tegen den kaphé (kafir, of ongeloo-vige) geboren worden, ook omdat hij in ons een eeuwen-ouden vijand ziet. Vroeger n.l. strekte Atjeh's invloed zich uit tot Benkoelen, en immer is dit volk gebotst tegen ons die hem harde slagen gaven. Zoo moest wel haat tegen den kaphé ontstaan, en het zou ons duur te staan komen, indien wij de kracht van deze rem der verzoening miskenden.

Wij moeten ons niet in slaap laten wiegen door het feit dat thans in Atjeh — behoudens in een klein stuk van het Zuidwestelijkst deel — rust heerscht. Al schijnt de toestand in Atjeh gunstig te zijn, omdat de bevolking vertrouwen krijgt in onze

rechtspraak (het aantal zaken, dat aan onze berechting wordt onderworpen neemt toe), al gaat de bouw van nieuwe huizen voort, al worden de sawahs goed bebouwd en zijn de wegen mooi.... *dit alles is slechts uiterlijk. Innerlijk is de geest van Atjeh weinig gewijzigd.*"

Dus blijft het volgens bevoegde beoordeelaars noodzakelijk den Atjeher dag en nacht te doen voelen dat wij baas zijn. Ons Gezag berust daar alleen op de kracht der wapens, en vervolgens op den goeden wil der Oeleebalangs (zelfbestuurders).

Derhalve nòch intrekking van posten of vermindering onzer troepenmacht. Geen concentratie onzer troepen; integendeel, het is juist een flinke verspreiding welke de beste demonstratie onzer macht is.

En waar wij afhankelijk zijn van den goeden wil der Oeleebalangs, ligt het voor de hand dat wij hun gezag moeten hooghouden, en hen behoorlijk moeten behandelen. Dus geen intrekking van Oeleebalangsdommen, nòch aantasting hunner financiële positie. Ook geen intrekking der imeum-plaatsen. Al is het imeumschap door ons gecreëerd, het is zeer vlug „adat“ geworden.

Men moet en mag hier niet in alles den Westerschen maatstaf aanleggen, doch moet in sterke mate rekening houden met de eigen opvattingen van dit pas onderworpen volk. Dus geen bestuurders die hier hunne met Westersche opvattingen gedrenkte bestuursmethoden willen toepassen; geen „vexatie-jagers“ die overal speuren naar hetgeen volgens hun idee onregelmatigheid is, doch dit in de oogen van het volk daarom nog niet behoeft te zijn. Geen ambtenaren die adepten zijn van „confectie-politiek“ en denken dat alle volkeren van dezen archipel naar ééne en dezelfde methode kunnen worden bestuurd.

Deze nog zoo primitief gebleven samenleving vraagt niet naar een technisch volmaakt bestuurssysteem. Integendeel, onze bemoeienissen met deze zeer aparte maatschappij moeten zich beperken tot de hoogst

noodige, en in de breedte en diepte toenemen als de ontwikkeling dier maatschappij daartoe aanleiding geeft.

Hier worden van den bestuurder vooral gevorderd: karakter, zelfbeheersching en tact. Bestuurs-genieën, blakend van energie, driftig van neiging tot hervorming, zijn hier gevaarlijk. Stabiliteit is noodig, uiterst rustige ontwikkeling der dingen. Iedere poging tot forceering van het proces is gevaarlijk.

Het is een arbeid van geduld, meer van echt-menschelijken dan van bestuurstechnischen aard. Zoo is de goede methode zeer simplistisch, een voorzichtig opbouwende arbeid van tientallen jaren.

* *
* *

Wij zijn het, wij: Hollanders, die steeds dit proces van rustige pacificatie hebben verstoord.

Wij wisten immer zeer wel wat Atjeh noodig had — ik herhaal: er zitten in dit alles geen duistere geheimen, en het probleem was er altijd een van groote duidelijkheid — doch het ging ons nimmer vlug genoeg. Periodes van goed en doeltreffend beleid leidden steeds tot den wensch van outsiders — Kamerleden, ministers, leden van den Raad van Indië, die geen Atjeh-kenners waren — om het proces te versnellen. Dan vloog men snel vooruit en... struikelde over de eigen beenen. Het liep mis, het verzet herleefde, en dan keerde ook bij onze Regeering het gezond verstand terug. Wéér een goede periode... andermaal ruwe haast... opnieuw inzinking.

Zóó is het, met tusschenpoozen, in de geheele Atjeh-periode gegaan. Wij hebben altijd zelf ons bouwwerk afgebroken; ons gezond verstand heeft immer krijger-tje gespeeld met onredelijke en haastige verlangens. Het ging zoo na van der Heyden, en ik behoef hier slechts de namen Pruijs van der Hoeven, Laging Tobias, Deijkerhoff enz. in herinnering te brengen om weer voor den geest te roepen de aanhoudende wisseling van ons

beleid, waardoor wij bij den Atjeher den sterken indruk vestigden van een onvastheid welke hem voor de toekomst altijd wel een kans schijnt te bieden.

Deze onstabieleit: de herhaalde verandering van beleid, is de vloek van onze Atjeh-politiek. Zij bracht het laatst een gouverneur als de heer Hens, eene ernstige mislukking.

Thans zijn wij weer op den goeden weg, doch er is geen enkele aanleiding voor de redelijke verwachting dat wij nu voortdurend dien goeden weg zullen blijven volgen. Integendeel de gemaakte fouten wortelen in onze specifiek Hollandsche eigenschappen, en zoo is het zeker dat een nieuwe Regeering in het Moederland of een nieuwe Landvoogd ons te zijner tijd weer zal brengen de zooveelste verandering welke gedeeltelijke afbraak wordt van hetgeen thans wordt opgebouwd.

Want dit is ons koloniaal noodlot.

Het is daarbij van belang dat jong-Atjeh het vechten zal verleeren. Gij ziet op de Oost- en Noordkust de jongelieden in moderne kleeding. Zij gaan naar de bioscoop, brengen meer comfort in hun leven en kunnen tenslotte de kleine gemakken en genietingen niet meer missen. Als ik op een stationnetje der Atjeh-tram een paar opgeschoten jongelingen zie in modern flanelen kostuum, en met een boord om den hals, dan weet ik dat dit niet de mannen zullen worden van het lange verblijf in de rimboe, de maandenlange omzwervingen in de „blubber,“ de fanatieke klewangaanvallen.

Het is maar de vraag, welke der beide processen sneller zal verlopen: dat van onze koloniale seniel-wording of dat der aftakeling van den krijgsvchtigen Atjeher.

Laat ons, wat het eerstgenoemde proces betreft, echter niet wanhopen. Hij die nog vertrouwt op ons nationaal kunnen zal de vraag: Are we downhearted? ontkennend beantwoorden.

Zoo reisde dus de Landvoogd naar het lastigste gewest van het uitgestrekte Indië,

en dit deel van zijn tocht door Sumatra moet van grooter beteekenis zijn dan al het overige. Waar het hier aan komt, zooals ik reeds gemerkte, meer op zuiver menschelijke eigenschappen: karakter en tact, dan op eene ingewikkelde bestuurs-techniek, is persoonlijke kennismaking juist in Atjeh van domineerend belang.

Ook ditmaal was het niet mijn doel een relaas te geven van de reis zelf met al haar evenementen, doch meer aandacht te geven aan de voornaamste onderwerpen welke voor bespreking in aanmerking komen. Dit kan dan gebeuren naarmate de reis zelf ons met hen in contact bracht.

* *
*

Als ge het uitstekend gecultiveerde Delische gebied hebt doorgereden, ziet ge in Langkat langzaam de cultures wijken naar het tweede plan, en deze verandering neemt toe, naarmate ge het Noordoosten van dit Sultanaat bereikt.

Er zijn nog eenige ondernemingen, doch langs den weg neemt ook de bevolkingsrubber eene belangrijke plaats in.

Voorbij Pangkalan Brandan en Besitang ziet ge dat nieuwe ontginningen der bevolking de vroegere rimboe hebben aangetast en teruggedrongen, een deel van den ouden strijd van den mensch om bouwgrond voor zijn toenemende behoeften. In de vijf jaren welke sinds mijn laatste bezoek aan dit land verstreken, is de vordering dier ontginning sterk merkbaar. Hier is de voorhoede der menschenmassa welke zich langzaam doch onweerstaanbaar naar het Noorden richt, waar de bodem nog vrijwel onbezet is.

De rizophoren-streek waardoor de weg zich slingert, ligt er nog ongerept, doch verderop ziet ge weer de sporen van toenemende ontginning.

De weg, de befaamde Atjeh-weg, is nog smal en primitief, vooral voor zware auto's in den regentijd gevaarlijk, behoudens enkele verharde gedeelten.

Er is een innig contact tusschen tram-
baan en weg, vermoedelijk omdat beider
aanleg dateert uit den tijd, toen men zich
nog angstvallig bij de kust hield. Ge raakt
de trambaan bijna nimmer kwijt en bijna
overal hebben weg en tram slechts één
brug, eene situatie welke allerlei bezwaren
met zich brengt. Wordt de trambrug ver-
nield — gij hebt het pas kunnen zien aan
de Peusangan-rivier, een weinig Ooste-
lijk van Bireuën — dan is ook het verkeer
over den landweg verbroken. Het ongemak
daarvan mag niet worden onderschat,
vooral ten opzichte van den opvoer van
militaire voorraden. En omdat de tram, als
zij storing heeft, haar vast transport in die
periode ook niet tijdelijk over den landweg
kan voeren, verliest zij dit voor een goed
deel. De jongste storing van ruim twee
maanden — men moge elders uitzoeken wie
voor dien langen duur aansprakelijk zijn —
kostte de tram circa f 1000 per dag, ter-
wijl bijv. de B. P. M. voor haar producten,
uitzag naar transport over zee.

De omstreken van Koeala Simpang schij-
nen mij levendiger toe; ge ziet hier meer
volk op den weg. Natuurlijk vindt ge aan
de peripherie niet den echten Atjeher; deze
begint eigenlijk pas voorbij Idi, doch niet-
temin is de toename van het Javaansche
element opvallend. Het zijn gewezen con-
tractanten die hier bleven hangen, werk-
volk dat bij de intreding der malaise werd
ontslagen, en dergelijke elementen. In eigen-
lijk Atjeh hebben die vooralsnog geen kans,
doch hier, in den buitenzoom, is de situatie
voor hen gunstiger.

Men blijft hen zien tot voorbij Langsa,
waar men geleidelijk de grens der Euro-
peesche cultuur-ondernemingen bereikt.

Te Langsa toefde de Landvoogd eeni-
gen tijd, o. a. voor de bezichtiging der
gouvernements-rubberonderneming.

Het bedrijf aldaar is van beteekenis,
ook omdat men er in vroeger jaren eene
proef heeft genomen met Atjehers in vrijen
arbeid.

Dat was eene interessante proef. Zij
werd ingezet in 1907, toen de rauwe oor-

logsperiode nog niet achter den rug was, en men wilde met den aanleg dezer rubberonderneming in vrijen arbeid der autochtone bevolking het bewijs leveren dat het land rustig was en het nu tijd werd den Atjeher aan geregelden arbeid te gewennen.

Zoo begon men met 500 vrije Atjehers, later opgevoerd tot 700. Wat deze lieden onderling allen gemeen hadden, was hun principieele afkeer van allen arbeid en hun slecht geweten. Als de politie op de onderneming verscheen, verdween onmiddellijk ruim de helft der Atjehsche arbeiders in het bosch. Hun angst was zóó treffend, dat de administrateur, die natuurlijk altijd wist wanneer de politie zou komen, tijdig op de onderneming een signaal gaf, waarop de Atjehsche „werklieden“ zich op hun gemak in de rimboe konden terugtrekken vóór de politie er was. Dit is strikt historisch.

Van de 700 koelies kwam slechts een deel uit; ze hadden weinig noodig voor hun onderhoud en werkten slechts een paar dagen in de week. Als ze nieuw gereedschap zagen, schrokken ze eveneens zeer ernstig en gingen er vandoor.

In 1908 moest de administrateur 80 contractkoelies van Java laten komen als eene kern, waarop tenminste voor geregelden arbeid zou kunnen worden gerekend. Het aantal Atjehers minderde steeds, en de administrateur organiseerde soms drijfjachten om wat werkvolk bijeen te krijgen, waarbij de „gevangenen“ op weg naar het werk voortdurend trachtten te ontsnappen.

In 1909 was het met de Atjehsche dagkoelies gedaan; zij bleven voor een deel alleen op taak werken. In 1914 waren er nog een paar over die werden getoond aan belangstellende bezoekers als merkwaardige exemplaren van den Atjehschen arbeidersstand.

Sindsdien wordt het gewone werk vrijwel alleen door Javanen verricht, waarvan de onderneming er momenteel bijna 700 heeft (mannen en vrouwen), waaronder circa 600 contractanten, die

een vast loon hebben van 55 cent per dag.

Wat de Atjehers betreft, die zijn nog alleen in dienst voor boschappen en -branden, en zij doen dit werk met groote overtuiging en toewijding. In ongelooflijk korten tijd hebben zij 100 H. A. bosch tegen de vlakte gelegd.

Het mangelt hen zeker niet aan goeden wil; dikwijls toonen zij een bijna nerveuzen ijver. Zij zijn uit de omliggende kampongs afkomstig en ook voor ander ruw werk — drainagewerk in de tuinen bijv. — zeer geschikt, zoodat men tevreden over hen is.

Het is overigens wel duidelijk dat men van deze menschen niet zoo spoedig de geschiktheid voor handwerk of ambacht mag verwachten. Opgemerkt moet worden, dat zij die geschiktheid elders wel afdoende hebben getoond.

Van de gouvernements rubber-onderneeming valt nog het volgende te zeggen.

Het ontginningsplan loopt tot 1500 à 1600 H. A.; na de vereenvoudiging van het werk sinds de malaise tot grooter zuinigheid dwong, kan deze ontginning op betrekkelijk weinig kostbare wijze geschieden. In dit jaar zal weer een 250 H. A. worden ontgonnen.

Men kan voor de Javanen de poenale sanctie nog niet missen, goeddeels als gevolg van het feit, dat men als koelies allerlei minderwaardige elementen krijgt toegezonden. De heer Giltjes — de huidige administrateur — heeft Java-ervaring en acht deze beslist noodig voor den goeden omgang met het werkvolk. Dit is van zóó groot belang dat hij, indien hij beschikte over goede Javaansche desa-menschen, over eenigen tijd de poenale sanctie wel zou kunnen missen. In dat geval zouden assistenten noodig zijn die taal en volk kennen.

Op deze onderneming werkte indertijd een Deli-assistent, doch hij veroorzaakte subiet allerlei geharrewar onder het volk. Terwijl vóór zijn komst alles goed ging liep het daarna mis. Toen hij één der

tappers had geslagen, bleven er dagelijks een tiental tappers weg en had men voortdurend perkara's met de koelies.

Ook hier blijkt weer hoe noodig het is dat zij die met werkvolk omgaan, van taal en gewoonten op de hoogte zijn.

Op ulto. December had de onderneming 340 H.A. nieuwe ontginning en 536 H. A. in productie. De taxatie der productie over 1926 was 250.000 kilo, doch men had 266.500 kilo gemaakt.

De administrateur is in tijdelijken dienst, doch ontvangt tantièmes, hetgeen ons de beste methode schijnt voor leiders van op het behalen van winst ingestelde bedrijven.

XXXVI.

Atjeh biedt, wat het kustland betreft, weinig interessants.

In dezen tijd van het jaar staat de padi nog te velde, en ge ziet dat het gewas er goed uitziet. Ook valt, na eene afwezigheid van verscheidene jaren, de uitbreiding van het sawah-areaal sterk op. Er is, men ziet dit, flink ontgonnen, Meureudoe, Samalanga en de vlakte van Pidië zijn thans uitstekend bebouwd, terwijl de vooruitgang ook elders is waar te nemen.

Het is zeker juist, dat de heerschende welvaart, naar de door ons in een vorigen brief geciteerde opmerkingen van een bevoegd beoordeelaar, volstrekt niets wil zeggen over verzoening met ons bestuur en dat dit alles slechts schijn is, het neemt niet weg dat toeneming der welvaart op andere gronden toch een aangenaam verschijnsel is. Zij brengt de menschen naar meer comfort, kweekt dus meerdere behoeften, en in gelijke mate wordt de oude rimboe-strijder omgezet in een Atjeher die in nette kleeren naar pasar en bioscoop gaat.

Het is, nadat ik dit land bijna vijf jaren niet heb gezien, wel zeer opvallend hoe zich in die toch niet zoo lange periode het aspect — ik heb het hier nog steeds over de Noord- en Oostkust — heeft gewijzigd.

Peperaanplantingen, vroeger de volks-cultuur bij uitnemendheid in Atjeh, komen nog slechts sporadisch voor. Men zegt dat zij den laatsten tijd, onder den invloed der stijgende peperprijzen, weer een weinig worden uitgebreid, doch niettemin is de vermindering over eenige jaren uiterst opvallend.

Nog sterker is het met de volkskleding gegaan.

Ge zaagt nog niet zoo lang geleden toch overal een flink deel der bevolking in de typisch Atjehsche kleeding, de mannen met hoofddoek of het bekende Oeleebalangtopi, de vrouwen in pantalon en badjoe.

Wèl, deze zijn op de Oostkust langzamerhand uitzonderingen geworden. Het is kortweg verbazingwekkend hoe sterk de verandering is; bijna overal draagt men de nietszeggende karakterlooze dracht welke het eenig gemeenschappelijk ideaal schijnt te zullen worden van de „Indonesiërs“, met het bekende donkere mutsje.

De vrouw vertoont zich bijna overal in sarong en badjoe. Wat de jongere mannen betreft, zij halen hun kleeding — ik herinner aan eene kwalificatie op een congres van den Bond van Kunstkringen — uit de „gruwelkamer der Westersche kleeding“, en loopen rond in jassen met Schiller-kragen, soms met opzienbarende dikke wollen mutsen, de bekende broedstoven voor ongedierte.

Ik kan niet zeggen dat dit valt toe te juichen. Wij zien gaarne dat een gevaarlijk vijand als de Atjeher zijn scherpe nagels verliest, doch verwording van nationale eigenschappen is nooit een opwekkend tafereel. En men onderschatte de betekenis van dit kleedingverschijnsel niet; het is de uiting van dezelfde nationale verslapping welke zich dan ook geleidelijk demonstreert in taal en adat.

Te Lam Meulo (in Pidië, nabij Keumala) dus in het hart van Atjeh, wilde kapitein Steinmetz, fd. controleur, bij het bezoek van den Landvoogd dezen een dertigtal Atjehsche hoofden toonen in adatkleding, dus met den hoofddoek.

Dit bleek zelfs dáár niet mogelijk, en men was verplicht genoeg te nemen met een ander soort hoofddoek; de typische van vroeger jaren bleek bijna eene rariteit te zijn geworden.

Zoo is het over de geheele Oost- en Noordkust; het is op de Westkust, tengevolge van haar isolement, veel minder merkbaar.

In de zeer duidelijke afslijping van Atjehsche eigenschappen en gewoonten langs de Oostkust speelt ook de auto eene groote rol. Het aantal wagens is zeer toegenomen; op elk keudétje ziet ge een paar bussen staan, meest een Ford-onderstel, waarop een soort kippenhok is gemonteerd, en daarmee jakkeren de chauffeurs over de smalle en gladde (immers goeddeels onverharde) wegen.

Ik heb op deze en vroegere reizen heel wat chauffeurs leeren kennen, doch de Atjeher spant, wat brutaal rijden betreft, wel de kroon. De Atjeher is nerveus, expressief, wij zouden zeggen: een opgewonden standje, en dan is het juist iets voor hem met een auto'tje door allerlei bochten in smalle bergwegen te vliegen. Hij doet het zeer handig, en bij wijze van sport; hij is zeer gelukkig, indien hij in het smerigst tempo langs een keudé kan daveren, zoodat al z'n kontjo's bewonderend opkijken, maar op een slechten weg en in een kleinen wagen is een ritje met hem lijfstraffelijke rechtspleging.

Hoezeer zich het adat-verlies reeds thans doet merken blijkt bijv. uit de nieuwe danspartijen welke de laatste jaren geleidelijk meer aanhangers krijgen en door vrouwen worden uitgevoerd.

Dit dansspel heet „seulaweuë“; vrouwen worden daarvoor speciaal opgeleid evenals de ronggengs op Java, en vormen gezelschappen die tegen betaling, overal optreden wáár zij worden ontboden. In Pidië zitten thans reeds niet minder dan acht van die danstroepen; hunne uitvoeringen, bij de jongere mannen en zwakin-de-leer zijnde Oeleebalangs zeer gewild, wekken de ergernis der goede hoofden en oudere mannen, vooral van de Oelama's, die er een spel in zien dat strijdig is met godsdienst en adat.

Maar wat helpt het verbod der Oeleebalangs als de Kaoem Moeda zich met voorliefde aan dit vermaak overgeeft?

Het gaat reeds zoo ver dat een seulaweuë-troep van Padang Tidji eene uitvoering zou geven in de buurt van

Seulimeum, dus in het gebied van het te Lam-sih wonende bekende Sagi-hoofd Panglima Polim, toch wel een der meest gezaghebbende hoofden. Deze is een verbitterd tegenstander van deze vrouwen-dansen en hij wist de reeds gesloten overeenkomst met den leider te cancelen door dezen eene schadeloosstelling van f 400 of f 600 te geven, waarop hij met z'n dansmeiden wegtrok.

En als ge nu weet hoezeer de Atjeher is gehecht aan zijn „peng“ (geld) begrijpt ge hoe sterk Panglima Polim wel tegen de seulaweuë-vertooningen moet zijn.

* *
*

Om tot den sawah-bouw terug te keeren, niet alleen is het beplante oppervlak in de laatste jaren uitgebreid, doch ook de irrigatie schijnt thans beter.

Er is eene periode geweest, in de laatste jaren van het gereorganiseerd verzet en kort daarna, dat men hoofden die men gunstig wilde stemmen, op allerlei manieren bevoordeelde. Zij kregen geld (dit kwam ook later nog weleens voor. . .), of werden gelukkig gemaakt met een waterleiding naar hun sawahs, een weg, een brug of wát dan ook. Het was alles, zoo zei men, terwille van de pacificatie, evenals de zware caoutchouc-stokken, zonder welke men in streken waar nog weleens aanslagen voorkwamen, liever niet uitging en die deswege „pacificatie-knuppels“ werden genoemd.

Wanneer een hoofd werd begunstigd, was er altijd weer een buurman die óók wat wilde hebben, en dikwijls gaf men hem dit om de heeren maar stil te houden.

Zoo was het, met irrigatie en politieke stuwdammen, wegen enz. als pacificatiemiddelen, vroeger eene hopelooze verwarring. Men staat versteld als men daarvan, in officieele stukken, de klinkende bewijzen vindt, en zij hebben onze reputatie op het gebied van irrigatie geen goed gedaan, zoodat de bevolking dikwijls niets moest hebben van onze leidingen, waardoor geen water stroomde, omdat dit nu eenmaal niet naar boven

kan loopen. Men had n.l. soms op verkeerd hoogteniveau gewerkt, en dit leidde tot zeer dwaze resultaten.

Het indertijd door den heer Kern (van Inlandsche zaken) ingediende rapport over Atjehsche aangelegenheden bevat hieromtrent zeer éclatante opmerkingen. Het blijkt uit mededeelingen van insiders dat de heer Kern het ten opzichte der waardeering van verschillende werken weleens mis had, doch wat de feiten betreft — welke trouwens door ons indertijd konden worden gecontroleerd bij andere personen of ter plaatse — is het de moeite waard die pacificatie-irrigatie of „zoethouders“ nogeens in de herinnering terug te roepen.

Daar was dan allereerst de Teupin Raja-dam, een schutbalk-stuwdam in de Kroeëng Raja, die f 50.360 heeft gekost. Het werk was een „zoethouder“ voor den Oeleebalang van Ndjong, ten Zuiden van Sigli.

Maar natuurlijk wilde toen de Oeleebalang van Gloempang Pajong ook wat hebben van de taart. Om zijn ongenoegen te toonen over de bevoorrechting van zijn buurman-oeleebalang (vrijwel alle buurlieden-oeleebalangs kunnen elkaar niet uitstaan) liet T. Gam, hoofd van Gloempang Pajong, alles afbreken wat door of voor zijn vijand was opgebouwd. Tenslotte besloot men, om hem ter wille te zijn, den dam meer bovenstrooms aan te leggen, hetgeen geschiedde onder dekking van marchaussees. Anders had wellicht het hoofd van Ndjong aan het afbreken getogen.

Het nulpunt, vanwaar de metingen begonnen, was... een spijker welke op de goede hoogte in een boom was geslagen (historisch)! Toen men na eenigen tijd, in 1920 zou beginnen, bleek de spijker te zijn verdwenen, en dus begon men maar zoo ongeveer op de gis. Met het gevolg, dat de basis verkeerd was en het water ongeveer 1 M. te laag werd opgestuwd!

Gelukkig heeft men later, in de periode van beter inzicht, toen irrigatie-zaken weer door irrigatiemannen werden behandeld, dit werk kunnen doen verbeteren; in 1923 kwam het gereed en thans is dit de mooiste stuwdam van Atjeh.

Dan had men den politieken stuwdam (onder gen. van Heutsz) in de Kroeëng Daroj, aangelegd bij kampong Adjoeën, en destijds begroot op f 24.312. Het was eene mislukking; er was alleen water, wanneer het hard regende, dus juist op een moment dat men het best kon missen.

Thans hoor ik dat de dam nog immer te weinig water geeft, doch niet bepaald ontbruikbaar is.

In de Idi-rivier heeft men ook jaren gesukkeld met een proefstuwdam. Het begon in 1913, is dus bijna een klassiek geval. Er is f 30.000 besteed aan een dam van tjemarastammen, ter vervanging van een Inlandsch dammetje dat diende voor de bevoeiing van circa 1000 H. A., doch bij een bandjir wegsloeg.

De proefstuwdam is in 1918 ook vernield, waarmee de f 30.000 geheel verloren waren. Acht jaren heeft de misère geduurd, doch in 1926 is men begonnen met een permanenten dam die spoedig gereed zal zijn.

Tenslotte de mislukking van de groote Peusangan-werken, waaraan een paar ton waren ten koste gelegd en die in 1916 klaar waren. Gij komt er, als ge van Lho Seumawé, naar Bireuen rijdend, den zijweg naar Panté Lhong inslaat. De drempel der sluis lag hooger dan het rivierbed! In 1919 is die drempel wat verlaagd, doch niet voldoende; in 1922 lag hij nog veel te hoog.

Gij begrijpt dat de bevolking na dergelijke mislukkingen, heel weinig vertrouwen had in de irrigatiewerken uit die overgangperiode, toen de politiek er mee was gemoeid.

Er zijn tal van voorbeelden welke dit bewijzen; dikwijls weigerde de Atjeher zijn aandeel in die werken uit te voeren, ondanks voorafgaande toezeggingen. Overal maakt de bevolking zelf de secundaire en tertiaire leidingen, doch herhaaldelijk weigerde zij dit in Atjeh, waardoor het Gouvernement ook dit deel van het werk kon laten verrichten. Zoo kreeg zij het volle geschenk der irrigatie en ons be-

stuur heeft zich daarin dikwijls geschikt met eene bereidwilligheid welke in geen ander deel van den Archipel zou zijn betoond. Men is echter tegenover den Atjeher veelal overdreven toeschietelijk; hij is een kruidje-roer-mij-niet en men toonde soms groote angstvalligheid als het er om ging van hem een billijk aandeel, in geld of arbeid, te vorderen bij aanleg van werken welke slechts *zijn* economisch belang dienen.

Men ziet hiervan een sprekend voorbeeld in de historie der Lang Kareuengwerken bij Indrapoeri in Groot-Atjeh.

Deze werken liggen in de Kroeng Kareuëng, een zijtak van de Atjeh-rivier en verbeteren de bevoeiing van ruim 1000 bahoes sawah. In 1913 werd een som van f 32110 toegestaan voor een permanenten stuwdam, in 1918 weer f 17030 voor het graven van 2,7 K.M. hoofdleiding.

De bevolking beloofde het verdere verdeel-leidingnet te graven, doch toen de dienst der irrigatie klaar was, weigerde men botweg die belofte na te komen.

Het Gouvernement heeft voor dien onwil gebukt, en bij G. B. van 17 September 1919 no. 85 werd een bedrag van f 38205 gevoteerd voor de uitvoering van het werk dat de bevolking weigerde.

Maar deze beloofde toen dat, indien dit klaar was, zij in elk geval de tertiaire leidingen zou graven.

Enfin, van landswege werden die f 38205 verwerkt en toen alles klaar was ... u raadt het :

weigerde de bevolking ook die tertiaire leidingen te maken !

Zij hield hardnekkig voet bij stuk, was niet tot toegeven te bewegen.

En — het verhaal wordt eentonig als dat der gestolen buffels van Multatuli — het Gouvernement nam nu ook dit laatste deel dezer taak op zich. Bij besluit van den Directeur der B. O. W. ddo 3 Augustus 1922 no. 23601 werd voor het graven der tertiaire leidingen een bedrag van f 10800 toegestaan.

Zoo had de bevolking alles voor niets. Atjeh is altijd een schadepost, en de onwil van den Atjeher wordt betaald door de goedwillige bevolking van andere landen, die niet zoo vlug in verzet komt en niet zoo gevaarlijk is in het gevecht.

Ik herzeg: de bevolking had nu alles voor niets; er is daar nu eene technische bevloeiing welke zeer goed functionneert en na een paar jaren gebruik door de bevolking wordt gewaardeerd.

Doch ik ben er nog niet met mijne eentonige opsomming.

Want nadat de bevolking door haar hardnekkigen onwil het Gouvernement had gedwongen háár werk te doen, zonder dat het haar één cent of één handbeweging kostte — nu komt de klap op den vuurpijl — toen

toen eischte zij schadevergoeding voor haar grond welke voor het graven der tertiaire leidingen was gebruikt.

En het resultaat was: dat onder den druk van het Binnenlandsch Bestuur bij proces-verbaal van 21 October 1922 — ik heb het stuk moeten zien, alvorens het te kunnen gelooven — een bedrag van f 2447 aan de bevolking is uitbetaald als schade-loosstelling voor haar grond, welke voor het graven der 0,75 M. breede tertiaire leidingen was gebruikt!

Hiermee was het afgelopen. Misschien ook wel niet. Het is mogelijk dat er nog een klinkende chandoerie (slametan) is gegeven om de bevolking gunstig te stemmen. Ik weet het niet.

Het is eigenlijk wel zeer beschamend voor ons.

Indien men inderdaad wil voorkomen dat de Atjeher om enkele guldens schade patrouilles aanvalt — men zag dit nog in het geval van T. Angkasah en den overval op het bivak Blang Pidië — en men wil hem dan niet toedienen eene militaire kastijding, zóó hard dat zij nog een jaar of tien nawerkt, laat men dan tenminste doen waarop ook wij meermalen wezen:

zich van allerlei bemoeienissen met de affaires van den Atjeher onthouden tot hij zelf om onze hulp komt vragen, en derhalve ook bereid is zich daarvoor eenige offers te getroosten.

Wij hebben te constateeren dat thans in Bakongan, bekend door de laatste klewang-aanvallen, een irrigatiewerk wordt aangelegd dat eveneens een politiek doel heeft. Het gaat om de bevloeiing van een areaal door een stuwdam in de Kroeëng Bakongan, ten bedrage van f 34.000.

Ook hier zullen de tertiaire leidingen door de B.O.W. worden gegraven, waardoor het politiek karakter dezer werken wel zeer duidelijk blijkt.

Gelukkig krijgt men hiervoor een technisch zeer goed werk; de tijd dat nulpunt-spijkers uit boomstammen verdwenen, en dús de aanleg een failure werd, is voorbij.

XXXVII.

Het gaat, schreven wij, in de laatste jaren beter met de irrigatie. Men moge dan nog wel werken uitvoeren met een politiek doel als die in de Kroeëng Bakongan, die uitvoering geschiedt tenminste door bevoegde technici onder de vrije leiding van het bureau te Koeta Radja. Het is niet meer de generaal die z'n stok in den grond steekt en in hoogste instantie zegt: „hier komt de leiding, of: de brug,” als in den tijd toen die goeie ouwe Heinzenknecht in kali's dook, weer boven kwam met een handvol modderige aarde en proestend zei: „Generaal, de grond is goed!”

Nu vraagt langzamerhand de groote vlakte om Lho Soekon meerdere belangstelling. Hier stroomen verschillende rivieren: die van Pasé, Kerto en Peuto, die boven Lho Soekon samenkomen en dan als de Kroeëng Kerto naar zee stroomen.

Zij die deze streek vroeger bezochten, kennen die reusachtige moerassen, waarmee in den regentijd niets te beginnen is: de Paja Seumidom en andere die hier vrijwel naast elkaar liggen. Gij ziet op de wegen de bewijzen van den hoogen stand van het grondwater, en vooral in deze streek is bij regen voorzichtig rijden geboden.

Aan de randen, vooral van de Paja Seumidom, begint de bevolking al te bouwen en voorzichtig vordert men hier jaarlijks.

Er zijn in dit gebied tienduizenden hectaren bouwgrond te winnen, en men wil dit alles omvatten in één groot plan van irrigatie en vooral van drainage. Dit jaar wil men het evengenoemde moeras droogleggen door een kanaal naar zee, tot boven vloedpeil.

Voor de uitwerking van het groote plan dat de geheele vlakte van Lho Soekon omvat, heeft het irrigatiebureau echter geen personeel beschikbaar.

De vlakte van Pidië verkeert in betere conditie; zij heeft slechts eene wilde bevoeiing doch deze is door den aard van het terrein dat zekere helling heeft, zeer goed te noemen. Er is hier en daar echter, door het aanleggen van enkele werkjes, hulp noodig geweest. Thans is dit land een uitstekend rijstgebied, doch er valt nog een massa uit te breiden en te verbeteren.

Het bestuur schat dat Pidië kan komen op een export van 20.000 ton rijst ter waarde van drie miljoen gulden 's jaars, bij welke cijfers er rekening mee is gehouden dat de helft van het aantal gezinnen aan landbouw doet en dat men voldoende rijst aanhoudt voor de eigen consumptie.

Er is nog een groot complex irrigeerbare gronden, in Meureudoe bijv. de Blang Rheuë, eene vlakte die in vroeger jaren bewoond was, doch in de tijden van den perang een schuilplaats van kwaadwilligen werd.

Men wil daar nu weer terug: op deze vlakte is voldoende bouwgrond voor 2000 gezinnen, doch er zal eerst moeten worden gezorgd voor een behoorlijken weg.

Ook op dit gebied dient met omzichtigheid te worden voortgewerkt; dikwijls zal kunnen worden volstaan met kleine hulp, zooals niet alleen in de vlakte van Pidië, doch in de eveneens regelmatig naar zee hellende vlakten van Zuid-Samalanga en Meureudoe, welke door flinke uit het gebergte komende rivieren worden doorkruist.

Zoo werd onder leiding van Toekoe Tjhi, de bekende Oeleëbalang van Samalanga, de Bateë Ilië-leiding aangelegd welke de geheele vlakte bevoeit.

Gij herinnert u het machtige Batoe Iliq, zooals deze heuvel vroeger heette? Hij komt in de historie van Atjeh herhaaldelijk voor als doelwit van militaire expedities, bijv. in 1877 en 1880. In laatstgenoemd jaar stieten onze troepen voor Batoe Iliq het hoofd, en het zou meer dan twintig jaren duren vóór dit échec werd gewroken.

In 1901 trok van Heutsz er heen en veroverde de onneembaar geachte kampong stormenderhand.

Het was een wapenfeit van den eersten rang dat Hoyneck van Papendrecht inspireerde tot zijn bekend schilderstuk, dat eigenlijk meer eene afbeelding is der rugzijden van generaal van Heutsz en zijn staf, dan van de bestorming eener benteng.

Maar thans verwijst men u nog slechts naar Bateë Ilië (zoo is de huidige naam) omdat dicht bij dien heuvel, onder de brug over de Samalanga-rivier, de leiding begint welke de vlakte van dien naam bevoeit.

Men moet, in dit land, geduldig zijn. Doch hij die er na een aantal jaren terugkeert, ziet vooral op de Oost- en Noordkust de teekenen van grooten vooruitgang op landbouwgebied, en al moge de peper dan verdwijnen, men gaat vooruit in de richting van een zeer belangrijken rijst-export welke bij dien geweldigen slokop: Sumatra's Oostkust, een gragen afnemer vindt.

* * *

De Oeleëbalangs zijn bijna overal grootgrondbezitters, en dit bezit is uiteraard belangrijk in waarde toegenomen door betere bevloeiing en bebouwing.

Het is deze vorm van bezit: de agrarische, welke in the long run de rustigste menschen fokt, omdat hij die de kwade kans van den opstand waagt, zijn bezit niet in veiligheid kan brengen.

Het bewerken van den grond door de bevolking in deelbouw, hier „mawah“ genoemd, is, ook al teekent het grootgrondbezit zich zoo scherp af, in geen geval als uitbuiting der bevolking te beschouwen. Evenmin als het pachtstelsel in Engeland.

Omdat de Oeleëbalang baas en belanghebbende is heeft men centrale leiding, ook voor de bevoeiing, waarmee anders ieder zou doen wat hij wilde. Zonder die leiding zou bovendien ieder planten op den datum welke hem wenschelijk toeschijnt, en natuurlijk over alles ruzie maken met z'n buurman.

Aldus vindt deze bevolking bevrediging in zulke agrarische verhoudingen. En als zij dit vindt op hare manier, zooals bijv. die op Bali met het Soebak-stelsel en in de Minahassa met het „mapaloes“, hoede men zich voor Westersch ingrijpen.

Wilt ge hier, ook in de agrarische lijn, een symptoom van meer economisch inzicht?

Er wordt in Pidië eene naamlooze vennootschap opgericht van Oeleëbalangs uit dit gebied, tot exploitatie van een rijstpellerij. Een kapitaal van 60 mille is bijeengebracht, waarvan 36 mille is bestemd voor de installatie. De groote verbetering der verkeerswegen, waardoor de afzet naar Deli gemakkelijker wordt, en het voorbeeld van een Europeaan, den heer Baars, hebben de Oeleëbalangs de oogen geopend voor zekere toekomstmogelijkheden. Er zijn dan in Sigli drie rijstpellerijen, n.l. één van een Chinees, één van den heer Baars en één van de Oeleëbalangs.

Deze leveren zelf hun padi, waarmee zij gedeeltelijk hun aandeelen betalen.

Maar het merkwaardigste is dat ge hier oude doodsvijanden, sommigen door bloedveeten gescheiden, ziet samengaan in dit bedrijf. Er zijn hier zeer veel Oeleëbalangs, o.w. zeer machtige en rijke. Ik noem Teungkoe Hadji Brahim van Ndjong, van wien men vertelt dat een bedrag van één ton aan bankpapier, bewaard in een kist in zijn woning, door ongedierte werd opgevreten. Dan de befaamde Toekoe Oemar Keumangan, ook in officieele stukken weleens aangeduid met zijn bijnaam: „de ongekroonde koning van Pidië“, die eigenaar is van groote complexen sawah en eene houtzagerij te Meulaboh, welke

laatste bezitting hij gaarne zou zien als het einde eener keten, loopend door de Kawaj XVI naar de Westkust als symbool van zijn invloed.

Er zijn er meer die er warmpjes inzitten, en zij zijn over het algemeen, naar Atjehschen trant, op het geld als de duivel op een ziel. Het moest wel een sterk gevoeld financieel motief zijn dat oude vijanden, tusschen wie, wat sommigen betreft, nog de „bila“ (bloedwraak) zweeft, nu samen in die rijstpellerij zitten.

Het groote vraagstuk, wat de rijst betreft, is in Pidië de omzetting van roode in witte rijst.

De Atjehsche roode rijst is een uitstekend voedsel en de Arbeidsinspectie heeft wel haar best gedaan deze soort er op de ondernemingen in te krijgen, doch de koelies willen er nu eenmaal niet aan en verlangen mooie witte rijst.

Dr. Jansen wilde een goede soort padi van Java via de Oeleëbalangs in Atjeh populair maken, doch anderen achten dit minder goed, omdat die soort hier niet is geacclimatiseerd en nog niet bestand tegen allerlei kwalen. Liever zou men een in Atjeh thuis behorende rijstsoort hebben welke productie dan door selectie ware op te voeren.

* *
*

Wat de andere cultures betreft, en dan worden hier bedoeld die voor de Europeesche markt, is Atjeh nog vrij misdeeld.

Koeala Simpang en Langsa kunnen hier buiten beschouwing blijven, omdat zij aan de peripherie liggen.

Dan vindt ge een paar ondernemingen ten Zuiden van Lho Seumawé, waar vroeger de H. V. A. werkte op de z. g. Boeloe Blang Ara-concessies in het landschap Nizam. Over die concessies is indertijd heel wat te doen geweest; in de Eerste Kamer begon van Kol er over. T. Boedjang, Oeleëbalang van Nizam, had de beschuldiging gelanceerd dat de aanvraagster der

concessies de bezwaren van hoofden en bevolking slechts had kunnen overwinnen door de belofte van „present tanah“, n.l. een bedrag in geld.

Een serieus onderzoek heeft toen aangetoond dat die beschuldiging leugenachtig was; dit kon met sprekende data wor-aangetoond. Eene dergelijke klacht was te wachten van iemand als de Oeleëbalang van Nizam die zich met allerlei complot-ten inliet, omdat hij zich tusschen de andere Oeleëbalangs niet op zijn plaats voelde.

De H. V. A. heeft later deze terreinen geabandonneerd en er een groot kapitaal in laten zitten.

Thans zijn dezelfde gronden geoccupeerd voor de onderneming Aloeë Perba; men heeft er koffie geplant en wil er ook rubber zetten. Verder is er, in Lho Soekon, eene onderneming, de Pira Estates, van eene Engelsche maatschappij.

Men ziet, het is nog niet veel.

De Alaslanden hebben in den laatsten tijd wat meer belangstelling.

De onderneming Perboengan bij Koe-ta Tjané, tot dusver koffie, breidt zich uit door rubber-aanplant. Verder heeft men bij Kota Tengah eene vezelonderneming van den heer Verdouw.

Men vond in die contreien vroeger eene sereh-onderneming, doch die mislukte en is thans eigendom van een Amsterdamsch concern dat er tabak wil planten. Dan nog eene kleine onderneming vroeger koffie en thans rubber, in handen van de Borneo Dutch.

Tenslotte de concessies welke in handen zijn van den heer Hosoda, eene bekende figuur in de cultures van de af-deeling Oeloe Soengei (Z. O. Borneo).

Eene aanvraag van den heer Cordes is nog in behandeling.

Wat de Gajoelanden betreft, speciaal het Meer-gebied en aangrenzende streken, valt het volgende te zeggen.

Bij Takengon — even vóór men, uit het gebergte komend, dit plaatsje binnenrijdt —

zit nog steeds de familie Veenhuizen (van den oud-resident) die er in 1922 met de cultuur van aardappelen begon. Dit scheen mij destijds niet zoo schitterend. Thans staat er een aanplant van Java-koffie, en zij ziet er, zoo op het oog, zeer goed uit. De ervaring elders heeft geleerd dat deze koffie uiterst gevoelig is voor temperatuur, zon en andere factoren. Hier bij Takengon zag ik haar zonder schaduwboomen; men moet afwachten wat dit zal worden.

Naar de prachtige vlakten (blang's) op voldoende hoogte bezijden den grooten Gajoe-weg is indertijd een onderzoek ingesteld. In 1917 was van planterszijde voor die terreinen veel belangstelling; sommigen droomden reeds van een tweede Siantar. Dr. Rutgers — de huidige directeur van Landbouw en destijds directeur van het Avros-proefstation — is er toen heen geweest voor een onderzoek dat niet gunstig uitviel. De gronden bleken er zeer zeker niet superieur, terwijl de zware wind de theecultuur daar onmogelijk zou maken.

In elk geval: ook thans liggen die vlakten er nog juist als vroeger.

Later zijn de heeren dr. Palm en dr. Jochems in het terrein, wat meer bezijden den weg geweest, en zij kregen daar een veel gunstiger indruk. Dr. Palm vroeg zelf, niet ver van K. M. 80, een erfpachtsperceel, dat thans is ondergebracht in de Cultuur Maatij Takengon. De onderneming heet Bandar Lampehan en is 1800 H. A. groot, waarvan 30 met koffie zijn beplant.

In het begin van 1926 stelde de heer Slotemaker een onderzoek in en vond naar zijne meening schitterende thee-gronden ongeveer 8 K. M. van den Gajoe-weg. Hij vroeg vier erfpachtsperceelen, ieder van 2500 H. A. en kreeg er drie, die nu zijn ondergebracht in de Serdang Cultuur Maatij.

Er zijn momenteel nog in behandeling eene aanvraag van Jhr. Roëll om twee

perceelen, en van den heer Hosoda (Japanner) om erfpachtsgrond tegen de helling van den Poepandji; hij wil daar koffie planten.

Tenslotte vroeg de heer v. d. Berg twee perceelen langs den Gajoe-weg, terwijl ook de gebroeders Veenhuizen ieder een stuk aanvroegen.

Hiermee is ook voor de Gajoe-landen de opsomming afgelopen.

Men moet verder nog melding maken van de plannen, vooral van de Société Financière in de omstreken van Meulaboh.

Wij hopen ook hiervan het beste; Atjeh kan cultuurondernemingen goed gebruiken. Zij zouden meer kunnen bijdragen aan de normaliseering van dit land dan een bataljon infanterie. Intusschen, zij die hier het grootlandbouwbedrijf willen uitoefenen, hebben geen pacificatie-motieven, en zij zullen, ook al is de grond geschikt, met nog andere factoren rekening hebben te houden.

Atjeh zal zeker nimmer een tweede Oostkust-gebied worden. Voor zoover de bekendheid van den bodem in 1922 reikte — men weet er ook thans nog slechts betrekkelijk weinig van — was dr. Rutgers destijds van oordeel dat Atjeh de opmerkelijke homogeniteit van gronden welke de Oostkust typeert, mist; in eerst-ge-noemd land vindt men op geringe afstanden belangrijke grondverschillen.

Over de Alas-vallei was dr. Rutgers toen in het geheel niet te spreken. Die vallei is alleen te bereiken over een weg van 200 K.M. lengte, zoodat het transport der producten buitengewoon kostbaar zal worden.

Ik herinner in dit verband aan de talrijke klachten welke vroeger over de transportmisère werden geuit door planters uit de omgeving van Moeara Laboeh (Sum. Westkust), wier product de kosten van het vervoer naar Padang bijna niet meer kon dragen. Allerlei omstandigheden welke in goede tijden nauwelijks meetellen

kregen toen het karakter van een bijna niet te dragen druk; sommige ondernemingen waren aan den rand van den ondergang.

De transportmoeilijkheden der binnenstreken van Atjeh zijn minstens even groot en zullen zich mettertijd terdege doen voelen.

Men moet niet vergeten dat de cultures thans een zeer goeden tijd doormaken, doch daarin kan nog wel eens verandering komen.

Het is zaak dat men met de slechtere tijden rekening houdt, en vooral de transportkwestie in dat verband beziet.

Hoëzeer wij het beste hopen voor de ontwikkeling der groot-cultures in Atjeh, zijn wij zeer bescheiden in onze verwachtingen.

De toekomst zal het leeren.

XXXVIII.

Men weet nog niet veel van Atjeh's binnenland, ook al is dit vrijwel overal door onze troepen doorkruist.

Heeft het geweldige bergencomplex dat het geheele binnenland bedekt, zijn schitterende partijen? Kan dit gebied worden vergeleken bij de bergstreken van Java, wat natuurschoon betreft?

Een duidelijk antwoord kan hierop voornog niet worden gegeven; een goed deel van het gebergte is bedekt met ongerept bosch, waardoor de patrouilles een enkele maal een pad kaptten, dat in de tropische natuur weer snel is dichtgegroeid. Er zijn voetpaden naar de nederzettingen welke tusschen Oost- en Westkust liggen, de terreinen der oude peperplanters, gevormd door kolonisatie vanuit de kuststreken, doch daaromheen strekt zich een gebied uit dat slechts nu en dan door enkele zoekers van boschproducten wordt betreden.

Er zijn een tweetal plekken in de Noordelijke helft van Atjeh welke door den aanleg van rijwegen in betere conditie zijn gebracht: Takengon en Tangsé, en reeds thans trekken zij de aandacht van hen die de warme kuststrook een poos willen ruilen voor een goed klimaat in mooie omgeving.

Takengon spant wel de kroon; het Meergebied kan de vergelijking met de mooiste partijen van Java doorstaan en het bezit aantrekkelikheden welke elders worden gemist.

De weg, ontworpen en uitgevoerd door de toenmalige luitenants Helb en den bekenden Heinzenknecht, den gemoedelijken ouden Beier die aan Atjeh scheen vastgegroeid en ten slotte bij K. M. 18 op dien weg werd vermoord — zijn borstbeeld staat te Bireuën op het beginpunt van den weg — is in uitstekende conditie. Hij heeft eene lengte van 105 K. M., welke, door de tallooze slingeringen over de uitloopers van den Geureudong en den Boer-ni-Telong, een rijtijd van circa drie uren vorderen.

Halverwege ligt de Blang Rakal, waar vroeger het bivak stond, welks militaire bezetting tot taak had de beveiliging van het transport.

Dat bivak is nu verdwenen; het is één der zeer weinige militaire posten welke in de latere jaren zijn opgedoekt. Thans staat in de geweldige eenzaamheid van dit gebied een kleine keudé (pasar), met een stuk of wat warongs, en in één daarvan schenkt eene Minangkabausche vrouw u den heerlijksten kop koffie welken ge in weken hebt gehad.

Hier zijt ge al op eene hoogte van 800 M., en nu komt ge in de streek der „blang's", de uitgestrekte, met gras en adelaarsvarens begroeide vlakten, waarop dennenboomen staan, ver genoeg uiteen om den blik ruimte tot dwalen te geven, en toch weer voldoende in onderling verband om op den achtergrond het lichte groen van den bodem te doen verdwijnen in de massa van het bosch.

Het zijn vlakten van wondere schoonheid, en er is niets dan de wind en de zon. Niets stoort er de plechtige stilte welke deze blang's eene droomerige bekoring geeft, als zweefden hier slechts leven en lust van edeler aard dan die der menschen.

Zij liggen naast den weg, tot het zware bergterrein geen ruimte laat voor vlakte, en dan welven rondom u de ruige ruggen, eene in alle richtingen ongebroken warreling van bosch en berg, majestueus in zijn grootsche verlatenheid.

Bij K. M. 96, op het hoogste punt van dezen weg: 1500 M., zinkt vóór u het landschap in de diepte, en ziet ge in de bruingroene omlijsting van den bergrand, den spiegel van het meer, bleekwit van vale nevels die door de lucht jagen.

Dit is een land van grootsche schoonheid en voorname structuur. En ge herinnert u de Padangsche Bovenlanden, ongetwijfeld mooi en lieflijk, maar ontwijd door de colporteurs van het mercantiele toerisme, dat alle attracties van etiketten voorziet, waarbij gij een billijk kwantum bewondering te spuien hebt.

De houten hand meldt suggestief: „mooi uitzicht“, „waterval“, en in de Harau-kloof, waar de hooge bergwand vóór u staat, loodrecht als de barrière voor eene andere wereld, meldt een plankje, plichtgetrouw: „Echo.“

Dan draven er wat snaakjes met uw auto mee en zij verklaren te zijn: „toekang echo“, die als er een fooi te verdienen is, met groote toewijding gillen: „Ini toean persèn banja-a-a-k!“, zoodat ge in den auto het fijne genot dezer echo kunt savouereeren zonder zelf te brullen...

Maar in het Meergebied zijt ge met de Natuur alleen; zij is hier zichzelf, niet besprenkeld met vieze toerisme-parasietjes.

Op den vlakken Noordoever ligt Takengon, een militaire nederzetting en bestuurscentrum, en op de wijde vlakte daarachter, de „Blang Kolag“, staat nog de groote mangga-boom, waaronder van Daalen op zijn vermaarden tocht dwars door dit gebied de Gajoe-hoofden bijeenriep, zoodat men hem nu nog den van Daalen-boom noemt.

In dit Atjeh, waar meer dan veertig jaren is gevochten, zóó wild en hardnekkig als in geen ander deel van onzen grooten Archipel, hebben steenen, tjot's, boomen enz. hunne geschiedenis.

Behalve den van Daalen-boom bij Takengon hebben we den van Heutz-boom vóór het défilé op den weg naar Tangsé, en nog altijd staat naast de groote mesdjid te Koeta Radja de Köhler-boom, waaronder de generaal stond,

toen de doodelijke kogel hem trof.

* *
*

Takengon is sinds 1922 wat grooter geworden. Er zijn een paar logeergebouwen bij gekomen, terwijl de oude pasanggrahan er ook nog staat. De mandoer is een hevig cuisinier en men vertelt wonderen van zijn rijsttafel, maar een vijandig lot onthoudt ons dagen achtereen deze genieting.

Een gast troost ons met de opmerking dat ik op het station te Samalanga mijn schade kan inhalen; daar is een mandoer die het beste fornuis van Atjeh voert. En mijn epicuristische voorlichter vertelt enthousiast hoe je daar alleen van kreeften drie soorten krijgt, zóó (hij duidt met de vingers de grootte van een ei aan), dan zóó... en tenslotte zóó (nu geeft-ie de lengte aan van een voordeeligen schelvisch). Om van de ajam en de rest maar te zwijgen.

Toen hebben m'n reisgenoot en ik lantas Samalanga opgebeld en daar den volgenden dag op het station twee lunchen besteld... en we hebben er gekregen: eene poging-tot-soep, aardappelen en een soort van rubber-lapjes. Geen kreeften-in-drie-étages, geen ajam besengèk...

Het bleek dat de goede mandoer juist ontslagen was; alle mandoers die lekker koken zijn altijd nèt weg als ik kom.

O, men is niet voor zijn plezier op de wereld. Men zij dus voorzichtig met aanbevolen adressen.

Ik ben den landvoogdelijken stoet twee dagen vooruit gereisd om nog wat met de menschen te kunnen praten. Toch wandel ik reeds in de schaduwen welke de reizende Gouverneur-Generaal vooruit werpt, en er zijn allerwegen symptomen van buitengewone deining waarneembaar.

Overall komen stille rimboe-mannen bij elkaar; door het hooge bezoek worden zij losgepeuterd uit de eenzaamheid hunner in het sombere binnenland gelegen posten, en zij stroomen nu naar de enkele centra voor de „conferentie“, nàdat de Landvoogd zal zijn vertrokken. In wijs zwijgen worden vermaarde dranken gekeurd en ge ziet zonderlinge flesschen in

stroomomhulsels. Het gerucht wil zelfs dat „Haantje“, de populaire legerverpleger, die nu te Koeta Radja even goed alleen het werk doet, waarmee vroeger een gansche staf van intendanten zich bezig hield, de heele linie is afgereisd om verschillende minoemans zèlf te keuren, opdat Atjeh ook wat dit betreft geen kwaad figuur make.

En van Koeta Radja uit zijn naar alle plaatsen waar de Landvoogd zal dineeren, vooraf opgemaakte menu's gezonden.

Men moet in Atjeh aan al die dingen denken.

Want daar was vroeger, zoo zegt de Atjeh-klant bij den avondbabbel — over het meer hangt nu de lichte maansluis — de achtdaagsche inspectie-reis van generaal Swart, van wien men meende te weten dat-ie een ongebonden liefhebber was van zwart zuur en blanc manger, zoodat men hem nu precies ook overal waar hij die acht dagen at, deze gerechten had voorgezet, terwijl hij, daar er ook dames aanzaten, toch niets anders kon doen dan groote verrukking voorwenden, tot-ie, eindelijk thuis zich opnieuw zwart zuur en blanc manger zag voorgezet als attentie bij z'n terugkeer.

En, bij een vrij langdurige reis van kolonel Pluim Mentz, hadden alle diens aanstaande gastheeren zich deugdelyk geïnformeerd bij iemand die hem goed kende en gezegd had: dat de kolonel zooveel van asperges hield, zoodat-ie de heele reis overal, maar dan ook overal, asperges op de menu's had gezien.

Ik weet niet of het in verband is met deze verhalen, maar in elk geval heeft men nu te Koeta Radja de menu's voor alle plaatsen vastgesteld. You never can tell!

Ook andere gebeurtenissen wijzen op de nadering van den hoogen gast.

Er is een groot mouvement waarneembaar onder de huisdieren; tackels, bejaarde smousen, weldoorvoede katers, nesten jonge katten . . . van alles is op het pad. Want in een huis, waar Zijne Excellentie zal logeeren, kun je toch moeilijk een hond

tolereeren die familiaar aan de broekspijpen van iederen bezoeker gaat kluiven, of die tijdens het diner zóó lang, naast de tafel, „mooi“ blijft zitten, tot-ie met een balletje gehakt is gebeneficeerd. Elders — ik verklap geen namen — was een kat die de gewoonte had 's nachts op een tochtdeur te springen en daarop een weinigje heen en weer te zwaaien, en dit was, natuurlijk, juist de deur van de kamer, waarin de Landvoogd zou slapen.

Zoo begon de algemeene detachering naar elders van merkwaardige huisdieren; angstige dames hangen aan de telefoon en geven de gastvrije vrienden nog even de kostjes op, de fijne hapjes, waaraan deze voortreffelijke beesten zóó gewend zijn dat ze die niet meer kunnen missen.

Maar wanneer dan alles in orde is, zitten de blanke opperhoofden bijeen en praten van de tijden van nu en van weleer.

* *

Het is thans rustig in de Gajoe- en Alaslanden, na de communistische beroering waarvan ik u in een afzonderlijk artikel vertel.

Eigenlijk is dit, voor theoretische communisten, het land van belofte, omdat in de kampong iedereen evenveel te zeggen heeft. Men vindt er een groot aantal kleine gemeenschappen welke als stammen zouden kunnen worden aangeduid. Het kost iemand wien het in den eenen stam niet bevalt, maar een zeker bedrag om uit dien stam te treden en zich in een anderen te doen opnemen.

In enkele kampongs vindt men soms een dozijn van die stammen; ieder sluit zich aan bij het hoofd dat hem lijkt. Oorspronkelijk werd de radja naar het welgevallen zijner onderdanen afgezet, en inderdaad regeerde hij bij de gunst dier onderdanen. Er zijn in Takengon vier zelfbestuurders, die van Siah Oetama (een miniatuur-landje op den zuidelijken meeroever), van Boekit, van Bobosan en van Lingga. Zij hebben de talrijke stamhoofden onder zich. Men heeft getracht hier een territoriaal-bestuur in te stellen, doch de heer Hens was er tegen. Men wilde dat

uit de verschillende stamhoofden er één gekozen werd dat dan naar buiten de geheele kampong — welke thans geen hoofd heeft — zou vertegenwoordigen.

Wat de Zelfbesturen betreft, de eigenlijke adat hier kent hen niet, zij waren oorspronkelijk hasil-inners van den Sultan, doch werden door ons tot zelfbestuurders aangesteld.

Het blijft eene primitieve bevolking die nog vrij geïsoleerd leeft.

Er is een pad van Takengon naar Blang Kedjeren, een behoorlijk paardenpad, zóó getraceerd dat het, als de ontwikkeling van dit gebied het noodig zou maken, dadelijk ook voor den aanleg van een weg zou kunnen dienen. Het pad gaat tot eene hoogte van 2200 M.; de tocht duurt 5 à 6 dagen en men overnacht in zeer eenvoudige bivakplaatsen die omgeven zijn door eene afsluiting van gewapend ijzerdraad. De deur is met een letterslot verzekerd, en de eenzame reiziger kan er aldus zijn bivak opslaan; natuurlijk heeft hij zijn eigen levensmiddelen meegenomen.

Wat zal men in deze verlaten boschen bergenwereld met een weg doen? Men ontmoet er op den langen tocht niemand, ziet er zelfs geen vogel of wild dier; in het Centraal gebergte vindt men geen varkens en geen herten.

Zoo is het paardenpad naar Blang Kedjeren voldoende. Dit gebied heeft 18000 zielen en ongeveer 15000 buffels, dus een rijken veestapel; dat de bevolking er welgesteld is blijkt wel uit het feit dat dit jaar alleen uit deze onderafdeeling 50 man naar Mekka gaan. Uit Takengon gaan er slechts 15, doch men heeft hier nooit zooveel aan den Islam gedaan.

Van Blang Kedjeren kan men te paard rijden naar Lokop en verder naar Peureula waar men den grooten weg langs de Oostkust bereikt. Dit tracé doorsnijdt de goed bebouwde valleien.

Vroeger wilde men een weg van de Alas-vallei naar de Singkel-rivier, omdat men dacht dat de ondernemingen langs die route naar Singkel zouden afvoeren.

Dit is echter onjuist gebleken; eerstens heeft het vervoer in motorbooten op de Singkel-rivier vele bezwaren, tweedens is de reede onveilig. Dus is afvoer via Lokop naar Peureula beter en er werd verzocht de gelden welke voor den weg naar de Singkel-rivier waren uitgetrokken, over te schrijven op het plan tot den aanleg van den veel beteren weg via Lokop. Men wachtte hiervoor nog slechts op een rapport van den fd. controleur van Lokop, dat in deze dagen zou verschijnen.

Is deze weg er, dan is de geheele onderafdeeling Gajoe Loeos ontsloten en kan men afwachten hoe dit gebied zich verder zal ontwikkelen.

* *
*

Ik had het hierboven over den van Daalen-boom op de Blang Kolag nabij Takengon. Vanuit de Pegaseng-vallei gekomen, waar hij vier dagen had verbleven, was van Daalen met zijn vermaarde colonne verder voortgerukt naar de Alas-landen, ongeveer langs het tracé van het thans nog gebruikte pad.

In de Alas-landen zijn toen harde klappen gevallen; de kampongs leden bij het verzet reusachtige verliezen en men kan zeggen dat de bloem der bevolking daar gevallen is. Men schat het aantal dooden wel op 4000, eene vreeselijke uitdunning in dit schraal bevolkte gebied.

Thans vertoont de bevolking in de buurt van Kota Tjané talrijke sporen van degeneratie; er zijn veel idioten, zwakzinnigen, zieken. Is het juist wat een ambtenaar mij vertelt, dat de geweldige slachting destijds onder de beste mannen aangericht, zich nog demonstreert in deze verwording?

Zeker is de bevolking in dat gebied van Daalen nog niet vergeten, doch men kan niet zeggen dat zij hem haat, hoewel iedere familie één of meer leden verloor. De toegebrachte slagen waren heftig doch kort, en dit valt binnen de grens der begrippen van dit volk.

Het heeft nog in 1926 in de Gajoe- en Alas-landen gespannen. Toen op de Westkust van Atjeh de eerste slagen vielen, waarbij onze troepen niet alleen eene duidelijke nederlaag leden doch enkele afdeelingen zich schandelijk gedroegen, zoodat een officier met zes weken kamerarrest moest worden gestraft, hebben deze ellendige gebeurtenissen den vijand krachtig geïnspireerd.

Men vroeg ten slotte in de Gajoe-landen: Zouden wij Gajoe's laffer zijn dan de Atjehers? Zouden wij niet even goed de militairen kunnen verslaan?

Onder leiding van Aman van Koeta Blang werden jongelui aangeworven voor een aanslag op 21 November 1925, doch deze ging niet door; de schuldigen werden gestraft.

In Juni 1926 volgde de tweede samenzwering; negen kampongs zouden honderd man leveren voor den aanval en dan zou de algemeene opstand uitbreken. Men weet hoe ook dit plan op het laatste moment niet tot uitvoering kwam; intusschen ziet men hoe alles nog op losse schroeven staat, en de bevolking alleen voor geweld blijft bukken.

Een weinig prestige-verlies van dit geweld — de militaire macht — en de passie voor den ouden krijg laait allerwegen op.

Het is vooral hierom zoo jammer dat men er op de Westkust steeds nog niet in is geslaagd den befaamden leider Tjoet Ali onschadelijk te maken.

Men heeft weleens getracht deze figuur „en bagatelle“ te behandelen en zich van hem af te maken met de opmerking dat hij niets meer is dan een kippendief.

Dit is niet zoo. Hij heeft zich anderhalf jaar uit de handen onzer patrouilles weten te houden. Zijn voorbeeld heeft zóó begeistereud gewerkt op de gemoederen elders, dat in verschillende streken van Atjeh de sporen zijn onderkend van eene beweging om zich bij de verzetslieden van de Westkust aan te sluiten.

Zulke symptomen — ik kom er later op terug — mogen niet worden onderschat.

XXXIX.

Hoezeer de bevolking in de Gajoe- en Alas-landen nu al jaren gewend is aan het leven zonder krijsavontuur, zijn er toch altijd enkelen die zich niet schijnen te kunnen schikken in het rustig bestaan en die, alle contact met de Kompenie vermijdend, zich blijven ophouden in het oerwoud of op afgelegen ladangs, immer ambuland om vrij te blijven van de speurende patrouilles.

Het is een wonderlijke geest welke deze menschen bezielt. Is het een zóó sterke afschuw van de gehate Kompenie dat zij geene enkele aanraking met haar willen hebben? Is het eene in den oorlogstijd zóó krachtig ontwikkelde lust in het leven van den vrijen zwerver in het oerwoud dat men zich niet meer zou kunnen wennen aan een rustig bestaan in de kampong? Is het een zóó hardnekkig gekweekt idéé fixe dat zij gansch den geest dier zwervers vult? Is het — tenslotte — wellicht de vrees dat voor hun lang rondzwerfen geen ampoen zal worden gegeven, zoodat zij de risico hunner onderwerping niet aandurven?

Wie weet het? Onder die zwervers zijn er eenigen die bij de bevolking in een reuk van heiligheid staan en in stilte worden gesteund. Want altijd hebben zij toch iets noodig uit de bewoonde wereld: kleeren, zout, een weinig tabak, enz. En dan is daar toch immer das ewig Weibliche, het onuitroeibaar verlangen naar de vrouw, en niet iedereen kan

zich, evenals de vermaarde, bijna legendarische figuur van T. Radja Tampeu in de moerasstreken van Seuneu'an, en Tripa, de weelde veroorloven steeds eene vrouw mede te voeren.

In de Gajoe- en Alaslanden zwerft nog altijd een kleine bende rond, zonder kwaad te doen, maar zich onttrekkend aan elk contact.

Men noemt haar de Samarkilang-bende en weet dat zij uit ongeveer zes personen bestaat, van wie twee zijn: Ama-n-Rasoem en Ama-n-Bödöl, die vroeger hebben behoord tot het kleine troepje van Ama-n-Njerang.

„Ama“ is vader, dus: de vader van Njerang.

Want in het Gajoe-land domineert het kind in den naam van den vader, óók als het nog niet geboren is. Heeft de pas getrouwde vader nog geen kind, dan noemt men hem Ama-n-Boelon: de vader van het nog niet geboren kind; heeft hij een zuigeling, dan heet hij: Ama-n-Majah: de vader van den zuigeling. Zoodat de beide bekende zwervers, nu behoorend tot de Samarkilang-bende, de vaders zijn van Rasoem en Bödöl.

De herinnering aan Ama-n-Njerang loopt over langen tijd. Hij had bijna 20 jaren in de rimboe gezworven, zonder dat onze troepen zelfs ooit zijn gezicht hadden gezien. Na eene hardnekkige vervolging werd hij den 3den October 1922 neergeschoten aan den bovenloop der Serbodjadi-rivier; zijn metgezel Ama-n-Rasoem wist nog juist te ontsnappen.

Men is, na den gelukkigen overval welke luit. Jordans eene eervolle vermelding bezorgde, bijna 5 jaren verder, en nu behoort Ama-n-Rasoem tot de Samarkilang-bende. Het is bekend dat die bende zich nu en dan in het Zuiden van Simpang Olim vertoont; verder is gebleken dat zij, reeds geruimen tijd geleden, iederen Vrijdag in de Lokopvallei eene mesdjid bezocht, terwijl de aanvoerder der bende door een sampang-voerder, Pang Tjeq genaamd, herhaaldelijk naar een familielid in het Tamiangsche werd

geroeid. Zoo zijn er allerlei aanwijzingen, en als nu de Landvoogd is vertrokken, zal men er weer eens met twee brigades maréchaussée op uitgaan om de bende uit te roeien.

Doch gij moet hier van elk hoog punt dat eenig uitzicht biedt, om u heen zien.

Het is allerwegen eene woeste boschmassa op grillige bergruggen, waar geen teeken van leven is. Naar alle richtingen zou uw geest met de zevenmijlslaarzen der fantasie kunnen doordringen, en gij zoudt niets anders kunnen zien dan die geweldige, benauwende boschmassa in het gebergte dat geheel centraal Atjeh vormt, eene bijna oneindige wildernis.

En wel zijn bijna overal onze maréchaussée-patrouilles doorgedrongen, bijna elke top is door hen „belabberd“, evenals elke rivier ook in haar bijna niet te volgen loop door het woeste gebergte, doch die tracés zijn toch maar weinig meer dan draden, getrokken door een onbekende wereld.

Zoo ligt daar de sombere wildernis, en zij die hier willen zoeken naar een troepje halfwilde zwervers, moeten de taal kennen van bosch en rivier, slechts verstaanbaar voor hen, die de zware practijk van het rimboeleven en de jacht op den vijand vele jaren hebben beoefend.

* *
*

Er is, meer naar het Noorden, nog een andere steek naar het binnenland van Atjeh, en wel vanuit Sigli via Lam Meulo en Keumala, door de vallei Beunga, naar die van Tangsé en Geumpang.

Hier gaat onze historie niet verder terug dan tot 1898, toen van Heutsz, na vanuit Seulimeum in Oostelijke richting de waterscheiding te zijn overgetrokken, Padang Tidji en de vlakte van Pidië bereikte, waar de fanatieke Pedireezen in talrijke gevechten werden geslagen.

Zoo drong onze troepenmacht steeds verder door en bereikte zij Tangsé op haar jacht naar den pretendent-sultan die

vanuit Keumala was verdwenen naar Geumpang, eene vallei, vrijwel verloren in de Atjehsche wildernis.

Wie herinnert zich niet de opwekkende berichten uit die dagen over dit ongedacht succes: den tocht door de kloof naar de vallei van Tangsé, vanwaar nog slechts enkele moeilijk begaanbare voetpaden naar het volmaakt onbekende woeste binnenland liepen?

En thans...

Ge rijdt van Sigli naar Lam Meulo, waar een militair garnizoen ligt; dan gaat het verder langs Keumala door de Beungavallei en tot Tangsé, per auto! Het is zeker geen schitterende weg, en de Landvoogd heeft hier, voor het eerst op deze geheele Sumatra-reis, de ietwat lange Buick, vanaf Padang bereden, verwisseld voor de kortere Dodge van gouverneur Goedhart, voor het berijden van het traject Lam Meulo — Tangsé, maar niettemin, de Atjehsche chauffeurs, geprikkeld in hun nerveuse jachtstemming, jakkeren met bijna ongehooflijke snelheid over dezen weg.

En zóó innig past in dit vreemde, pas ontsloten land het oudste aan het nieuwste, dat ge met den auto nu en dan, op den weg van Lam Meulo naar Tangsé, het olifanten-transport ontmoet dat militaire goederen vervoert tot in het verlegen Geumpang. Auto en olifant... het is als de ontmoeting van auto en kameel in de straten van Cairo, de vreemde menging van uitersten welke het Oosten kenmerkt.

Dit is het begin van den weg welke, als hij klaar is, Sigli met Meulaboh zal verbinden en dus dwars door het nog weinig geëxploreerde binnenland zal loopen.

Hij wordt aangelegd onder leiding van den heer Pinxter, hoofd der landschapswerken — iemand die reeds geruimen tijd in Atjeh zeer gewaardeerden arbeid op dit gebied verricht — en onder superintendentie der B.O.W. Dit zal niet zoo dikwijls voorkomen: een B.O.W.-werk dat in uitvoering aan anderen is overgelaten, en

het toont wèl het in den heer Pinxter gestelde vertrouwen.

Laat ik hier van dit groote werk enkele bijzonderheden geven.

* *
*

Van Lam Meulo naar Lho Keutapang is het 10 K.M., waarvan $3\frac{1}{2}$ K.M. bergweg over den Glé Panas. Hier is een brug van 55 M. over de Kroeëng Baroe, met hulp van de militairen gebouwd.

Dan volgt het stuk Lho Keutapang — Ladang Klasan, 15 K.M. met een grootste hoogte van 550 Meter en een stuk zeer zwaar bergterrein van 5 K.M. Hier zijn niet minder dan tien bruggen met steenen landhoofden, ijzeren liggers en planken dek. Dank zij de militaire hulp kostten deze tien bruggen tezamen niet meer dan f 52000, een uiterst gering bedrag.

Tenslotte het stuk tot Tangsé dat in October 1924 gereed kwam. Er is een brug over de Kroeëng Tangsé van 40 M. en nog vijf kleinere bruggen welke — dank zij alweer de militaire hulp — het bijna ongelooflijk kleine bedrag van f 8000 hebben gekost.

Wij hebben dien weg gereden, en van Tangsé tot zoover de doortrekking naar Geumpang langs de Tangsé-rivier berijdbaar is. Toen nog een eindje geloopt langs het pad dat het tracé aangeeft van het nog aan te leggen stuk, een scherpe lijn door het oerwoud op de ravijnhelling. En hier, op het uiterste punt, hangt een primitieve voetgangersbrug van telefoondraad over de Tangsé-rivier, vanwaar het boschpad verder voert naar de Geumpangvallei door een uiterst zwaar terrein. Dat is nog een afstand van 35 K. M; het olifantentransport doet er twee dagen over.

De echtgenoot van den commandant te Geumpang, een z.g. schakel-officier die er dus ook het civiel bestuur bij heeft, *loopt* die 35 K.M. over het zware pad door deze wildernis en bergstroompjes, als zij er eens uit moet naar wat dáár wel wereldsteden moeten lijken: Koeta Radja of

Sigli. Daar, in de vallei van Geumpang, is zij de eenige officiersdame, en zij ziet er in die omsingeling van beboschte berg-hellingen de dagen zich aanéén rijgen... de emotielooze wegvlieting van het leven.

Gij moet dit weten om te kunnen beoordeelen hoeveel goed een weg doet, een simpele aarden baan desnoods, waarover ge met een Fordje of Chevrolet kunt vliegen naar een plek, waar ge nog andere stemmen kunt hooren dan uw eigene.

Dus is men nu bezig aan het traject Tangsé-Geumpang. Het tracé volgt de Kroeëng Tangsé tot haar samenvloeiing met de Kroeëng Geumpang, die dan samen als Kroeëng Teunom naar den Indischen Oceaan stroomen.

Langs den linkeroever van de Geumpang-rivier zal de weg loopen naar de tweede waterscheiding; een zijweg zal voor de verbinding met het bivak Geumpang zorgen.

Vanaf het hoogste punt, ongeveer 600 M, valt het terrein geleidelijk en loopt het tracé achtereenvolgens langs den rechteroever der Kroeëng Briëng naar de Kroeëng Wojla (hier komt, bij Toetoei, een brug van 60 M.) en verder door golvend terrein naar Moego Rajeu — op den rechteroever der Kr. Mangé vindt men een stuk bestaanden weg — en tenslotte langs den rechteroever der Kr. Meureubah naar Meulaboh.

Het terrein levert geen bijzondere moeilijkheden; men vindt er voldoende grint, terwijl voorloopig met een lichte verharding kan worden volstaan.

Zoo krijgt men de volgende secties:

Sigli-Tangsé	60	K. M.
Tangsé-Moego Rajeu	100	„ „
M. Rajeu-Meulaboh	40	„ „
	<hr/>	
Totaal	200	K. M.

waarvan de kosten zijn geschat op één á anderhalf millioen gulden.

Het zal nog verscheidene jaren duren vóór hij klaar is, doch het is natuurlijk mogelijk den aanleg sterk te bespoedigen.

Nu de Gouverneur-Generaal dit gebied uit eigen aanschouwing leerde kennen mag worden gehoopt dat de verdere aanleg in versneld tempo zal plaatshebben; wellicht kan de opening binnen de vier jaar geschieden, en dit zal een bijzondere datum worden in de historie van Atjeh.

* *
*

Ik schreef reeds dat deze weg voert door een terrein dat nog de herinnering draagt aan de zeldzaam snelle opmarschen der sterke colonnes uit de eerste jaren van ons groot offensief, de bewegingsoorlog, na eene periode van verstarring in de beruchte geconcentreerde linie.

De weg heeft in dit heele gebied veel goed gedaan; de waarde van den bouwgrond is er gestegen, terwijl de landbouwproducten er meer opbrengen nu het transport beter is. Ik heb het traject berezen met kapt. Steinmetz, fd. controleur te Lam Meulo, en deze vertelt mij hoe een sawah welke vroeger eene waarde had van f 25 per „nalé“ (een nalé is een maat voor padizaad; de grootte der sawah wordt dus bepaald door het oppervlak dat met deze padi kan worden bezaaid), thans in de Tangsé-vallei tot f 100 is gestegen, en zoo is het overal na-venant.

De welstand is hier sterk toegenomen, de belastingen worden vlot opgebracht. En ge moet nu te Lam Meulo den pasar zien, waaruit T. Tjoenboe (de Oeleebalang) per maand f 500 inkomsten trekt.

Op dien pasar — en Lam Meulo is toch eigenlijk maar een nest — zijn 74 stands van bedrijven: goudsmeden, barbiers, kleermakers, bakkers, rijsthandelaars, verkoopers van visch, groenten... een lange lijst, en er snorren niet minder dan 56 naaimachines van ijverige kleermakers die den voorbijganger in no time in een kostuum smijten.

De omzet van pinang en rijst is sinds 1925 tienmaal vergroot, en zoo ziet ge hier in elk opzicht de teekenen van materieellen vooruitgang.

Langzaam verbeteren de huizen; men komt de gevolgen der oude rampen te boven. Wèl is deze streek zwaar geteisterd. Men had er, toen de pretendent-sultan hier nog woonde — men wees ons in Keumala de open plek, waar zijn huis heeft gestaan — de onophoudelijke onderlinge oorlogen, waarbij men elkaars bezittingen verwoestte.

Toen kwam de Kompenie die er zware slagen uitdeelde; vervolgens had men de periode-van Daalen, de pokken-epidemie van 1916 en het vele kleinere leed. Er is wat voor noodig geweest om dit land weer op te zien komen, doch thans gaat het in een tempo dat soms tot verbazing stemt. En in strijd met pessimistische opmerkingen welke een jaar of zes geleden nog werden gehoord over de geringe vitaliteit van het Atjehsche volk, hoor ik hier een optimistisch geluid: dat de Atjeher vol levenslust is en dat men groote verwachtingen van de toekomst mag hebben, nu de oorlogsperiode snel wegzinkt in het verleden.

Trouwens, ik hoorde dezelfde verwachting te Langsa uitspreken door dr. Thijssen, een toegewijd medicus, die nu naar ik meen al een jaar of vijftien onder dit volk werkt en wiens stem dus over deze dingen gezag heeft.

* *
*

Door het eenzame berglandschap kronkelt zich de primitieve weg; hier en daar is in een valleetje een kleine keudé verzezen; de Atjeher is een uitstekend handelsman. Als hij verdienste ruikt neemt hij wat leege petroleum-blikken, zet daar een glazen voorwand aan, waarachter wat koekjes worden gestapeld, en dan zit hij neer en wacht de verkoopers van pinang op. Het is een heel eenvoudig begin, doch hij zit achter iederen cent. Zoo rijden nu door dit nog halfwilde land al twee of drie vrachtauto's, en ge ziet onderweg een jongen koffieaanplant van den Oeleebalang Toekoe Rasjid, al aardig in de bes.

Bij een ander keudétje strijken nu en dan de militaire patrouilles neer voor een versnapering als zij na dagen omzwerven uit de ruigte komen, en de vrachtauto's stoppen daar, zoodat er dan voor dit zoo verlaten land een levendige drukte is.

De auto snort verder en geleidelijk verdwijnt ieder teeken van cultuur uit het terrein. Het is alles oerwoud, en vlak langs den smallen weg zakt de helling door in ravijnen, waarvan ge den bodem niet ziet.

Nu, bij het begin der Beunga-vallei en aan den ingang der kloof, zitten wij weer midden in de krijgshistorie.

Bezijden den weg staat in halven cirkelvorm een gemetselde bank, in het midden van den bollen kant een apart plekje voor den „baas”, zooals de aanvoerder van een afdeeling maréchaussée in de wandeling wordt genoemd. De bank is een eigenaardige hulde aan de maréchaussée en heeft op een plaat de inscriptie :

„Het Bestuur aan de Maréchaussée in 1924.”

Niet ver van dit punt staat de van Heutszboom, even bezijden den weg. Op korten afstand vloeien twee kleine riviértjes : de Aloeë Manté en de Biniet Raja, in elkaar vóór den ingang van de kloof. Toekoe Oemar, voortgejaagd uit Groot Atjeh, later uit Pidië, toen van Heutz daar in 1899 neerstreek, had in deze kloof eene sterke stelling bezet om den opmarsch onzer troepen tegen te houden.

Van Heutz wilde die stelling laten omtrekken ; niet wetend dat hier twee riviértjes samenvloeiden, had een afdeeling die de opdracht kreeg de kali te volgen, bijna de verkeerde richting genomen.

Terugkeerend op haar weg en een beter pad nemend, had de commandant in den ingang van het verkeerde pad wat afgekapte struiken laten werpen, opdat de volgende militairen zouden zien welke richting zij niet moesten nemen.

Dit was door den vijand gemerkt en deze liet die struiken-barrière verplaatsen naar den mond van het goede pad, aldus onze

troepen lokkend naar den verkeerden weg, waar een hinderlaag wachtte, doch kapitein Kruisheer — de latere generaal — zag uit de sporen der soldatenschoenen wáár men heen moest.

En zoo werd de stelling omgetrokken; Toekoe Oemar vluchtte naar de Westkust, waar hij eenige maanden later den dood zou vinden.

De van Heutz-boom — want daar heeft de generaal dien dag gestaan — is de herinnering aan dien veelbewogen tijd, met de later gebouwde steenen bank. Gij ziet er in den geest de rustende maréchaussées zitten, geschaard om den „baas”, en in deze wildernis, waar de wind u fluistert van de vroegere dingen: den opmarsch in groot élan van een leger dat onder deze aanvoering zich met volle toewijding zette aan het werk der afrekening met den hardnekkigen vijand, zal nog wel menigmaal het oude maréchaussées-lied hebben geschald, de uitdagende zang welke den Atjeher toont dat zijn overwinnaars, de soldaten met de roode bloedvingers op de kragen, in de buurt zijn.

* *
*

De bergengte verwijdt zich, de hellingen worden lichter. Dan ziet ge eene vlakte welke door woeste bergranden is afgesloten, en tegen de zuidelijke hellingen, tot waar de weg loopt, blikkeren wat daken. Dit is de vallei van Tangsé.

XL.

Het is een vriendelijk dal, waardoor de rivier van Tangsé stroomt; de kampong is van bescheiden dimensies. In deze geheele vallei wonen niet meer dan 1000 mannen, in die van Geumpang, 35 K. M. verder gelegen, slechts ruim 200.

Zij doen niet veel meer aan het zoeken van boschproducten, hoewel het woud dicht bij de hand is; aan de randen der vallei zwerven veel tijgers rond en een enkele maal de nijldige rhinoceros. Ook ladangs worden weinig aangelegd, men voelt hier meer voor sawahs.

In de kampong Tangsé ligt begraven de laatste der vermaarde Teungkoe's di Tiro, het geslacht der groote oelama's die zoo langen tijd het verzet tegen de Kompenie hebben gaande gehouden door hun godsdienstig fanatisme. Toen het lijk van dezen laatsten Tiro-oelama hier begraven werd, heeft de bevolking de kain, waarin de doode was gewikkeld, in duizenden stukjes gescheurd, en ieder nam daarvan een stukje mee als kostbare herinnering aan den hoog vereerde.

De militaire gebouwen liggen aan den bovenkant der vallei, met de pasanggrahan. Men is hier een paar honderd M. boven zee; het klimaat is frisch en koel, en zoo is de pasanggrahan van Tangsé één der weinige gelegenheden, waar de bewoner van het warme kustland een frisschen neus kan halen en rust kan vinden bij de bewondering van de mooie vallei in de bescherming der ruwe bergrompen.

Op het veld buiten grazen de militaire olifanten die het transport van Lam Meulo tot Geumpang bedienen.

Er zijn er thans nog acht (over Tangsé en Lam Meulo verdeeld) sinds Baroe, de primus inter pares, werd doodgeschoten.

Olifanten hechten zich sterk aan bepaalde personen; het zijn echte gewoontedieren, met de soms zeer onaangename consequenties daarvan.

Men vond eene gemakkelijke methode om de olifanten voor het transport met hun vracht te beladen in het maken van een steiger, waaronder het dier dan moest staan. Baroe, de stilzwijgend als aanvoerder erkende, was de eerste die op deze manier wou worden beladen, nadat men hem rijkelijk met pisang had gelokt. Nu Baroe dood is, weigeren de andere het gebruik van den steiger pertinent.

Er was, zoo vertelt men mij, een vaste dwangarbeider—hier korthedshalve „beer” genoemd — voor de verzorging van de olifanten, en die man had expiratie van straf. Men heeft getracht hem als vrij man te houden voor de olifanten, doch zijn eischen waren te hoog; hij vroeg een traktement van f75 per maand, hetgeen niet kon worden ingewilligd.

Er kwam een nieuwe „beer“, en de eerste maal dat hij met de dieren naar de kaling voor hun bad, werd hij door Baroe gegrepen en doodgetrapt. Er was niets gebeurd, doch het dier wilde den vreemden man niet zien, voilà tout.

Over Baroe werd de doodstraf uitgesproken; hij werd te Lho Keutapang neergeschoten.

Nu is er een ander verzorger en als de monsterdieren tegen de ijzerdraadverspering staan, bedelend om wat groen of vruchten, staat of zit de nieuwe „beer“ rustig in hun schaduw.

Deze olifanten zijn inventarisdieren; ze krijgen per dag hun 15 kilo gaba, waarvoor de legeradministratie natuurlijk voederstaten vraagt, en overigens moeten de dwangarbeiders maar gras snijden.

Wel, zij zullen, denk ik, niet zoo lang meer op die staten prijken. Ongetwijfeld kosten zij niet veel aan onderhoud, en bovendien wandelt ieder dier met een 500 kilo heen, hetgeen nogal zoden aan den dijk zet.

Maar als nu de weg naar Geumpang klaar is en de kleine auto's snorren daarover, kan men er toch moeilijk ook olifanten laten loopen. Al ware het slechts om de mogelijkheid dat één der dieren ontsticht door het lawaai of den benzine-stank, de car naar een ravijn duwt, of er de kap afhaalt.

* * *

Te Tangsé liggen natuurlijk maréchaussée, evenals te Lam Meulo. Deze militairen hebben onder hun vijanden in de tallooze gevechten welke tezamen den Atjehkrijg vormen, geducht huisgehouden, en toch weet de Atjeher hen te waardeeren. Toen indertijd besloten werd tot de legering van maréchaussée's te Lam Meulo, vonden de hoofden het prettig de oude soldaten om zich te zien; die weten wat iemand toekomt, zeien-ze.

En als wij den bergweg weer afrijden neemt nu de kapitein zijn „Dardanel”¹⁾ mede, een oud Amboneesch marechaussée met lange knevels. Hij heet Johannes, en als ik hem vraag hoe lang hij al bij de maréchaussées dient, draait-ie z'n snorren op zegt: „Brangkali 18 tahoen!” Hij spreekt van de oude tijden, onder eene gansche serie vroegere commandanten, en hij heeft onder de Atjehers z'n speciale relaties.

Want in den tijd van den ouden prang heeft Johannes eigenhandig een Atjeher in het handgemeen neergeslagen en gevangen genomen. De gevangene herstelde van zijn zware armwond en bleef in de streek. En toen nu Johannes op zekeren

¹⁾ „Dardanellen“ werden in den Atjeh-oorlog de beide maréchaussées genoemd die met de speciale bewaking van den dikwijls slechts met een rijzweep of stokje gewapenden aanvoerder waren belast. Ieder commandant werd steeds door zijn „Dardanellen“ vergezeld, die aan weerszijden naast hem liepen en niet van zijn zijde weken.

dag buiten de vallei een Atjeher ontmoette, stond die hem even aan te kijken, stroopte de mouw van z'n baadje op en liet het geduchte litteeken eener oude wond zien, . . .

Dat was de man van vroeger, en toen Johannes hem had herkend hebben ze elkaar naar militair gebruik de hand gedrukt. Ze zijn heel goede kennissen die malkander waardeeren en nu en dan een babbel maken.

Johannes heeft als „Dardanel“ wel een ietwat aparte positie, en hij houdt die ook hoog bij particuliere gelegenheden. Ik hoor dat hij belangrijke hoeveelheden drank verstouwen kan; bij dansi-dansi in de kazerne is hij nommer één en niemand zingt, als hij, het oude krijgslied der maréchaussée.

* *
*

Zoowel te Takengon als te Tangsé hebben we in den kring der rimboe-mannen het verleden nog eens opgehaald met al z'n mooie herinneringen.

Zoo passeerden al die oude aanvoerders de revue, de mannen die den Atjeher hebben neergeslagen tot hij „knocked out“ lag.

Vooraf generaal Swart, inderdaad de pacificator van Atjeh, die bij hoofden en bevolking groote populariteit had. Hij kon het zich veroorloven de Oeleebalangs die een standje hadden verdiend, apart te nemen en ze zoo spelenderwijs eens aan het oor te trekken. Dit werd gewaardeerd, en men was trotsch op de intimiteit dezer simpele bestraffing.

Van Daalen . . . eene ijzige herinnering van bloedige strengheid; Scheepens, de beste van allen; Veltman, Colijn, wiens rapport over Tapa Toean nog altijd de basis is voor het werk in dat gebied.

Dan de met anecdoten doorspekte herinneringen en de staaltjes van grooten persoonlijk moed van Geertsema Beckering (die bij een ontmoeting met een gewapenden vijand geen gebruik maakte van revolver of klewang, doch op den Atjeher toeliep en hem met een geweldigen trap van één zijner bijzonder lange

beenen buiten gevecht stelde), jhr. Boreel, die ook als olifanten-jager groote reputatie had met zestien jaren krijgsvaardigheid in bijna dit heele gebied, Darlang die ondanks de harde strengheid waarmee hij optrad, bij de bevolking tot heden in populaire herinnering staat.

In de Alas-landen praat de Atjeher ook thans nog herhaaldelijk over Darlang: „toean matjan“, die zoo handig de belasting kon binnenkrijgen. Want als een of andere Agam niet wou betalen en zei dat-ie geen „peng“ had, kwam Darlang — die verbazend handig goochelen kon — en haalde den onwillige de guldens uit den neus, de ooren... zoodat iedereen paf stond en lantaf betaalde.

Darlang was later niet bij de maré-chaussée doch bij de infanterie; deze was onder zijn leiding zeker even goed als het keurkorps.

Maar zij hadden natuurlijk niet de roode bloedvingers op den kraag der jas, waarom Darlang voor zijn mannen invoerde dat zij een rooden zakdoek, om den hals geknoopt, zouden dragen. En nu nog loopen de mannen in de Alaslanden zoo, eene herinnering aan den reeds lang overleden aanvoerder.

Dat er vrij veel wegen in dat gebied zijn is voor een goed deel aan Darlang te danken.

Campioni, die één der grootste klewang-aanvallen doormaakte welke de Atjeher-geschiedenis kent, en zijn 6 brigades zag besprongen door een fanatieken en talrijken vijand, werkend met signalen en aangevoerd door onzen gevaarlijken tegenstander Toekoe Oemar. Het was een strijd in geweldigen stijl en Campioni bleef er bij.

Bovenal: Schmidt, die zelfs de Atjehers in verbazing bracht door zijn groote kennis der adat, zoodat de hoofden in lastige kwesties bij hem om raad kwamen.

Hoeveel anecdoten zijn er niet in omloop over zijn verwonderlijke kennis der taal, waarmee hij dikwijls Atjehers verraste die nog niet wisten wie deze kleine officier was;

In deze verhalen leeft de oude tijd voort, met de glorierijke daden welke doen denken aan een lang voorbije periode, toen persoonlijke moed en chevaleresque eigenschappen aan den strijd een ander karakter gaven dan dat van wetenschappelijke slachting op groote schaal.

In de bosschen, op de velden en in de moerassen van Atjeh zweeft nog immer de sfeer van den krijg. Op het vermaarde kerkhof Peutjoet te Koeta Radja kunt ge de historie van dien krijg aflezen van de grafzerken. Dáár vooral ruischt het geweldige epos van de lange worsteling in accoorden „die wie Geistertöne durch die Jahrhunderte klingen werden.“

Na de aanvoerders passeert de troep de revue.

Nog altijd is in het korps maréchaussée een uitstekende kern, nog steeds vindt men er het beste soldatenmateriaal, doch achteruitgang is duidelijk waarneembaar.

Men betaalt en behandelt deze mannen niet behoorlijk, en indien het er om te doen was dit schitterende korps uiteen te rafelen en te doen verlopen, men behoefde niets anders te doen dan hetgeen thans geschiedt.

Men onthoudt dezen militairen die toch altijd in de meest afgelegen rimboe zitten, billijke betaling; men heeft er tot dusver nog niet voor willen zorgen dat hun schoolgaande kinderen — wáár, in de „blubber“, zoudt ge een school kunnen hebben? — op één der afdeelingshoofdplaatsen een behoorlijk internaat vinden.

Men speculeert op den korpsgeest dier menschen, op hun traditie, men exploiteert hun eerezucht. Heeft men dan op de Westkust van Atjeh, waar enkele detachementen van ons leger zich schandelijk lieten slaan en verscheidene soldaten hunne karabijnen op de vlucht hebben weggeworpen, nog niet geleerd hoe beslist noodig het is dat men in Atjeh beschikt over een korps dat onmiddellijk, zonder vrees voor een échec, tegenover den vijand kan worden gesteld?

Moeten wij immer de rol blijven spelen van den kruidenier die alles op een koopje wil hebben ?

Reeds is waarneembaar eene veel geringere animo voor indeeling bij de maréchaussée; waarom zou men een zwaar rimboeleven kiezen, wanneer men het even goed, en veel gemakkelijker kan hebben als infanterist in een grooter garnizoen? Het is toch zeker niet noodig dat de opoffering altijd van hunne zijde moet komen?

Bij het korps maréchaussée is een groot verloop waarneembaar; het is te begrijpen dat deze soldaten, waar Atjeh hun geen bijzondere voordeelen biedt, liever overgaan bij de maréchaussée op Java. In 1926 gingen van het korps in Atjeh, sterk ongeveer 1250 man, *niet minder dan 460 man weg*, en ook de outsider zal erkennen dat dit korps naar ontbinding nijgt.

Hiertegen moeten maatregelen worden getroffen. Men zal eene behoorlijke bezoldiging moeten vaststellen, terwijl men wat royaler moet zijn met de gewone onderscheidingsteekenen als het oude expeditiekruis. Zoiets kost zoo weinig, et ce fait tant de plaisir!

Er is altijd een weg te vinden, als de goede wil er maar is, en de eerlijke erkenning dat bijzondere diensten op de altijd dure en alle comfort missende rimboeposten extra-voordeelen met zich moeten brengen.

* *
*

Sigli is voor het bezoek van den Landvoogd in feestdos gestoken; geen enkel plaatsje in Atjeh heeft van de versiering zooveel werk gemaakt en zoo is het eene onafgebroken laan van guirlandes en eerepoorten.

Hier, in dit oude garnizoensstadje, waar men de werkplaatsen der Atjehtram vindt, is altijd wat meer drukte dan elders. Maar de huizen staan er in zeer beperkte ruimte, zóó opeengedrongen, dat in dit kleine leven wel talrijke onderlinge conflicten moeten opbobbelen.

Hier hangt nog de herinnering aan een der meest geruchtmakende Atjeh-moorden uit den laatsten tijd, waarbij kapitein van der Sluijs Veer het leven liet.

Ik denk deze materie in een volgenden brief te behandelen met eene, op deskundige voorlichting gebaseerde beschouwing over de psyche van den Atjeher. Men heeft dit noodig tot juist begrip van dit in vele opzichten merkwaardige volk.

Van Sigli gaat de reis nu verder over de waterscheiding naar Koeta Radja.

Enkele jaren geleden was in dezen weg nog een hiaat; tusschen Padang Tidji en Seulimeum moest de auto op een platten wagen van de Atjeh-tram worden vervoerd, en dit was altijd de bron van allerlei zorgen. De auto moest met vastgespijkerde plankjes op den wagen worden bevestigd, vastgesjord met touw, en daarvoor had de goedmoedige reiziger zelf te zorgen. Men kocht toen op de laatste halte: plankjes, touw en spijkers, en kon dan zelf zien dat men z'n auto goed op den tramwagen gemonteerd kreeg. Er waren ook officieele plankjes en spijkers, doch deze dienden alleen voor hooge personages...

Dit is nu voorbij; over de waterscheiding loopt de laatste schakel in den grooten weg, en zoo kan men dus thans, zonder onderbreken, van Padang naar Koeta Radja rijden.

Het is een landschap van groote eentonigheid, eene aaneenschakeling van zacht welvende kale heuvels aan den voet van den Weesberg en den Goudberg; op het hoogste deel heeft men vrij uitzicht op de zee in het Noorden.

Van cultuur en bewoning vrijwel geen spoor, dit verandert eerst als men Seulimeum is gepasseerd en de vallei van Groot Atjeh binnenrijdt.

Dit is wel een der best bebouwde deelen van Atjeh; men ziet hier het werk onzer irrigatie, de sawahs waarop de halmen zich bukken onder het gewicht der aren, de mooie belofte van den rijken oogst.

XLI.

De Atjehsche mentaliteit was een jaar of zes geleden het object van een onderzoek door dr. van Loon, bekend psychiater.

Krankzinnigheid komt onder dit volk veel voor en uit zich op eene wijze welke afwijkt van hetgeen men op Java ziet; bovendien bleek het plegen van moorden zoo dikwijls eene uiting van geesteskrankheid dat gouverneur van Sluijs indertijd op dat onderzoek aandrong.

Alvorens te komen tot hetgeen ik omtrent de Atjehsche psyche te Sabang vernam van dr. Latumeten, een deskundige op dit gebied en hoofd van het groote krankzinnigengesticht dat daar in aanbouw is, wil ik de voornaamste resultaten weergeven van het indertijd door dr. van Loon ingestelde onderzoek.

De Atjeher — aldus indertijd dr. v. Loon — is zeer emotioneel en nerveus. Hij vertoont als krankzinnige bij sommige vormen dier ziekte, *dementia praecox* bijv., vrijwel hetzelfde ziektebeeld als de Europeaan, en is niet rustig zooals de Javaansche lijder. Men moet voor hem steeds op zijn hoede zijn.

Krankzinnigheid komt verhoudingsgewijs veel meer voor dan elders in den Archipel; het percentage nadert dat van West-Europa en bedraagt anderhalf tot twee pro mille.

Aldus kwam hij tot een schatting van minstens 1200 krankzinnigen in Atjeh, dus een getal vrij dicht bij dat van 1100, hetwelk als schatting door de ambtenaren, ieder voor hun ressort, den gouverneur was opgegeven. Naar men weet is dit

ook ongeveer de basis gebleven voor den bouw van het groote krankzinnigengesticht te Sabang, dat op 1200 man zou worden berekend.

Opmerkelijk achtte dr. van Loon het groote aantal lijdens aan dementia praecox, vroegtijdige geestesverstomping; ook in West-Europa is dit percentage hoog.

Ik citeer uit het rapport-van Loon nog enkele zinnen:

„De psyche der Atjehers, ook der andere rassen, moet psychologisch grondig worden bestudeerd om een helder inzicht te krijgen in denkwijze en gevoelsleven.“

En verder:

„Zeer zeker wordt een deel der moord-aanslagen, niet alleen op Europeanen maar ook op eigen rasgenooten, door dergelijke psychisch minderwaardigen bedreven. En het is ook zeer goed mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat nu en dan een dergelijk minderwaardig, voor suggestie zeer toegankelijk individu, wordt bewerkt om een moordaanslag te plegen...“

Door al deze onberekenbare en dus onbetrouwbare elementen uit de samenleving te verwijderen, zal zeer zeker de pacificatie bevorderd worden; men zal dan de rest der onbetrouwbaren, die psychisch normaal zijn, veel beter in 't oog kunnen houden. Want buiten twiifel zijn er, behalve de moorden door krankzinnigen, nog andere soorten Atjehmoorden. Dergelijke gevallen schijnen vrij vaak voor te komen en behalve lichamelijk lijden moeten ook emotioneele toestanden, bijv. teweeggebracht door teleurstelling in liefdesperkara's, wel tot zulke reacties leiden.“

Tenslotte, over de degeneratie van het Atjehsche volk:

„Een der factoren die dit volk hebben doen degenereren was de voortdurende spanning, het steeds opgejaagd worden van de geheele bevolking tijdens den strijd met Holland. Op den

voor emoties zoo vatbaren Atjeher maakte deze voortdurende onzekerheid, de nachtelijke aanvallen en vlucht voor de troepen een onuitwischbaren indruk.“

Ik heb een langdurig onderhoud gehad met dr. Latumeten, een psychiater die ook elders in den Archipel — op Bali — belangwekkende onderzoekingen instelde.

Vond dr. van Loon bij zijn onderzoek op 215 gevallen in Atjeh 69 gevallen van dementia praecox, dr. Latumeten vond in October-November 1925 op Bali 214 gevallen van dezen vorm op een totaal van 654 onderzochte gevallen. Het was dus telkens ruim 32 pCt.

De gezamenlijke gestichten op Java (incl. de doorgangshuizen) leverden over 1925 op een totaal van 3991 geïnterneerde patiënten, 1878 met dementia praecox of, zooals de ziekte thans wordt aangeduid, aan schizofrenie.

Dit is dus 47 pCt., terwijl het voor de West-Europeesche gestichten ongeveer 25 pCt. bedraagt.

Als dr. Latumeten van de bevolking van het gesticht te Sabang de Atjeher afzondert van de andere Aziaten, krijgt hij op 75 Atjehsche patiënten 52 gevallen van dementia praecox, of 68 procent, en 7 van de 10 Atjehsche vrouwen.

Derhalve zeer hooge percentages.

Van deze 25 Atjehsche partiënten heeft hij nagegaan welke feiten of anti-sociale handelingen door hen werden gepleegd en tot hunne opsluiting leidden. De meeste gewelddadige handelingen kwamen op rekening van dementia praecox.

Men krijgt dan de volgende opgave :

wegens moord.	1
id. poging tot moord, toebrengen letsel, zware mishandelingen enz.	15
id. religieuze exaltatie, het zich uitgeven voor profect.	2
id. recalcitrant optreden tegen de hoofden.	2
id. vernielzucht, brandstichting, zwerfzucht en	

	andere anti-sociale handelingen.	17
id.	gevaarlijk zijn voor-zichzelf en anderen : neiging tot zelfmoord, bedreiging enz.	48
	totaal	85 gevallen.

De dementia praecox-lijders, die een zoo belangrijk contingent vormen van het totale aantal krankzinnigen, zijn en blijven in alle stadia hunner ziekte door hun verwardheid, hun onberekenbare impulsieve en agressieve tendenzen en brute uitvallen op de omgeving, uitermate onbetrouwbaar en een doorlopend gevaar.

Meer nog dan bij andere vormen van krankzinnigheid is vroegtijdige interneering dan ook noodig.

De overige meest voorkomende vormen van krankzinnigheid te Sabang zijn: de manisch-depressieve psychose (dus de lijders aan zeer sterk wisselende stemmingen), epilepsie, psychopathie (dus: moral insanity), paralytica en idiotisme.

Voor al de psychopaten met hun aangeboren tekort aan geestelijke en moreele eigenschappen zijn gevaarlijke elementen, ook omdat zij, in tegenstelling met de imbecielen, soms zeer begaafd zijn, doch de moreele rem missen.

Het verdient ook de aandacht dat lijders aan dementia paralytica (hersenververeking) hier veel langer leven dan in Europa, waar zij binnen een paar jaren zijn gestorven. Te Sabang vindt men verouderde patiënten; een enkele is al 3½ jaar onder behandeling. Onder hen komt malaria geregeld voor, dit in verband met de elders toegepaste malaria-enting bij hersenververeking.

Opmerking verdient nog dat dr. Latumeten op Bali veel, en in Atjeh sporadisch, vormen van krankzinnigheid vond als gevolg der in de laatste jaren veelbesproken slaapziekte „encephalitis lethargica“. Deze ziekte is in Europa veel voorgekomen na de influenza en moet niet met de Afrikaansche slaapziekte wor-

den verward ; op Bali werd zij door Latumeten dikwijls geconstateerd als naziekte der influenza-epidemie van 1918. Hij vermoedt dat in de gestichten op Java ook zulke gevallen zullen zijn opgenomen.

Als naziekte van influenza ziet men soms ook eene algeheele karakterverandering ; ordelijke menschen worden onordelijk, eerlijke gaan stelen. Het is eene ongunstige verwording van het karakter.

Dr. Wulfften Palthe (leeraar Stovia te Weltevreden) heeft in geneeskundige kringen te Batavia enkele maanden geleden soortgelijke gevallen gedemonstreerd ; het zijn ziektegevallen welke tot dusver blijkbaar door de medici zijn miskend en ondergebracht bij de bekende gevallen van krankzinnigheid.

* *
*

Het algemeene beeld der Atjehsche krankzinnigen vergelijkend met dat van elders, merkt dr. Latumeten op dat onder eerstbedoelden het religieuse gevoel veel sterker tot uiting komt. Alle Atjehsche krankzinnigen die nog niet geheel zijn versuft, doen dagelijks hun vijf gebeden ; op Java geschiedt dit niet.

Het nerveuse en emotioneele element bij den Atjeher is ook van zijn muzikale uitingen af te lezen. De muziek is heftig, ruw, als uiting van een driftig en opvliegend man. Op Bali is dit eveneens zoo. Vergelijk ook den krissendans van den Baliër met het „tob rapai“ van den Atjeher.

Wie die dezen dans heeft gezien van zich met mes en rentjong stekende mannen, opgezweept tot het uiterste onder de daverende aanhitsing van twintig en meer trommen, een doffe roep welke in de ziel der dansers duistere instincten wekt... wie is niet gekomen onder den indruk der geweldige passie welke dan uitlaait ?

Dus : de ziektevormen onder de Atjehers naderen meer die van Europa, zijn anders dan die op Java. Het ziektebeeld is veel intensiever, ook de motorische onrust uit zich veel sterker. De patiënt is agressiever, impulsiever. Hieruit volgt logisch :

dat te Sabang, in verhouding met elders, meer en betere verpleegsters moeten zijn.

Die zijn er echter niet; de bezetting der noodigste posten laat veel te wenschen over.

Dr. Latumeten is hoofd van het gesticht; aanvankelijk was hem toegevoegd een Indisch arts, doch deze werd in Dec. 1926 overgeplaatst. Wel is hem thans toegevoegd, voor zoover diens eigen bezigheden het toelaten, de gouvts.-arts dr. Voskuil, doch die zit zóó overkropt met werk door den havendienst en de polikliniek — 80 man per dag — dat hij practisch niet de minste hulp kan verleenen.

Er zijn thans 168 patiënten, en daarvoor is beschikbaar:

één hoofdverpleegster, die dus met dr Latumeten voor al het werk zit en dus nooit een dag vrij heeft.

Dit is nu de wijze waarop van landswege wordt tegemoet gekomen aan de vooral bij Atjehsche patiënten met hun zeer aparte neigingen, zoo dringend noodige goede verpleging.

Wij vestigen hierop de aandacht der bevoegde autoriteit; dergelijke wantoestanden behooren in een modern gesticht niet voor te komen.

Ik wijs er nog op dat, als al het werk goed verloopt, men eind 1927 zóóveel gebouwen gereed kan hebben dat 584 patiënten — zeg rond 600 — kunnen worden opgenomen.

Ten aanzien van het vooruitzicht der bezetting van dit gesticht zijn de volgende cijfers wellicht belangwekkend.

Tot op heden zijn in het Sabangsche gesticht, dat den 15den September 1923 werd geopend, in totaal geregistreerd 271 krankzinnigen, van wie echter slechts voor de helft Atjehers, of \pm 135. Van deze 135 waren eind Februari nog in verpleging 85 (van wie 75 mannen en 10 vrouwen). De andere 50 patiënten zijn voor verreweg het grootste deel weder als hersteld (verbeterd) aan de Atjehsche maatschappij

teruggeven, d.i. dus ruim 30 pCt. in ruim 3 jaren tijds, of 10 pCt. 's jaars. Het aantal overledenen heeft bedragen ± 5 pCt. voor een geheel jaar. Opgemerkt moet worden, dat het aantal recidiven zeer gering is en gevoegelijk bij deze beschouwing kan worden verwaarloosd.

Op de lijst der verwachte patiënten staan 38 Atjehers, die aldus nog op plaatsing wachten. Intusschen moet worden vermeld, dat reeds sedert lang bij het B. B. bekend is, dat de maximum-capaciteit van het gesticht bereikt is, zoodat daarom wellicht geene vertoogen meer worden gehouden om plaatsing van nieuwe patiënten.

Gesteld echter, dat het aantal geïnterneerden in de gevangenissen en blokzalen der militaire hospitalen op het vasteland van Atjeh — exclusief de bovenbedoelde 38 — momenteel nog 100 bedraagt, dan zou binnen afzienbaren tijd voor $85 + 38 + 100 =$ rond 225 bedden voor Atjehers moeten worden gerekend.

Het is in dit verband wel jammer, dat vooralsnog statistisch niet kan worden opgegeven, hoe groot het aantal nieuwelingen jaarlijks bedraagt. Immers, het cijfer der afgevoerden stellend op 15 pCt. (10 pCt. genezing en 5 pCt. dooden) zou met waarschijnlijkheid kunnen worden berekend, na hoevele jaren de capaciteit van dit gesticht (1200) zou worden bereikt. Elk jaar toch zullen van de bijkomers 85 pCt. als blijvers moeten worden geboekt, hetgeen na een concreet aantal jaren leiden zal en moet tot de volle bezetting van het gesticht.

Intusschen is met dit cijfer-gegoochel evident aangetoond, dat het weinig zin heeft, om althans voor de eerste jaren dit gesticht enkel en alléén voor de Atjehers te reserveeren. Het aantal krankzinnigen voor geheel Sumatra zal — dit zij grif toegegeven — het cijfer 1200 zeer zeker benaderen, zoo niet overschrijden. Of nu echter het getal gestichtsrijken ook zoo veel bedraagt, durft dr. Latumeten niet te beweren. Want niet ieder krankzinnige behoeft te worden geïnterneerd.

Vanzelf komt aan de orde de kwestie : waarom dit groote gesticht te Sabang opgezet ?

Uit een oogpunt van strenge isolatie van concrete elementen uit de Atjehsche samenleving is Poeloe Weh zeker goed.

Het is er echter zeer warm, en dit is een medische factor ; alle krankzinnigen-gestichten op Java liggen in matig koel klimaat (Buitenzorg, Magelang, Lawang).

Ook moet hier alles van elders worden aangevoerd ; op Poeloe Weh groeit weinig en *er is niet veel water*. Er is een bergmeer ; dan zijn er een paar bronnen gegraven, doch het debiet is absoluut onvoldoende.

Men hoopt te mogen rekenen op vergrooting van het debiet der Gouvernements-waterleiding ; op het programma staat de vernieuwing van het bestaande leidingnet, de bouw van een nieuw waterreservoir en de capteering der bron. Insiders betwijfelen echter of het debiet voldoende zal zijn voor de plaatselijke en de gestichts-behoefte.

Ook is dit water sterk verontreinigd ; er komen in voor : algen, infusoria en op mijnwormen gelijkende beestjes.

De huidige directeur te Sabang zegt dat hij, indien hij de plaats voor het krankzinnigen-gesticht had moeten kiezen, *zeker niet Poeloe Weh zou hebben genomen*.

Dr. baron van Hoevell, die tot Maart 1926 directeur te Sabang was, *had eveneens bezwaren tegen deze plaats*. Hij zou de voorkeur geven aan een kleiner gesticht te Sabang, en een ander elders in Atjeh (of : op Sumatra) voor patiënten bij wie de isolatiefactor niet zoo zwaar weegt.

Het heeft geen raison hier nog andere bezwaren op te sommen ; de bevoegde autoriteiten kunnen ze hooren van de betrokken directeuren zelf. Maar wij vestigen de aandacht op het belangrijke van het feit

dat de beide opvolgende directeuren bezwaren hebben tegen een groot gesticht voor 1200 patiënten te Sabang, en een kleiner prefereeren.

Men kan hierover niet zonder meer heenglijden; beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.

* *

Ik heb dr. Latumeten ook nog gevraagd naar zijn oordeel over de psyche van den Atjeher. Hij antwoordde hierop:

„Men heeft den Atjeher „zeer emotioneel en zeer sterk nerveus prikkelbaar“ genoemd (v. Loon). Deze kwalificatie is inderdaad zeer wel aanvaardbaar t.a.v. zekere categorieën van dit volk. Voor de groote meerderheid geldt echter de waarheid, dat bepaaldelijk in de religieuze sfeer het emotioneele element buitengemeen krachtig kan zijn geprojecteerd, als het ware verstard geboeid, met alle hieraan vastgekoppelde nadelige consequenties. Hoe licht komt het er immers niet toe, onder den drang dezer intens religieuze en religieus gekruide voorstellingen en denkrichtingen, de reële verhoudingen van den mensch ten opzichte van de uitwendige (wereld) situatie botweg af te wijzen en te miskennen!

Men heeft in elk geval te aanvaarden — althans bij zijn pogen tot beoordeeling van de psychische constellatie van dit volk in het bijzonder en van die van de volkeren van Indië in het algemeen — een soort relatief streng exclusivisme en star conservatisme, zich weerspiegelend in zijne velerlei en veelzijdige cultureele uitingen en sociaal-maatschappelijke inzettingen, waarin bepaaldelijk het religieuze sentiment het krachtigst spreekt. Een muur van gestrenge voorschriften en geboden, door de eeuwenoude zeden en gewoonten en overgeërfde tradities scherp gesteld — om niet te gewagen van den onmiskennbaar, vooralsnog in zijn onderbewuste zieleleven sluimerenden en af en toe op brute wijze zich ontladenden kaphéhaat — werpt zich telkenmale op tusschen zijne ethische remmingen en primaire instincten en houdt zijn levensvisie binnen vaste, afgebakende, en voor den

„outsider“ maar al te dikwijls onnaspeurlijke, onnavolgbare en onaanvoelbare wegen.

In zijne psychische conflicten zijn het uiteraard de domineerende (anders) geloovige, wil men: onbegrepen bijgeloovige voorstellingen en tendenzen, welke als regel de absolute overmacht behouden. In hoeverre nu al deze en dergelijke factoren quantitatief en kwalitatief bij het tot stand komen der hier en elders voorkomende vormen van krankzinnigheid — naast vele andere psychische componenten van endogenen en exogenen aard — een rol spelen, hierover is vooralsnog niets te zeggen. Ons uiteraard nog gebrekkig psychologisch kennen en kunnen wettigt ter zake geenszins eene zekere uitspraak.

Zijn normale gedragingen, evengoed als zijn psychotische a- en anti-sociale handelingen, moeten dan ook in dit psychologische licht worden gezien. Voor mij staat het hiernaast vrijwel vast, dat het Atjehsche volk in zijn boezem draagt, naast eene voldoende activiteit, concrete geestelijke en verstandelijke ontwikkelingsmogelijkheden, welke zekere beloften voor de toekomst inhouden.“

Met het slot dezer opmerkingen vindt dr. Latumeten naast zich den reeds eerder door mij geciteerden dr. Thijssen, van het Plantershospitaal te Langsa, die de fysieke aftakeling van het Atjehsche volk ontkent en een vast vertrouwen heeft in zijn vitaliteit en kansen voor de toekomst.

* *
*

Over de verplegingswijze te Sabang zwijg ik; het doel was slechts den lezer eenig beeld te geven van de psyche van dit volk. Dit is noodig om het te begrijpen in zijn soms zeer opmerkelijke uitingen, en daartoe behooren dan in de eerste plaats de z.g. Atjehmoorden welke voor mij aanleiding waren bijzondere ruimte te geven aan deskundige opmerkingen van psychiaters.

XLII.

Op de beschouwing over de psyche van den Atjeher dient die over de beruchte Atjehmoorden te volgen. Uiteraard behooren aanvallen van benden Atjehers op patrouilles niet hiertoe.

Rekent men het jaar 1910 als dat, waarin de eigenlijke Atjeh-oorlog was geëindigd, dan telt men in totaal 102 dier moorden of moordaanslagen over een tijdvak van 17 jaren, dus gemiddeld 6 per jaar.

In 1921 stelde Kern een onderzoek naar de oorzaken der Atjeh-moorden in, en in December 1921 volgde zijn rapport.

Dit rapport, dat dus liep tot en met 1921, meldde de volgende gevallen :

9	in	1910
6	"	1911
8	"	1912
11	"	1913
8	"	1914
8	"	1915
5	"	1916
11	"	1917
6	"	1918
3	"	1919
1	"	1920
3	"	1921

79 gevallen totaal, met 99 slachtoffers van wie er 12 werden gedood, terwijl de 87 anderen van hun wonden herstelden.

Toen ik in het laatst van 1922 te Atjeh vertoefde, werd mij de opgave verstrekt van in dat jaar plaats gehad hebbende aanslagen, nl. 7.

Thans kreeg ik de opgave der laatste jaren, meldend de volgende gevallen :

6	in	1923
2	„	1924
4	„	1925
4	„	1926

Het gemiddelde is dus 6 gebleven ; wanneer men de cijfers over langen termijn beschouwt, ziet men dat er eene geringe neiging tot daling is. Zoo komen cijfers als van 1913 en 1917, elk met 11 aanslagen, niet meer voor.

Wat de aanleiding tot die aanslagen betreft valt op te merken, dat deze soms is krankzinnigheid, levensmoeheid, het lijden aan eene ongeneeslijke ziekte (lepra bijv.), godsdienstig fanatisme, wraak over vermeend onrecht.

Bijna altijd wordt de aanvaller gedreven door het verlangen : „sjahid“ (geloofsgetuige of martelaar) te worden, en dus het Paradijs te verdienen.

Naar Mohamedaansche opvatting wordt de wereld verdeeld in „Dar-al-Islam“ (het gebied van den Islam) en „Dar-al-Harb“, het gebied van den strijd. Want volgens sommiger opvatting is ieder mannelijk en meerderjarig Islamiet eigenlijk verplicht, te strijden voor de verbreiding zijner leer. Hij moet den „dihad“ (heiligen oorlog) voeren „fi sabil Allah“, op den weg van God.

De Koran schrijft den oorlog voor ; de ajats 212 en 213 in hoofdstuk II zeggen :

212. „De oorlog is u voorgeschreven en gij haat dien.

213. Mogelijk dat gij haat wat u goed is en dat gij mint wat u nadeel doet“.

Er zijn talrijke Oelama's die u uit den Koran met andere teksten kunnen aantoonen dat het verkeerd is den niet-Mohamedaan (bijv. den Hollander) in Atjeh te dooden, of dit gebied te beschouwen als een, waar de heilige oorlog moet worden gevoerd.

Natuurlijk vindt ieder in den Koran wel iets naar zijn smaak ; het komt er in het

door ons gelegde verband intuschen in hoofdzaak op aan hoe de godsdienst op de massa inwerkt.

Eenige oelama's van Peureula hebben, in 1917, het vraagstuk van den moord op ongeloovigen onderzocht en aan de voorschriften van den Koran getoetst. Zij kwamen tot de conclusie:

als wij den ongeloovige kunnen schadeloos stellen voor zijn bezittingen in ons land, moet hij dit verlaten. Indien hij dit niet wil mogen we hem gevangen nemen en Mohamedaan maken. Als hij ook dit weigerde, zouden we hem mogen dooden.

Dit alles is ongetwijfeld vrij geruststellend, althans voor hem wiens lot in handen dier Oelama's van Peureula werd gesteld. En misschien dat zij, indien zij niet in hun rustige kamer deze zaak hadden kunnen overwegen, doch dit hadden moeten doen in de hitte van zekere conflicten, hun uitspraak wel eene andere zou zijn geweest. En voor de talrijke slachtoffers der Atjeh-aanslagen is dit alles een schrale troost.

* *
*

Men kan in Atjeh herhaaldelijk hooren beweren dat de lezing, of voorlezing van één der „hikajat prang“ — boekjes waarin op felle wijze de strijd tegen de ongeloovigen wordt gepredikt, terwijl de genietingen welke den geloovige wachten die in Gods strijd is gevallen, bijzonder aantrekkelijk worden voorgesteld — zeer dikwijls menschen tot het doen van aanslagen bracht.

Inderdaad is dikwijls het verband tuschen „hikajat perang“ en aanslag aangetoond. Bovendien zal ieder die eenigen tijd in Atjeh is, u zeggen: De „hikajat's prang“ zijn zóó opwindend geschreven dat Teungkoe Sech Ibrahim (het huidige hoofd van het vermaarde Tiro-geslacht), te Koeta Radja, zegt: „ik zelf raak nog in opwinding als ik ze hoor voorlezen.“

Mij werden indertijd als zeer gevaarlijke lectuur genoemd: de hikajat „Tam bikoel Rafilin“, uitgegeven door Teungkoe Djalaloeddin (ik meen deze hikajat in het Atjeh-museum te hebben gezien); vooral de hoofdstukken 70, 71, 72, 73 en 95 zouden uiterst opwindend zijn.

Dan is nog te noemen de „Karangan Tiro Oelama“, het verhaal dat in den tijd van den grooten prang zooveel diensten heeft gedaan.

De Regeering heeft voortdurend jacht laten maken op deze oorlogsliteratuur en reeds een groot aantal hikajats in beslag genomen.

Enkele weken vóór het Landvoogdelijk bezoek aan Atjeh had Panglima Polim er één achterhaald en doorgezonden aan ons bestuur.

Ik heb mij thans tot een paar der meest op den voorgrond tredende Atjehsche figuren gewend om hun persoonlijk oordeel over deze „prang sabil“-literatuur te hooren, n. l. tot Toeankoe Radja Keumala — die sinds de verbanning van den pretendent-sultan, waaraan hij verwant is, als hoofd der Sultansfamilie wordt beschouwd — en tot Panglima Polim.

Toeankoe Radja Keumala zag in de hikajats prang zoo groot gevaar niet; natuurlijk kende hij ze alle.

Daar was dan de reeds door ons genoemde „Karangan Tiro-Oelama“. Dit boekje is tijdens den oorlog geschreven om het volk op te wekken tot den strijd tegen de Kompenie. De schrijver is T. Sjech Sahman Tiro, die als aanvoerder in den oorlog zeer uitblonk. Hij overleed tengevolge van ziekte te Moereuë (bij Indrapoeri) waar zijn graf nog door velen wordt bezocht en vereerd.

Wat betreft de „Tambikoel Rafilin“, deze is, zooals wij hierboven opmerkten, geschreven door T. Djalaloeddin, een overgrootvader van den hierboven door ons genoemden T. Sjech (of Tjèh) Ibrahim. (En als de achterkleinzoon nog zoo opgewonden wordt bij de lezing van dit

boek, is dit dan wellicht par droit de naissance?)

Maar — aldus vertelt Toeankoe Radja Keumala mij thans — dit boek is bewerkt naar het Arabisch; T. Djalaloeddin deed dit toen hij woonde te Lamgoet, in de XXVI Moekims... vóór den oorlog van Atjeh met Holland. Derhalve kan de schrijver nooit den huidigen toestand op het oog hebben gehad.

Het is een godsdienstleerboek; over oorlog handelt slechts één hoofdstuk, het laatste.

Natuurlijk wordt van den heiligen oorlog in alle boeken van dezen aard geschreven; gaat het niet evenzoo in de geschiedenis-boeken van elk volk? Bovendien, als het lezen van wat over den heiligen oorlog is geschreven, zoo opwindend is, waarom heeft de lezing van den Koran, waarin hierover toch óók heel wat staat, niet dezelfde resultaten?

En waarom worden door de „orang alim”, (d. w. z. geleerde; het enkelvoud van „oelama”) die zulke boeken dan toch het meest lezen, nooit aanslagen gepleegd? Men zoekt — zoo gaat onze zegsman verder — achter zulke boekjes altijd het ergste; zij worden echter pas gevaarlijk als de man die ze leest of hoort voorlezen, reeds andere grieven tegen het Gouvernement heeft. De Atjeher volgt niet zoo gauw het nieuwe, doch overweegt eerst.

Een groot gevaar zou het zijn — besloot T. Radja Keumala — indien het Gouvernement in Atjeh de missie of de zending toeliet; „wij zullen nog minstens gedurende een geslacht in ons geloof geheel met rust moeten worden gelaten.”

Dit lijkt zeker wel juist. Indertijd heeft de Regeering de ernstige fout begaan, bij Gouv. Besluit van 26 Mei 1921 no. 35 het Leger des Heils in Atjeh toe te laten, zonder tevoren advies te hebben ingewonnen bij den Gouverneur van dat gewest.

Dit had tot allerlei misère kunnen leiden; vooral het Leger des Heils heeft bewezen al uiterst onhandig te kunnen optreden in

de aanrakingen met primitieve volken. Intusschen, ik zag in Atjeh geen enkelen vertegenwoordiger van het Leger des Heils. Heeft dit reeds destijds van de gevaarlijke propaganda afgezien, of heeft men in Atjeh op het Gouvts. Besluit de „locale“ correctie aangebracht, waarmee men in dat gewest altijd bijzonder handig is geweest? In elk geval, Atjeh bleef er vrij van.

Wij bezochten Panglima Polim in diens woning te Lam-sih, eenige kilometers vóór Seulimeum. Men passeert dan de mooie brug over de rivier, welke onder generaal Swart is gebouwd als eene attentie voor dit zeer invloedrijke hoofd.

P. Polim is nog de echte Atjeher; hij was bij onze komst met een paar landgenooten aan het gebed. Maar ook de moderne gaven zijn hiernaast best te genieten; hij heeft een goeden auto, waarvan hij veel gebruik maakt.

Ik kom op het onderhoud met P. Polim nog afzonderlijk terug en haal er thans alleen dát uit aan, hetwelk slaat op de „hikajat prang“.

Wel, hij ziet die ook niet, althans niet meer, als een gevaar. Hij vindt de beweringen omtrent hun opwindend karakter in dezen tijd sterk overdreven.

„Als er *iets* is dat opwindt, zegt hij, sterker dan de „hikajat perang“, is het... de soerat chabar!“

Inderdaad, daarin kon hij weleens gelijk hebben. Is er iets kwaadaardigers en aanjagenders dan het hitsen in een groot deel der Inlandsche Pers?

Er is vermoedelijk een logische grond aan te wijzen voor de meening van T. Radja Keumala en Panglima Polim. Denklijk is de geest in het door hen overzien gebied — Oost- en Noordkust — zóó gewijzigd, dat men thans aan de „hikajat prang“ geen bijzondere waarde meer behoeft toe te kennen. Waarschijnlijk zal iedereen echter voor de zeer geïsoleerde Westkust een uitzondering maken.

En wat Noord- en Oostkust aangaat:

is het? niet een weinig dwaas dat men nog altijd bitter jaagt op die oude hikajats, terwijl ieder Atjeher zich kan abonneeren op een of ander Maleisch orgaan waarin dag aan dag het Gezag wordt neergehaald, het Gouvernement wordt gehoond en beledigd?

* * *

De lepra is genoemd als ziekte welke indirect gevaarlijk kan zijn, omdat de lijdens, wetend dat de kwaal ongeneeslijk is, dikwijls hun einde zoeken in een aanslag op een ongeloovige, om het geluk van den sjahid te verwerven. Het aantal slachtoffers door lepra-lijdens gemaakt, was vooral groot, toen men nog niet voldoende isoleerde; sindsdien gaat het beter. Toch deden nog in 1923 drie ontsnapte lepralijders een aanval op het bivak Kota Tjané, en in Mei 1926 pleegde een lepralijder te Samalanga een aanslag op een tram-conducteur.

Er zijn vrij veel lepralijders in Atjeh; het geneeskundig jaarverslag over 1926 meldt er niet minder dan 653. De bevolking is bang voor hun contact, zoodat men tegen hun isolatie geen bezwaren heeft. Thans zijn in verschillende plaatsen kleine leprozerieën die uit de landschapskassen worden betaald.

Wat de andere volksziekten betreft, het Gouvernement doet er aan wat mogelijk is. Bestrijding van framboesia heeft ontzettend veel goed gedaan; sinds 1921 werden jaarlijks circa 10.000 lijdens met Salvarsan behandeld.

Wel, als men in aanmerking neemt dat wij in Atjeh toch nog eerst sinds korten tijd het vredeswerk in eenigszins grooten stijl doen, mag toch wel worden gezegd dat wij daar al heel wat werk achter den rug hebben. Het is een gevolg van zuiver locale verhoudingen (wegen en andere communicatie-middelen) dat de Westkust van dit alles in veel mindere mate profiteerde dan met de Oost- en Noordkust het geval was.

Het groote militaire hospitaal te Koeta Radja schijnt welhaast geheel van bestemming veranderd. Het is nog eene militaire inrichting, doch zij heeft haar oorlogskarakter vrijwel verloren.

Het zijspoor dat haar verbindt met de tramlijn, welke indertijd (ik weet niet of dit thans nog zoo is) ook een zijspoor had naar het kerkhof Peutjoet, is eene herinnering aan die periode.

Als men thans dit hospitaal bezoekt, in vergelijking met de jaren 1895 — 1900 (de periode van beri-beri, cholera, talrijke gewonden) nu zoo rustig in het lommer der mooie begroeiing, moet de groote verandering opvallen. En tevens... hoe bouwvallig de houten gebouwen hier en daar worden.

De inrichting bewijst haar goede diensten; het trekt overigens zeer de aandacht dat zij niet beschikt over eene behoorlijke Röntgen-installatie.

Er is een heel oud apparaat dat in 1925 nog eens is nagezien, doch alleen geschikt is voor beenfoto's, en zeer zeker niet voor therapie.

Dit hospitaal is de eenige inrichting van dien aard in Sumatra, Noordelijk van Padang. Is het geen zaak het op dit punt een weinig te moderniseeren, zoodat het op alle eventualiteiten is voorbereid? Dit zal niet veel geld vorderen.

* *
*

Over het algemeen luidt het oordeel der medici over het Atjehsche volk niet ongunstig.

Wij hebben zijn mentaliteit besproken en enkele der voornaamste ziekten welke het teisteren.

Vroeger ongunstig oordeel moet voor wijziging vatbaar zijn, omdat het was gebaseerd op eene periode van onrust en hopelooze verwildering. Gij moet van een volk dat 40 jaar of meer vecht tegen een overmachtigen vijand en de bloem zijner mannen ziet vallen, nu juist niet verwachten dat het aan het eind dier periode uitpuilt van vitaliteit.

Wat betreft de niet nader te noemen ondeugden welke in die jaren *de* volks-
ondeugd der Atjehers werden genoemd,
ook hier was het verband met den oorlog
niet te miskennen. De maandenlange om-
zwervingen in de rimboe, zonder de vrou-
wen, kunnen aanleiding hebben gegeven
tot dit kwaad of het sterk hebben doen
toenemen.

Men hoort er thans ook door medici
niet meer van spreken, althans niet in de
mate van voorheen.

Ook hieruit blijkt weer dat de na-oor-
logstoestand niet de juiste was voor be-
schouwingen over de vitaliteit van het
Atjehsche volk.

Op grond van de latere waarnemingen
zeggen bevoegde beoordeelaars: dat dit
volk zich snel herstelt; dat het reeds nu
teekenen geeft van verrassende herleving,
zowel fysiek als psychisch, en dat wij,
mocht het ons gelukken hier één geslacht
(laat ons zeggen: een kwart eeuw) rust
en vrede te handhaven, een nieuwen uit-
bloei zullen zien van dit oude volk met
zijne in menig opzicht zoo opmerkelijke
eigenschappen, en dat dit volk, naarmate
het gezag zich naar Indië verplaatst, in
de toekomst eene rol zal spelen welker
omvang en belang thans nog niet zijn te
schatten.

XLIII.

De hoofden.

Wij zullen, na de bespreking der volkszaken, eenige beschouwingen geven over de hoofden. Zij zijn de onmisbare factoren in onze verhouding tot het volk, sterker nog: zij beheerschen die verhoudingen. Het is in de tegenwoordige situatie volkomen uitgesloten dat wij hen terzijde zouden kunnen stellen, ook al ware dit om meer dan ééne reden wenschelijk.

Het zou geen al te lastige opgave zijn ten opzichte van de helft hunner — wij fixeeren maar een getal — na eenig onderzoek zóóveel bezwarend materiaal bijeen te brengen, dat men ze voor ontslag zou kunnen voordragen, zonder dat men, theoretisch, eene onbillijkheid beging. Men zou zelfs, van typisch Westersch standpunt, kunnen aantoonen dat dit dan in het algemeen belang was. Niettemin zou men aldus de grootste politieke dwaasheid begaan welke ooit in Atjeh door ons is gepleegd, hetgeen wel zeer sterk is.

Vooral ten opzichte van een volk dat zich zóó geducht heeft doen gelden als dit, is het zaak dat wij niet altijd onze maatstaf aanleggen, doch rekening houden met de in dat volk levende opvattingen.

En wanneer nu de Atjeher in zijn Oe-leëbalang ziet zijn natuurlijk hoofd dat zeker niet valt buiten de beoordeeling van goed en kwaad, doch ook niet maar direct door vreemde heerschers — gehate vreemdelingen — mag worden gemeten met

door hen meegebrachte maat, wèl, dan is het redelijk dat in ruime mate met dit volksverlangen rekening wordt gehouden.

Voorals het een volk betreft dat zoo duivelsch goed kan vechten; met de opvattingen van zwakke en volgzaam lieden behoeft koloniaal beleid nooit zoo ernstig rekening te houden...

Misschien zijn vele hoofden in onze oogen vexateurs; in elk geval zijn zij dit niet in de oogen der bevolking en wij kunnen dus wachten, tot wij van die bevolking klachten over de hoofden hooren, of de feiten bijzonder ernstig zijn. Zoo moeten wij eene voorzichtige houding aannemen, ons niet al te zeer mengen in de Atjehsche interne affaires... oogje toe, ziet u?... standje geven onder vier oogen... oortje trekken... handje drukken... en ons bepalen tot de groote lijn.

Dit is de goede Atjeh-politiek; sterker; zij is de eenige goede politiek tegenover het Oosten. Ons geheele koloniale beleid zou een ander, en beter, karakter hebben en wij zouden overal minder moeilijkheden hebben gehad, indien wij het overal hadden toegepast.

Maar: wat wilt gij? Het eene volk is kwaadaardiger met klewang of schietwapen dan het andere, nietwaar? En ontdaan van alle franje komt het toch maar hierop neer, dat wij zeer wel weten, w a n n e e r wij onze handen buiten de interne zaken van eenig volk moeten houden en w a n n e e r wij ongebreideld onzen lust tot het invoeren van Westersche vormen kunnen botvieren. Het zijn tenslotte de volken zelf, die bepalen tot hoever men met pogingen tot hunne vervorming en denationalisering kan gaan.

En zóó denkt de Atjeher over òns, en over z'n hoofden, dat-ie herhaaldelijk, wanneer hij zulke ernstige grieven tegen zijn Oeleëbalang had, dat hem het leven ondraaglijk werd, rentjong of klewang greep en in het streven naar het sjahid-schap een Hollander vermoordde, liever dan dat hij zelfs maar een klacht over zijn hoofd bij ons, den gehaten kaphé, indiende.

Ook in het zwaarste onrecht is het adat-hoofd hem dierbaar, en zelfs wanneer wij Westerlingen hem zoet en zacht willen wikkelen in de groote voorrechten onzer cultuur, blijft hij ons haten, minachten soms, en hij maakt ons af.

Denk niet dat ik overdrijf.

Onder de Atjeh-moorden der jaren 1910-1921 was het in 47 gevallen mogelijk de oorzaken vast te stellen; Kern vermeldt daarvan in zijn meer aangehaald rapport als aanleiding o.m.:

tegenwerking en machtsmisbruik door Atjehsche hoofden	5
onrechtvaardige behandeling van een hoofd	3
	<hr/>
dus	8

of 17 procent van het aantal bekende gevallen.

En wij zouden het wagen ons te stellen tusschen den Atjeher en diens hoofd? Kom, wij zijn wel wijzer. Als wij maar eenmaal weten wáár men terugslaat, weten wij ons wel te beheerschen.

Zie naar menschen die zich aanhoudend de luxe van het uitdeelen van klappen permitteeren aan Javaansche koelies. Het komt niet voor dat men zich in Atjeh hieraan overgeeft; hier woont wijze beheersching.

Het is met ons koloniaal beleid precies zoo, en eigenlijk is dit ook best te begrijpen.

* *
*

Enfin, ons beleid is zeer verstandig en houdt zich hier, geheel anders dan op Java en elders, aan de handhaving der hoofden, en van bestaande toestanden. Er zijn in dit land, *Groot-Atjeh niet meege-rekend*, meer dan honderd zelfbestuurders, en er kan niet aan worden gedacht hun aantal door gebiedssamenvoeging zóó te verminderen dat een klein aantal voorname hoofden overblijft met wie het dan mogelijk zou moeten zijn eene staatsinrichting op hoogere basis dan waarop deze

primitieve landschappen staan, te stichten. Trouwens, Atjeh is altijd een conglomeraat van tallooze staatjes geweest.

Op de jongste paleisconferentie met de residenten der buitenbezittingen is het beginsel aangenomen: *dat die samenvoeging niet goed is* hoewel wij het overal waar wij dit zonder al te groot gevaar konden doen, gedaan hebben naar hartelust.

Laat ons ruim twee jaren teruggaan.

Toen ging van den Raad van Indië, waarin vrijwel dezelfde mannen zaten als thans, met den heer Westenenk als specialiteit voor de buitenbezittingen, naar Atjeh de schriftelijke opdracht, te overwegen, op welke wijze inperking van het aantal landschappen, en dus bezuiniging op den grooten post der salarissen, mogelijk was.

En nu is het wel zeer merkwaardig dat het gouverneur Hens was die in een geheim schrijven, (ik meen van Februari 1925) met alle kracht tegen dit gevaarlijke plan protesteerde. Hij deed dit op eene wijze welke deze affaire voor hem tot eene kabinetskwestie maakte; ik heb zijn advies in handen gehad en citeer er het volgende uit.

De heer Hens heeft er op gewezen der zijn verleden op Borneo toch wel voldoende had aangetoond zijn afkeer van het handhaven van „uitzonderingstoestanden.“ Doch wat betreft het van den Raad van Indië emaneerende plan moet hij er op wijzen dat inderdaad in Atjeh een uitzonderingstoestand bestaat welke zich tegen de doorvoering verzet. Hij wees verder op de gevoelens welke het volk jegens de Oeleëbalangs koestert, en hoe de hoofden zich volkomen van hun rechten zijn bewust.

Bovendien, wij hebben er op aangedrongen dat de Oeleëbalangs hun zonen eene goede opvoeding moesten geven om hen geschikt te maken voor hun latere positie. Mag men er dan toe medewerken dat hun die positie ontnomen wordt?

Vervolgens wees de heer Hens op den onwil van het volk om andere Oeleëbalangs dan de eigene te erkennen; dit bleek o.m. uit de ervaring welke wij zelf hebben opgedaan na zekere samenvoegingen van grondgebied.

Men zag dit in het gebied dat door ons werd gevoegd bij het Oeleëbalangschap van Teukoe Keumangan (Seunagan), en waar dit hoofd, hoewel hij eene krachtige persoonlijkheid is, zich nog steeds niet kan laten gelden. Een deel der bevolking trok er liever naar de moerassen dan een vreemden Oeleëbalang te erkennen.

Een tweede voorbeeld: Bij het gebied van het landschap Samalanga is indertijd door ons gevoegd dat der II Moekims Toenong. De Oeleëbalang van Samalanga, T. Tjhi, is een zeer gerespecteerd en godvruchtig man... maar hij heeft in het toegevoegde gebied niets te vertellen. Hij durft het zelfs niet te bereizen!

Een derde nog sprekender geval. Toekoe Oemar Keumangan (de „ongekroonde koning van Pidië“) een schatrijk en invloedrijk man, kreeg aan zijn Oeleëbalangschap toegevoegd de enclave Gigiëng. Doch hij durft zich daar slechts te vertoon, omstuwd door gewapenden van zijn eigen gebied!

De onrust van 1921 en 1922 (bekend als de samenzwering van Lho Seumawé. — Z.) waarin ook T. Moeda Latif eene rol speelde, wortelde eveneens in het opzij schuiven van den rechtmatigen Oeleëbalang van Gedong. Ook in Koeala Daja (Westkust) had men weinig plezier van een gebiedssamenvoeging.

Derhalve ontried de heer Hens deze sterk.

Ten opzichte der vraag van den Raad van Indië: op welke wijze verbetering was te brengen in de financieele overbelasting der landschapskassen, wees de heer Hens er op dat men vooral moest streven naar meer intensieve exploitatie der hulpbronnen van het land. Hoeveel jaren heeft men de petroleumterreinen in Noord-Oost-Atjeh laten liggen?

Inderdaad is het aantal lieden die uit de landschapskassen toelage, onderstand of pensioen krijgen, veel te groot — aldus nog steeds de heer Hens. Men moet dit aantal laten uitsterven en het bedachtzaam laten verminderen. En wat de te hoge salarissen van sommige Zelfbestuurders betreft, men moet deze herzien bij hun defungeeren.

Aldus het zeer logische en deskundige verzet van den heer Hens, als een ambtelijke Saul onder de Profeten, in het begin van 1925 tegen een gevaarlijk plan van den Raad van Indië.

Ik denk onwillekeurig aan de actie door mij in het begin van 1922 gevoerd tegen de wijze, waarop resident Jonquièrre door de Djokjasche verhoudingen sloeg en Sultan VIII een bedrag van f 78000 van diens inkomsten aan den Lande wilde doen afstaan, eene actie welke o. a. het vermaarde interview van den would-be journalist Schaap met den Sultan ten gevolge had, doch tenslotte eindigde met de teruggave aan den Sultan van die f 78000.

In 1925 is de Raad van Indië op een avontuur uit dat in beteekenis hetzelfde is. Wij kunnen het immers niet laten, te morrelen in interne Oostersche affaires ... tot wij ergens met een scherp kniewang een tik op de vingers krijgen. Want, los van alle woordpraal, wij zijn uiterst omzichtig met Atjeh, omdat dit zich eenvoudig niet alles láát opleggen wat Westersche hervormers uitdenken. En zóó voorzichtig zijn wij in Atjeh met alles, dat de wegen er bijna onberijdbaar zijn door de ontelbare kudden vee welke zich er voortdurend legeren, zonder dat een bestuursambtenaar er toe over durft te gaan, aan dit nergens in Indië getolereerde kwaad, radicaal een einde te maken.

Maar thans, twee jaren na de poging van den Raad van Indië, wordt op de paleisconferentie een beginsel aangenomen: dat samenvoeging van zelfbestuurde gebieden moet worden ontraden, lijnrecht in strijd met het destijds door dit hooge college gelanceerde plan.

In die twee jaren vallen primo: de klewang-aanvallen op de Westkust van Atjeh. Die stemmen tot nadenken, ziet u? Zelfs een Raad van Indië.

En secundo: de reis van den huidigen Gouverneur-Generaal.

Maar dan is toch weer zonneklaar gebleken dat een Landvoogd die zich de trouwe volger van 's Raads adviezen zou toonen, politieke fouten kan maken van de allereerste grootte.

En ... kan een Gouverneur-Generaal nu wel dit geheele geweldige gebied bereizen om er te spreken, buiten de sfeer der officieele adviezen, met de „men on the spot“?

Wij mogen bepaalde personen geen verwijt maken van onze zonderlinge Atjeh-politiek. In den aanhef dezer over Atjeh handelende artikelen heb ik gewezen op de sinds tientallen jaren steeds herhaalde oude fouten welke dieper wortelen dan in den geest van enkele hooge landsdienaren.

Namelijk: in ons volkskarakter, waarop ons koloniaal beleid rust.

Opgaande in détail-bemoeienis zooals de volken van kleine structuur dit zoo gaarne doen, oriënteert men zich minder op de groote lijn, en het ligt voor de hand dat men zich, wat de toepassing betreft van talloze in Westersche bureaux uitgewerkte verbeteringen en hervormingen, bij preferentie richt tot de lijn van den zwaksten wederstand, en uiterst voorzichtig is bij volkeren die tot de vecht-rassen behooren.

Zoo kon de heer Jonquière een Vorstenlandsch Zelfbestuurder f 78.000 doen verliezen, en als de heer Hens aan T. Angkasah f 15 per maand ontnemt ... staat Bakongan in vuur en vlam. En als een oude tijgerjager — H. Wahid; het relaas is onlangs door den gouverneur van Atjeh ook aan „Aneta“ gedaan — in de inkomstenbelasting wordt aangeslagen (ik geloof dat het om f 9 ging) ontwikkelen zich op Atjehs Westkust gebeurtenissen welke culmineeren in den aanval op het bivak Blang Pidië.

In Atjeh wreekt elke fout zich onmiddellijk.

Elders wordt zij verwerkt door het groote accumulatieproces. En als daarvan ooit naar buiten blijkt, weet nauwelijks iemand nog de talrijke kleine oorzaken.

In dit alles zit een ernstige les voor colleges als de Raad van Indië die uit den aard hunner organisatie de verschillende zaken te veel willen meten aan denzelfden standaard en . . . welks leden dan toch als goede algemeene kenners van Indië een zeer bescheiden figuur hebben.

* * *

Indien de heer Hens is te kort geschoten tijdens zijn Atjeh-periode, dan is dit ongetwijfeld in de wijze waarop hij persoonlijk tegen de hoofden optrad.

Hij heeft in het laatst van zijn bestuur nog enkele imeum-schappen willen intrekken. Door zijn heengaan is daarvan niets gekomen; gouverneur Goedhart heeft dit niet doorgevoerd. Men zou hem daarvan overigens, gezien het hem zoo duidelijk gebleken verlangen van den Raad van Indië, nauwelijks een verwijt mogen maken.

Hij heeft echter velen gegriefd door de wijze, waarop hij de hoofden behandelde. Het lust ons niet hier alles weer te geven wat wij daarvan hoorden. Hij is iemand van driftigen aard, onbeheerscht, en dit is vooral in Atjeh verkeerd. Toen op een nieuwjaarsmorgen de voornaamste hoofden van Groot-Atjeh, onder wie de bekende Panglima Polim, den heer Hens in het gouverneurshuis te Koeta Radja kwamen gelukwenschen, ontving hij hen bij den bovenkant der stoep, bedankte kort en liet ze gaan zonder meer. Geen invitatie voor een zitje, niets!

Zie naar het andere beeld: de Landvoogd die hen allen voorkomend en beschaafd bejagent; ik hoorde na zijn vertrek nog een paar sprekende voorbeelden van de wijze, waarop dit is geapprecieerd.

Gouverneur Goedhart heeft de goede behandeling der Oeleëbalangs tot een principe van bestuursbeleid gemaakt (men ziet hoe juist onze opmerkingen over het simplistisch karakter van dit beleid zijn) en overweegt allerlei maatregelen om hierin nog verder te gaan. Te Meulaboh bijv. heeft men veel succes gehad met een chandoerie nà de begrootingsvergadering.

De Oeleëbalangs willen graag als Europeaan behandeld worden, zegt gouverneur Goedhart.

Men moet erkennen dat deze menschen schitterend hebben gevochten, ettelijke decennia achtereen. Zij weten zeer wel dat zij geslagen zijn, finaal, en dat zij dit weer zullen worden als zij opnieuw beginnen. Maar zij zijn toch ook verstandig genoeg om uit de houding welke ons bestuur steeds tegen hen heeft aangenomen, te realiseeren dat men hen zooveel mogelijk ontziet, en dat ook wij den oorlog meer dan moe zijn.

En waarom zou men hen dan niet een weinig tegemoet komen?

* *
*

Een andere fout, door den heer Hens tegen enkele hoofden begaan, wordt geacht te zijn diens afschaffing van den z.g. Raad Agama. Eigenlijk was die raad eene constructie van de allerlaatste jaren; het doel was een lichaam te hebben dat den gouverneur in de vele klachten omtrent familien erfrecht van voorlichting zou kunnen dienen. Aldus kwam de raad er een jaar of zes geleden; hij ontleende zijn grootste beteekenis aan de personen, waaruit hij was samengesteld: Toeankoe Radja Keumala en Teungkoe Tjhèh (Sjeh) Brahim.

Van ouds kwamen in Atjeh op het gebied van de regeling van familiebetrekkingen, huwelijk, echtscheiding, erfrecht enz. dikwijls de Oelama's aan het woord. Eigenlijk was het nieuw gestichte college een „raad van Oelama's“, alleen voor adviezen aan den Gouverneur; het had

geen rechtsmacht. Men heeft het nog willen uitbreiden, ook in bevoegdheid, doch werd o.m. weerhouden door de overweging dat de Islam geen college-rechtspraak kent.

De leden waren, als gezegd: Toeankoe Radja Keumala en Teungkoe Sech Brahim.

Eerstgenoemde is een zoon van Toeankoe Hasjim, en een achterkleinzoon van den broeder van Sultan Machmoed Sjah. Toeankoe Hasjim was oom en voogd van den laatsten (thans als banneling op Java wonenden) Sultan Toeankoe Daot; toen deze zich in 1903 onderwierp ging ook Toeankoe Radja Keumala naar Koeta Radja. Hij heeft tweemaal Mekka bezocht, kent de Arabische taal en staat in zeer hoog aanzien.

Wat aangaat Teungkoe Sech Brahim, hij is de zoon van wijlen T. Marahaban uit Pidië: deze was reeds Oelama en Kali aan het hof van den Sultan en onderwierp zich onder het bestuur van generaal van der Heijden.

Zijn zoon, de huidige Oelama, is thans 60 jaar; hij is chatib aan de groote mesdjid te Koeta Radja.

Ook al zou nu een „raad oelama“ niet direct dringend noodig zijn geweest, toch wordt het uit politiek oogpunt beter geacht, indien de heer Hens dezen raad had gehandhaafd. Men heeft daardoor een goed contact met eene in Atjeh zeer machtige groep.

* *
*

Het behoeft geen nader betoog dat eene innigere groepeerings van Oeleëbalangs steeds met aandacht dient te worden gevolgd. In 1921 hebben de samenzweerders van Lho Seumawé opgericht de „Oeleëbalang Sepakat“, het verbond van Oeleëbalangs, waarbij vrijwel alle Oeleëbalangs vanaf Peusangan tot Idi zich hadden aangesloten, behalve een paar die de Kompenie trouw bleven en haar waarschuwden.

Er is thans een poging gesignaleerd om de jongere Oeleëbalangs van Pidië te vereenigen in eene organisatie welke geen gevaarlijk karakter heeft, doch samenwerking beoogt tot verzekering van elkaars belangen.

Het heet uitsluitend te zijn bedoeld tegen al te grooten invloed der oudere en machtige Pidië-Oeleëbalangs — die zich daar inderdaad stevig doen gelden — doch men weet dat zulke organisaties dikwijls zeer vlot van doelstelling kunnen veranderen. En omdat hierin het werk is te zien van een te Kota Radja vertoevenden Oeleëbalang-zoon, een uiterst eierzuchtig en nog onevenwichtig jongmensch, dat zich herhaaldelijk tot tolk tracht op te werpen van de bezwaren van andere hoofden, is omzichtigheid steeds geboden.

Het blijft onder deze menschen altijd eenigszins deinen en gisten, en men mag geen enkel symptoom verwaarloozen.

XLIV.

Er is door het bestuur zelf in den tijd van den prang zeer willekeurig met de Oeleëbalangs omgesprongen. De politiek stond toen geheel in het teeken der opportuniteit; men creëerde nieuwe landschappen, nieuwe bestuurders. Het kwam weleens voor dat er een Köpenick onder liep, en dan moest men dien maar weer trachten te loozen.

Dit was o.a. het geval in Keureutoe. Wij hadden er een Oeleëbalang, een trouw man, doch de pretendent-sultan, destijds nog in actie, had den jongeren broeder van den titularis tot Oeleëbalang benoemd. Zoo waren er twee: één van ons, en die van den Sultan, alleen in de bergstreken erkend.

Het was een echt Atjehsch drama, met eene 24 karaats vrouw in een der hoofdrollen. Zij was de vrouw van onzen Oeleëbalang, maar zij haatte de Hollanders hartgrondig, liep van haar man over naar diens broer met wien zij door den Sultan — die broer was immers de vijandelijke Oeleëbalang — werd gehuwd.

En ziet hoe deze zaak verliep naar de regelen van den oud-romantischen krijg: zij, de fanatieke Atjehsche vrouw, is gesneuveld; haar man: de door den Sultan benoemde Oeleëbalang, is vermoedelijk het eenige Atjehsche hoofd, op wien het standrecht is toegepast; hij werd door onze troepen gefusilleerd.

Het geval doet, wat den sterken haat van zulke vrouwen betreft, denken aan eene andere Atjehsche vrouw die, toen

haar man — een door ons lang gezocht vijand — haar ontrouw was geworden, zich tot één van onze officieren wendde, den troep des nachts leidde naar de schuilplaats van haar man en toen deze eindelijk uit de omsingelde woning trad om den wanhopigen strijd te aanvaarden, even vóór het moment waarop onze karabijnen op hem losbarstten, naar voren sprong, zich op de borst sloeg en hem toesnauwde: „Dat heb je aan mij te danken, voor je ontrouw“ . . . waarop het salvo hem neerwierp, een moment nadat hij haar had herkend en verstaan.

De geschiedenis van den Atjeh-krijg kent tal van zulke voorbeelden van vrouwen-haat.

Om op het geval Keureutoe terug te keeren, later sprak generaal Swart den wensch uit dat men den zoon van den gefusilleerde naar Koeta Radja zou brengen voor diens opleiding. Als de generaal zoo iets met eenigen aandrang had gezegd, wèl, dan moest daaraan worden voldaan, al zou men den zoon uit de aarde moeten bikken. De zoon was er niet, en dus stuurde men een ander die voor den rechtmatigen telg doorging.

Jaren later, onder van Sluijs, werd het geval ontdekt; de echte zoon, Toekoe Radja Sabi, kwam van hier of daar in de rimboe boven water, en de pseudo-radja werd boekbinder te Koeta Radja! Ieder moet leven!

Ten aanzien der opleiding van zonen van Oeleëbalangs wordt thans in Atjeh de meening gekoesterd dat de schooische opleiding niet verder moet gaan dan bepaald noodig is, opdat die zonen hun aanstaande taak niet ontgroeien.

Als algemeene regel zou men willen zeggen: de jongelui die later „keutjhi“ moeten worden, naar de Inl. school 2e klasse; de imeums naar de Holl. Inl. school en de Oeleëbalangs naar de Mulo.

Natuurlijk vallen uitzonderingen hierbuiten.

En bovenal: opleiding in Atjeh zelf, en niet meer te Fort-de-Kock of Serang,

waar de jongens worden geïmpregneerd met allerlei begrippen welke hun later noodlottig worden. Men kan zeker niet Atjeh afsluiten met een Chineeschen muur, doch wèl is men verplicht er naar te streven dat dit land zich rustig kunne ontwikkelen naar eigen aanleg en ideaal, en niet onmiddellijk het gulzig begeerde object worde der actie van allerlei bandieten en politieke vrijbuiters uit andere gebieden, vooral uit Minangkabau.

Men heeft aan T. Abdoel Latif en T. Boedjang, beiden leiders der samenzweerders van Lho Seumawé, die te Fort-de-Kock waren opgevoed, kunnen zien, waartoe dit kan leiden. Wij kunnen niemand in Atjeh vasthouden, doch behoeven den trek naar elders nog minder te stimuleeren.

Nationalisatie van het onderwijs, ook door Kern bepleit, is een machtige factor, en wij voegen daaraan toe: opneming daarin van het godsdienstig element.

Tijdens ons bezoek aan Panglima Polim hebben wij ook besproken: de wenselijkheid van godsdienstig onderwijs op de volksscholen, hetgeen in Atjeh practisch gemakkelijk uitvoerbaar is, omdat men er niet, zooals in Minangkabau, verschillende Islamiëtische secten heeft.

Panglima Polim achtte dit zeer wenschelijk; hij wees er op dat het gouvernement zich meer populair kon maken als het wat meer voor den godsdienst deed.

Nu is dit, m.i. niet zoo eenvoudig; het zou wel mogelijk zijn dat, indien het gouvernement zelf zich met godsdienstzaken ging occupeeren, men daardoor eene orthodoxe partij tegen zich in het harnas joeg welke zou kunnen ageeren tegen onderwijs, scholen enz., afkomstig van een Kaphé-bewind.

Het is hier vooral eene kwestie van tact.

Momenteel zijn er een paar godsdienstscholen, waar door bevoegde teungkoes goed onderricht in de Islamiëtische leer wordt gegeven. De beste daarvan is wel die van Teungkoe di Lambira (in Groot Atjeh). Verder vernam ik nog dat de meer besproken Toeankoe Radja Keumala van

plan is eene godsdienstschool te stichten op het terrein dat naast de groote mesdjid nog beschikbaar is.

Ons dunkt dat wel een middel is te vinden om het onderricht in den godsdienst, tot vorming van geschikte goeroe's in Atjeh zelf, te bevorderen.

Hoezeer een enkel klein schooltje, waar godsdienstonderwijs wordt gegeven dat in kaphé-haat is gedrenkt, den geest van het volk kan bederven, leert ook het volgende weer.

Toen gouverneur Goedhart in 1926 door Meureudoe reed, werd hem daar het woord „kaphé“ nageschreeuwd. Ditzelfde is ook kolonel Mazée overkomen. En... ik klap eigenlijk uit de school... onlangs is ook „Stoet“ daar even nageroepen op dezelfde wijze („Stoet“ is het streng officieele deel van den Landvoogdelijken stoet, eindigend met „Kario in den vierden auto.“). Ik ga even een jaar of vijf terug en citeer uit de brieven mijner reis van 1922:

„Dan volgt Meureudoe, waar opgeschoten jongens ons het woord „kaphé“ naschelden.“

Gij ziet, het is er in vele jaren niet veranderd; en wie ben ik dat ik nog aan die beleediging zou denken, wanneer zelfs „Stoet“ daarvoor niet bleef gespaard?

Doch gij kunt er de intensiteit en effectiviteit onzer bestuursbemoeningen in Atjeh naar afmeten: de kudden vee op alle wegen, en het uitschelden van reizigers voor „kaphé“ en — ik heb dit ook kunnen hooren — „boei“, dat varken beteekent.

Men houde mij dit ten goede, doch er is een tijd geweest, nog niet zoo heel lang geleden, dat men den Atjeher wèl aan z'n verstand durfde brengen dat dit uit moest zijn, en bijv. een heele kampong aan strafarbeid zou hebben gezet.

Gouverneur Goedhart heeft gedaan wat mogelijk was; een ingesteld onderzoek toonde aan dat zich in het bewuste deel van Meureudoe, niet ver van de grens van Samalanga, een particulier godsdienst-schooltje bevond, waar o.a. een hikajat prang in gebruik was. En men ziet welken

invloed dit nu al sinds jaren heeft op den geest van het jonge geslacht.

* * *

Dat de geest van Jong Atjeh nog lang niet normaal is, moge blijken uit het feit dat op meer dan ééne plaats is geconstateerd een begin van pogingen tot aansluiting bij de verzetslieden van de Westkust.

Het gerucht der nederlagen daar in den beginne door ons geleden, en het succes van den vijand, nam op de Noordkust zeer groote proporties aan. Te Sigli werd door het bestuur een anonieme brief ontvangen omtrent gehouden besprekingen; het bleek dat het bericht der door Atjehers ter Westkust gedane overvallen sterk tot de verbeelding sprak. Reeds wilden eenigen zich aansluiten bij de verzetspartij; een paar schijnen te zijn aangewezen voor het plegen van „Atjeh-moorden.“

Ook in Groot Atjeh, en wel in het van ouds befaamde Lamkrak, is eene geheime vergadering gehouden, waarin het verzet ter Westkust met de mogelijkheid van aansluiting, werd besproken.

Natuurlijk zal het ook elders wel hebben gesmeuld, doch het stemt in ieder geval tot voldoening — en het getuigt voor het goede contact der betrokken ambtenaren met de bevolking — dat men in de genoemde gevallen tijdig zoo goed was geïnformeerd.

Van het communisme, zooals dit zich in verschillende deelen van Atjeh heeft geuit, zal ik geen nadere beschouwing geven, nu de jongste Regeeringspublicaties over de werking van dit kwaad in het algemeen zoo uitgebreide bijzonderheden brachten.

Eene retrospectieve beschouwing van de gebeurtenissen in Atjeh zou zeker geene aandacht meer vinden.

Van belang is, dat de Oelama's en de Oeleëbalangs ter Noord- en Oostkust tegenstanders zijn van het communisme. Dit kan van de Westkust niet worden gezegd; de Oeleëbalangs dáár zijn van veel minder gehalte dan de eerstbedoelden

en hebben slechts weinig invloed, een enkele uitzondering buiten beschouwing gelaten.

Dat de vijandige beweging ter Westkust zoo snel om zich heen greep en een zoo dankbaren voedingsbodem vond, is het gevolg der mentaliteit van de bewoners aldaar.

De Westkust — het werd reeds herhaaldelijk gepubliceerd — is vele jaren verwaarloosd en bleef in een isolement dat de cultiveering van bijzondere opvattingen door de bevolking mogelijk maakte.

Men leeft er te eenzaam, staat er te veel buiten contact met het leven, zooals dit zich elders in Atjeh — Oostkust! — ontwikkelde. Er zijn geen wegen, geen trams, geen auto's, geen bioscopen, en de menschen van de Westkust schijnen een tikje jaloersch als zij hooren van al het vermaak en gemak dat men voor luttel geld op de Oostkust heeft.

Zoo handhaafde zich ter Westkust de oude Atjehsche geest welke zich elders zoo duidelijk begint te wijzigen; en in dien geest slaat kwade propaganda zeer gemakkelijk aan. De Westkust telt bovendien veel meer vreemde elementen, vooral Minangkabauers, de apostelen par excellence van destructieve begrippen.

Zoo kon de vereeniging „Soematra Thawalib“ hare actie reeds in 1920 in Tapa Toean beginnen. Men heeft ook in de Minangkabau gezien — ik verwijs naar wat ik dáár over deze vereeniging opmerkte — dat zich onder de Thawalibgoeroes vele communisten bevinden.

In September 1925 begon in Tapa Toean de „Ahmaddyah“-beweging, ingeluid door den Britsch-Indiër Rahmat Ali. Deze is in het begin van 1926 naar Padang geweest, om nieuw contact aan te leggen.

Intusschen is ook hier spoedig wrijving geconstateerd tusschen de aanhangers der moderne richting en de Kaoem Koeno, de partij der ouderen. Enkele Oelëebalangs wilden zelfs aan van elders afkomstige godsdienstonderwijzers geene toelating meer geven.

In Atjeh werkt, evenals elders in Indië waar het volk sterke nationale waarden heeft, de strijd tusschen de Kaoem Koeno en de Kaoem Moeda. Het is hetzelfde proces dat bijna geen land der aarde onberoerd liet, en vooral volkeren welke geest zoo stevig in adatverhoudingen was verstard, heftig moet schokken.

Daarbij komt, dat het geestelijk terrein, waarop Oostersche volken zich bewegen, zoo beperkt is; zij vinden er, buiten godsdienst en adat, niet veel waarop zij kunnen terugvallen als deze twee zuilen worden aangetast, en dit geeft aan een proces als het bovenbedoelde zijn bijzondere scherpte. Het is een strijd, in de meeste gevallen om het eenig geestelijk goed dat zij bezitten.

Het behoeft geen betoog dat de jongere Oeleëbalangs allicht wat meer voelen voor de moderne richting, al ware het slechts, omdat het nieuwe veelal zoo aanlokkelijk is in tegenstelling met het strenge oude.

Hoe dit proces zich verder moge ontwikkelen is nauwelijks aan twijfel onderhevig; het werkt overal ter wereld en richt zich op de afslijping der menschen naar één model. Er is niet aan te ont-komen.

Maar het ligt niet aan vreemde heerschers dit proces te bespoedigen. Voor ons geldt de leuze: „hands off.” En wij moeten vooral niet vergeten dat in enkele streken van den Archipel de strijd tegen de handhaving van oude vormen zóó langzaam gaat, dat hij nog niet zal zijn uitgewoed, wanneer van ons Gezag wellicht geen spoor meer te vinden is. Want er ontstaat, na eene periode van verstarring, waarin de jongeren van thans oud worden, wel weer eene nieuwe Kaoem Moeda, en zoo zet het proces zich immer voort, al verliest het de zeer scherpe kanten welke het had, toen het zich voltrok in een volk dat door den loop der omstandigheden plotseling onder geheel nieuwe condities werd gebracht als: onderwerping aan een vreemd volk, opname in het groote verkeer, enz.

Doch ook hij die tracht vooruit te blikken in de toekomst, zal daarin moeilijk een antwoord kunnen vinden op de vraag: in welken zin eene hoogere ontwikkeling van den Atjehschen staat zal kunnen geschieden.

Wanneer men dit tot in kleine stukken versplinterde land ziet, met zijn meer dan honderd zelfbestuurde gebieden, dan schijnt de vorming van eene staatkundige constructie in hooger verband een zeer lastig probleem.

Men kan zich niet vleien met de hoop dat de tijd een principieele oplossing van dit vraagstuk zou kunnen brengen. Er mogen door uitsterving eens een paar Oeleëbalangschappen vrijkomen, men vergete niet dat Atjeh, zoolang de geschiedenis spreekt, heeft bestaan uit talrijke vrij onafhankelijke stukken.

De nieuwe en hoogere vorm moet passen aan de sociale organisatie en de psychische constitutie van het volk.

Eén der ambtenaren in Atjeh wees mij op het federatief verband dat de Maleische staatjes op Malakka omvat. Hij denkt aan een boven de Atjehsche Zelfbesturen staanden raad, te kiezen uit en door hen. Men zou dan een nationale Atjehsche federatie kunnen hebben, welke de zaken in hooger verband behandelt.

Wat den Sultans-vorm betreft, ook al hadden Atjehsche Sultans nooit veel gezag — vooral de laatsten hunner niet — men zou in Atjeh zeker algemeen een Sultan erkennen. De Oeleëbalangs zijn zeer onafhankelijk, doch de Sultans bemoeiden zich als regel niet met de interne zaken der Oeleëbalangschappen. Wij, Westerlingen, waren in dit opzicht minder schroomvallig.....

Het staat vast dat de Oeleëbalangs persoonlijk weinig voor den terugkeer van den verbannen pretendent-sultan voelen. Niettemin teekenen zij, als de oude Maharadja Mangkoeboemi, vroeger hasil-inner van den Sultan te Lho Seumawé, weer eens een rekest indient om begenadiging van den baneling, allen trouw mede, omdat zij vinden dat dit zoo behoort. Ook Panglima Polim.

En de Oeleëbalangs mogen achteraf een grooten mond opzetten over dezen Mah. Mangkoeboemi, als zij in zijn tegenwoordigheid zijn, houden zij zich zeer bedaard en toonen voor hem een respect dat vast zal blijven zitten aan zijn vroegeren heer: den Sultan.

Het is, zooals Panglima Polim zeer politiek zei, toen wij ook dit punt met hem bespraken:

„Ieder volk moet immers een Sultan hebben.”

Inderdaad, al ware het slechts als ornament, als top der pyramide.

Het is eene zeer ingewikkelde kwestie, waarover ieder zijn meening kan hebben.

Vast is het dat Atjeh niet kan blijven een veld van snippers, slechts door het vreemde Westersche Gezag bijeengehouden. Uit de Atjehsche samenleving moet opkomen een nieuwe en hoogere vorm, of het duidelijk verlangen naar eene wederinstelling van het Sultanaat.

En even zeker is het, dat wij Westelingen uiterst voorzichtig moeten zijn met de oplegging onzer uitspraken over deze materie aan een volk dat het vermoedelijk nog niet eens is met zichzelf, doch zeker niet gediend is van Westersche bemoeizucht op een terrein, waar de vervulling van zijn hoogste staatkundig-godsdienstig ideaal kan liggen.

XLV.

De gestage ontwikkeling van dit land valt hem die er na eene ietwat langdurige afwezigheid weer terugkeert, duidelijk op.

Zie in Groot-Atjeh, waar alle sporen van den ouden krijg zijn uitgewischt; de new-comer, niet thuis in de historie van den oorlog, wordt door niets herinnerd aan het ruwe verleden.

De oude geconcentreerde linie, met de ceintuurbaan der tram waaraan de posten lagen, is op vele plaatsen zóó radicaal verdwenen dat gij moet zoeken naar bekende punten van weleer. Van die posten vindt ge hier en daar, in het groen der kampongbegroeiing, nog een stukje der fundeering van enkele gebouwen, het massieve metselwerk van een put, en overigens is alles opgeruimd, verslonden door den tijd. Het proces der vernietiging werkt vlug in de tropen, en het is ruim dertig jaren geleden dat de linie haar bestaansreden verloor.

En als ge nu ziet naar de vrije strook van 1000 M. breedte welke vroeger vóór de postenlinie moest worden opengehouden, een beschermende gordel van overzichtelijkheid, waarachter de kampongran-den begonnen, waarin wij ons niet vertoonden, en daarvóór tenslotte de meer ijle linie der tijdelijke buitenposten... dan ziet ge thans hoe kampong en geboomte op tal van punten die strook hebben aangestast, hoewel het beloop van dien vrijen gordel zich ook nu, in het lichte groen der padi op de velden, nog afteekent met voldoende duidelijkheid.

Hier vooral ziet ge den grooten invloed van wegen op de ontwikkeling van het land, welks karakter er zich langzaam doch onvermijdelijk door wijzigt.

Van Koeta Radja loopt een weg naar het Zuiden via Lho Nga langs de Westkust; aanvankelijk eindigend bij Seudoe, doch thans reeds veel verder doorgetrokken.

Ik heb dezen weg bereden in gezelschap van ir. Asmussen (die eenige dagen daarna zoo tragisch zijn dood zou vinden in de badplaats Mata Ië) tot het uiterste punt, waar de genietroepen nog met den aanleg bezig zijn, bij de Glé Groetée, de bekende rotspartij welke zich buigt tot den zoom van den Indischen Oceaan en iedere passage afsluit, zoodat de weg nu, meter voor meter, in de rotsmassa moet worden uitgekapt, nadat het massief door mijnen is uiteengeslagen.

Dat is het begin van den grooten weg welke in de toekomst Koeta Radja zal verbinden met Bakongan, en uit de volgende afdeelingen zal bestaan:

Koeta Radja—Glé Groetée	61	K. M.
Glé Groetée—Lam No,	15	" "
Lam No—Tjalang	74	" "
Tjalang—Keude Panga	40	" "
K. Panga—Arongan	20	" "
Arongan—Meulaboh	30	" "
Meulaboh—Lam Ië	70	" "
Lam Ië—Blang Pidië	62	" "
Blang Pidië—Tapa Toean	75	" "
Tapa Toean—Bakongan	74	" "

Totaal dus 521 K. M., waarvan hier en daar reeds stukken gereed en voor auto's berijdbaar zijn.

De raming voor den geheelen weg is rond vier millioen gulden.

Ieder die de situatie ter Westkust begrijpt, moet inzien dat deze weg goeddeels een politiek karakter heeft. Reeds bij den in de geboorte gesmoorden opstand in Daja (1924) werd gezegd: dat zal moeten worden gestreefd naar opheffing van het isolement der vrij volkrijke Daja-streek. Door hare afsluiting van de buitenwereld bleef die bevolking dom,

fanatiek en toegankelijk voor de meest dwaze vertelsels.

Dit geldt evenzeer voor de door den geprojecteerden weg doorsneden gebieden Woijsla en Teunom, terwijl de politieke situatie in de Zuidelijke landschappen — de geheele afdeeling Tapa Toean — sinds de jongste aanvallen van voldoende bekendheid is.

Dus: dit is een politieke weg. Hij die slechts de ontwikkeling van het land beoogt zal met den aanleg van lange, vlak langs de kust loopende wegen, groote omzichtigheid betrachten, en dit niet alleen omdat het voordurend meer in cultuur brengen van het binnenland met de daaraan gepaard gaande opruiming van het bosch, na eenigen tijd den waterstaatkundigen toestand van het kustgebied aanmerkelijk wijzigt, doch ook om andere redenen.

De zee zelf is een schitterend communicatie-middel, en hij die slechts openlegging van het land beoogt, zal de wegen wat ver in het binnenland aanleggen, bijv. langs den voet van het hoogere terrein, waar omheen zich later de ondernemingen kunnen groepeeren.

Wat dezen Westkust-weg betreft moet men er intusschen rekening mee houden dat op verscheidene punten het Barisan-gebergte tot de kust reikt, terwijl elders op die kust eene zóó onstuimige zee kan staan dat verkeer met den wal zeer bezwaarlijk is.

Maar ook al dient deze weg hoofdzakelijk het politieke doel, men dient in het oog te houden dat van openlegging van dit kustgebied en zijn verdere economische ontwikkeling toch slechts sprake kan zijn, wanneer de toestanden hier beter zijn geconsolideerd. Wanneer het op de Westkust nog mogelijk blijft dat om allerlei wissewasjes gewapende benden het land in onrust brengen, doet de landbouwondernemer verstandig zich nog wat op den achtergrond te houden.

* *
*

Oelee-Lheue is de oude havenplaats van Koeta Radja, geleidelijk afgeleden naar het niveau der onbeduidendheid. De inrichting eener zeebadplaats en gezellige dansgelegenheden kunnen dit feit niet veranderen.

Aan den noordelijken horizon ziet ge de contouren van Poeloe Weh, waar de boot der Sabangmaatschappij u in enkele uren brengt.

Sabang met het all round-bedrijf van haven, kolenvoorziening, dok, reparatie-inrichting, is: de Sabang Maatschappij. Die occupeert hier alles en ziet haar werk, dank zij haar zeer aparte positie, uitstekend gedijen. Licht en water exploiteert zij, en er zijn niet veel elementen die buiten hare sfeer van actie vallen. Ook het nette en goede hotel, eene uitkomst in Noord-Sumatra, is van haar.

Zij verkoopt kolen, en nu de B. P. M. hier zelf een olie-station heeft met tanks voor 14000 ton ruwololie, krijgt de Sabang Maatij van de olie welke hier aan de schepen wordt verkocht toch ook weer eene kleine royalty.

Mocht tot dusver een mes dat aan twee kanten snijdt voldoende materiaal zijn voor de uitbeelding van volle exploitatie-kansen, men zou hier te Sabang moeten spreken van een achtkantigen dolk, met welks punt óók nog een kleinigheid wordt medegepikt. Evenwel, men werkt er behoorlijk voor, en het is aan gegronnen twijfel onderhevig of met gouvernements-exploitatie zulke resultaten zouden zijn bereikt.

Sabang groeit; de tonnenmaat der schepen bedroeg 10 millioenen kub. M. in 1925 en 12 millioenen in 1926.

In 1925 werden verkocht 247.582 ton kolen, en in 1926 ruim 20 pCt. meer, n.l. 295.168 ton. In deze laatste hoeveelheid zitten niet minder dan 182.820 ton Natal-kolen tegen 28.915 ton van de Ombilinmijn, een uiterst ongunstige verhouding voor onze zoo dichtbij gelegen mijn.

Dan hoopt men er op de vaste wekelijksche verbinding met Java per vliegtuig, welke de post brengt voor de naar Holland vertrekende mailboot, en ze afhaalt van de ongeveer tezelfdertijd aankomende.

De eerste proefneming hiermee staat voor de deur, en zij zal het zoo geheel buiten eigenlijk Indië gelegen eilandje wat inniger brengen in het tropische contact.

Aldus is Sabang eenigszins het beeld van Atjeh, en er zijn perspectieven van opkomend leven, gestaag sterker doorkomenden groei.

Men ziet dit uit de stijgende cijfers van import en export. De uitvoer van rubber bedraagt thans 5111 ton; hout 20.424 kub. M., damar 309 ton, rotan 830 ton, coprah 10.347 ton, pinang 20.072 ton. Peper daalde tot 1872 ton, een record.

De import nam slechts zeer weinig toe; die van rijst daalde van 15.391 ton in 1917 tot 2.557 ton in 1926, hetgeen een buitengewoon gunstig verschijnsel is.

Dan schijnt het terpentijnbedrijf onder leiding van houtvester Gonggrijp — die er in Zuid-Frankrijk eene speciale studie van maakte — wel wat te beloven voor de toekomst.

Van de toename der rijstpellerijen sprak ik reeds eerder; ook van de oprichting van 2 fabriekjes te Tapa Toean voor de bereiding van patchouli uit het Nilam-blad, moet worden gesproken. Intusschen is één dier fabriekjes, nl. die van den heer v. Vreeswijk, weer gesloten, doodgedrukt door de concurrentie der Oeleëbalangs met hun coöperatieve fabriek. Met zulke voorbeelden dient ieder die in Atjeh wat geld wil wagen, terdege rekening te houden.

De handel met de Federated Malay States, Singapore en Pinang is als van oudsher nog steeds van groote beteekenis, en daarin rouleert nog voortdurend een bedrag van ettelijke tonnen aan bankpapier dat aldus den vasten schakel vormt tusschen Atjeh en den handel van den overwal.

Dit Indische bankpapier, dat in de afstempeling door money changers de sporen van zijn zwerftochten draagt, wordt door die wisselaars weer verkocht aan de banken en handelaars te Pinang en elders, gaat naar hun opkoopters te Sigli en Lho Seumawé door tusschenkomst der „tjintoe's" van de Oostersche schepen, en blijft zoo rondzwerfen over beide kusten.

Er is vooral rust en stabiliteit noodig, en de Hemel geve dat de verzorging hiervan niet valle buiten de grenzen van de huidige mogelijkheden.

Er is thans een gouverneur die dit volk begrijpt en de rustige gemoedelijkheid heeft welke zich niet oriënteert op verrassende resultaten en de snelle bereiking van groote successen, doch die, de dingen aanvaardend zooals ze nu eenmaal zijn, en met grooten practischen zin, daarin tracht: to make the best of it.

Hij wordt door de hoofden gewaardeerd.... en als onze koloniale staatkunde ware te brengen tot deze bijzondere uiting: dat zij dezen bestuursman daar nu eens rustig aan den arbeid liet, vele jaren achtereen... tot hij zelf den arbeid in eerlijke voldoening wil neerleggen, zou men Atjeh goed doen.

Wèl, ik denk dat hij er zelfs in slaagt, het vee van de wegen te krijgen. Iemand die onlangs dien befaamden T. Oemar Keumangan wist te temmen, die kan zich zetten aan vraagstukken van nóg grooter beteekenis.

* *
*

Wanneer ik mij nu afvraag wat mij op deze reizen door verschillende gewesten, en dan vooral Sum. Westkust, Tapanoeli en Atjeh, voornamelijk heeft getroffen, is het wel de zeer opvallende wijze, waarop in deze landen stelling wordt genomen tegen alles wat zich voorziet van het etiket: *Indonesië*.

Zoowel in Minangkabau als Tapanoeli en Atjeh is waarneembaar een bijna harts-tochtelijke drang naar behoud van nationale waarden en het volkskarakter.

Overall demonstreert zich eene heftige oppositie tegen aantasting van adat en nationaal gebruik, tegen de oplegging van vormen welke in Westersche kantoren zijn uitgedacht.

De Minangkabauer wil slechts zijn: *Minangkabauer*, met het complex der eigen opvattingen en inzichten. Hij stuurt aan op handhaving van zaken welke slechts hem interesseeren, op behoud van dingen welke alleen door hem worden gewaardeerd en begrepen.

Kortom, hij wil zijn: *Minangkabauer*, geen Indonesiër.

Met den Batak en den Atjeher gaat het evenzoo. Allerwegen is waarneembaar een sterk nationaal gevoel dat langs eigen wegen naar bevrediging van verlangens zoekt, geheel los van staatkundige idealen van andere orde.

In die landen, dit moet worden erkend, woedt de stille strijd tusschen oud en nieuw, maar men vergete niet hoe reusachtig vooralsnog de macht is van het oude, en over welke geweldige middelen dit beschikt.

Maar hoe dan ook, de verschijnselen welke zich in die landen demonstreeren zijn het meest duidelijke verzet tegen het streven dergenen die zich overgaven aan den droom der unificatie en der oplossing van al deze volken in het vage Indonesië.

Men zal het Indonesische geluid vooral hooren van de zwakke elementen van dit Oostersche volken-conglomeraat, de sukkel die niet „zichzelf“ kunnen zijn en in de intense behoefte aan groote massa's welke onderlinge aanleuning voor outsiders eenigszins den schijn van homogeniteit kan wekken, anderen trachten wakker te maken voor dit vreemde en dwaze ideaal: een Indonesisch volk.

Maar de sterken wenden zich daarvan af. Zij willen zichzelf zijn, en zij hebben vooralsnog daaraan genoeg. Zij wenschen geen ondergang in het Indonesië der fantasten en zwakken.

En als gij nederzit en uw fantasie den vrijen loop laat....de volkeren van deze eilandenwereld trekken uw oog voorbij in hun opmarsch naar eene onbekende verte... gij ziet de voortstropelende sukkels, onaangenaam talrijk zooals het gewone veelal is — en gij hoort ook den driftigen tred der krachtigen die hun eigen weg gaan.... dan verkeert gij niet langer in twijfel over het antwoord op de vraag: wie in dit mixtum van volken de toekomstige leiders zullen zijn, en wie er de eeuwige knechtjes zullen blijven. Ondanks „Indonesia“, het oneetbare brood.

Minangkabau, Tapanoeli, vooral: Atjeh, het is de Balkan van onzen Archipel.

Maar er zit zóóveel ruige levenskracht in die volken, zóóveel harde en sterke nationaliteit, zóóveel karakter, zóóveel hang naar het gaan van den eigen weg, dat gij in de toekomst hun slechts immer grooter rol kunt zien toebedeeld.

Moge de Regeering dit blijven begripen.

Moge zij zich verder hoeden voor uiteenrateling van bestaande verhoudingen, waarin de kern zit voor hoogere constructies.

Deze ruwe en stugge, doch fiere Atjehers en Minangkabauers, zij zullen zich zelf wel brengen waar zij komen moeten, en hunne plaats zal eene grootere zijn, naarmate de Westersche figuur hier terugwijkt. Zij zullen harde meesters worden! Het Oosten kent geen andere.

Zoo blijve dan het zoete „Indonesia“ voor den Javaanschen dreamer die tevreden is met schijn en zelfbegoocheling.

Z.

Landvoogd en Pers.

Na de verwerking der indrukken, opgedaan tijdens onze jongste reis door Sumatra, goeddeels samenvallend met de reis welke de Landvoogd in en door een viertal gewesten van dat eiland heeft gemaakt, is het wenschelijk nog enkele opmerkingen te maken over de wijze, waarop de Pers thans in staat is en wordt gesteld, hare vooral op zulke reizen zeer lastige taak te vervullen.

Wij spreken hier met de ervaring, opgedaan bij verschillende reizen van vroegere Landvoogden.

Hoezeer uit de instelling der Persaudiënties afdoende is gebleken welke opvattingen door den Gouverneur-Generaal worden gehuldigd omtrent de Pers en de wenschelijkheid harer juiste voorlichting, en hoezeer men mocht verwachten dat het voorbeeld van den hoogste in dit land de overige ambtenaren moet stimuleeren, waren onze verwachtingen niet bijster hoog, omdat in de groote drukte welke zoo'n reis medebrengt voor alle ambtenaren, die uiteraard geheel door Zijne Excellentie in occupatie worden genomen, ook met den besten wil niet steeds de gelegenheid bestaat nog tijd voor voorlichting der Pers af te zonderen.

Laat ons dadelijk zeggen dat de resultaten ons bijzonder zijn meegevallen. Vermoedelijk goeddeels tengevolge van de wijze, waarop de journalisten, die tijdig van hun voornemen tot het medemaken der reis hadden kennis gegeven, namens den Landvoogd bij de hoofden van gewestelijk bestuur werden geïntroduceerd, hebben wij gedurende deze reis allerwegen eene hulp en medewerking ondervonden welke tot dusver, althans in deze mate, onbekend waren.

Het verschil met vroeger was wél opvallend.

Bij het maken eener groote Sumatra-reis in 1922 hadden wij in de gewesten Sumatra's Westkust en Tapanoeli te constateeren, dat al onze bewegingen stap voor stap door het bestuur werden gevolgd. Zelfs werd van ons vertrek naar eene andere plaats, en onze aankomst aldaar, onmiddellijk telegrafisch bericht aan den resident gezonden. Het was eene zeer dwaze vertooning, voor behoorlijke bestuursambtenaren ook nogal pijnlijk, omdat deze maatregelen ons natuurlijk bekend werden en wij vanuit sommige plaatsen zèlf het bestuurshoofd telegrafeerden („ingevolge uwe lastgeving aan uwe ambtenaren“) dat wij waren gearriveerd. Zij vonden dit nogal onaangenaam...

Thans alle medewerking en hulp.

Hiervoor danken wij de betrokken ambtenaren; zij hebben der Pers de vervulling harer taak mogelijk gemaakt.

Voor al achten wij het plicht, te verklaren, dat de Pers groote erkentelijkheid is verschuldigd aan den Gouverneur-Generaal, die niet alleen tot deze in de historie der Pers geheel nieuwe verhouding den stoot gaf, doch bovendien haar bij tal van andere gelegenheden deed blijken van eene welwillendheid en gunstige gezindheid welke hooge waardeering verdienen en het journalistieke werk veelal bijzonder aangenaam maakten.

Men moet hier spreken van eene nieuwe aera in de verhouding tusschen Overheid en Pers.

Moge, ongeacht verschillen van meening welke altijd moeten bestaan, die verhouding immer zoo blijven!

Z.

= H. C. Zentgraaff.

